

REPUBLIKA

MJESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

Matko Sršen: *Držičev teatar prije Držića* / 3

Davor Šalat: *Ciklus pjesama Tumačenje zime* / 37

Tihomir Mraović: *Nove priče* / 41

***: *Čovjek/Everyman* / 54

Marko Grčić: *Čovjek i Umijeće umiranja* / 80

Tema broja:
POLITOLOŠKE ISKOPINE

Nikica Mihaljević: *Gledišta iz emigracije o hrvatskoj državnosti* / 84

Lujo Medvidović: *Rukovet* / 128

Stanka Gjurić: *Pjesme* / 133

UMJETNOST • KULTURA • DRUŠTVO

Zvonko Pandžić: *Od Galileja do zlatne ptičice* / 138

KRITIKA

Zvezdana Timet: *Razumljiva bezbrižnost* / 165

Ivan Kutnjak: *Tko je Lollo ili: kako re-deklinirati žudnju* / 170

Fabijan Lovrić: *Paradigma ne otpale jednodnevnosti listopada* / 177

Žarko Milenić: *Grada iz novina* / 182

Kronika DHK (*Anica Vojvodić*) / 185

Matko Sršen

Držićev teatar prije Držića

Prvi a i zadnji put u pet stoljetnom hrvatskom kazalištu glumac je mogao stvarati pod rukom genijalna pisca, maštovita redatelja i blistava organizatora, što sve bijahu obilježja Držićeve svestrane osobnosti.

Nikola Batušić¹

1.

Kada je Miroslav Pantić 1962. objavio četiri mala ali vrlo značajna priloga za *istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku*,² moglo je već doći do preokreta u shvaćanju Držićeva teatra. Moglo je, ali – nije. U teatrologiji se vjerovalo da je Držićeva *kazališna sezona* bila ograničena na izvedbe u *brijeme od poklada*.³ Pantićeva su otkrića prihvaćena, ali samo kao iznimke koje potvrđuju navedeno pravilo. I sam je Pantić, svjestan njihove dalekosežnosti – i koliko se, posljedično, sudaraju s postojećim držićološkim i teatrološkim paradigmama – posao drukčijeg zaključivanja prepustio nekom budućem *istoričaru*, kojega se, reče, *iščekuje odavno*.

---

1 N. Batušić: *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb, 1978, str. 60.

2 M. Pantić: „Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku”, *Zbornik istorije književnosti Odele-nja literature i jezika SANU*, Knjiga 3, Beograd 1962, str. 203-210.

3 *Ma ovo brijeme od poklada budući od starijih našijeh odlučeno na tance, igre i veselja, i vidjevši se našoj družini od Pometa ne puštat proč poklade bez kojegodi feste ili lijepe ili grube, stavili su se za prikazat vam jednu komediju... (Dundo Maroje, Prolog).*

Jer ako je neosporno – piše Pantić⁴ – da se dosadašnjim traganjima izvanredno mnogo proširio krug naših znanja o zbivanjima na pozorišnim daskama negdašnjeg Dubrovnika, kao i o zbivanjima oko tih dasaka, isto se tako ne da sporiti ni to da mnogi nalazi tek predstoje.

Jedno od važnih Pantićevih otkrića odnosi se na izvedbu Vetranovićeve *Prikazanja od poroda Jezusova*: 22. prosinca 1537. Malo vijeće Republike Dubrovačke donosi odluku kojom se dopušta našim plemićima da u franjevačkoj crkvi – uz suglasnost fratara – mogu prikazati misterij o rođenju gospodina našega Isusa Krista.⁵

Drugo je važno Pantićevo otkriće povezano s *Plakirom*.⁶ Najljepša Držićeva pastoralna komedija bila je prikazana na piru Vlaha Sorkočevića. Odavno se znalo⁷ da je taj pir morao biti održan između 1551. i 1556, ali tek je Pantić razriješio problem datacije, našavši u arhivskim spisima nedvojben odgovor. Odlukom od 23. svibnja 1556. Malo vijeće dopušta plemićima koji su drugovi Vlaha Valentinovog Sorkočevića da sa svojih službi mogu odsustvovati u vrijeme njegovih svadbenih svečanosti.⁸

Osim što je razriješio enigmu zatvarajući prastari *vražji lonac* datacije, te tako *novim držičolozima* i teatrolozima omogućio izradu preciznije kronološke tablice izvedbi Držićevih djela, Pantić je svojim otkrićem otvorio drugi – još dublji i mračniji. Iz jednostavnih, čak vedrih riječi, jasno se razabire da je i u ovom slučaju bio svjestan posljedica svojega otkrića, samo ih sa smiješkom otklanja od sebe, predajući njihovu opterećujuću popudbinu onom istom budućem *istoričaru*:

A što ovom prilikom saznajemo da su u Dubrovniku pozorišne predstave mogle da se organizuju i izvan karnevala, u maju ili još i u junu, jedna je dalja i ne manja prijatna novina u ovoj vesti o premijeri Držićevog 'Plakira'. Jer dosad smo

4 Usp. M. Pantić, nav. dj, str. 203.

5 *Consilium minus* 38 (1536 – 1540), 112: Die XXII decembris 1537. Captum fuit de dando libertatem nobilibus nostris quod in ecclesia sancti Francisci possint cum consensu fratrum representare misterium nativatis domini nostri Jesu Christi. (Usp. M. Pantić, nav. dj, bilješka 5.)

6 Rešetar (1930.) komediju kojoj se u *Praškom rukopisu* nije sačuvao naslov s ne manjim pravom naziva *Grižula* – prema imenu glavnoga junaka. U svojem izdanju *Djela* (1979.) njega slijedi i Čale. Fotez međutim svoju izvedbu na Dubrovačkim ljetnim igrama (1951.) naziva opet *Plakir*; isto kao i objavljeni tekst te svoje *prerade* Držićeva izvornika (1953), a tako ju je zvao i Petar Skok (1930). Za Pavla Popovića to je *Plakir i vila* (1925). Priređivač prvoga izdanja *Djela* (1875), Franjo Petračić, naziva je *Komedija prikazana u Vlaha Srkočevića na piru* – s očiglednom greškom u imenu dubrovačkoga vlastelina, a slična se greška pojavljuje i u samom izvorniku, *Praškom rukopisu*, koji je Petračić u svoje vrijeme nazivao *Pucićevim*, prema imenu tadašnjega vlasnika rukopisa. Mogu razumjeti zbunjenost inozemnih slavista ili glavobolju eventualnih prevoditelja Držićevih djela kad se već u naslovu sretnu s *vražjim loncem* u kojemu se *ad infinitum* kuha gotovo svako držičološko pitanje. A još je zanimljivije držičolozima, koji ne mogu i ne smiju odustati od – da tako kažem – guranja glave u lonac kojemu poklopac zatvara samo *neoboriv dokaz* (kao u gornjem slučaju Pantićev), a najčešće tek Tiha (slučaj) ili *srecković* kome ona *čes pogodi*.

7 Usp. Milan Rešetar: „Uvod” u *Djela Marina Držića*, Stari pisci hrvatski, knj. VII, drugo izdanje, JAZU, Zagreb, 1930, str. XCV. – Odsad nadalje taj će uvod biti citiran: M. Rešetar, *Uvod*.

8 *durantibus festis suis nuptialibus* (Usp. M. Pantić, nav. dj, str. 208).

čvrsto verovali da se dubrovačka pozorišna 'sezona' ograničavala na nekoliko dana u januaru i februaru, već prema tome kada dođu poslednji pokladni trenuci.⁹

2.

Pantićeva otkrića potvrđuju kako je u Držićevu Dubrovniku *mogla* postojati *kazališna sezona* koja je – s izuzetkom korizme – trajala cijelu godinu. Ako bismo tome priključili i fenomen *sakralnoga teatra* koji je tradicijski vezan uz dva najveća kršćanska blagdana – Uskrs i Božić, onda bismo za *renesansni Dubrovnik* ustanovili takvo trajanje *kazališne sezone* koje se u praksi ne razlikuje od današnje. U dubrovačkom *Cinquecentu* uistinu ne manjka potvrđenih dramskih predstava iz svih godišnjih doba. Ukoliko nam za neko kraće vrijeme godine takva potvrda nedostaje, lijepo će je nadomjestiti neka od onih brojnih zabrana¹⁰ kojima je dubrovačka vlada priječila ne samo raskalašene nego i njoj nepodobne kazališne predstave.

Ta *idealna kazališna sezona* koju zasad možemo kronološki ustanoviti tek dijagonalnim presjekom stoljeća, možda mnogo govori o razvijenim i raznovrsnim oblicima kazališta u renesansnom Dubrovniku, ali nije pomogla teatrologiji da na bitno drukčiji način shvati i protumači Držićev teatar.

*Pomet-paradigma*¹¹ i teza o *Pomet-teatru*¹² kao prvom profesionalnom kazalištu na hrvatskom tlu znatno mijenjaju prihvaćene držićološke i teatrološke *kanone*.¹³ U držićologiji i posebno u oblasti *teatrologije držićijane* taj se *kanon* zasniva na – da je tako nazovem – Rešetarovoj¹⁴ *negativnoj doktrini*:

1. – Držić *nije* nikad na pozornici prikazivao dubrovačku vlastelu, s izuzetkom komedije *Tripče*, koje se radnja događa u Kotoru.

2. – Držić kao svećenik nikad *nije* glumio u predstavama.

9 Usp. M. Pantić, nav. dj. str. 208.

10 O tome su pisali brojni autori: M. Rešetar, M. Pantić, M. Foretić, S. P. Novak, N. Batušić, itd. Usp. npr. P. Kolendić: „Premijera Držićeva *Dunda Maroja*”. U: Miroslav Pantić, *Marin Držić*, zbornik radova, Beograd, 1964, str. 150-163. (Preneseno iz: *Glas Srpske akademije nauka*, CCI, Beograd, 1951, str. 49-65). Usp. također i M. Rešetar: „Stari dubrovački teatar”, *Narodna starina* I, Zagreb, 1922.

11 Usp. Matko Sršen: „Pometovim tragom”. U: M. Sršen, *Pomet Marina Držića (rekonstrukcija)*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2000; str. 209 – 252.

12 Usp. M. Sršen: „Držićev *Pomet-teatar* pod rasvjetom milanskog otkrića”, *Republika 7-8 / 2008*, Zagreb, str. 40 -52.

13 Usp. *Putovima kanonizacije*, Zbornik radova o Marinu Držiću (1508 – 2008), uredili: Nikola Batušić i Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, 2008. – *Kanonizirane stavove* koji se – s obzirom na *teatrologiju držićijane* – tamo iznose, pobijao sam i prije ove radnje. Usp. npr. M. Sršen: „*Pomet-teatar* pod rasvjetom milanskog otkrića”, nav. dj.

14 Usp. M. Rešetar, *Uvod. – Negativnu doktrinu* Rešetar sam nije nikada formulirao *sistematski* – kako to ovdje iznosim, ali svaki paragraf ovako formulirane *doktrine* vjerno izražava njegove tvrdnje i zaključke. Treba reći da zablude što ih je Rešetar uzrokovao nimalo ne umanjuju njegov presudni značaj i važnost koju ima i koju će uvijek imati u držićologiji kao istraživač i znanstvenik koji je prvi postavio gotovo sva njena važna pitanja.

3. – U Držićevim komadima nikad *nisu* glumile žene, nego su muškarci uvijek igrali ženske uloge.

4. – Držić *nije* organizirao predstave ni u koje drugo doba godine osim o pokladama.

5. – Držić *nije* pripremao predstave ni s kim drugim nego samo s diletantskim družinama.

6. – Uz velik komediografski talent i vjeran prikaz suvremenoga života, Držić *nije* imao drugi cilj nego da uveseli i zabavi svoje sugrađane.

Posljednje i vjerojatno najvažnije načelo (& 6.) ovako *doktrinarno* izložena Rešetarova nauka pobili su *novi držičolozi*, Jeličić, Košuta i – osobito – Čale:

*Očito je da (...) rečenice u kojima se javljaju pojmovi 'razlog', 'razum', nisu puke i konvencionalne sentencije, nego da potječu iz temeljnih načela renesansne misli i da su ključni izrazi Držićeve filozofske vizije i moralne podjele svijeta, prema kojoj valja prosuđivati i o društveno-političkim i o književno-estetskim pogledima našega pisca.*¹⁵

Novi držičolozi pobili su i prvo načelo *Rešetarove doktrine* (& 1). Evo rečenice iz rasprave o *Skupu*, u kojoj Čale¹⁶ ističe na koga se odnose Držićeve kritičke riječi i koja to lica naš pisac izvodi na pozornicu:

Te riječi pogađaju istu metu (...), ta je savjest (...) još jednom našla oblik i način da reagira protiv ljudi tvrdih i oholih, protiv dubrovačkih senatora, na što je prvi upozorio Živko Jeličić.

Među *suvremenim držičolozima* u kojih je zamjetan određeni povratak Rešetaru,¹⁷ Mira Muhoberac¹⁸ jedna je od rijetkih koji jasno ističu vlastelu kao protagoniste Držićevih komedija. Govoreći također o *Skupu*, ispod maske naslovnoga lica autorica prepoznaje vlastelina koji se samo pretvara da je siromah: *Komedija se (...) odigrava među dubrovačkom vlastelom kojoj, obično se zaboravlja, pripada i Skup...*¹⁹ *Iza govora 'našijenaca' neprestano proviruje kritika dubrovačkih vlastelina, senatora (njihov je 'zastupnik' u komediji dundo Niko), vlastelinki koje ne odobravaju postupke mladih, budućnost (Dobrin govor i ponašanje).*²⁰

Dodao bih, nasuprot Rešetaru, kako u Držića nema niti jedne komedije, barem među onima koje nisu toliko okrnjene da ih ne možemo sustavnije analizirati, u kojoj se ne pojavljuju vlastela. Tko su *noćnici* iz *Novele od Stanca*?

15 Frano Čale: „O životu i djelu Marina Držića”. U: Marin Držić, *Djela*, priredio F. Čale, Zagreb, 1979; str. 51. (Sve citate iz Držića navodit ću prema tom izdanju s naznakom –*Djela*, dočim ću uvodnu studiju citirati samo kao – Čale.)

16 Isto, str. 117.

17 Usp. npr. Milovan Tatarin: „Držić i Machiavelli (Nacrta za jedno čitanje Držićeva makijavelizma)”, *Jezik književnosti i književni ideologemi*, zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 2007; str. 63 – 85.

18 Mira Muhoberac: *Marin Držić Vidra, Držić u svom vremenu*, predgovor. U: Marin Držić, *Skup*, Sysprint, Zagreb, 1998, str. VII-XLV.

19 Usp. M. Muhoberac, nav. dj. str. XXIV.

20 Isto, str. XXXI.

Mlada vlastela. A tko su Zlati Kum i dundo Niko u *Skupu*? *Senaturi* koji drže kormilo male republike u javnom životu, a i privatno često meditiraju o tome kakva joj trebaju poboljšanja i kako je *u dobru bitju mantenjat*.²¹ I Zlatikumova sestra Dobre, i njezin sin Kamilo, i prijatelj Dživo, i Kamilov prijatelj Pjerić – svi su oni vlastela. A vlastelinka je i uboga Skupova kći Andrijana, jer da nije vlastelinka ne bi Zlatikumu moglo pasti na pamet da ju oženi. Strogi zakoni endogamije bili su glavna poluga koja je stoljećima osiguravala vlast dubrovačkoga patricijata priječeći bilo kakvu pučku participaciju. U tome upravo i leži Držićev dramaturški trik sa *Skupom* – nije dao *tezoro* siromašnu pučaninu, nego ga je podvalio u ruke škrtu i lakomu *knezu* koji se samo pretvara da je ubog: *Ako tko dođe zaimavat što iz susjedstva, rečte: „Lupeži su sve pokrali, nije ništa u kući.*”²² A s kakvim tek užitkom sluga Pomet prepričava zgodu kako je oslobodio *kneza*²³ Dunda Maroja rimskih veriga, a što prethodno nije pošlo za rukom *trijema vlasteličići* koji su uzaludno moljakali Kapetana pravde: *Capitano, el è un di nostri, lasciatelo...*²⁴

Iako je *nova držićologija* znatno oslabila *Rešetarovu doktrinu* i otvorila nove putove tumačenja i drukčija kazališna uprizorenja, u *teatrologiji držićijane* još uvijek su na snazi ona Rešetarova načela koja posebno pripadaju teatrologiji (& 2 – & 5). A uz to, teatrološki su aspekti proučavanja često bili zanemarivani. Na tu činjenicu upozorava Nikola Batušić, koji na samom početku rasprave-sinteze o Držićevu teatru²⁵ izražava stanovito žaljenje nad stanjem *teatrologije držićijane*:

*Nije danas potrebno posebice isticati kako u našoj ‘držićijani’ ima neusporedivo više književno-povijesnih i filozofijskih, pa i sociološki intoniranih, no teatrološki sustavno koncipiranih rasprava. Već i površan pogled na odista golemu bibliografiju radova o Marinu Držiću uvjerit će nas u opravdanost tvrdnje kako smo u proučavanju sviju aspekata Dum Marinova djela mnogo češće i radije ispitivali niz segmenata njegova poglavito kazališno usmjerena opusa, zapostavljajući međutim pozorničku sastavnicu. Tako je stvarni okoliš kojem je Držić bio namijenio svoje stvaralaštvo – pozornica, ili ostavljen postrance ili pak nedovoljno stručno i temeljito ispitivan.*²⁶

U sintezi *Držićeva redateljsko-inscenatorska načela* i potonjoj *Povijesti hrvatskoga kazališta*, Batušić je doista iscrpno analizirao *pozorničku sastavnicu*. Služeći se s jedne strane komparativno-teatrološkim metodama, uspoređujući onodobni talijanski teatar s Držićevim inscenacijama, a s druge analizom di-

21 Usp. npr. monolog Zlatikumov: III / 10, *Djela*, str. 583. ili Nikove rečenice poput one – *da nijeste kako i njeci koji ni sebi ni republici ne valjaju*. (IV / 2, str. 590.)

22 *Skup*, I / 6, *Djela*, str. 550.

23 Svaki je dubrovački vlastelin s navršениh 50 godina morao barem jedanput u životu biti knezom samo ako je poživio i bio zdrav, budući da su se na toj funkciji mijenjali svakih mjesec dana.

24 *Kapetane, jedan je od naših, pustite ga...*! (*Dundo Maroje*, II / 10, *Djela*, str. 420-421.)

25 N. Batušić: „Držićeva redateljsko-inscenatorska načela”, *Mogućnosti 3-4 / 1976*, Split.

26 Usp. N. Batušić, nav. dj. str. 396.

daskalija i tlocrtno-redateljskih rješenja deduciranih iz Držićevih dramskih dijaloga, došao je do zaključka kako je vidljivo da je Držić *dobro poznao sustav režijskoga postupka uobičajenoga u njegovo doba* te da je isto tako očito kako je u već viđeno redateljsko-tlocrtno određenje dramskoga djela unio neke svoje poglede koji su naspram onodobnim konstantama značili svojevrsni napredak.²⁷

Među Batušićevim nastojanjima oko rekonstrukcije povijesnoga Držićeva kazališnoga čina najpotpunije je ono koje se odnosi na izvedbu *Venere i Adona*. Tu je pokazao kako je Držić *longitudinalni sustav* srednjovjekovnih pozornica s većim brojem prostora-mansija inovativno sažeo u jedinstveno *mitološko prizorište odijeljeno zastorom od prednjeg dijela plateae*, pomičući scenski dispozitiv prema – gledano iz gledališta – *vertikalnom*, dakle *perspektivnom* rasporedu. Takvo scensko rješenje Držić *izgrađuje po zasadama Serlijeve 'Architettura', tiskane 1545, to više što će mu glavno prizorište zacijelo trebati i za 'Tirenu', prikazanu poslije 'Venere i Adona', na piru Vlaha Držića*.²⁸ Poznate tri Serlijeve tipizirane scene: *tragička, komička i pastoralna*, što su poslužile kao predstavljački ideal-obrazac renesansnoga kazališta, a osobito ona *komička* koja je utvrdila konvenciju *teatra trga* na kojoj će talijanski pisci ostvarivati tri čuvena *pseudoaristotelovska jedinstva* vremena, mjesta i radnje, najvažniji su parametar prema kojemu Batušić mjeri i propozicije i inovacije analiziranih Držićevih povijesnih izvedbi.

Bez obzira na to što nam je Batušić približio moguće *izvedbene slike* Držićevih predstava preglednije i bolje nego itko prije njega, treba ipak primijetiti kako je njegova sinteza izvedena u okviru Rešetarove *negativne doktrine* (&2 – &5). On posebno ne raspravlja o fenomenu Držića-glumca (&2), na koji otprije upućuje Miljenko Foretić,²⁹ ne vjeruje da su u Držićevim predstavama nastupale žene (& 3), niti поближе uzima u obzir Foretićevu pretpostavku prema kojoj je Držić neke pirne predstave prikazivao u vlasteoskim ljetnikovcima, na otvorenim prostorima, u kojima je mogao razigrati *ambijentalni* redateljski pristup daleko bolje nego u dvoranama gradskih palača.³⁰ Raznoliki mogući Držićevi *izvedbeni prostori* u dubrovačkim ljetnikovcima vjerojatno su opet razlog zašto Foretić – pravi pionir *teatrologije držićijane* među *novim držićolozima* – nije zalazio u teatrološke rekonstrukcije pojedinih Držićevih predstava.

Batušićevo razmatranje *jezgre kazališnoga života Držićeva doba*, kazališne družine koja izvodi predstavu, onaj je element koji njegovu sintezu najviše veže uz Rešetarovu *negativnu doktrinu*. Batušić tvrdi kako *družina zasigurno djeluje posve amaterski* (& 5) u okvirima *svojevrsne ograničenosti predstavljačkoga razdoblja unutar nekih čvrsto fiksiranih kalendarskih omeđenja* (& 4).³¹ Pa ako

27 Usp. N. Batušić, nav. dj. str. 411.

28 Usp. N. Batušić, nav. dj. str. 403.

29 Miljenko Foretić: „Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika”. U: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, uredio Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb, 1969; str. 233 – 255.

30 Usp. Cvito Fisković: „Pozornice Držićevih igara”, *Dubrovnik* 3 / 1967, Dubrovnik, str. 49 – 65.

31 Usp. N. Batušić, nav. dj. str. 398.

tvrdnja o *diletantskom karakteru* kazališnih družina vrijedi općenito za cijelo 16. stoljeće, zasigurno ne stoji za ono relativno kratko razdoblje (1548 – 1551) kada je Držić s *Pometnicima* stvarao profesionalni *Pomet-teatar*.

3.

Očito je došlo vrijeme da na nov način promišljamo Držićevo kazalište. Tu mi se *kazališna sezona* nameće kao prvi problem koji valja riješiti kad je u pitanju profesionalni teatar. Znamo repertoarne naslove, osobito za 1548. (*Pomet* i *Tirena*) i 1551. godinu (*Venere*, *Tirena*, *Dundo Maroje*), znamo za brojne izvedbe i reprize *Tirene* (1548, 1549, 1551.) kao i sigurne reprize *Venere*, budući da je bila prikazivana zajedno s *Tirenom* u sklopu ženidbenih svečanosti na piru Vlaha Držića.

Pirne su Držićeve izvedbe, za razliku od onih pred Kneževim dvorom (*Pomet* i *Tirena*, 1548.) ili u Vijećnici (*Dundo Maroje*, 1551), završavale večerom ili čak izravnim *pozivom na večeru*, fiksiranim u Držićevu tekstu. Potvrde za to imamo u komediji *Tripče de Utolče*³² i u *Veneri*,³³ a vjerojatno bi ih bilo više da se nisu izgubili završeci *Skupa*, *Džuha Kerpete* i *Plakira*. Budući da je *Venere* praizvedena zajedno s reprizom *Tirene* u kući mladenkina oca Stjepana Sinčićevića – o čemu nas izvještava *Genealogia delli citadini ragusei*³⁴ – bit će da je pirna večera predstavljala ono što bismo mi danas nazvali *stankom* ili *pauzom*. Stihovi 317–331 posljednjega prizora *Venere* ne služe za drugo nego da najave ponovnu izvedbu *ozloglašene Tirene*, koja će uslijediti nakon večere:

KOJAK

*Nie zdravo mjesto ovoj, neka ti 'e, Vule, znat;
ovdi su prem vile njekad, stari vele,
Miljenka stravile, Radata uzele!
Radata staroga starci ga svi znaju,
Radata od koga čuda spoviedaju;
djetece s krilama hode po dubravi
s lukom i strilama Radata zatravi.
Taj Radat slidaše bielu vil po gorah,
A od ljudi bježaše jak prid psi jelin plah.*

32 Petračić u prvom izdanju *Djela* (1875.) ovu komediju kojoj se u *Praškom rukopisu* nije sačuvalo ni prvi, ni veći dio drugoga čina, naziva jednostavno *Komedija*, a u *Sadržaju* na kraju knjige: *Komedija bez nadpisa*. Rešetar će je zvati *Mande*, prema imenu glavne ženske uloge, a Čale u svojem izdanju *Djela* po glavnom muškom liku – *Tripče de Utolče*.

33 *Venere* (često i *Venere i Adon*) je skraćeni naslov komediole koju je Držić naslovio: *PRIPOVIJES kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*.

34 Petar Kolendić: „Tri doslije nepoznate pjesme dum Mavra Vetranovića”, *Srd* 3-4 / 1905, Dubrovnik. (Kolendić u fusnoti na str. 137. donosi ispis iz *Genealogie delli citadini ragusei* koji se odnosi na pir Vlaha Držića i na izvedbu *Tirene* u kući Alegretti-Sinčićević: *In tempo delle nozze di sud. o Matrimonio fù recitata in Casa di d.o Stefano nella Strada di Calzolari megju veliche Zrengliare, quella famosa Comedia d.a Tirena...*)

VUKODLAK

Ono i mi djeteta vidismo s krilama.

KOJAK

Ona mala sjeta vazda opći s vilama:

ini mu nije stan neg prsi od vile;

odtole noć i dan trati svoje strile.

Koga odtle ustrili, svi stari govore,

Vas život taj cvili, a ozdravit ne more.³⁵

A kako je Vlaho, *ustriljeni* mladoženja, angažirao *Pometnike* da cijeli idući mjesec zabavljaju goste,³⁶ Držić je nekih večeri možda prikazivao samo *Veneru*, a nekih opet samo *Tirenu*. Ako je vjerovati Appendiniju,³⁷ bilo je osam uzastopnih izvedbi *Tirene*. Iako on ništa ne govori o izvedbi *Venere*, sasvim je sigurno da je premijerna pirna izvedba – kada su *Venere* i *Tirena* izvedene zajedno kao cjelovečernja predstava – ponovljena još nekoliko puta, u najmanju ruku još jedanput, kad se pirovanje preselilo iz mladenkine u mladoženjinu kuću, kako je s dosta uvjerljivih razloga pretpostavio R. Bogišić.³⁸

Uostalom, nema se tu što pretpostavljati. Ne govori li sam Držić jasno u *Prologu drugom* (koji je bio prolog *Venere*, ali istodobno i prolog cjelovečernje izvedbe u kojoj su *Venere* i *Tirena* zajedno prikazane):

Svitli je stan ovoj Džula Pjorovića,

u Gradu tolikoj počtena plemića...

i dalje:

Djevojku je danas doveo u svoj dvor...³⁹

Ako znamo da je premijerna izvedba održana u mladenkinoj kući, kakav je i bio običaj, – dakle u palači Sinčićevića, onda je u navedenim stihovima jasan dokaz o repriznoj izvedbi *Venere*, a s njom i *Tirene*, u palači Julijana Fjorovića, u kojoj je stanovao njegov unuk Vlaho. Držić je, očito, navedene stihove u

35 Usp. *Djela*, str. 337.

36 Usp. *Venere*, stihovi 17 – 19, *Djela*, str. 320.

37 Francesco Maria Appendini u opsežnom djelu *Povijesno-kritičke bilješke o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana*, navodi da je *Tirena* prigodom vjenčanja Vlaho Držića prikazivana uzastopce čak osam puta – *representata per ben otto volte consecutiva in occasione delle nozze di Biagio Darscich*. (Usp. F. M. Appendini: *Notizie storico-critiche sulla antichità storia e letteratura de' Ragusei, tomo II, Ragusa*, 1803, str. 283.) Taj podatak iz dubrovačkoga izdanja (prettisak: *Forni editore*, Bologna, 1970), koji govori o organiziranosti i profesionalnosti *Pomet-družine* na kojoj bi joj mogli pozavidjeti i repertoarni teatri u stoljećima koja su slijedila, ne treba uzimati kao primaran dok se – koliko je to još moguće – bolje ne prouči Appendinijev izvor, koji se po svojoj prilici nalazio među onda još dostupnim brojnim kronikama i genealogijama dubrovačkih građana. Teatrolgija je predugo zanemarivala taj važni Appendinijev podatak, budući da je vladalo i još uvijek vlada krivo uvjerenje kako je Držić prikazivao predstave isključivo s diletantskim družinama i to samo u vrijeme od poklada.

38 R. Bogišić: *Marin Držić sam na putu*, HAZU, Zagreb, 1996, str. 153.

39 *Prolog drugi* (stihovi 35-36 i 47), *Djela*, str. 207.

Prologu drugom posebno dopisao za izvedbu u kući Vlahovoj, kao što je prethodno – nakon pirne premijere – dopisao i Pribatov *reporterski izvještaj* o prvoj pirnoj večeri u kući Alegretti-Sinčićević.⁴⁰

Kazalište koje je četiri godine prikazivalo *Tirenu* (1548 – 1551) moralo ju je reprizirati i izvan karnevalskoga kalendara. Ni današnji profesionalni ansambli s komparserijom i brojnim tehničkim službama ne bi mogli ostati tako dugo u izvedbenoj kondiciji ako bi svoju predstavu prikazivali samo jedanput na godinu. A komparserije je u *Tireni* sigurno morao biti znatan broj već i s obzirom na naslovnicu novootkrivenoga mletačkoga izdanja iz 1551. na kojoj razgovijetno piše: **TIRENA COMEDIA MARINA DARXICHIA...VKOIOI VLASI BOI NA NACIN** *od morescKè; i Tanaz Na Nacin pastirschi*⁴¹ (čine). Dodamo li uz te nijeme uloge i uloge u podjeli i potrebnu *muzičku kapelu*, dobit ćemo ansambl od gotovo trideset ljudi, kakav je otprilike bio uposlen i u *Pometu*.

Pantić je otkrićem vezanim uz izvedbu *Plakira* dokazao da je Držić svoje premijere prikazivao i izvan *karnevalskoga kalendara*. Kad to već znamo, moramo zaključiti da je reprizirao *Tirenu*, a vjerojatno i *Veneru* i *Novelu od Stanca*, i još poneki komad koji je nama ostao nepoznat – kad god se za to pružila prilika. To što o najvećem broju tih repriznih izvedbi nemamo nikakvih arhivskih podataka, nipošto ne znači da ih nije bilo.

4.

U traganju za Držićevim kazalištem iza zavjese Rešetarove *negativne doktrine* vratit ću se sad onom Pantićevu otkriću o izvedbi Vetranovićeva *Prikazanja od poroda Jezusova*, 22. prosinca 1537. u crkvi Male braće.

S obzirom na duboko prijateljstvo koje je povezivalo Vetranovića i Držića, logično je pretpostaviti da se ono nije začelo tek 1548, otkad za njega imamo sigurnih potvrda. Logično je, također, da *maštovit redatelj* i *blistav organizator* kazališta nije takvim postao tek 1548. u četrdesetog godini života, kad se

---

40 PRIBAT: *Nijesam, nego sad zgodi mi se upaziti*

urvom mnogu čeljad u ovi dvor ulaziti;
i takoj š njima ktjeh zajedno uljesti;
ali već ne umjeh, moj brate, izljesti.
Njeke godišnice k sebi me zovljahu,
ovake rilice nadute nošahu;
svaka njih veljaše: „Jes' li se oženio,
Vlaše kukuljaše? Brižan se okamenio!”
Tisknuše mnom gori, gdje kad se ugledah,
raj mi se otvori, ter čuda gledat stah.
Sad, brate, Obrade, kako oni ki sve znaš,

Gdje smo ovo mi sade, molju te, sve mi kaž'. (*Prolog drugi*, stihovi 19 – 30.)

41 Ennio Stipčević: „Otkrivena prva izdanja Držićevih djela u Milanu”, *Forum 10-12 / 2007*, Zagreb.

s *Pometom* i *Tirenom* pojavljuje pred dubrovačkom publikom. Još u Sieni, 1542. zatječemo *velemožnog rektora* kao *glumca*, i to je prvi siguran podatak o Držićevu kazališnom djelovanju. Sve dotad njegov nam je rad potpuno nepoznat, osim što u držićologiji prevladava uvjerenje kako su u tom razdoblju nastale *Pjesni ljuvene*. Mnogi autori drže da brojni oblici nabujala kazališnoga života u Dubrovniku do pojave Marina Držića⁴² – Vetranovićev svjetovni, a zatim sakralni teatar, diletantske izvedbe Plautovih komedija na latinskom jeziku, Nalješkovićeve farse, pokladne pošalice, ulične povorke i maskerate, gostovanja bosanskih, njemačkih i čak turskih profesionalnih družina mima i zabavljača – čine horizont Dum Marinove kazališne mladosti, u čemu je i on sam morao sudjelovati. Nikakva pouzdana podatka navodno nema.

Naši su *historijski držićolozi*, od Đurđevića⁴³ i obojice Matijaševića, dum Đura i oca Ivana,⁴⁴ preko Crijevića⁴⁵ i Slade,⁴⁶ do Appendinija,⁴⁷ o ovoj ranoj fazi Držićeva dramskoga stvaralaštva znali kudikamo više od potonjih književnih znanstvenika. To *paradoksalno znanje* sastoji se u tome što su svi oni autorstvo *Prikazanja od poroda Jezusova*, kao i po redu prikazivanja mlađeg *Posvetilišta Abramova* (izvedenog 1546. na Poljani blizu Kneževa dvora⁴⁸) – pripisivali Držiću. Znali su oni, dabome, o velikom prijateljstvu dvojice pjesnika te su pišući o Držiću uglavnom o tome izvještavali, navodeći časnu Vetranovićevu intervenciju kojom je – povodom afere s *Tirenom* – branio mlađega prijatelja od potvora za plagijat.⁴⁹ Znali su i da je istoimene nabožne drame – Đurđević to izrijekom navodi za *Posvetilište* – Vetranović napisao *prije Držića*, ali je *pjesma Držićeva*, kako zanimljivo primjećuje Saro Crijević, *daleko sažetija*.⁵⁰

U prvo Akademijino izdanje Držićevih *Djela* (1875.) Franjo Petračić uvrstio je obje drame, i *Prikazanje od poroda Jezusova* i *Posvetilište Abramovo*, iako je *Posvetilište* – u široj verziji – već bilo objavljeno među djelima *starijeg*

42 Usp. M. Pantić: „Dubrovačko pozorište Držićevog doba”. U: M. Pantić, *Iz književne prošlosti*, SKZ, Beograd, 1978, kao i prije citirane knjige: N. Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, i R. Bogišić: *Marin Držić sam na putu* (usp. osobito prvi dio – *Djetinjstvo i mladost u Gradu*). Za temu je posebno instruktivna i knjiga S. P. Novaka, *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, Čakavski sabor, Split, 1977.

43 Ignjat Đurđević: *Vitae et carmina nonnulorum illustrium civium Rhaecusinarum* (rukopis s početka 18. st.). U: *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, izdao i objasnio P. Kolendić, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, drugo odeljenje, knj. VII, Beograd 1935.

44 Usp. M. Rešetar, *Uvod* (II. Izvori, str. VII-XXXVI).

45 Saro Crijević: *Bibliotheca Ragusina* (1740-1742), priredio Stjepan Krasić, JAZU, Zagreb 1977.

46 Sebastian Slade: *Fasti Litterario-Ragusini / Dubrovačka književna kronika*, pretsak venecijanskog izdanja iz 1767. preveo i bilješkama popratio Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.

47 Vidi bilješku 37.

48 Usp. Armin Pavić: *Historija dubrovačke drame*, Zagreb, 1871, str. 66-97, kao i M. Rešetar: *Stari dubrovački teatar*, str. 97-98. (Vidi bilješku 10.)

49 Mavro Vetranović: *Pjesanca Marinu Držiću upomoć*. (*Pjesanca* je tiskana i u nav. Bogišićevoj monografiji o Držiću, *Marin Držić sam na putu*, str. 139-143.)

50 *Tragicomoediam Abrahami filium Isaacum immolare cogitantis. De eodem argumento Vetranus poema edidit; sed Darsii longe est contractius.*

prijatelja, u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*.⁵¹ Stoga se Petračić trudio dokazati, posebno za *Posvetilište Abramovo*, kako je to kraća, Držićeva verzija (685 stihova), istina složena prema dužoj, Vetranovićevoj (2636 stihova), s dopisanim izvornim Držićevim stihovima u *Prologu*.⁵²

Idućih pedeset i više godina nakon Petračićeva izdanja lomiti će se znanstvenička koplja oko autorstva dvojice velikih prijatelja, sudjelovat će u diskusijama mnogi učeni umovi, postavljat će se *atribucije* i *reatribucije*. Bilo je u tim znanstvenim radnjama svašta izrečeno, čak se pokušalo opravdati one glasine prema kojima je Držić *Tirenom* tobože plagirao starijega prijatelja (iako je to sam Vetranović davno opovrgao)⁵³, tako da se u jednom trenutku moglo pričiniti kako je najljepše ljudsko i pjesničko prijateljstvo stare hrvatske književnosti, naknadno, nakon četiri stotine godina, naprasno prekinuto književnom znanošću. Na koncu su nabožne drame, *Prikazanje od poroda Jezusova* i *Posvetilište Abramovo*, oduzete Držiću a vraćene Vetranoviću, dok je Vetranoviću oduzeta *Hekuba* i vraćena pravom autoru – Marinu Držiću. Točku na *i* stavio je – a tko drugi nego Rešetar:

*Naš je D. dakle mogao, po svoj prilici, još prije negoli je pošao u Italiju, gledati u Dubrovniku na Polju ili Poljani (sadašnjem Gundulićevom trgu) koje Vetranovićevo crkveno prikazanje; ali to ga nije načinilo dramatičarom, jer sada možemo slobodno reći da on nije imao posla ni s jednim crkvenim prikazanjem (...) i na užem polju drame on je samo pjesnik svjetovnih vedrih i šaljivih drama kojima je u prvome redu htio da zabavlja svoje gledaoce a ostavljao je njihovim ispovjednicima brigu da ih uče pameti i pobožnomu životu.*⁵⁴

Mogu sad slobodno reći da se Rešetar tu – kao i na puno drugih mjesta – jako prevario zato što nije uzeo u obzir dugotrajno i blisko *prijateljstvo* Marina

51 *Pjesme Mavra Vetranića Čavčića*, II. dio, skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. Gj. Daničić, *Stari pisci hrvatski*, knj. 4, JAZU, Zagreb, 1872.

52 F. Petračić: *Uvod*. U: *Djela Marina Držića*, Stari pisci hrvatski, knj. VII, JAZU, Zagreb, 1875, str. VIII.

53 Usp. M. Rešetar, *Uvod*, str. XCVIII. – O cijeloj temi usp. osobito poglavlja II. (*Izvori*). i V. (*Književni rad Marina Držića*) u kojima R. daje sažet pregled rasprave o autorstvu.

54 M. Rešetar, *Uvod*, str. LXXX. – Pod naizgled duhovitom primjedbom o *ispovjednicima* i *pobožnom životu*, krije se pomanjkanje dubljeg uvida u književne i kazališne činjenice, često karakteristično za velike znanstvene umove, a što je naš Rešetar nesumnjivo bio. Njegov je problem, a to je ponekad problem i književne znanosti (i teatrologije), što književne ili kazališne činjenice svodi u isti analitički red s arhivskim i drugim, na primjer poredbenim metodama dobivenim rezultatima, te ih prikazuje kao da su egzaktna, ukidajući na taj način njihov prirodni ontički status koji je *sui generis* nesvodiv. Jer, u jednome će se, nadam se, svi složiti: književne (umjetničke) činjenice supostoje kao suprotnost egzaktnim činjenicama, one uvijek, bile izražene u komedijskom, tragijskom, ironijskom ili nekom drugom modusu, zadobivaju i u osnovi predstavljaju krhkost neizvjesnosti pojedinačnoga ljudskog bića pred znanstveno ustanovljivom, egzaktnom prolaznošću i stalno *bježe* pred analitičarom. Da nije tako ne bi bilo ni potrebe za umjetnošću, a ni potrebe da se ona proučava, shvati i protumači. U književnoj znanosti moramo se s jedne strane ponašati znanstveno, ispitivati egzaktno, ali s druge – moramo znati da smo stalno u tamnoj šumi *u lovu na bjeguće činjenice* koje su sve sami *ambigviteti*.

Takav je ambigvitet – *prijateljstvo* Držićevo i Vetranovićevo.

Uzimanje u obzir tog *teatrolgijskog ambigvitet*a, koji se pred nama pojavljuje kao jednostavna i topla ljudska činjenica *dugogodišnjega prijateljstva*, ali i kao prvorazredni *predmet teatrologije*, otkrinit će veo *držićološke tajne* po kojoj se o dum Marinovu dubrovačkom životu i kazališnom djelovanju prije odlaska u Italiju (1526 – 1539) tobože ništa pouzdano ne zna.

Držića (1508 – 1567) s dvadeset i šest godina starijim pjesnikom, Mavrom Vetranovićem (1482 – 1576).

5.

Kada je pod krovom *Male braće* – kako Dubrovčani od starine nazivaju franjevačku crkvu – u svečanoj predbožićnoj atmosferi izvedeno *Prikazanje od poroda Jezusova*, dum Mavar je već *tridesetak godina nosio belu benediktinsku mantiju*, a ipak je, ističe Pantić, *uspevao da nađe i mladu vlastelu koja će u njegovom pobožnom prikazanju igrati i publiku koja će to prikazanje gledati*.⁵⁵

Uz dužno poštovanje prema Pantićevu istraživačkom radu, moram reći kako nimalo ne vjerujem da je upravo dum Mavro Vetranović, predan već pustinjačkom životu, *uspevao da nađe i onu mladu vlastelu i publiku*. Poslije sukoba s dubrovačkim nadbiskupom⁵⁶ povući će se 1534. na pusti otok Sv. Andrije na kojemu će biti i upraviteljem samostana i jedinim stanovnikom. To je bila velika prijelomnica u njegovu životu i pjesnikovanju. Pa ako je dotad u radu s drušinama bio aktivan koliko god su mu to prilike dopuštale, u što ne sumnjam, jedina njegova veza s kazalištem nalazit će se, ubuduće, u pisanju nabožnih drama i stihova. Tu, na pustom otočiću, preobrazit će se dum Mavar u *remetu* (pustinjaka, isposnika) koji zauvijek napušta *svjetovne prijazni* kojima nas *đavo* mami. Upravo kao što pjeva s te hridine okružene morem, u istoime-nom pjesničkom autoportretu – pjesmi *Remeta*:

*Zač ne vidjeh ja na sviti,
slavni Bože, drumak pravi
da bih mogal k tebi priti,
živ kladenče od ljubavi,
(...)
U pustinju tijem se spravih
ter svjetovne sve prijazni
i sve blude ja ostavih,
čijem nas djavo hitro blazni...*

Njegova *plavca*, brod njegova života, ravnat će se otad ne prema zvijezdi kazališnoj, nego prema *nebeskoj zvijezdi*:

*ka ne ima zapada
da s plavcom život moj krmí se i vlada,*

⁵⁵ M. Pantić, *Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku*, nav. dj. str. 205-206.

⁵⁶ Dr. Ivan August Kaznačić: „Mavro Vetranović”. Usp. nav. dj. *Pjesni Mavra Vetranovića Čavčića*, II. dio, 1875, str. I – IV.

*Zač sama zvijezda taj meu svijemi zvijezdami
timuni vas svijet saj i nebo nad nami.
(Moja plavca)*

Lišen ubuduće svih drugih žudnji, okrećući leđa svemu svijetu pa tako i kazalištu – upravo kao u čudima protkanoj starinskoj hagiografiji – zadobit će njegov mučan, isposnički život *pošten glas* i najveću slavu u maloj Republici.

Iz toga se može zaključiti da je za složeno scensko uprizorenje *Prikazanja od poroda Jezusova 1537.* u crkvi Male braće ispražnjenu ulogu *inspiratora* (mi bismo danas rekli – redatelja) preuzeo mlađi prijatelj, koji je dotle učio kazališnu meštriju vođen sklonom, prijateljskom dum Mavrovom rukom. A s obzirom na u hrvatskoj književnosti po mnogo čemu jedinstven oblik te adventske drame, protkan popijevkama *na narodnu* i raznovrsnim zemaljskim i nebeskim muzikama – bit će da se glazbeno upućen klerik, koji je uz to više žudio za kazalištem negoli za svetačkim, isposničkim životom, i samom dum Mavru činio najspremnijim za tu ulogu.

U dirljivoj tužbi *Na preminutje Marina Držića Dubrovčanina*, u 414 stihova, dum Mavar će 1567, kao starac u dobi od osamdeset i pet godina, ispjevati ne samo duboku žalost za izgubljenim prijateljem, nego i prvi prikaz pjesnika-Držića, i napose – silnu zatravljenost Držićevom nenadmašnom upotrebom glazbe u kazalištu. Vetranović ne navodi, kao što bi znanstvenici voljeli, odakle upravo dolazi ta zatravljenost, ali kad promotrimo sve Držićeve komade s obzirom na glazbu, onda čak ni u *Tireni* nije mogao nastupiti cijeli onaj ansambl koji se starom pustinjaku tako duboko urezao u srce. S jedne strane *narodna glazbala*, mješnice, dipli, gusle i svirale; cijeli onaj *etno-instrumentarij* što ga Uglješa zaziva u prvoj rečenici *Prikazanja* na sijelu pastira kod ognja u oboru: *Družino pridraga, gdje vam su gizdave pjesni, gdi li su vaše dipli mješnice svrdonce?*⁵⁷ – a s druge brojni orkestar *umjetnih glazbala*: *organ, leuti, flauti, kordine s korneti, monikordi, glavočimbali, aprikordi i žice ostale* što će pratiti Svetu obitelj, anđele, Sibilu i remetu-proroka, koji će praćen njihovim milozvukom izgovoriti završnu propovijed. Kad se uz *gorske boljezni 1567.* Vetranović sjeća *minute radosti*, onda se sjeća i one *rajske muzike* kojom je Držić izazvao *minule sladosti* u crkvi Male braće 1537. godine, a koja se radost sad preobratala u *gorko dreselje*:

*ter s trudom velika tužba je nastala,
gdi je rajska muzika u krovu ostala...*

Ta izvedba u franjevačkoj crkvi, kojoj je potvrde pronašao Pantić, višestruko je teatrološki značajna. Rešetar pretpostavlja kako tradicijsko mjesto izvedbi

---

57 *Prikazanje od poroda Jezusova*. U: Marin Držić, *Djela* (priređio F. Petračić), Zagreb, 1875, str. 412-458.

dubrovačkih crkvenih prikazanja nije bila crkva ili prostor ispred crkve nego *polje*, odnosno *Poljana*, prostor današnjega Gundulićeva trga, koji se prije Velike trešnje 1667. nastavljao na onaj *ispred Kneževa dvora*, gdje su se prikazivale svjetovne drame. Kao potvrdu te ubikacije navodi prolog Vetranovićeve *Suzane čiste* i njegovu pokladnu pjesmu *Pastiri*, koja se pjevala na istoj *Poljani*. U početku *Suzane čiste* apostrofiraju se gledaoci:

*O vlasteli i vladike,
i ostali dragi puče,
molimo vas stan'ite muče,
da u polju nie čut vike,*

a u *Pastirima* to mjesto naziva se sad *poljem* a sad *poljanom*.⁵⁸ Tu se, vjerojatno, prikazivalo i *Posvetilište Abramovo* i jedna od izvedbi *Prikazanja od poroda Jezusova*, jer se tamo u *Prologu* izrijekom kaže:

*za toj vas svieħ molju, ljuveni moj puče,
u ovomu polju da stoji svak muče.*⁵⁹

To bi značilo da je uz dokazanu izvedbu *Prikazanja* u crkvi Male braće postojala još najmanje jedna, izvedena *u polju*. Treba pripomenuti kako je Rešetarova pretpostavka o *Poljani* kao prizorištu crkvenih drama apsolutno prihvatljiva, budući da u Dubrovniku onoga vremena nije bilo, a ni danas nema, adekvatna prostora pred crkvom gdje su se inače i kod nas i u svijetu izvodila prikazanja. Tom nalazu treba dodati i tvrdnje Zlate Bojović⁶⁰ izrečene u vezi s izvođenjem one druge nabožne drame što se nekada pripisivala Držiću: *'Posvetilište Abramovo' se sačuvalo u pet verzija, što bi značilo da je toliko puta i izvedeno. Jednom je to bilo, kao što je poznato, 1546. godine. Postojanje većeg broja verzija govorilo je o nesumnjivoj popularnosti ovoga dela, koje je pisac za svako novo predstavljanje prerađivao*. Tumačenju fenomena rukopisnoga postojanja različitih a ipak dovršenih verzija *izvedbenim razlogom*, naoko se suprotstavlja – osobito kad je riječ o *Posvetilištu* – uvjerljivo objašnjenje isključivo književne prirode. Po njemu se Vetranović u više navrata vraćao svojem remek-djelu, prepravljao ga, preslagao i čak pisao posve nove verzije.⁶¹ Sve ako je, ne samo kad je u pitanju *chef-d'œuvre*, dum Mavro i rabio taj pomalo čudan običaj umnažanja vlastita djela, postupak nikako nije u koliziji s *izvedbenim razlogom*. Štoviše, neočekivana slava i kazališni razlozi kojima ga je u to vrijeme *blaznio*

58 Usp. M. Rešetar, *Stari dubrovački teatar*, nav. dj. str. 97.

59 Stihovi 27-28 *Prologa* prema Petračićevoj „Držićevoj verziji”.

60 Zlata Bojović: „Predgovor: Mavro Vetranović”. U: M. Vetranović, *Poezija i drame*, Beograd, 1994, str. 57-58.

61 S. P. Novak, *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, nav. dj. str. 92-118.

njegov mlađi prijatelj, mogli su samo pospješiti ono čemu je pustinjak i bez toga bio sklon. A da su naši stari držičolozi malo više uzimali u obzir onu Batušićevu *pozorničku sastavnicu*, ne bi se prolijevala tolika suvišna tinta oko pitanja autorstva *Prikazanja* i *Posvetilišta* i lako bi se shvatilo da su *Držićeve verzije* Vetranovićevih nabožnih drama zapravo prve hrvatske *knjige režije*, bez obzira je li mladi Marin tu na svoju ruku zamijenio mjesto ponekom stihu, dopisao ili otpisao didaskaliju, dodao ili oduzeo pokoje Vetranovićevo slovo. Izvjesno je da je kao pisac od Vetranovića koješta naučio; osobito ga je privukao onaj prvi prodor proze na našu kazališnu pozornicu i nazočnost Vlaha (seljaka iz dubrovačkoga zaleđa) *kod ognja u oboru* – upravo u *Prikazanju od poroda Jezusova*. Nema šanse da je Držić samostalno pisao nove, kraće verzije Vetranovićevih drama, ali da ga je kao redatelj nagovarao da ih napiše i u tome aktivno sudjelovao – o tome, mislim, nema nikakve sumnje.

Zasluga je Nikole Batušića zato što je prvi shvatio kako je Držić bio ne samo *animator kazališnoga života u Dubrovniku već očito i redatelj u današnjem smislu toga pojma*.⁶² A takvim redateljem ne postaje se preko noći, u četrdesetogodini života, kada je s *Pometom* i *Tirenom*, 1548, napokon započeo ono za što se cijeloga života očito pripremao i kada ga prvi put upoznajemo kao pisca koji svojim djelima postiže velik scenski uspjeh, ali istodobno izaziva burne i kontroverzne reakcije. Takav redatelj ne pada odjedanput s neba, nego se dugo uči i stječe nužno kazališno iskustvo. Boravak u Italiji (1539 – 1543) svakako je bio presudan, ali Držić se, nema sumnje, kazališno i redateljski *školovao* i prije – radeći od mladosti u kazališnim družinama, najvjerojatnije prvo kao glumac i svirač s *meštrom* Vetranovićem, a potom i kao organizator i redatelj Vetranovićevih nabožnih drama u vrijeme kad se *stariji prijatelj* već bio povukao iz aktivnoga kazališnoga života. Ovaj zaključak nije, uistinu, moguće poduprijeti potvrđenim podacima i dokumentima iz arhiva jer ili ih naprosto nema ili još nisu otkriveni, ali se s mnogo sigurnosti nameće povezivanjem dosad dostupnih podataka i osobito – analizom poznatih književnih činjenica koje teatrologu predstavljaju primaran izvor i najvažnije podatke.

Tu je od izuzetne važnosti onaj sigurni podatak o izvedbi Vetranovićeva *Prikazanja od poroda Jezusova* u crkvi Male braće, koji nam je otkrio Pantić. Ne znamo je li to bila praiizvedba ili joj je prethodila ona izvedba *u polju* (na Poljani) za koju znamo iz *Držićeve verzije* što ju je tiskao Petračić;⁶³ u svakom slučaju oba podatka – jedan pronađen u arhivu, a drugi u književnom tekstu – svjedoče o valjanosti *izvedbenog razloga* u tumačenju fenomena postojanja brojnih rukopisnih verzija Vetranovićevih nabožnih drama.

Iz magle teatroloških naslućivanja odjednom izranja bujan sakralni teatar s više repriza – barem kad je riječ o poznatim nam djelima, a bit će da je tako

62 Usp. N. Batušić, *Držićeve redateljsko-inscenatorska načela*, nav. dj. str. 399.

63 Skraćene izvode iz *Prikazanja* među kojima je izrijekom navedena izvedba *u polju*, donio je prvi A. Pavić u *Istoriji dubrovačke drame*, 1871: *Neka sav puk u poljani stoji muče te sluša, kako će se evo Isus roditi*. (nav. dj. str. 35.)

bilo i s onima koja su nam ostala nepoznata, i da je to bio običaj. Glavno je izvedbeno mjesto te vrste teatra u Dubrovniku tridesetih i četrdesetih godina 16. stoljeća *polje*, odnosno *Poljana*. Izvedba u crkvi, u Male braće, za koju imamo sigurnu potvrdu, stoga je prije izuzetak nego pravilo.

6.

Taj izuzetak *skrivio je* budući veliki redatelj. U naivnoj ali tematski vrlo adekvatnoj građi Vetranovićeva *Prikazanja* prepoznao je Držić po prvi put onaj kazališni *mirakul* koji će mnogo godina poslije, s *Dundom Marojem*, razviti do moćnog dramaturško-redateljskog načela *teatra u teatru*.

Kod Vetranovića, pastiri okupljeni oko ognja u oboru, u hladnoj adventskoj noći, spremaju se dočekati i proslaviti Božić. Uglješa potiče družinu na svirku i pjesmu obećavajući im darove kakve prije nikad nisu vidjeli. Tasovac predvodi igru i pjesme, a svaka je od poroda Gospodinova, prelaze s jednoga na drugi *skopas* (s osmerca na dvostruko rimovani dvanaesterac), pušu u *mješnice*, sviraju *dipli* i *svrdonce*. Uglješa, zadovoljan, svakoga daruje, a uz pojedini dar ide i priča o njemu; tu se jezikom eruditne komedije iznose mitološko-pastoralni, arkadijski motivi. *Svrdaonicu* koju je dobio od satira u gori Uglješa daje Pribatu, Tasovcu poklanja čarobni *maljic* kojim ga je darovao sam kovač Vulkan kad ga je *iglom babjačom* oslobodio drače iz pete, Vukasu *praću* koju je ukrao Apolonu dok je spavao *prid živieim studencom*, koja kad zazvoni otjera sve vukove, risove i ostalu zvjerad što *dobitak kolju*, a Radmilu *zakuljicu* koju mu *prikaza sama Diana*. Prizor dolazi do komične katarze kad se među te Vetranovićeve još neizdiferencirane, duhom *uzmnožne*, a tijelom i prikazom *uboge pastire* (*Vlahe* iz kasnijih Držićevih pastorala) umiješa jedan *šišman* – *ajmo reć priprosto*: seljčina Miljas Griljević, gladan, žedan i ozebao (ali i u njega je toplo i dobro vetranovićeovski srce), kojemu je baba Raduna ocijepila *matragu o pleći* te ga iz doma izagnala jer je izgubio *mnogo gizdavu junicu* pasući u gori goveda. Sad taj *šišman* moli družinu da ga prime da se kod ognja ugrije, ali ovi kakvi su – ne primaju nikoga tko *ne umie sviriti i popievati* te mu kao uvjet daju jednu *kurmiju* da u nju *pozvoni*.

Iz prizora u kojem *šišman* Miljas pozvoni u *liru* cijepajući dvostruko rimovane dvanaesterce pomalo se nazire zašto je Batušićev *maštovit redatelj* i *blistav organizator* angažirao družinu mladih plemića te ih nagovorio da traže dozvolu Maloga vijeća za tu posve naročitu izvedbu. Tu se vidi i kako je Držić od starijeg prijatelja učio finu ironijsku *antifrazu* koju će poslije razviti do jedne od glavnih stilskih a – osobito u *Skupu* – i dramaturških figura svojega izraza, kad Uglješa primajući seljaka u društvo (ta i on je pjevao o Isusovu navještenju, i on je čovjek, budimo makar o Božiću i gospari i seljaci jedanput zajedno!) kaže kako njegovu pjesan *toliko bi slatko čut, kakono da poje Titiro aliti glasoviti Or-*

feo prid paklom ali ti pak Arion leutar na plovuđoj pliskavici priko morske pućine, te narućuje družinu da Miljasu sjutra naberu vienac od trepešljike.

Ćudesan prizor kojega nema u drugoj saćuvanoj rukopisnoj verziji *Prikazanja*. Tu prvi put, zajedno s priprostim osmercima i *školovanijim* dvanaester-cem, ulazi proza na hrvatsku pozornicu, tu su prvi put omjerene mitske priće s folklornim bajkama, tu se središnja, nabožna tema *Od poroda Jezusova* izlaže prvi put *po naćinu od komedije*.

Držić-redatelj kao da *izvedbenim prostorom* Źeli vratiti *crkveno prikazanje* ishodišnim propozicijama *liturgijske drame*, omatajući ga u ruho adventskoga rituala. Kad se publika smije, on zagrmi orguljama, jednako kao i kad *Anđeo* navali meću pastire te se oni najprvo silno isprepadaju, a zatim svaki posebno tumaći *blagu vijest*. Trudnu Mariju koja uz Jozefovu pomoć jedva dođe do *središnje mansije* koja predstavlja *betlehemske jaslice*, zacijelo prati cijeli ansambl instrumenata što ih se dum Mavar dobro sjeća i nakon trideset godina, u tužbalici *Na preminutje Marina Držića*, a s tim u vezi nije zanemariv ni malo mlađi podatak iz *Genealogije Jere Držića*, u kojoj stoji da je naš dum Marin *bio sjajan muzićar koji je svirao sve vrste glazbala*.⁶⁴ Razvijenu i raznoliku muzićku komponentu koja tako dobro pristaje *Prikazanju*, Držić je najbolje mogao ostvariti u crkvi. *Korovi anđela* kreću se *gorom* pjevajući navještenje, a zapravo ulaze u *longitudinalni sustav* mansija meću kojima se istiću samo dvije: minijturna *Maravina seljaćka kuća* iz koje će Šišmana opremiti darovima za Isusa i Sibilina *spila* – u kojoj će se odmah zaljubiti Źeleći tamo ostati zauvijek, ali će ga proroćica navjestiteljka ipak nagovoriti da se vrati družini koja ga je i poslala po darove. Šišmanova je minzanscena hijerarhijski vertikalna – kad odlazi u *selo* po darove samo se popenje na longitudinalnu pozornicu koja se pruŹa ispod Bogorodićine središnje mansije, kad zaluta ide lijevo-desno od jedne mansije do druge, to jest od *Maravina sela* do *spile*, kad se opet vraća samo se spusti korak niŹe, gdje se u prednjem dijelu crkvenoga broda prostire *ledina* s oborom i ognjištem u sredini, smještenim toćno ispod *mansije-jaslica*. Taj piramidalni tlocrt još uvijek je relikv simultane pozornice medievalnoga kazališta: dvije puta dvije mansije dvaput suprotstavljene, jednom horizontalno, drugi put po vertikali, ipak podsjećaju na onaj Batušićev prikaz razvijeni-ijeg dispozitiva Držićeve *Venere*, koji je već posve blizu Serlijeve *jedinstvene pozornice* eruditne komedije.⁶⁵ Prikazom, naime, dominiraju dva *jedinstvena* prizorišta: proširenje oko središnje, Marijine mansije i široka *ledina* za pastire, koja se prostire brodom crkve spajajući se s gledalištem. Kao da je Držić i prije

64 *Era musico eccellentissimo et sonaua d-ogni sorte de instrumenti*. (Usp. M. Rešetar, *Uvod*, str. CXXVII.)

65 Ovu usporedbu na svoj naćin podupire Franjo Švelec (*Vetranovićeva prikazanja i srednjovjekovna tradicija, Mogućnosti 1-2-3 / 1985*, Split, str. 205-222.): *Glavni dio pastirske govorne participacije svodi se na reagiranje pojedinih pastira na anđeosku vijest da se rodio Isus, koja je vijest bila popraćena golemom svjetlošću s neba. Čini se da pastiri na silnu svjetlost i pojavu anđela i na vijest što ju je jedan od njih izrekao, u scenskom smislu ostaju otprilike u sličnom položaju kao ono Kojak, Grubiša i Vukodlak u 'Veneri i Adonu' M. Držića pošto se pred njima otvorila šena i oni ugledali Venere i njezine vile... (Isto, str. 212-213.)*

Italije znao ponešto o *humanističkoj sceni*, čemu ga je vjerojatno podučio i čime ga je mamio stariji prijatelj, koji je u mlađim danima tamo više puta boravio.

Vetranović je pažljivo strukturirao komad ne bi li adekvatno pripremio glavnu scenu – putovanje priprostih pastira iz dubrovačkoga zaleđa u daleki Betlehem. U *putovanje*, taj središnji motiv cijele europske sakralne drame, koji se u pasionsko-uskršnjem ciklusu okuplja oko *muke* i *iskupljenja*, a u adventskom oko *navještenja* i *porođenja nade*, Vetranović je ispod grube i navivne građe *Prikazanja* kao pravi meštar utkao finu, *prstenastu strukturu* koja se ne otkriva jednostavnim čitanjem. Svako lice u komadu upisuje najprije trag svojega pojedinačnoga putovanja – Šišman se tri dana *tuče po gorah po vodah* nakon što ga je baba Raduna otjerala dok ne dođe na *plandište*, Uglješa opisuje svoja *arkadijska putovanja*, a isto čine, svaki na svoj način, i ostala lica, da bi Šišman u ime svih *otputovao* u selo po darove što će ih družina položiti pred maloga Isusa, koji u istoj božićnoj noći dok se oni griju oko vatre zebe gol u štalici – na koncu se sva pojedinačna putovanja stapaju u jedno, svima zajedničko i najvažnije – putovanje u Betlehem.⁶⁶

Pastiri se dugo dvoume kako i kamo da krenu, iako im je *Marijina mansija* s jaslicama prostorno najbliža, takoreći iznad glave; mogli bi se samo uspeti stubama, zakoračiti od svojega *ognja* preko longitudinalne pozornice *vertikalno*, i eto ih u tri koraka u *Betlehemu*.

Naprotiv, Držić-redatelj povest će ih na *dugačko putovanje* posve u skladu s naivnom medievalnom mizanscenom: vodit će ih lijevo *ledinom*, zatim u velikom poluluku desno, gdje će se uspeti na longitudinalno položen podij obilazeći Sibilinu *spilu*, onda pravo lijevo do Maravina *sela*, pa kad i njega zaobiđu izbit će, naposljetku, na ono proširenje ispred središnje mansije i naći se – u Betlehemu.

Držić ih je vodio najdužim mogućim putem ne zato da naglasi dražesnu naivnost kretanja družine, niti samo da podcrta nabožni smisao putovanja; redatelj strateški vodi družinu koja sebi put osvjetljava bakljama kroz sva ona *rubna* mjesta pozornice što dotle nisu bila dovoljno uključena: putujući susreću govoda i ovce koje pasu oko *plandišta* na ledini, penjući se iznad

66 *Putovanje kao empirijsko-spoznajna kategorija* – piše N. Batušić (Struktura srednjovjekovne pozornice, *Mogućnosti* 1-2-3 / 1985, Split, str. 303-311.) – ima u srži svoga pojma dvije bitne odredišne točke. Njegova je vrijednost određena početkom i završetkom. Bez obzira što geometrijska dužina puta predstavlja najkraću spojnicu između tih dviju točaka, on se niti u praksi, a još manje u svijesti srednjovjekovnoga putnika ne ravna po tim pravilima, već poprima najraznovrsnije zavojite oblike. Ostaju dakle jedino nedodirljivi ishodište u nepoznato i konačno stjecište kome se teži kao prema završnom životnom suzvučju, dok se staza kojom valja na tom putu proći, pretvara u simbol života. I latinska liturgijska drama i kasnija crkvena prikazanja na nacionalnim jezicima predočuju gotovo uvijek neko putovanje ili dio nečijega savladavanja životnih zapreka. Za razliku od tragedije koja se začinjala u trenutku približavanja orhestri i uglavnom odigravala unutar njene omeđenosti, srednjovjekovna se drama razvija linearno i praktički ne poznaje ni prostorno ni vremensko ograničenje. U njoj zbivanje može trajati i više desetaka dana – gledamo li na apsolutni temporalni aspekt predstave, dok je tzv. „dramsko vrijeme” unutar dramaturgijske sheme prikazanja, kategorija koja se ne obazire ni na kakve međe. Jednako se tako i prostorna dimenzija otkriva u svojoj neograničenosti, čuvajući u dramaturgijskom pogledu jasne naglaske za početak i završetak putovanja, s jasnim topografskim naznakama smjera kretanja. (Isto, str. 308.)

sela s trudom prelaze *vodice*, prolazeći *gorom* prolaze šumarkom *zelenih vrba*; simultaniteta mansija odjedanput, ovim prohodom, otkriva jedinstveno prizorište u kojemu su pojedina mjesta (*loca*) tek dijelovi velikih i bogato urešenih *betlehemskih jaslica* što se iz prostora glavnoga oltara vertikalno pružaju i šire u gledalište – crkveni brod.

Crkva je bila glavni i moćan mecena i producent Držićeva redateljskoga teatra, koji susrećemo daleko prije pojave Držića-pisca. Nema sumnje da je to ostala i u potonjim danima *Pomet-teatra* (1548 – 1551). Profesionalna družina *Pometnika* mogla je četiri godine ostati na okupu upravo zahvaljujući pasionskim, uskršnjim i predbožničnim, adventskim igrama, i tako produžiti kazališnu sezonu na gotovo cijelu godinu. Držić je, uvjeren sam, i po povratku iz Italije nastavio s crkvenim kazalištem uprizorujući, prije svih, Vetranovićeve nabožne drame. U opisanom slučaju vodio je plemićku družinu, ali je vjerojatno s vremenom u brojne reprize uvodio pučane, a od onih među njima koji su bili najspretniji i najodaniji glumačkom umijeću naposljetku je formirao *Pometnike*.

Nakon praizvedbe *Pometa* 1548. i pokušaja atentata, pošto je 22 godine proveo u nižim zvanjima (*klerik*, *đakon*), potražiti će zaklon u krilu Crkve. U razdoblju stvaranja *Pomet-teatra* (1548 – 1551) – kad su se novi dugovi stali množiti dok ni stari još nisu bili otplaćeni – morao se napokon zarediti. Čudno je kako nitko nikad te silne dugove nije doveo u vezu s troškovima održavanja *Pomet-teatra*⁶⁷ – kao da se Držić u životu bavio svim i svačim samo ne kazalištem – nego se to u držićologiji oduvijek krivo tumačilo ili tobožnjom njegovom *veselom čudi* ili kojekakvim uzgrednim razlozima.

1550, u jeku borbe za kazalište, ali ne manje i za svoj *pošten glas*, pošto je povodom *Tirene* bio optužen za *književnu krađu*, prvi se put u arhivskim spisima pojavljuje kao svećenik (*presbyter*).⁶⁸

S kratkog puta u Držićev životopis vraćam se opet onom glavnom *putovanju* u koje je redatelj slio sve silnice svoje predstave, povezujući mnogobrojne *prstenaste strukture* Vetranovićeva *Prikazanja* u jednu zajedničku, upečatljivu i *preokretnu* scenu. Pastiri krzmaju sve dok ih Kresoje ne uputi: *a sad se dvignimo, ter kako u tancu / iz glasa kliknimo najljepšu pjesancu*, a Uglješa domeće: *Mješnice nadmite, što ste tako stali, / i dipli vazmite i ostale svirali*.⁶⁹

---

67 Izuzetak je Nikola Batušić (u *Povijesti brvatskoga kazališta*). I koliko god se danas više ne mogu složiti s nekim njegovim zaključcima, ne želim zatajiti koliko mnogo ovakvo razmišljanje duguje njegovim pravim poticajima.

68 Usp. P. Kolendić: *Premijera Držićeva 'Dunda Maroja'*, nav. dj. str. 153.

69 Usp. *Prikazanje... nav. dj.* str. 450, stihovi 1189-1190 i 1195-1196.

Putovanje započinje smiješnim vlaškim komedijanjem.⁷⁰ Prepiru se pastiri koju bi *pjesan* bilo prikladno pjevati na putu u Betlehem. Kresoje predlaže onu koju su *pjeli kad ovna zaklasmo i mlada junčica, I ter Grila čtovasmo i Pribca Vukčića*, ali se Tasovac s njim nikako ne slaže: *Ljepša je pjesanca, družino, ku pjesmo / Mršića kad Stanca s Radunom počtismo*.⁷¹ Presuđuje kao i uvijek Uglješa koji traži da pjevaju pjesancu *koja će bit sviem slatka i medena*.⁷²

I kreće družina popijevajući uz dipli, mješnice i *svrdonce ostale* na putovanje pozornicom u Betlehem. Kad se s *ledine* popnu na gornju razinu zaobilazeći *selo*, pridruže im se Marava i seljani, kad prođu *spilu* – Sibila i druga mitološka bića. Kako se umnaža povorka tako Držić-redatelj uvodi i brojne *umjetne instrumente* kojih se Vetranović onako živo sjeća u tužbalici: *flaute, kordine s korneti, monikorde, aprikorde i žice ostale*.

Prava je šteta što su se izgubili mnogi dijelovi Držićevih komedija, štoviše i cijele komedije; ponekad još više nedostaju notni zapisi njegove kazališne glazbe od kojih nam, čini se, nije ostalo baš nikakva traga. I dok smo, istina u rijetkim prilikama, u stanju koliko-toliko vjerno rekonstruirati izgubljene komedijske tekstove, nitko još, na žalost, nije pokušao rekonstruirati ni djelić Držićeve izgubljene glazbe.⁷³

Kad družina pregazi *vodice* i zađe u goru, na treću, najvišu razinu piramidalnoga dispozitiva, tad već i svi u crkvi (plemići, svećenstvo, časne, seljani i okupljeni pučani) pjevaju zajedno s glumcima onu Uglješinu *sviem slatku pjesancu*, koju su valjda svi unaprijed znali napamet:

*O družino vele draga,
pokli brieme pride slavno,
dvignimo se svi jednaga.
ter pojući vele spravno
veselo se odpravimo;
pokli brieme toj se zgodi,
toga kralja pozdravimo,
u Betlemu ki se rodi.*⁷⁴

---

70 Tu glavnu scenu *Prikazanja* kao i *Posvetilište* instruktivno je s književno-znanstvenoga stajališta analizirao F. Švelec u spomenutoj radnji (vidi bilješku 65). On ističe *locus amoenus* (idealno krajolike) koji je V. unio u proširenu verziju *Posvetilišta* kao *konvenciju pastirske poezije* te u cjelini raspravlja o *kontaminaciji pastirstva s kompleksom jednoga srednjovjekovnoga književnoga žanra* u Vetranovića. Naravno ističe *modifikaciju žanra* koju je V. unio u bar dva svoja prikazanja – *Posvetilište Abramovo* (duža redakcija) i *Od poroda Jezusova – unošenjem pastirskih i komičnih elemenata te izrazne tehnike lirske petrarkističke i usmene narodne poezije, a gdjekad i mimetičkih fiksacija životnog svakodnevlja*. (Isto, str. 220.)

71 Isto, stihovi 1200-1202 i 1205-1206.

72 Isto, str. 451, stih 1220.

73 Muzikolozi su dosad vjerno slijedili držićologe, tako da nitko s glazbene strane nije potražio Držić-glazbenika tamo gdje ga se doista može i naći – u njegovim režijama Vetranovićevih nabožnih drama.

74 Isto, str. 451, st. 1225-1233.

A kad naposljetku iz *vrbika* izlete jata anđela pojući, redatelj-glazbenik pritišće pedalu te se pod svodom Male braće razliježe nebeska zvonjava orgulja. I eto nam, najednom, u davnoj prošlosti hrvatskoga kazališta, posredstvom nenadmašnoga Držića-redatelja, onog velikog i danas traženog trenutka preokreta kad se *Prikazanje 1537.* godine iz *predstavljanja* pretvara u *dogadaj* u kojemu zajedno sudjeluju i glumci i gledatelji. Tu treba tražiti *redateljski razlog* zbog kojega je Držić izvedbu Vetranovićeve nabožne drame taj put organizirao baš u crkvi, budući da ni prije ni poslije na *Poljani* nije bilo moguće postići jednako sudioništvo, barem ne s tolikim glazbenim i njemu odgovarajućim čuvstvenim intenzitetom.

Blistava scenskog prikaza *pastirskoga putovanja* sjetio se Vetranović u trenutcima *gorkoga dreselja* kad je do njega doprla vijest o prijateljevoj smrti u dalekoj Veneciji. U gotovo *nadrealističkoj* pjesničkoj slici oživio je pozornicu *Prikazanja* – lišenu pastira i *slatke* prijateljeve svirke – po kojoj sad *trudan putuje* u svom sjećanju *velmi se boleći*:

*Ter s trudom velika tužba je nastala,
gdi je rajska muzika u krovu ostala,
najliše videći pri vodi studeni
organe viseći o vrbi zeleni,
gdi poli vodice tkogodi prohodi
velike tužice s jadovi provodi,
ter trudan putuje velmi se boleći,
er slatke ne čuje organe zvoneći.*⁷⁵

7.

Nije Držić sjajnim orguljanjem i cijelom *izvedbenom slikom* pastirskoga putovanja u Betlehem zadivio samo puk u Male braće i svojega mentora Vetranovića, koji se toga živo sjeća i nakon trideset godina, nego bit će da je s tim u vezi i ona odluka *Vijeća umoljenih* po kojoj je u veljači 1538. izabran za orguljaša u dubrovačkoj katedrali.⁷⁶ A bit će da je ne samo u vezi s tom predstavom nego i uopće s Držićevim ugledom priređivača brojnih i svim staležima dragih crkvenih prikazanja i ona druga odluka od 24. kolovoza iste godine, kojom mu isto Vijeće umoljenih odobrava 30 dukata stipendije za odlazak na nauke u Italiju.⁷⁷

⁷⁵ M. Vetranović: *Na preminutje Marina Držića Dubrovčanina tužba*, st. 171-178.

⁷⁶ Miljenko Foretić: „Arhivski dokumenti o životu”. U: Marin Držić *zbornik radova*, MH, Zagreb, 1969, str. 509. – Taj podatak prvi je objavio Pavle Popović (*Arhivske vesti o Marinu Držiću*, preštampano iz Rešetarovog Zbornika, Dubrovnik, 1931).

⁷⁷ Usp. M. Rešetar, *Uvod*, str. IL. (ACTA CONSILII ROGATORUM, knj. 44, g. 1538-1540, list 80, Državni arhiv u Dubrovniku – ispisao prof. J. Tadić).

U tužbi *Na preminutje Marina Držića* Vetranović nije samo nesretan zbog prijateljeve smrti, on mu je i vječno zahvalan *zbog velje prijazni* kojom ga je primamio postavljajući uspješno na scenu njegove nabožne drame:

*Držiću dragi moj, ja ne vijem izreći,
najliše gdi toli u trudu žagorno
cijepa se napoli me srce jadovno
rad velje prijazni, srčani družo moj,
koja me priblazni, do groba da sam tvoj,
ter mi se podoba, o kufe pribili,
za tobom do groba da život moj cvili,
er veće takoga, jamačno mogu reć,
prijatelja drugoga, ni druga neću steć.⁷⁸*

Bijeli labud uzletio je s *Avona* i sletio u London da bi osnovao najslavnije englesko kazalište. Puno prije negoli je Shakespeare dobio taj naslov, nazvao je *stariji prijatelj* našega Držića *bijelim labudom (o kufe pribili)*. Vetranoviću može Držić zahvaliti mnoge književne poticaje i prva kazališna iskustva, ali se nika-ko ne bi moglo reći da mu se nije svojski odužio. Veće *prijazni* za dramskog autora nema – pa bio to i *remeta* dum Mavar koji živi pustinjačkim životom (Višnjica, Mljet, otočić sv. Andrije) – od one kad neki *blistav organizator* i *maštovit redatelj* sjajnim uprizorenjima proslavi njegovo djelo. A upravo se Vetranović, koji nikada nije ništa objavljivao, nakon izvedbi *Prikazanja* 1537. i *Posvetilišta* 1546. pojavljuje kao najugledniji suvremeni dubrovački pjesnik. O tome svjedoči sam Držić kad u prologu *Tirene* 1548. na Obradovo pitanje:

*Je li tko drugi sad u ovoj državi
da tako ovi grad pjesnima tim slavi?
– Vučeta odgovara:
Mnozi su, Obrade! Među ine jes jedan
remeta svet sade na školju bogom dan,
pričiste tej vile od voda studenih
koga su obljubile vrh mladac svih inih.
Na školju tuj stoje anđeoski u vas glas
pripieva i poje Višnjega slavu i čas,
u kom se veseli, liposti koga i moć
svakčas već znat želi za već ga slavit moć.
Kad pjesni ljuvene taj spieva kraj mora,
zamuknu sirene i vile od gora;
a ribe, ke more široko plivaju,
i zviru od gore sve ga uzslušaju.⁷⁹*

78 St. 238-246.

79 *Tirena*, st. 151-164, *Djela*, str. 225-226.

O Vetranovićevoj književnoj slavi, na paradoksalan način, svjedoče i oni napadači na Držića koji će ga odmah optužiti da je *Tirenom* plagirao slavnoga i poznatoga pjesnika. Ne manje paradoksalno svjedoče napadači i o prijateljstvu dvojice pjesnika iz prethodnoga razdoblja. Učinilo im se vrlo logičnim potvoriti Držića jer je otprije bio poznat kao uprizoritelj Vetranovićevih nabožnih drama. Samo su se u jednome prevarili ti zavidnici, dubrovački *senaturi* i čuvari ideologijske paradigme – nisu predvidjeli da će slavni i uvaženi pustinjač sa školja ustati u obranu mlađega prijatelja *Pjesancom Marinu Držiću upomoć*.

8.

Rešetarova negativna doktrina i dalje služi kao osnova *teatrologije držićijane*, iako se dovoljno pokazalo koliko je neodrživa.⁸⁰ Sva su Rešetarova načela opovrgnuta; preostaje mi kratak osvrt na dva koja se još tvrdoglavo drže (& 2 i & 3).

Drugo načelo (& 2) tvrdi kako Držić kao svećenik nikad *nije* glumio. Ako pouzdano Košutino otkriće⁸¹ – po kojemu se Držić u arhivskim spisima prvi put ne pojavljuje kao pisac ili redatelj, nego upravo kao glumac – otpišemo na slobodnije talijanske prilike, kao što je to držićologija i uradila, predmet ovoga rada, *Držićev teatar prije pojave Držića-pisca*, ne mogu otpisati. Izvjesno je da one Badnje noći 1537. u crkvi Male braće nije glumio, nego svirao orgulje, ali je isto tako izvjesno da je u mnogim izvedbama Vetranovićevih prikazanja *na Poljani* aktivno sudjelovao ne samo kao organizator i redatelj, već prije svega kao glumac.

Kritičar-pozitivist zamjerit će mi što iznosim tvrdnje za koje nemam izravnih potvrda u dokumentima. Da ne trošim vrijeme na raspravu o metodi, istaknut ću, ukratko, kako velik broj novih spoznaja u držićologiji, a isto tako i u oblasti teatrologije držićijane, dugujemo povezivanju poznatih dokumenta s novim i dosad nepoznatim *čitanjima* književnih i kazališnih činjenica Držićeva života i djela. Tu se otprije potvrđene i prihvaćene spoznaje uvijek pojavljuju kao putokazi koji svi odreda upućuju prema novim i još nedokučenim putovima. Držićologija, a osobito teatrologija držićijane, nezamisliva je bez te svoje *rekonstrukcijske metode*, gdje se na osnovi često i oskudnih podataka ponovno uspostavlja cjelovita slika minula kazališnoga čina ili čak cijeloga razdoblja,

---

80 Usp. *Leksikon Marina Držića*, urednici: Slobodan P. Novak, Milovan Tatarin, Mirjana Mataija, Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009.

81 Leo Košuta: „Siena u životu i djelu Marina Držića”, *Prolog* 51 – 52 / 1982, Zagreb. (Iz revije *Ricerche slavistiche*, IX, 1961, prevela Suzana Glavaš.)

kao što je ovdje slučaj.⁸² Zato i smijem tvrditi kako se *Držić-glumac*, u vrijeme o kojemu je ovdje riječ, zacijelo ne pojavljuje u *svetačkim ulogama*, nego u *ulogama komičnih* Vetranovićevih *vlaho-pastira*, kojima je tako dobro zabavljao dubrovački puk da se atributa *Držića-zabavljača* Rešetar nije mogao okaniti ni nakon četrismo godina. Ni danas nećete lako naći držićologa koji poznatu činjenicu – kad su 1545. dubrovački plemići doveli Marina Držića austrijskom grofu Christofu von Rogendorfu – ne tumači time što su tobože *vjerovali* da bi ga naš Dum Marin *mogao uspješno zabaviti*.⁸³ Ako, međutim, upitate (što dosad nitko nije): zbog čega su to dubrovački plemići *vjerovali* da bi Držić grofa mogao *zabaviti*? – nastat će nevjerovatna praznina. O bilo kakvom Držićevu umjetničkom pa tako i pretpostavljenom *zabavljačkom* djelovanju u Dubrovniku prije tog datuma suvremena *kanonska držićologija*⁸⁴ ne zna ništa, te je očito da svoja *znanja* o Držiću iz potonjeg, komediografskog razdoblja, pripisuje dubrovačkim plemićima u godini 1545. A upravo te godine nalazimo Držića ponovno u Dubrovniku, gdje – kako piše S. P. Novak⁸⁵ – *zamjenjuje svoga brata Vlaha na mjestu pisara u uredu vunarskog obrta*. Ili, kako je to formulirao Pavle Popović,⁸⁶ koji je prvi pronašao taj podatak: *U godini 1545, 16 januara, usvojilo je Veće Umoljenih molbu Vlaha Držića, brata pesnikova, da ga ovaj zamjenjuje kao pisar u fabrici vune za četiri meseca dok se Vlaho bude bavio u Veneciji po poslovima porodičnim i drugim*.

Ne znam po čemu to držićologija može vjerovati da su dubrovački plemići, koje je vlada odredila da se posvete neobičnom Austrijancu,⁸⁷ mogli vjerovati da bi Držić – donedavno zaposlen kao *pisar u fabrici vune* – mogao *uspješno zabaviti* grofa Rogendorfa? Držićologija, dakako, zna ili barem misli da zna za Držićevu *veselu ćud* i njegovu vještinu u *priređivanju đaćkih zabava, možda čak i teatralnih* iz prethodnoga sienskog razdoblja, zbog čega su ga – prema Rešetaru⁸⁸ – konviktualci i izabrali za rektora⁸⁹, ali je vrlo teško povjerovati da

82 Rekonstrukcija minuloga kazališnog čina jedna je od temeljnih zadaća teatrologije – piše N. Batušić – *to je osnovno istraživalačko žarište u kome će se usredotočiti sve one teatrološke discipline koje upravo od novo sazdanih obrisa života kazališne prošlosti uspostavljaju parametre vlastitu iskazu u sadašnjosti (...)* U trenutku rekonstruiranja scenskih zbivanja, teatrologija će nužnošću svoje namjere ući u kazališnu prošlost, pa bila ona i najudaljenija (...) *Jer tragajući za minulim teatarskim vremenima, teatrologija će upravo „teatrolojskim” čitanjem relevantnih vrela dokazivati postojanje svojih iskona istodobno s rađanjem ili preobrazbama kazališta u pojedinim civilizacijskim krugovima*. Usp. N. Batušić, *Uvod u teatrologiju*, Zagreb, 1991, str. 86-87.

83 S. P. Novak: „Životopis Marina Držića 1508. – 1567.” U: Marin Držić, *Dundo Maroje, Uncle Maroje, Zio Maroje...*, MH- ogranak Dubrovnik, Dubrovačke ljetne igre, Dubrovnik, MMVIII, str.1615.

84 Pod *kanonskom držićologijom* podrazumijevam opsegom goleme jubilarne publikacije tiskane u povodu 500. obljetnice Držićeva rođenja: *LEKSIKON MARINA DRŽIĆA*, zatim *PUTOVIMA KANONIZACIJE*, *Zbornik radova o Marinu Držiću (1508 – 2008)*, uredili: N. Batušić i D. Fališevac, HAZU, Zagreb, 2008, i također M. Držić: *DUNDO MAROJE, Uncle Maroje, Zio Maroje...prijevodi Dunda Maroja na strane jezike*, ur. Luko Paljetak, Dubrovnik, 2008.

85 Usp. S. P. Novak, *Životopis...* nav. dj. str. 1614.

86 Usp. P. Popović, nav. dj. str. 1 – 2.

87 S. P. Novak, isto, str. 1615.

88 M. Rešetar, *Uvod*, str. LIV.

89 To L. Košuta uvjerljivo negira u prije spomenutoj radnji.

su baš Držičeve sienske zgrade (i nezgode) navele Marina Zamanju da bivšega rektora sienskoga sveučilišta a doskorašnjega pisara u *vunarskom obrtu* pozove da zabavi uglednog ali i vladi sumnjivoga grofa Rogendorfa. Kad se logički razmotri argumentacija u ovom *slučaju*, prema dosad prihvaćenim i kanoniziranim držičološkim znanjima, izlazi da su samo suvremeni držičolozi mogli Austrijancu dovesti Držića s uvjerenjem da bi ga on *mogao uspješno zabaviti*.

Zbog navedenoga držičološkog apsurdna ne treba ipak sumnjati u ispravnost odluke Marina Zamanje.⁹⁰ Nije on bio samo *agent njemačko-rimskog cara Karla V.* – kao što to ističe S. P. Novak⁹¹ – nego i stvarni vođa stranke *španjula* (pristalica prošpanjolske politike u dubrovačkom Senatu trajno suprotstavljenih *frančezima* – pristašama francuske „turske” politike), *Caballero de la Orden de Santiago* i knez u nekoliko mandata. Štoviše, kad je vlada u kojoj su, vjerojatno, dominirali *frančezi* na čelu s knezom Jerom Gradićem, u siječnju 1547. pokrenula tajnu istragu protiv Zamanje, svi su *španjuli* otvoreno stali na njegovu stranu te je 28. siječnja u Velikom vijeću još jednom izabran za kneza Dubrovačke Republike.⁹²

Taj Zamanja znao je dobro ono što suvremena *kanonizirana držičologija* ne zna ili, možda, odbija znati – bio mu je pučanin Držić otprije poznat kao priređivač mnogih crkvenih prikazanja, a sigurno se ne jedanput, kao i svi Dubrovčani, dobro zabavio na *Poljani* smijući se vještom komičaru koji je znao ugoditi gledalištu glumeći u Vetranovićevim nabožnim dramama, pisanim *po načinu od komedije*. Ne *pisar u fabrici vune*, niti Rešetarov *rektor-veseljak*, nego puku omiljen *glumac* – to je logičan razlog zašto je Zamanja pozvao Držića da zabavlja grofa.

Omiljeni glumac nastavit će glumiti i u potonjem razdoblju (1548 – 1551) kad se pojavi kao pisac i stvaratelj prvoga hrvatskoga glumišta s profesionalnim značajkama. Pa sve da je Crkva i branila glumačke nastupe redovnicima (to se nije moglo odnositi na *klerike*), Držić bi kao glumac koji je svoj ugled stekao u nabožnim dramama prije bio shvaćen kao izuzetak. Pronađeni su brojni dokumenti koji svjedoče o Držičevim veoma raznolikim prijeporima i sukobima: s pojedinim studentima u Sieni, s upraviteljem studija, s Portugalcima, Nijemcima i Španjolcima, čak i s predstavnicima najviše vlasti Republike Siene (koja će mu kao rektoru sveučilišta u jednom trenutku čak zaprijetiti i smrtnom kaznom ako se ne pokori), zatim s vjerovnicima i dužnicima, s pojedinim građanima Dubrovnika (rjeđe) i s vlastelom (često), pa na koncu i s Dubrovačkom Republikom kao takvom i s plemićkom vladom kao oličenjem njezine oligarhijske vlasti. Nitko, međutim, nikada nije pronašao nijedan dokument koji bi Držića doveo u sukob s Crkvom.

90 Zamagna, Džamanjić

91 Usp. S. P. Novak, nav. dj. str. 1614.

92 Jorjo Tadić: „Marin Zamanja”. U: J. Tadić, *Dubrovački portreti*, Beograd, 1948; str. 9-52.

Kao što je u *Noveli od Stanca* ovjekovječio prvoga glumca *Pomet-družine* Dživana Pešicu, tako je Držić i o sebi kao glumcu ostavio nesumnjivo svjedočanstvo:

Ma ovo odovud u vijencu poete, u veras vas će molit što vam rijeh.
(*Džuho Kerpeta*)⁹³

Krajnje neuvjerljivo Rešetarovo objašnjenje moglo je biti prihvaćeno samo zato što je komedija *Džuho Kerpeta* sačuvana u vrlo oskudnim fragmentima. Jer poeta – piše Rešetar – ne mora značiti baš autora drame nego može vrlo lako značiti uopće pjesnika; štoviše ja bih prije rekao da u Dubrovniku ni u XVI. vijeku ne bi se klerik ili svećenik usudio stupati na pozornicu.⁹⁴

Davno je Miljenko Foretić, iako s dosta opreza i ostavljajući to kao *otvoreno pitanje*, zapravo uvjerljivo pobio Rešetarovu tvrdnju. *Navod u Džuhi Kerpeti* – piše Foretić – može se tumačiti jednim licem družine koja je glumila pjesnika, ali isto tako ne bismo mogli odbaciti mogućnost Držićeve improvizacije baš u onoj igri gdje nastupa neiskusna družina, na koju je, čini se, publika kivna, i da se sam pisac domišljato ispričavao što ne može realizirati svoje zamisli. Nemogućnost Držićeva nastupa kao glumca potvrđivalo se njegovim svećeničkim zvanjem i obzirivosti prema dubrovačkoj sredini, iako to u biti nije bilo ni pošto u suprotnosti s njegovim zvanjem. Mnogi pape izričito zahtijevaju humanistička nastojanja životne obnove prema antičkim izvorima, poznata krilatica „godiamoci” – nazor renesansnog duha slobode zahvaća Julija II i Leona X, čija kazališna nastojanja su veoma značajna u renesansnom Rimu i za čitavu Italiju.⁹⁵

Na žalost, često se i prečesto u *držićologiji* i *teatrologiji držićijane* – upravo kao u slučaju *Držića-glumca* – događa da *argumentum ad auctoritatem* stječe prednost u odnosu na pomna teatrološka čitanja i obrazloženo dokazivanje.

9.

Najtvrdi orah Rešetarove *negativne doktrine* predstavljaju, dakako – žene! Tu se u *držićologiji* stvar toliko zakomplicirala da više nije lako na jednostavan i razumljiv način izreći jednostavne činjenice, te stoga vrijedi ponoviti & 3: *U Držićevim komadima nikad nisu glumile žene, nego su muškarci uvijek igrali ženske uloge.*

Pokušajmo razmotriti Rešetarovu argumentaciju upravo u tom ženskom pitanju.

Podvlačim ono „u Dubrovniku” – piše Rešetar⁹⁶ – *jer s obzirom na nj treba odgovoriti i na pitanje: a ko je u Držićevim dramama igrao ženske. Ma koliko*

93 *Djela*, str. 528-529.

94 Rešetar, *Uvod*, str. CX.

95 Usp. M. Foretić, nav. dj. str. 247.

96 M. Rešetar, *Uvod*, str. CX.

Dubrovnik bio u to doba prožet duhom talijanskoga činkvečenta, mislim da bi se teško koja poštena Dubrovkinja dala (a nepoštenu ne bi pustili) da čak u javnosti aktivno sudjeluje pri kakvoj predstavi, dok su to u Italiji i gospođe i gospođice bez straha činile.

Iako priznaje da je renesansni Dubrovnik bio prožet talijanskim duhom – što bi značilo kako uviđa da je s obzirom na društveni i kulturni život pa tako i na kazalište Grad slijedio talijanske običaje – Rešetar izražava čudnu teatrološkijsku mizoginiju. Dijeli žene na poštene (koje se ne bi dale) i nepoštene koje ne bi pustili da predstavljaju. Takvo mišljenje nema nikakve osnove u bujnom i raznovrsnom društvenom i kazališnom životu Dubrovnika u 16 stoljeću. Sve te pokladne zabave, putujući glumci i glazbenici, mimi i histrioni, ulični teatar i maskerate, zatim značajna tradicija sakralnoga, a sredinom stoljeća i svjetovnoga dramskog teatra, stranci i trgovci, a iznad svega one žene s *Pelina* i *Duičnijeh skalina*⁹⁷ što se prilično slobodno bave najstarijim zanatom, na koncu i brojne zabrane, od odijevanja i maškaravanja do mačevanja, kojima konzervativna vlada *vlastele-otaca*,⁹⁸ jednako neuspješno kao i Rešetar, želi stati na kraj renesansnoj raspojasanosti – ništa od toga ne pruža ni mrvu potpore toj mizoginoj teatrologiji. Bez obzira koliko bio značajan držičolog i zaslužan znanstvenik, Rešetar svoje *mišljenje* temelji na socio-kulturnoj slici Grada koja nema nikakve veze s Držićevim Dubrovnikom, te za njim kaska ne tri nego trideset i tri stoljeća. Moralna paradigma austro-ugarske provincije *krunski* je „argument” kojim on dokazuje nemogućnost nastupanja žena u Držićevim predstavama: *Ja se još sjećam – veli Rešetar – kakav je „škandal” bio u Dubrovniku kada je sedamdesetih godina prošloga vijeka jedna gospođica (koja nije bila Dubrovkinja) prvi put po danu izašla sama na ulicu.*⁹⁹

Ne Dubrovnik oko godine 1550, nego i onaj mnogo stariji i daleko manje *raspojasan*, koji opisuju Filip de Diversis de Quartigianis 1440, za Rešetarov je Grad i paradigmu iz koje on gleda na Držićev teatar – ne samo Rim, nego Rim, Pariz i New York zajedno: *Stoga svi koji mogu zidaju veličanstvene kuće, prave za sebe i svoje gospođe raskošna i skladna odijela od svile i vune, bogato kiteći haljine gospođa dragim kamenjem, skupocjenim biserom, srebrom i zlatom. Privikli su se da češće priređuju skupe gozbe veseleći se međusobno.*¹⁰⁰

Ima li Rešetar ikakav argument kojim bi potkrijepio tvrdnju kako u Držićevim komadima nisu glumile žene? Ima. Jedan jedini:

Ali kako je bilo u Dubrovniku s djevojkama, vrlo karakterističan primjer nam daje u Dundu Maroju sam D. kad mlada Dubrovkinja pokazuje da poznaje

97 *Novela od Stanca, Djela*, str. 294

98 Usp. što govore NIKO i PIJERO u *Dundu Maroju*: *-Ah, kurviću, da se ljudi bez otaca radaju, dobro ti bi nam mladijem bilo. – Oni reče: 'Vrag uzeo oca i tko ima oca!'; i para da sad svi mladi ovu molitvu kantaju mješte letanija. Smiješni su ovi oci: ne spominju se er su oni u mlados mahnitiji od nas bili. (II / 2)*

99 Rešetar, *Uvod*, str. CXI.

100 Filip de Diversis de Quartigianis: *Opis položaja, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika*, s latinskog preveo dr. Ivan Božić, *Dubrovnik 3 / 1973*, Dubrovnik, str. 73.

„Svetu Gospođu” (današnju „Gospu”, stolnu crkvu dubrovačku), pa joj se pratilac čudi kako to zna, na što mu ona odgovara: „Kako ne znam? S tetkom nijesam li svaki božić u Svetu Gospođu na misu bila?”, po čemu se vidi da je tada u Dubrovniku samo kojagod mlada djevojka, i tek na božić, smjela da izlazi iz kuće, i to samo praćena od starije rođice.¹⁰¹

Rešetar, koji je krivo tvrdio kako Držić na pozornici nije nikad prikazivao dubrovačku vlastelu, ni u ovom primjeru nije vidio da nije riječ o bilo kakvoj dubrovačkoj djevojci, nego da se tu radi o mladoj vlastelinki Peri, vjerenici Marovoj. Za vlasteoske djevojke doista su važili vrlo strogi zakoni: štedljiva dubrovačka vlastela radije su svoje sestre i kćeri zatvarali u samostane da im tamo čuvaju čast,¹⁰² negoli da plate skup miraz i tako umanje imanje. Pera, za koju je miraz već isplaćen (na kraju prvoga dijela *Komedija od Pometa*), toliko se boji da će ostati bez muža i završiti u samostanu, da krađe tetki tristo dukata i zajedno s Babom i bratućedom Dživom bježi u Rim da tamo nađe svojega vjerenika Mara. Evo sad te Rešetarove dubrovačke djevojke, koja nije mogla nego jedanput na godinu do katedrale i to u pratnji tetke, na daleko većem pošastju¹⁰³ nego što bi to bilo da se izmvrči i maškara na nekom piru i da izađe na pozornicu – stigla je u Rim preodjevena u muškarca; hoćeš-nećeš stigla je na scenu. Dživo je tješi – ako ne uspiju u onome zbog čega su došli, kad se vrate manjkalo bi dumana koje bi te primile.¹⁰⁴

Pučanke, a osobito sluškinje, bile su daleko slobodnije nego vlastelinke. Ako je već htio osnažiti svoju tvrdnju primjerom iz *Dunda Maroja*, mogao je Rešetar citirati Petrunjelu pa bi vidio kako djevojke slobodno šetaju ulicama, a momci ih salijeću. Budući da je prije tri godine pobjegla iz Grada, Petre se kod Pometa raspituje: *Bože, love li sada oko Među crevjara*¹⁰⁵ *one manenštine u Dubrovniku? Sjetne godišnice, martire su od štipanja.*¹⁰⁶

Onaj Držićev *stari puk*¹⁰⁷ nije bio vezan strogim, vlasteoskim pravilima ponašanja, ni u Renesansi a ni stoljećima potom, i nitko ženama nije branio da glume. Francuski konzul Le Maire, izvještavajući 1766. o Dubrovniku i Dubrovčanima, izričito navodi kako o onim strogim pravilima *niži sloj puka ne treba uopće voditi računa. Oni se miješaju i zabavljaju skupa, i među svim stanovnicima Dubrovnika najugodnije provode svoje dane.*¹⁰⁸

Ta pravila i takva moralna sudbina koja bi priječila dubrovačkim djevojkama da se pojave na pozornici, a koju im Rešetar naknadno oktroira – zadesila ih je, uistinu, tek u 19. stoljeću u austro-ugarskoj provinciji.

101 Rešetar, *Uvod*, str. CX-CXI.

102 Usp. npr. *Dubrovačku trilogiju* Iva Vojnovića, osobito II. dio – *Suton*.

103 *Dundo Maroje*, I / 9

104 *Dundo Maroje*, I / 9, *Djela*, str. 383.

105 Naziv ulice u Dubrovniku.

106 U slobodnom prijevodu: *Nesretne sluškinje, koliko ih pipaju već su mučenice*.

107 Usp. govor negromanta Dugog Nosa u *Dundu Maroju*.

108 André Alexandre Le Maire: *O Dubrovniku i Dubrovčanima 1766*, preveo Zdravko Šundrica, *Dubrovnik* 6 / 1974, Dubrovnik, str. 54.

Kad se pregleda čitav niz zabrana kojima je dubrovačka vlada pokušavala ograničiti karnevalsku raspojasanost,¹⁰⁹ (a sudeći po brojnosti reklo bi se da nisu baš postizale željeni učinak), neće se naći niti jedne koja bi izričito zabranjivala pojavu žena na pozornici. Naprotiv, u jednom slučaju (23. siječnja 1496), Malo vijeće izričito zabranjuje da se nitko ne smije prebući u žensku ili u nekog svećenika.¹¹⁰

Ne samo da se *mizogina teatrologija* – koja Držićevu kazalištu naknadno propisuje isključivo maskulin, transvestitski karakter – zasniva na predrasudama i da se za nju u Dubrovniku ne mogu naći nikakve povijesne potvrde, nego dapače – vidjeli smo da postoji podatak koji je potpuno isključuje, barem za razdoblje koje prethodi pojavi Držićeva kazališta.

Rešetaru se ne treba čuditi. Svaki veliki držićolog istodobno je bio i rob svojih ideja i ideala; to je ona paradigma iz koje je gledao na predmet i koja ga je snažno vukla k njemu, ocrtavajući ujedno i krug koji ga ograničuje. Najblaže rečeno – čudno je kad suvremeni držićolozi, osobito u području teatrologije držićijane, slijede Rešetarovu *negativnu doktrinu*, i to još u *Leksikonu Marina Držića*, enciklopedijskom izdanju od gotovo tisuću stranica, koji bi budućim naraštajima trebao predstavljati sumu svekolikoga držićološkog znanja.¹¹¹

Tako na primjer u natuknici *Gluma Lada Čale Feldman* piše: *Premda je na temelju razmjerno škratih podataka teško suditi o glumačkom umijeću i moralnom statusu glume u renesansnom Dubrovniku* – koji još nije poznavao profesionalnih trupa pa su predstave izvodile plemićke i pučke amaterske družine¹¹² – *zacijelo neće biti preuzetno smjestiti dubr. cvat te novoizumljene umjetnosti u onodobni eur. kontekst...*¹¹³ *To smještanje Držićeva teatra u europski kontekst* zapravo vodi do starih i poznatih zaključaka *negativne doktrine*. Autorica je, na žalost, toliko uvjerena u točnost kanoniziranih tvrdnji, da smatra kako ih više ni ne treba dokazivati: *neće trebati dodatnih potkrepa kontrastivnom razmatranju dubrovačkih i europskih kult. prilika, čak i kad se one, u slučaju Engleske, Španjolske i Francuske, mogu činiti razmjerno udaljenima. Na francusku su i španjolsku kaz. sredinu, baš kao i na dubrovačku, duboka traga ostavile tal. trupe.*¹¹⁴

Ne znam ni za kakve *talijanske trupe* koje bi ostavile *duboka traga* na dubrovačku sredinu, barem ne za takve koje bi se mogle dovesti u vezu s vremenom i teatrom Marina Držića. Ne vjerujem da je autorica mislila na zaključak Senata iz 1778. godine, prema kojemu su počela učestalije pristizati talijanska glumačka društva, što je uistinu ostavilo *duboka traga* na dubrovačku sredinu, ali samo utoliko ukoliko je to značilo kraj i silazak hrvatske glume i hrvatskoga

---

109 Usp. npr. P. Kolendić, *Premijera Držićeva 'Dunda Maroja'...nav. dj. str.155-157.*

110 P. Kolendić, *nav. dj. str. 155.*

111 Vidi bilješku 83..

112 Kurziv moj.

113 L. Čale Feldman: „Gluma”, LEKSIKON MARINA DRŽIĆA, str. 252.

114 Kurziv moj.

jezika s dubrovačke scene.¹¹⁵ Ne može biti, također, ni da autorica misli na *domaće i strane* zabavljače i glazbenike (iz Hrvatske, Njemačke, Italije, Grčke i Albanije), o kojima u svojoj važnoj raspravi piše M. Foretić,¹¹⁶ a koji su tijekom 15. i 16. stoljeća dolazili u Dubrovnik, poglavito o svetkovini *gradskog zaštitnika sv. Vlaha*. Sve kad bismo tim glazbenicima i histrionima pridružili i pojedine Talijane koji su služili u Dubrovniku tog vremena kao orguljaši ili članovi *Kneževe kapele*,¹¹⁷ bilo bi posve neprimjereno promovirati ih u neke fantomske *talijanske trupe* koje bi u dubrovačkoj kazališnoj sredini bile mogle ostaviti *duboka traga*, poput onoga talijanskih profesionalnih družina *commedie dell' arte* u spomenutim europskim zemljama, osobito u Francuskoj.

Bit će da su fantomske *talijanske trupe* koje ostavljaju *dubok trag na dubrovačku kaz. sredinu*, a o kojima nema traga ni u arhivskim spisima ni u literaturi, poslužile Ladi Čale Feldman da na „moderniji” način – u europskom kontekstu – formulira staru Rešetarovu tvrdnju kako u dubrovačkim družinama nisu nastupale žene:

Za englesku kaz. kulturu vrijedilo je načelo svojstveno i Dubrovniku – isključivost maskuline izvođačke prakse...¹¹⁸

To *englesko načelo* pod koje autorica svodi *dubrovačku izvođačku praksu* bilo bi već i na prvi pogled apsurdno da mu kao nekakav *terminus medius* u zaključivanju nisu prethodno poslužile *talijanske trupe*. One su u *kontrastivnom razmatranju* i bez *dodatnih potkrepa* spojile nespojivo: *englesko načelo* i dubrovačku kazališnu sredinu, približavajući *razmjerno udaljene kult. prilike*.

Kad je na ovaj način jednom pripremljen željeni *europski kontekst*, mogu se mirne duše odbaciti *tal. trupe* koje su ga osigurale, budući da u njima glume žene, te se preko njihova *duboka traga* – pa bio taj i fantomski – nikako ne može doći do željenoga *engleskog načela* o maskulinoj dubrovačkoj izvođačkoj praksi. Tu sad autorica, namjesto *tal. trupa* uvodi *tal. humanističku pozornicu*, koja je s *prezirom* gledala na profesionalne šarlatane i zbog nepojmljivog izlaganja ženskoga tijela kojima *trupe trguju*.¹¹⁹

U zaključivanju naše autorice izveden je puni (europski) krug koji vrijedi ponoviti: budući da su *tal. trupe ostavile duboka traga na francusku i španjolsku kaz. sredinu* (što je točno), baš kao i na *dubrovačku* (što je netočno), Dubrovniku je *svojstveno* isto *maskulino izvođačko načelo* koje vrijedi za *englesku kaz. kulturu* i *tal. humanističku pozornicu*.

Čini se da logika kojom L. Čale Feldman iznosi tvrdnju o *engleskom načelu* u dubrovačkoj glumačkoj praksi, iako modernija i u europskom ruhu, nimalo ne zaostaje za Rešetarovom: budući da je *jedna gospođica sedamdesetih godina*

115 Usp. M. Rešetar: *Stari dubrovački teatar*... nav. dj. str. 100.

116 Usp. M. Foretić, nav. dj. str. 234.

117 Usp. Miho Demović: *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici*, JAZU, Zagreb, 1981, str. 69-141.

118 L. Čale Feldman, isto.

119 L. Čale Feldman, isto.

19. stoljeća *prvi put* po danu *izašla sama na ulicu*, što je u Dubrovniku izazvalo grozan *škandal* – u Držićevim komadima, u 16. stoljeću, nisu mogle glumiti žene!

Jedini se, dosad, M. Foretić ozbiljno i analitički pozabavio tim pitanjem. Čudno je što se autorica leksikonske natuknice *Gluma* poziva na nj, a pritom potpuno ignorira njegov nalaz. On ga iznosi dovoljno oprezno ne želeći se sukobiti s *poretkom* (danas čitaj: *kanonizirani držičološki lobby*), ali ipak daje dovoljno argumenata iz kojih se mora zaključiti kako *englesko maskulino načelo* nije nužno *svojstveno Dubrovniku*, osobito ne Držićevoj izvođačkoj praksi:

Mande u Tripčetu pita Kerpu za prolaznike dubrovačku vlastelu obnavljajući uspomene na pripadnike družine Garzarija („Ja vas poznavam...”, „Je li vam, bože, Cvijeta živa i Vukota?“), što se odnosi na lica neke izgubljene komedije ili na ženske članice družine (...) Mogućnost glumljenja žena u Držićevim komadima dosad je općenito odbacivana – ističe dalje Foretić – nedostatna čvrstina argumenata otvara također mogućnost nastupa žena u Držićevim scenskim igrama (...) položaj žena u renesansnom Dubrovniku svakako se ne može poistovjetiti s onim u Italiji, gdje su one ravnopravno učestvovala u društvenom životu, igrale u predstavama (primjer Držića koji predstavlja u društvu tri žene), prihvatile i širile modne novitete i raskoš (...) Mande prisjećajući se družine Garzarija nadodaje: „...i vele da će i žene izmrčiti”; u ‘Noveli od Stanca’ kao sinonim najslobodnije žene vrijeđi „Pavica batesa nad svime koja penga lice” (...) Dakako ovdje tek postavljena problematika – zaključuje Foretić – navodi nas na potrebu složenijeg promatranja dubrovačkog društva 16. st. S tim da dosadašnji pokazatelji ne isključuju mogućnost predstavljanja žena, pogotovu na kućnim zabavama.¹²⁰

Englesko maskulino načelo svojstveno Dubrovniku nije nikakav izum L. Čale Feldman, samo je njezin izvod originalan. Između Rešetarove negativne doktrine (1930.) i Foretićevih opreznih nalaza (1969.) presudio je neupitni teatrološki autoritet – N. Batušić: Ženske su uloge glumili muški članovi družine, premda neki mlađi istraživači ostavljaju ovaj problem otvorenim. Znajući za dubrovačke prilike na društvenoj razini teško je pretpostaviti da bi se neka mlada Dubrovkinja usudila i smjela stupiti na pozornicu pred cijelim gradom, kao npr. Laura u ‘Dundu Maroju’. Isto je tako malo vjerojatno da bi se mlade djevojke iz uglednih građanskih ili plemićkih kuća mogle u pokladno vrijeme bez nadzora zadržavati s mladićima na pokusima i pripremama oko predstava. Držićeve su ženske uloge igrali mladići, kao što je to bilo i u nekim talijanskim kazališnim središtima, kao što će to, uostalom, biti i u Engleskoj u doba Shakespearea. Već je Rešetar dobro definirao pitanje eventualnih ženskih nastupa u Držićevu glumištu...¹²¹

Što se tiče *dubrovačkih prilika na društvenoj razini* već sam pokazao koliko se i zašto se Rešetar prevario. A što se tiče *mladih djevojaka iz uglednih građanskih i plemićkih kuća*, one – ne samo radi moralnih predrasuda, nego i

120 M. Foretić, nav. dj. str. 244-246.

121 N. Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta...* nav. dj. str. 58.

zbog obaveza koje nameće glumački posao – ni ne dolaze u obzir kao članice Držićeve *Pomet-družine* (1548 -1551). U Dubrovniku Držićeva vremena još uvijek preostaje velika većina *čestitih djevojaka* koje su majke rado povjeravale brizi svećenika dum Marina, ako je upravo *građanska čestitost* nužan kriterij kojim držićologija procjenjuje jesu li u Držićevu kazalištu mogle nastupati i žene. Ako u ovom pitanju presuđuju *mišljenja* a ne činjenice, onda ja mislim da je Držić kao *redatelj u današnjem smislu tog pojma* (N. Batušić) svoje glumce, a i glumice, birao uglavnom prema glumačkim sklonostima i talentu. A što se tiče Laure, u doba karnevala, kad je Držić izlazio s premijerom *Dunda Maroja*, sve što je *maškaravanje*, što je inače neobično, bilo je svima normalno – svima osim nekim članovima Senata. Povrh toga, za uvriježenu *englesku predrasudu* krivo je i nepoznavanje Držićeva teatra prije pojave Držića-pisca. Sigurno je, na primjer, da ulogu Djevice Marije 1537. u crkvi Male braće nije igrao muškarac, nego ili kakva mlada plemkinja ili neka prelijepa časna. Držić je dugo školovao amatere u svom sakralnom kazalištu dok ih nije pripremio za *Pometnike* – glumce i glumice koji su u stanju činiti tako lijepo i izvrsne stvari kakve se *u ovjezijeh strana nijesu dosle činile*.¹²²

Što se mene tiče, više vjerujem Držiću nego autoritetima¹²³ ili uredništvu *Leksikona*, koje i dalje propisuje *negativnu doktrinu*. U komediji *Tripče Mande* se raspituje za vlasteosku družinu *Garzarija*, za koju je čula da će *ovjezijeh poklada jednu lijepu večeru* načiniti, te da će *po večeri i žene izmrčiti, ter se će izmrčeni svi pak u kolo uhititi*. Istodobno, *Garzarija* prohodi scenom pred njezinim očima, dakle – davno je gluma otpočela. A i ona sama članica je iste družine za koju se tobože raspituje. Zatim *izmrčena glumica*, izravno sa scene, pita gledaoce: *Kako ve će moć one vladike trpjet da ih mrčenijeh gledaju? Uh, grube ti će bit!*¹²⁴

Držić tu, preko Mande, ismijava one koji su protiv žena na dubrovačkoj pozornici, uvjerava ih da se to što upravo gledaju – *žene izmrčene* – ne događa sad, nego da će se dogoditi tek *po večeri*, a za svoju igru i pojavu na sceni Mande posuđuje njihove buduće (a zapravo već prošle) komentare kao da su njezini vlastiti: *Uh, grube ti će bit!* Tako Držić, *zamjenom vremena (prije večere za poslije večere)* postiže *mirakul* sličan onome koji je već izveo *zamjenom mjesta* u *Dundu Maroju (Rim iz Dubrovnika gledat)*. Sve te koji podrugljivo govore o njemu i o njegovim *glumicama*, koji dakle *ne vjeruju* da se tu na sceni *ne događa* to što se doista događa, ismijava njihovim vlastitim podrugivanjem, koristeći *ironijsku antifrazu* koja u ovom slučaju vrijedi i *pro futuro*.

122 *Dundo Maroje*, Prolog.

123 *Teatrologija držićijane* još uvijek, na žalost, tvrdoglavo brani *negativnu doktrinu* za koju se zavezao *porodak u držićologiji*, kojemu je – kao i svakom takvom obliku moći – glavna maksima: *Roma locuta, causa finita!*

124 *Tripče de Utolče*, IV / 7, *Djela*, str. 697.

10.

Mnoge nejasnoće i praznine s obzirom na *Držićev teatar prije pojave Držića-pisca* morat će držićologija, a osobito *teatrologija držićijane*, popuniti i razjasniti u budućnosti. To će biti utoliko teže ukoliko se nastave *kanonizirati* teatrologijski okoštala, konzervativna načela Rešetarove *negativne doktrine*. Zato je bilo potrebno izdvojiti ta načela iz sume učenja tog neprijeporno velikog držićologa, prikazati ih *sistematski* i pokazati kako ona u cjelini – kao *doktrina* – jednako kao i svako od njih pojedinačno, odavno već ne mogu izdržati kritička preispitivanja.

Rešetarova *negativna doktrina* bila je, jest i bit će – sudeći prema stanju suvremene držićologije – brana koja priječi ozbiljan književno-znanstveni i teatrologijski uvid u Držićevo kazališno djelovanje prije njegova odlaska u Italiju 1539, kao i u razdoblje nakon povratka u kojemu se još ne pojavljuje kao pisac (1544 – 1547). Ta je doktrina ujedno i glavno oružje kojim se suvremena *kanonska držićologija* suprotstavlja drukčijim nalazima.

U ovom poglavlju pokušao sam zaviriti iza te, gotovo bih rekao, *željezne* doktrine i osvijetliti – koliko je to danas moguće – onaj držićološki prostor (i vrijeme) bez kojega se ne mogu jasnije shvatiti ni *Komedije od Pometa* ni *Pomet-teatar*, a po mojim nalazima – ni Držićev životopis ni njegov golem i (barem u prvoj fazi) uspješan napor graditelja prvoga hrvatskoga profesionalnog kazališta.

Iako se ovdje izloženi zaključci u mnogo čemu sudaraju s onima što ih zastupaju autori i urednici *Leksikona Marina Držića*, koji svoja stajališta – osobito u oblasti teatrologije držićijane – zasnivaju gotovo isključivo na Rešetarovoj *negativnoj doktrini* – ipak moram primijetiti kako u nalazima što sam ih predstavio ovim radom nisam posve usamljen.

Najprije, *historijska* je držićologija (u 18. i početkom 19. st.), uzimajući Držića kao autora nabožnih drama, mnogo više *znala* o tom njegovu prvom razdoblju. A kad je *stara držićologija*, zaključno s Rešetarom, odbacila Držićevo autorstvo predajući ga u svemu Vetranoviću, prebrisala je i svako moguće dum Marinovo bavljenje kazalištem u tom razdoblju. Rešetar je, štoviše, raskinuo svaki mogući stvaralački odnos dvojice pjesnika otjeravši Držića u gledalište na Poljani, ne dopuštajući da je on *imao posla ni s jednim crkvenim prikazanjem*.

Tu je Rešetarovu *tezu* s mnogo nepobitnih dokaza porekla Marija Salzmann-Čelan.¹²⁵ Prikazujući po prvi put rukopis *Posvetilišta Abramova* koji se sačuvao u Nac. Biblioteci u Beču a Rešetaru nije bio poznat, i uspoređujući taj rukopis s ostalim *kraćim verzijama*, osobito s *rukopisom MB* (Male braće) koji obiluje scenskim uputama, autorica ne dokazuje samo da se komad *jamačno*

---

¹²⁵ Marija Salzmann-Čelan (*Institut für slavische Philologie, Wien*): „Marin Držić i Mavro Vetranović (O nekim rukopisima *Posvetilišta Abramova*)”, *Filologija* 10 (1980 / 81), Zagreb, str. 339-352.

*izvodio pred publikom, nego i vrlo argumentirano dovodi u pitanje isključivost Rešetarove atribucije. Ipak mnoge scene, poput one s pastišom i djevojkama i s kunom i kokošima, kojih u kraćem prikazanju nemamo, u Vetranovića djeluju poput osvježenja, tako da je s tim motivima njegov tekst oslobođen suhoparne jednoličnosti i didaktike. S obzirom na te vrlo uspjele prizore ne može se Vetranoviću poreći da ne bi umio izvršiti dramske izmjene poput onih u redakciji Dr. Naime scenske prerade u 'Posvetilištu' Dr znalački su zahvat (...) Međutim s tog stajališta ne možemo vršiti paralele jer se duža pjesnička verzija i kraća dramska razilaze u svojoj svrsi.*¹²⁶

Služeći se tekstološki preciznom i pouzdanom znanstvenom argumentacijom, M. Salzmänn-Čelan ne želi definitivno razriješiti pitanje autorstva pojedinih verzija *Posvetilišta*, kako je to bio običaj u *staroj držićologiji*, iako i takvu mogućnost uzima u obzir, nego svojim nalazom prva (i jedina u naše doba) označuje Držića *redateljem* te nabožne drame: *jer se znalo da je djelo Vetranovićevo i da ga je Držić samo postavio za pozornicu.*¹²⁷

Autorica je uz to jasno podcrtala činjenicu Vetranićeva bliskog prijateljstva s Držićem: *Pjesnici su bez sumnje bili i dobri prijatelji pa su izmjenjivali svoja književna iskustva.*¹²⁸

Naprostu je nevjerojatno kako je suvremena *teatrologija držićijane* previdjela ili naprostu nije htjela uzeti u obzir taj danas već skoro trideset godina star nalaz. Valjda na sličan način na koji neutralizira Košutino otkriće *Držića-glumca*, Pantićevu o *izvedbenom kalendaru* i Foretićevu o *pojavi žena na Držićevoj pozornici*.

Na koncu, rekao bih kako nisam otkrio mnogo novosti o kojima sam Držić ne bi govorio u svojim djelima, ili nešto što nije bilo poznato dubrovačkim polihistorima 18. stoljeća, ili spomenutim držićolozima. O tome da je Držić režirao Vetranovićeve nabožne drame, da su bili *dobri prijatelji* koji su *izmjenjivali književna iskustva* – zaključila je sve bitno i prije mene Marija Salzmänn-Čelan. Bez oslonca koji sam našao u njezinim nalazima, ne bih se odvažio zakoračiti iza zavjese vladajuće *negativne doktrine*. Nije li to, možda, razlog zbog kojega će čitalac u *Leksikonu Marina Držića* (2009.) uzalud tražiti natuknicu pod njezinim imenom, kao i onu koja bi govorila o Držićevu teatru prije pojave Držića-pisca?

---

126 Usp. M. Salzmänn-Čelan, nav. dj. str. 350-351.

127 Isto, str. 352.

128 Isto.

Davor Šalat

Ciklus pjesama *Tumačenje zime*

ZLATO MRTVOME KRALJU

U pustinji pijesak se razmjenjuje kao bakšiš na bazarima. Vrpca života od-
mata se povrh dina i karavane nose zlato mrtvome kralju.

Stoljetni vjetrovi nabrali su piramide, ljudi su bili tek njihove ruke, a po-
tom prah. Tko je doveo noć u srce piramide i sad orgija njezinim mračnim
smislom?

I kao da je pod pijeskom tajni tekst, a mi još ne znamo čitati. Tek se deve
dive našim praznim očima koje je progutala Sahara. Plaze jezik i nepogrešivo
pronalaze izmaštanu oazu.

SKLISKE FORMULE

Progovaraju i važnije riječi. Možda snijeg. Njegov pad u smrznuta značenja,
u vodu rastavljen u skliske formule.

Pjene se oceani u kaotičnim kutijama, šumovi molekula u svemirskom bu-
bregu.

Vježbajmo, dakle, smrt. Blizu je njena riječ bez koplja i zvukova, posljednje
ime zahrđalih stvari.

PISMO IZ KAPADOKIJE

Prašina miluje Kapadokiju.

Podzemni gradovi spliću žive s naizgled mrtvima. Stijene izjeda čežnja odavno potrošenih glasova.

Golubovi pismoše raznose intimu negdašnjih asketa koji su se presvukli u anđele. Bog u sebi zaneseno mrlja: Kapadokija, eh, Kapadokija...

I imena svih druga mjesta uzmiču pred tolikom nježnošću.

POČEŠLJANI OTOCI

Našao si pticu koja je vrijeme. Iskrzanim letom odvaja valove od škrapa i potapa mjesec u prebrzo more.

Na njezinim krilima pera posustaju: nebo milosrdno češlja otoke koji su već prešli u vječnost.

Pomisliš da ti nijedan meteor neće poštedjeti misli i da te ni starost neće osloboditi od ruševnog svemira.

Nikada se nećeš izvnuti iz stolca besmrtnosti, a vrijeme će isteći kao pokvaren sok iz hrđave limenke, grakne ti ptica koja više ne zna letjeti.

VJEŽBANJE BUDUĆNOSTI

Prevrćem kamenčice uz more, preslagujem značenja, zbijam sunčevinu u stručke koromača.

Zaljev se privija uz mene, čamci su mu pitomi kao janjad. A u meni je zgasnuli samostan u kojem sunce neprestano posti i mjesec svake noći štipa paški kamenjar.

Zagrijao sam sve molitvene sobe, dočekaao Boga koji mi je ruke premazao uljem i u uši mi sakrio sol. Pa opet moram nakupljati samoga sebe posred razbacanih kamenčića i urušenih kula od pijeska.

A tek sam se počeo igrati, premještati komad po komad Velebita i neoprezno vježbati budućnost.

STIDLJIVI ANĐEO

Anđeo skriva mač. Stidi se svoje moći.
Radije bi brao divlje kupine i iskušavao krilatog konja koji juri prema obzoru.

No on je anđeo.

Djeca se uporno drže njegova imena i zlodusi zahtijevaju bitku.

Njegov mač je riječ, napokon to shvaća.

I počini grijeh pjesništva.

STIDLJIVI AUTOR

Priča jede samu sebe.

Rečenice se stide točke, zarezi su se rasklimali i riječi se raspršuju.

Njihova slova još se slažu u broju i rodu i one se svrstavaju u savršene kompozicije besmislenih vlakova.

No iz riječi prolijeva se tinta i crnilo donese smisao. Tekst napokon upozna svog autora i ponada se da priča počinje ispočetka.

NOVO BOŽANSTVO

Napisali su ravnicu.

Mislili su da ispisuju neku sasvim novu rečenicu u kojoj seljaci beru po pšenici prosute zvjezdane rojeve.

No rečenica kao da nije poznavala ljudskoga autora, kao da joj se gramatika slegla u ciklus godišnjih doba.

Kad je ravnica postala objekt, a sunce subjekt, mnoštvo ruku počelo je utiskivati sjemenje, mijenjati značenje usnule zemlje.

Nadmoćni ciklus osovio se kao novo božanstvo, a jedna te ista rečenica besmisleno se ponavljala u vječnost.

ZVJEZDANI TEKST

Stanjuje se rukopis. Sve što se prije ispisivalo sad se povlači u olovku. Potrošila se rečenica svijeta.

No, i dalje se govori i nadopisuje, medvjedi brundaju i zimi. I papir nikad nije posve bijel.

Varaju se oni koji sjeckaju olovku. U samom njenom drvu neko je već pismo, iz špice joj se omakne i zvjezdani tekst.

IZBRISANE SLIKE

Snijeg se ne skriva. Navire iz tek zaraslih mjesta, osnježuje krv koja je zaspala u zemlji.

Zima odgovara radoznalima, ali uvijek u zagonetkama. Briše sve slike koje su oči teškom mukom zapamtile.

Bijelo je boja koja uvodi u zanos pa snijeg razmazuje nebo po prozorima. Dok hoda zamrznutim gradovima, bijelo nagonskim kretanjem tumači zimu.

PREPRIČAVANJE VLAKA

Vlak dobro spoznaje priču. Tračnice su uvijek izlika za riječi. Lokomotiva hrli iz sadašnjosti, u pripovijedanju prozor biva spušten do neba i trava plavija od horizonta.

Može li se vrijeme spaziti, može li oko predvidjeti apokalipsu vlaka?

Čini se, još samo danas vozni red može se umiliti grintavim putnicima i vagoni se svrstati u suvisli tekst.

Tihomir Mraović

Nove priče

Uspom na Ziggy Stardusta

(Plavi dragulj književnosti)

„Ziggy play guitar...”
David Bowie

Vratio sam se kući. U naslonjaču mog stana u polumraku čekala me je mršava prilika. Naježio sam se. Osjetio sam se u velikoj opasnosti... Već sam mislio pobjeći, no kada me je zaustavio glas na engleskom. Bio mi je poznat... Okrenuo sam se, prilika je nastavila pričati. Lice joj je bilo u sjeni, ali taj glas... Otkuda mi je poznat? Počeo sam razabirati smisao njegovih riječi – istina, trebalo mi je jedno vrijeme da značenje engleskih riječi prenesem u hrvatski, no, smisao njegovog govora bio je otprilike slijedeći...

– Ne znam jeste li gledali film *Loganov bijeg*? – pitao me je mirnim glasom neznanac kao da je moj stari poznanik i kao da tako neobavezno, kao što je on započeo svoju konverzaciju, znamo ćaskati svaku večer.

– Da, gledao sam taj film nekada davno, još kao dječak... – čuo sam samog sebe kako odgovaram na engleskom.

Činilo mi se kao da to nije moj glas. Činilo mi se kao da nisam prisutan i kao da sve to sanjam...

Bio to san ili ne – neobični razgovor se nastavio...

– Film *Loganov bijeg* donosi radnju iz budućnosti... – nastavio je neznanac – Ljudi je puno, i svi na ruci, odnosno na dlanu, imaju crveni dragulj koji ih obavještava koliko će njihov život biti dug... Obično je to 35 godina... Tada

dragulj počne svijetliti obavještavajući korisnika da bi to bilo to, i zatim se dragulj gasi obavještavajući korisnika da je njegov život završen... Dragulj tamni, korisnikov život završava... – neznanac se na tren značajno nakašlje, vjerojatno na taj način želeći dramatično podcrtati zadnje riječi iz svojeg izlaganja, a zatim mu je očito još samo preostalo da svoj govor poentira, vjerojatno je iz tog razloga izrekao slijedeće – Možete li zamisliti da je ta fikcija stvarnost, nečija stvarnost?

– Ne mogu... – rekoh iskreno.

Mršava prilika kao da je jedva dočekala čuti moje riječi: Uzbuđeno nastavi svoju tiradu:

– Crvena signalna svjetla baš kao iz *Loganovog bijega* odavno su aterirala na ovu planetu i udobno su se, zahvaljujući moćnicima iz glazbene industrije, smjestila u pop glazbi. Niste li se ikada zapitali zašto velikani pop glazbe jednostavno nisu preživjeli određeni broj godina? Njihov popis je dug ali spomenut ću one samo najpoznatije... Elvis Presley, Jimi Hendrix, Janis Joplin, Jim Morrison, Ian Curtis, Kurt Cobain, John Lennon... Sve su to ikone i međaši popularne glazbe, a svi su otišli mladi... Možete reći kako su to posve nepovezani odlasci, ali sada kad sam vam pojasnio, vjerujem da vam je dosta toga jasno... Postoji jedan obrazac koji otkriva tko se iza svega toga krije, tko svime time dirigira...

– Tko? – rekoh ja zainteresirano...

– Pa rekao sam vam... – reče neznanac pomalo nestrpljivo – Moćna glazbena industrija, odnosno njihova moćna mašinerija koja uvijek iznova treba neko novo mlado lice za uvijek gladno tržište, nalazi se iza svega toga... Obrazac je vrlo jednostavan... Na početku svoje glazbene karijere svaki od izvođača dobiva, baš kao u *Loganovom bijegu*, crveni dragulj koji ga opominje koliko mu je još vremena preostalo na sceni... U početku taj dragulj je sjajan, ali vremenom gubi svoj sjaj, neki izvođači pozele prevariti crveni dragulj, ali ako u tome i uspiju plaćaju visoku cijenu. Ponekad glazbena industrija jednostavno nekim izvođačima ne dozvoljava da prijeđe određeni broj godina... Radi se o auto-destrukciji koju glazbena industrija suptilno nameće svojim izvođačima... Stvar je vrlo jednostavno napravljena... Radi se o lukavoj igri glazbene industrije kojom ona zatim promovira ikone od svojih izvođača kako bi mogla uopće egzistirati... Postoji nepisani pravilnik: prava pop zvijezda do 35 mora biti uništena. To je način da glazba ostane vitalna i u domeni mladih, odnosno onih najmasovnijih kupaca... Poznato je kako svaka prava pop zvijezda mora imati meteorski uspjeh... Postaje globalna ikona do 23, milijunaš do 25... Zatim poslije toga neminovno slijedi njihov pad... No, kako taj praktički sistem auto-destrukcije još nije potpuno usavršen, tu i tamo poneka zvijezda preživi sva iskušenja koja joj se ispriječe na putu, pa umjesto strelovitih uspona i padova, prezentira razvoj i postojanost, i nastavlja egzistirati na uštrb strogih pravila moćne glazbene industrije...

U tom trenutku ja kao da sam se prenuo iz sna... Nešto mi je palo na pamet...

– Ne govorite li vi to možda iz vlastitog iskustva? – upitah iznenada nezvanog gosta.

– Možda? – reče on, a na usnama mu zatitra lakonski osmjeh. Toliko sam mogao razabrati...

– Što se događa s onima koji prežive određeni broj godina? – bio sam uporan ja u postavljanju onih pitanja za koje sam vjerovao da će me odvesti u pravcu istine za koju sam vjerovao da sam je počeo intuitivno otkrivati...

Osmjeha je nestalo, a lice neznanca se povuklo u još dublju sjenu. Zazvučao je vrlo nestrpljivo i vrlo nesretno kada mi se obratio

– Rekao sam vam – takvi plaćaju visoku cijenu...

– Znači Rolling Stonesi zato što su još tu – plaćaju visoku cijenu? – rekoh iznenađeno – I Bob Dylan? I preživjeli članovi Beatlesa? I oni?

– Ni ne znate kako visoku... – uzvratih moj nenadani posjetitelj...

Ustao je, očito je imao namjeru da krene. Njegovo lice je i dalje bilo u sjeni, posve neprepoznatljivo...

– Zašto ste ovo ispričali meni, zašto se niste obratili medijima? Ako već imate iskustva i upućeni ste u čitavu priču, zašto ste se obratili meni, a ne medijima koji bi od svega ovog mogli napraviti senzaciju?

– Da sam otišao u medije s ovom pričom izazvao bih paniku... Situacija s vama je drugačija, vi ste pisac... Upoznat sam s vašim radom... Ako tako odlučite, vi komotno možete predstaviti naš susret kao fikciju... Ako odlučite objaviti ovo što sam vam ispričao svi će misliti kako je to samo još jedna u nizu od vaših priča, no i to će biti dovoljno... To će biti šansa da ova poruka koju vam pokušavam prenijeti, zaživi u javnosti, i da opomene one koje treba opomenuti...

Vani je bilo nevjerojatno. U jednom trenutku bljesnula je munja i samo na čas mogao sam vidjeti lice svog noćnog posjetitelja. Jedan trenutak dok je bilo svjetlosti, gledalo me je ne više tako mlado lice Davida Bowiea, a zatim je ponovo nastupio polumrak...

Prije nego što će otići i prije nego što sam ga ja mogao zadržati da mi još nešto podrobnije kaže, mršava prilika bacila je nešto prema meni, zatim ju je nestalo.

Pridigao sam maleni okrugli predmet s poda... Prinio sam ga očima pokušavajući ga raspoznati...

Munja koja je nanovo vani bljesnula, pomogla mi je u tome...

Na dlanu mi se nalazio crveni dragulj.

Bio je bez sjaja, posve bez sjaja...

No, je li to više bilo uopće važno?

Osoba koja ga je nosila, po mom mišljenju, nije izgubila svoj sjaj...

To mi se sada činilo puno, puno važnije...

Epilog:

Je li moj tajanstveni posjetitelj stvarno bio glazbena planetarna zvijezda, ili je to bila samo moja uobrazilja?

Možda se moj gost prevario? Možda nije preživio on, već glazbeni likovi koje je stvorio? Možda je večeras ovo bio jedan od njih koji me je posjetio?

Otišao sam do svoje fonoteke... Na gramofon sam stavio ploču *Ušpon i pad Ziggy Stardusta*. Na omotu ploče precrtao sam s flomasterom riječ *pad*... Sa smiješkom sam promatrao omot ploče i intervenciju koju sam na njemu napravio svojom rukom.

S omotnice ploče, kao s nekom zahvalnošću, promatrao me je sada Ziggy Stardust...

Kako i ne bi, jer činilo se kao da sam mu tim svojim „magijskim činom” produžio život...

Zavrtio sam ploču, i kroz noć su se vinuli prvi taktovi... Udobno sam se smjestio u fotelju. Misli su mi odlutale u neka ljepša vremena i prostore...

Glazba je nadošla i podržala me je u tom sanjarenju.

Smiješio sam se gledajući plavi dragulj koji je blistao na mome dlanu...

Plavi dragulj koji su mi podarile institucije književnosti...

Smiješio sam se, jer zahvaljujući Ziggy Stardustu sada sam znao put, sada sam znao što mi je činiti...

Čvrsto sam objumio plavi dragulj...

Sada sam znao put...

Uljez u kući književnosti

(Misli u jantaru)

Kako ja pišem po papiru, tako život
piše po meni...Evo što je do sada
napisao..."

(Pisac koji dolazi; iz razgovora)

Pisac koji dolazi najavio se kao najveći pisac svih vremena. Bilo je to prije dvadeset i više godina. Ove godine napunio je 48 godina, i u međuvremenu nije ništa napisao (ili barem ništa vrijedno spomena).

Velikim i pompoznim najavama o osvajanju književnog Olimpa postao je slavan i naširoko poznat. Njegova predavanja o literaturi koju će jednom svakako napisati bila su posjećena.

Vrativši se iz Pariza, osvojio je London, a zatim i Ameriku, što mu je bio konačni cilj. Njegove književne najave potiču reakciju u različitim krugovima, ali mu pribavljaju i brojne sljedbenike i obožavatelje.

Pokazao se kao sjajan reklamer, razumio se u samo-reklamu kao malo koji književnik. Našao se u središtu pažnje, a ipak nije bio zadovoljan. Slava koju je postigao odnosila se na njegovu osobnost, a ne na djelo.

Intenzivno živi vanjskim životom. Nastupa u svim medijima. Mnogo priča, a malo piše, pa je njegova književna produkcija relativno oskudna. Optužuju ga čak da je neke od svojih najboljih rečenica jednostavno prepisao, što on nikada nije opovrgnuo. Često je znao govoriti: „Zašto izmišljati?” Dok su mnogi smatrali kako korijen problema očito leži u njegovoj lijenosti, on se branio kako oko nas svuda leži književna građa koja samo čeka da bude upotrijebljena.

Nazivao ju je „memorija čovječanstva” koja se nalazi ugrađena u knjigama, časopisima, filmovima, novinama, svim pisanim materijalima koji zatim jednom piscu mogu poslužiti kao stimulans, i normalno kao građa koju on koristi na način na koji mu odgovara, i u trenutku koji mu odgovara. (Obećavao je tu svoju tezu o „memoriji čovječanstva kao umjetničkom stimulanšu” potanko obrazložiti u eseju kojeg je, slijedeći dosljedno svoju poetiku, namjeravao jednog dana svakako napisati, ili je to barem obećavao na sav glas.)

Kako bi se natjerao da konačno propiše bijaše kupio pisaci stol koji je pripadao Franzu Kafki, da bi mu služio kao opomena, ali ta opomena nije pomogla, barem ne u njegovom slučaju... (Na kraju sam ja od njega otkupio po povoljnoj cijeni taj stol, kako bi on bio opomena mojem radu... Op.a.)

On to uviđa, ali nastavlja po starom. Radije će davati drugima ideje nego da ih sam ostvari. Korijen njegovog problema postaje kristalno jasan – on umije

izvršno pričati, ali ne voli pisati. Nezadovoljan je u duši s tom situacijom, jer je intimno uvjeren da je izvrstan pisac, ali problem se javlja u trenutku kada to treba dokazati.

No, svjestan je da sve što on radi može poslužiti tek samo kao priprema, jer prava sustavna književna produkcija zahtijeva druge metode rada.

Napokon dolazi dan kada *Pisac koji dolazi* najavljuje svoj veliki roman naslovljen *Moderni vitez*. Nacrt romana tiskan je u jednom časopisu i izazvao je senzaciju i veliku pozornost... Ovdje donosimo pretisak nacрта u cijelosti:

Moderni vitez
(Nacrt romana)

„Moderni vitez je usamljena ličnost. On odlazi u svijet sam, da bi se borio protiv zla, nadajući se da će postati slavan i steći ljubav voljene žene. Tokom tih pustolovina on ubija demone, zmajeve (ili barem vjeruje da to čini) i opake tiranine, pobjeđuje čarobnjake i čarobnice, izbavlja iz nevolje djevojke, spašava živote, ispravlja nepravde, pomaže unesrećenima i poboljšava život na ovom svijetu...

Najzad, možda je pravi cilj njegovog traganja da pronade sebe i oplemeni svoju ličnost kroz sve opasnosti kojima se suprotstavlja, teži da ispuni svoj zavjet.

Naposljetku, junak, zahvaljujući hrabrosti i čvrstini svog zavjeta postiže cilj traganja, dobije lijepu suprugu i postaje vladar. On time ujedno i sebe nalazi, savladuje sile zla i vraća život opustošenom svijetu...

Motiv o zavodljivoj čarobnici koja ga voli i pokušava ga zadržati na začaranom otoku, daleko od svijeta, vrlo je jak. Junak dolazi u iskušenje da pobjegne od stvarnosti u svijet romantičnih snova i ljubavi (u svijet nalik na knjigu), tamo gdje promjene nema, gdje se ne donose odluke, a bitke se ne biju. Ali, ako je vjeran sebi i svome zavjetu on mora odoljeti iskušenju pa i najvećem, i mora se vratiti u svijet stvarnosti, odluke i akcije...”

Kada se nacrt romana o mršavom mladiću, koji je nadmašio svoje mnoge snažnije drugove u vratolomnoj trci preko surovih predjela života, pojavio – javili su se mnogi ljudi koji su tvrdili za sebe da su upravo oni Moderni vitezovi, odnosno da su upravo oni poslužili kao predložak za nacrt romana...

Pisac koji dolazi onda je izjavio da je izmislio tu ličnost i da mu je drago što se pokazala toliko životna, sa toliko mnogo stvarnih prototipa.

Nacrt romana pretvorio se u međuvremenu u pravu senzaciju s mnogo jačim nabojem nego što bi bilo da je roman stvarno napisan.

Pisac koji dolazi bio je zadovoljan.

Jednom prilikom mi je rekao:

– Ti sa svojom „slomljenom olovkom” napisao si više nego što ću ja ikada napisati, a ja sa svojom „čitavom olovkom” nisam napisao ništa vrijedna spomena, a poznatiji sam od tebe... To ti cijelo vrijeme govori što čitatelji u stvari žele. Oni ne žele čitati debele knjige, ono što ih istinski zanima – to je prazan prostor... Kada naiđu na prazan prostor u tim knjigama, to ih u stvari privuče... Privuče ih to što taj prazan prostor mogu ispuniti svojom maštom... Zato sam im ja toliko interesantniji – nudim im puno, puno praznog prostora, ponudi im ga i ti...

Zamislilo sam se nad njegovim riječima...

Napokon jednog dana *Pisac koji dolazi* priznao mi je svoju fobiju, priznao mi je zašto tako rijetko piše, ili gotovo nikako... Naime, bojao se iz nekog neobjašnjivog razloga da će njegov rukopis, ako dobije fizičku formu, biti spaljen, uništen... Pitao sam se otkuda se u njega uvukao toliki strah?

– Zato je bolje ništa ne napisati nego ostaviti neki trag... – znao mi je govoriti – ...jer sve će ionako biti uništeno, čemu se onda truditi...

– Rukopisi ne gore... – pokušao sam se ja napraviti pametan citirajući Bulgakova, pokušavajući istovremeno podići našu raspravu na nekakvu višu, metafizičku razinu, ali sudeći po njegovoj reakciji to je samo „dolilo ulje na vatru”.

Naime, čuvši moje riječi *Pisac koji dolazi* počastio me je s izrazom lica kojim kao da je želio reći da sam izrekao najveću glupost. Njemu očito nije bilo do nikakvog metafizičkog plana. Ostao je čvrsto na zemlji...

Promrmljao je sav crven u licu:

– Rukopisi ne gore? Da vidimo je li uistinu tako... – iz njega je provalila bujica –

– Kir Veliki spalio je tisuće svitaka kada su 525. godine prije Krista njegove perzijske horde opljačkale hramove u Tebi i Memfis. Poslije su Perzijanci pod vodstvom Darija I. opustošili Atenski Pisistratus. Pri tome su uništena sva književna djela drevne Grčke, osim Homerovih pjesama. Grci su se osvetili zbog tog čina kada je Aleksandar Veliki opljačkao Perzepolis, pri čemu je uništeno dvanaest tisuća Magija, napisanih zlatom na goveđoj koži. Otprilike pola milijuna svitaka, čitavo zapisano znanje Fenikije, izgubljeno je kada je padom Kartage 146. godine prije Krista, izgorio Atenaeum. Tijekom kampanje u Galiji, Julije Cezar je zapovjedio da se druidsko učilište, u kojem je bilo pohranjeno tisuće pisanih zapisa, jednostavno sravni sa zemljom. Gnjevna svjetina zapalila je veliku knjižnicu u Aleksandriji, u kojoj je bilo pohranjeno više od milijun svezaka. Pisani zapisi zapadne civilizacije doslovno su izgubljeni u plamenu... O tom činu nedavno sam održao uspješno predavanje... Nekoliko tisuća rukopisa koji su spašeni poslije su zapalili Muslimani... Mnogo kasnije, na drugome kraju svijeta, biskup De Landa je prisilio Maye na Jukatantu da skupe na veliku hrpu svoje ilustrirane knjige, rukom oslikane, koje su potom

spaljene... Zadnje veliko paljenje knjiga dogodilo se kada su u dvadesetom stoljeću u Njemačkoj nacisti došli na vlast... – glas *Pisca koji dolazi* bio je vrlo oštar kada je završio svoju tiradu – Kažeš rukopisi ne gore? Malo sutra!

Šutio sam...

On je jedno vrijeme gledao u pod (vjerojatno shvativši da je pretjerao), a zatim mi je iznenada rekao...

– Možda imaš pravo, možda se bezrazložno bojim? Šteta izgubljenog znanja i knjiga, no znanje se do danas vjerojatno obnovilo i udeseterostručilo... Aleksandrijska knjižnica nije izgubljena, ona se digla nanovo iz pepela i danas je sačinjavaju sve knjižnice na svijetu... Sve one danas čine jednu novu „Aleksandrijsku knjižnicu”...

– A postoji i ona virtualna koja ne može biti uništena... – pokušao sam se ja nanovo napraviti pametan.

Pisac koji dolazi nanovo me pogleda, ali sada za razliku od prije vladao je izrazom svog lica... Ničim nije želio otkriti što zapravo misli... Jedno vrijeme me je promatrao, zatim reče:

– Misliš na Internet??

– Da... – klimnuh ja glavom misleći napokon da su argumenti na mojoj strani, no on mi mirno reče:

– Sve može biti uništeno, ili neupotrebljivo... Na primjer, Internet, podaci na kompjutoru, dovoljno je da nestane struje uslijed neke kataklizme, i što onda, kako do podataka, plastični diskovi na koje su pohranjeni podaci mogu nam poslužiti kao sportski rekviziti, možemo se nabacivati s njima...

Tu sam ja pukao. Ovaj njegov tvrdi i nepopustljiv stav bio je previše za mene. Sada je iz mene, kao maločas iz njega kada nije mogao vladati svojim emocijama, provalilo:

– Dobro, što ti želiš?! – rekao sam povišenim glasom – Previše si katastrofičan, uplašen... Ništa ti ne odgovara... Ne odgovara ti naše vrijeme, ne odgovara ti medij novog vremena... Očito si rođen u krivo vrijeme... Čudim se da uopće pristaješ na postojanje u ovom svijetu... Ničim nisi zadovoljan...

– Želim pisati na mediju koji ne može biti uništen, to želim... – lice *Pisca koji dolazi* bilo je kao lice dječaka koji spominje igračku koju bi najviše želio...

No, sada je bio red na meni da ja njega počastim izrazom lica koji je govorio kako je on sada po meni izrekao najveću glupost

– Pogriješio si vrijeme, kameno doba je iza nas... – rekoh mu ja sa ciničkim osmjehom.

On se nije predavao, uzvratilo mi je sasvim mirnim glasom...

– I kamen može erodirati...

Tu sam preokrenuo očima, i sada je bio red na mene da zašutim...

Vjerojatno shvativši da je otišao „predaleko”, *Pisac koji dolazi*, kako bi me malo omekšao, skrenuo je temu razgovora na moj rad, na ono za što je znao da će mi uvijek bez problema razvezati jezik...

Pričekao je taktično da prođe nekoliko trenutaka, i da moj bijes malo mine, a zatim me je mirnim glasom pitao što imam trenutno u memoriji svog kompjutera... Iako sam se u tom trenutku ljutio na njega, iznenadio sam se koliko sam odjednom bio spreman govoriti o tome... (*Pisac koji dolazi* očito je pogodio pravu žicu, ili me je poznavao bolje nego što sam to ja sam bio u stanju...) Očito sam jedva dočekao promjenu teme...

Začuo sam samog sebe kako govorim:

– U memoriji kompjutera od novijih stvari trenutno imam... Rezultate partije golfa, formulu za izabiranje dobitnih brojeva na lutriji, dnevnik svojih snova, recepte za kolače, recepte za indijska jela, skicu svog filmskog scenarija, obiteljske fotografije, moguća imena za likove iz svojih novih djela... Prvu verziju novoga romana (700 strana), njegovu skraćenu (500 strana), i konačnu verziju (300 strana)...

Kada sam sve ovo u jednom dahu izrekao bio sam puno mirniji nego samo nekoliko minuta prije. Naš razgovor se mogao nastaviti... Da mu ne ostanem dužan pitao sam ja njega što on ima trenutno u memoriji svog kompjutera... Ima li nešto svježije? Rekao mi je kako nema ništa, i to je bilo tako tipično za njega.

– Misliš li nešto uopće staviti u tu memoriju? – pitao sam ga

Mirnim glasom rekao mi je:

– Ne...

– Znači li to da još uvijek ne namjeravaš propisati? – malo sam ga podbadao, no, on se nije dao... Držao se svoje priče...

– Rekao sam ti, ne namjeravam zapravo propisati sve dok to ne bude sigurno, sve dok se ne pojavi medij koji ne može biti uništen... Čemu pisati kada sve može biti pretvoreno u prah ili pepeo? To me živcira... Jednom mora doći taj neuništivi medij, mora...

– Samo se ti tješi... – rekoh mu ja nanovo sa ciničnim osmijehom na licu i već sam mislio kako će naš razgovor skrenuti na neku drugu temu, kako je ova tema dobro iscrpljena, ali *Pisac koji dolazi* me je iznenadio. Ponekad je baš bio uporan u nekim stvarima...

Nakon kraćeg razmišljanja, (u kojem je očito mozgao da li da podijeli sa mnom određenu informaciju ili ne), on mi je iznenada rekao:

– Znaš li što je do danas jedino sačuvano iz prošlosti, a da je ostalo posve netaknuto?

– Drevni fosili? – bubnuo sam.

– Ne mislim na kosti, misli na prave strukture... – reče on.

Sada me je zainteresirao.

– Ne, što? – rekoh ja pomalo nestrpljivo očekujući što mi to on ima za reći...

Lice *Pisca koji dolazi* poprimi jedan učeni izraz. On započne:

– Jedina struktura do danas posve sačuvana i netaknuta su kukci u jantaru, neki stari i do 50 milijuna godina... Nije li to blisko činu stvaranja svijeta?

– Kako su kukci završili u jantaru? Otkud taj jantar? – zbunjeno sam promućao.

Lice *Pisca koji dolazi* nije gubilo učeni izraz kada mi je uzvratio:

– Smola sa drveća u davna vremena bila je klopka za insekte i sačuvala ih je za vječnost... Vrlo jednostavan proces kojeg treba slijediti kako bi se nešto sačuvalo za vječnost...

Okrenuo se prema meni.

Na usnama mu je titrao tajanstveni osmijeh kada mi se nanovo obratio...

(U tom trenutku shvatio sam da se ne šali...)

Mirnim glasom rekao mi je:

– *Preselit ću jednom svoje misli u jantar...*

Protiv tako jakog argumenta nisam imao što reći...

– Misliš li da ćeš uspjeti? – ipak sam bubnuo, a on se samo na te moje riječi nasmiješio...

Pogled mu je bio uprt naprijed kao da već sada odmjerava i traži smolu nekog današnjeg drveta kako bi u nju mogao utisnuti svoje misli...

Nisam znao što će se dogoditi.

No, bili smo tu...

Pisac koji je već tu, i Pisac koji dolazi...

Vrijeme će pokazati možemo li, možemo li uistinu svoje misli, za neka buduća pokoljena, ostaviti u „jantaru”...

Ili...

Oslobođeni titan

(„Predložak za praktično djelovanje”)

„*Kako pade sa nebesa, svjetlonošo, sine Zorin?*”
(Retoričko pitanje iz Biblije)

Nedavno je na Kavkazu pronađeno smrznuto, savršeno očuvano tijelo alpinista. Na osnovu odjeće, i nekih drugih indicija, shvaćeno je kako je alpinist u „osvajanje” Kavkaza krenuo još u prošlom stoljeću. Uz njega je pronađen slijedeći tekst:

„...Proučavao sam mnoge mitove i shvatio sam kako se priče, čak i one mitološkog karaktera, nastoje zasnivati na preciznim i stvarnim geografskim činjenicama. Od starih vremena su prahistorijski ostaci i druga obilježja antike stekli legendarni oreol. Neke legende su nastale da bi pružile historijska objašnjenja sadašnjih okolnosti i mogu se smatrati tradicionalnom historijom, dok su ostale jednostavno narodne priče o historijskim ličnostima...

Shvatio sam da je jedna takva historijska ličnost upravo Prometej. Odlučio sam ga potražiti... Jer njegovo oslobođenje iz okova spasilo bi svijet... To je bila jedina šansa za svijet...

Ljudi i žene u legendama pokreću sva sredstva da bi sproveli ono što smatraju za svoju dužnost. Beowulf je odjedrio da oslobodi daleki otok od čudovišta, Hamlet glumi ludilo da osveti svog oca, primjera je puno. Vikinzi, kako je to zapisano na runskom kamenju, putuju smjelo u daleke zemlje u potrazi za zlatom, a na istoku hrane orlove.

Trebao sam nešto i sam učiniti, nisam mogao više sjediti skrštenih ruku dok čovječanstvo pati...

Pomislio sam, agonija čovječanstva već dugo traje, bit ćemo uvijek zavijeni u tamu. Dobro neće nikada nadvladati, osim ako se ne učini neki radikalni potez...

Mislio sam – kakav bi to radikalni potez morao biti?

Može li tu uopće jedan čovjek bilo što učiniti?

Što bi učinili ljudi iz pradavnih vremena, ljudi iz legendi, ljudi kojima sam se divio?

Dugo sam razmišljao, i napokon sam se odlučio na slijedeće...

...Odlučio sam iz okova osloboditi Prometeja – dobročinitelja čovječanstva. Kada ga se oslobodi ponovo će nam cvjetati dobro. (Čudi me da se nitko prije mene nije sjetio toga?)

Proučavao sam grčke mitove. Prometeja je navodno oslobodio Heraklo, no to je bio samo mit. Prometej se je u stvari i dalje nalazio negdje okovan na Kavkazu. Trebalo ga je sada samo pronaći i osloboditi...

* * *

Moćni planinski lanac Kavkaz proteže se više od tisuću kilometara, od Crnog mora do Kaspijskog jezera. Označavajući granice između Europe i Azije, on služi kao pregrada između Rusije i centralnoazijskih stepa na sjeveru i svijeta starih bliskoistočnih civilizacija na jugu.

Od antičkih vremena za Kavkaz vezani su značajni mitovi i legende koji su se zatim proširili po cijelom svijetu. Planina Ararat, nekih 320 km. južno od kavkaskog planinskog lanca, legendarno je mjesto na kome se je zaustavila Noina arka.

Jason i Argonauti odvezli su Zlatno runo sa Kolhide, u sadašnjoj zapadnoj Gruziji.

Za Kavkaz je vezan jedan od najljepših drevnih mitova, mit o Prometeju, okovanom polubogu, koga su bogovi kaznili zato što je smrtnicima odao tajne božanske vatre (i mnoge druge božanske tajne)...

Na planini Elbrus na Kavkazu, prema jednoj predaji, bila je litica uz koju je okovan titan Prometej...

To je bio cilj mog putovanja...

Bilo je to mjesto kuda sam trebao ići, gdje sam se nadao naći Prometeja...

Uistinu, moglo bi se očekivati da se negdje na Kavkazu može naići na prijateljski raspoloženog okovanog titana, čije bi oslobođenje donijelo čovječanstvu dobrobit, a ne propast...

To bi trebao biti naš cilj, (cilj svakog čovjeka) – OSLOBOĐENI TITAN!!!

* * *

...U zoru pogledao sam preko pramca broda prema istoku, i po sredini između mora i neba ugledao sam gdje se nadnose bijeli snježni vrhovi, svjetlucajući se oštro i sjajno iznad oblaka...

Štigao sam do Kavkaza, do kraja sve zemlje...

Očekivao me je težak uspon..."

Na ovom mjestu tekst se prekida...

Što reći?

Do danas nije otkriveno o kome se ovdje radi. Do danas ime tajanstvenog alpinista ostalo je anonimno, no to je vjerojatno manje važno. Puno važnija je pouka priče koja otprilike sažeto glasi:

(Zaokružite ponuđene odgovore pod a), b), c), ili d) slijedeći tip svog karaktera:)

a) Tekst anonimnog autora sadrži dualizam svojstven svim ljudima...

b) Nijedan čovjek nije jednostavno otjelotvorenje jedne vrline i nijedan čovjek nije u potpunosti junak ili izdajnik, nitko nije u potpunosti hrabar ili mudar.

c) Možemo samo odlučiti u pravcu akcije koju pravilno ili pogrešno nalažu savjest i temperament, i izvesti je na najbolji mogući način...

d) Svi mi sami sa sobom vodimo borbu koja je ponekad teža od one na bojnopolju...

Sam tekst... To je možda bila ona „prava poruka” upućena... *Svim novim junacima*...

(...I svima onima koji se to tek spremaju postati (a da to još ni ne znaju)...))

* * *

Čovjek/Everyman

Naslov izvornika

EVERYMAN

Edited by A.C. Cawley

Published by the University of Manchester at

The University Press

1961

EVERYMAN

The Oxford Anthology of English Literature,

Volume I, Oxford University Press

1973

LICA

Glasnik

Savjest

Bog

Ispovijed

Smrt

Ljepota

Čovjek

Snaga

Prijateljstvo

Osjetila

Rod

Anđeo

Svojta

Doktor

Blago

Dobročinstvo

Ovdje počinje rasprava o tome
kako je višnji Otac Nebeski
poslao Smrt da pozove svakoga stvora
kako bi došao i podnio račun o svojem životu
na ovome svijetu, a u obliku je
poučnoga igrokaza.

GLASNIK: Lijepo vas molim, pomno poslušajte,
Svi sadržaju¹ ovom pažnju dajte,
A oblik njegov poučna je drama:²
Naslov je njezin *Poziv za Čovjeka*,
Pouka: život sa svojim skončanjem
Svakoga dana prolaznost je sama.
Ko blago vrijede događaji njeni,
A svrha joj je još na višoj cijeni,
Da slatka pratnja ona bude nama.
Mudrost će: Ljudi, dajte na početku
Promislite dobro o svome svršetku,³
Da radost nije stalno vaša smama.
Isprva, znajte, grijeh je slatko voće,
Na kraju dušu rasplače zbog zloće,
Kad tijelo s glinom obavije tama.
Gle, Prijateljstvo, i sva ta Divota,
Snaga, Užitek i s njima Ljepota,
Ko cvijet u svibnju suši se i slama.
I Čovjeku je nalog Kralja Neba
Da potpun račun hitno podnijet treba.
Čujte, počujte, što će reći vama. (*Izlazi*)

BOG (*govori*): Ja vidim u svom veličajnom raju
Da me stvorenja ne poštuju sada:
U zemnoj slasti da bez straha traju,
Na oči duše da sljepoća pada.
Ne priznaju me, grešni, za svog Boga.

---

1 *Sadržaj (mater) i oblik*, tj. forma (*figure*), iz skolastičke je teologije. *Sadržaj* je nauk koji je zajednički moralitetu *Čovjek/Everyman* i srednjovjekovnim raspravama o dobrom umiranju, *De arte moriendi*, koje su se namnožile od 13. st. *Oblik*, ili forma, jest vizualni prikaz toga nauka u igrokazu.

2 *Poučna drama*, ili *poučni igrokaz (morall play; danas: morality play)*, alegorijsko je prikazanje, ili moralitet, s čudorednom poukom, a lica su mu personifikacije apstraktnih vrлина (kreposti), porokā (mana), teoloških pojmova itd.

3 Ova se izreka oslanja na Knjigu Sirahovu (7,36): „U svim svojim djelima misli na svoj konac, pa nećeš nikada pogriješiti.”

Zemaljsko blago sva je njima nada,
 Batina moja ne straši ih stroga.
 Smrcu na križu zakon sam im dao:
 Njega ni krv mi cijenit nisu znali.
 Među dva tata razapet sam stao:
 Za njihov život moj su život dali.
 Vidim da narod ostavi me zbilja.
 Smrtni ih grijesi progone ko ludost:
 Oholost, Srdžba, Lakomost i Bludnost.
 To im je izvor svega svjetskog milja.
 Anđelsko društvo nikako da ljube.
 Za svoj užitak svaki od njih živi:
 Ipak sigurnost i za život gube.
 Ne mogu podnijet gledajući sve to:
 Da čak su gori iz ljeta u ljeto.
 Trulo im žiće biva mi sve mrže:
 Zato ću odsad, što se može brže,
 Zvati na račun svakoga čovjeka.
 Jer ako ljude ja ostavim same
 U svom životu da se od zla smame,
 Postat će gori od zvijeri iz tame.
 Jedni će druge od zavisti jesti,⁴
 Svaki će ljubav baciti iz svijesti.
 Ja ih izabrah s pravom svoje vlasti:
 Ko izdajnici sad će u kal pasti.
 Pružih im radost: u njih nema hvale
 Za sve dobrote što su im se dale.
 Ljudima pružih milosti golême:
 Uzdarja u njih nema ni za sjeme.
 Toliko jure blaga ovog svijeta
 Da će ih stići moja pravda sveta:
 Baš svakog stvora koji zemlju prti.
 Glasniče, gdje si, o ti moćna Smrti?
 (*Ulazi Smrt*)

SMRT: Svemoćni Bože, jedno za me vrijedi:
 Slušati samo tvoje zapovijedi.

BOG: Čovjeku idi, sastani se s njime,
 Naredi njemu, a u moje ime,

---

4 Stih je, vjerojatno, nastao pod utjecajem Pavlove Poslanice Galaćanima (5,15): „Ako li pak jedni druge grizete i glodete, pazite da jedni druge ne prožderete.”

Na hodočašće⁵ nek se odmah sprema,
I da od toga bježanja mu nema,
Te nek ponese sve svoje račune,
Bez otezanja ili kakve bune.

- SMRT: Sad idem u svijet, naredbe su pale,
Strogo istražiti velike i male. (*Bog izlazi*)
Svakog ću napast što ko zvjerka stoji,
Zakona Božjeg koji se ne boji.
A srebroljupce nek sljepoća vreba
Kako se ne bi dokopali neba,
Osim kad jesu milostinju dali:
Nek se sve drugo u pakao svali.
Gle, tamo vidim Čovjeka gdje hodi:
O meni malo on računa vodi.
Jer misli samo na užitke puti,
Da bol će spoznat, jadan i ne sluti,
Ispred Gospoda, Nebeskoga Kralja. (*Ulazi Čovjek*)
Stani, zar tebi tek užitak valja?
Zar zaboravljaš Stvoritelja svoga?
- ČOVJEK: Pitanje tvoje kakvo li to je?
I kakva svrha svega li je toga?
- SMRT: Gospodine moj, tako stvari stoje:
Hitno me k tebi, kao izaslanstvo,
Sad puti samo Božje Veličanstvo.
- ČOVJEK: K meni te puti?
- SMRT: Da, sada ćeš čuti.
Ti njega ovdje zaboravom snebi:
U krugu neba on misli o tebi.
Pođimo pa ćeš sve o tome znati.
- ČOVJEK: I što li ću ja Bogu?
- SMRT: Pokazati to ti mogu:
On od tebe račun traži:
Otezanje tu ne važi.
- ČOVJEK: Za točan račun treba dulje vrijeme:
Ta zadaća teška mom je mozgu breme.

---

⁵ *hodočašće*: ideja o životu i smrti kao putovanju, ili hodočašću (*pylgrimage*), općenita je u srednjem vijeku, te je susrećemo još u *Hodočasnikovu putovanju* Johna Bunyana (1628-88).

- SMRT: Kako na dugo moraš putovanje,
 Sa sobom nosi svih računa stanje.
 Nećeš se vratit, o tom nema zbora,
 I račun zbilja točan biti mora.
 Odgovor ćeš davat ispred samog Boga
 Za malo dobra i zlodjela mnoga.
 Gdje strati život, priznaj sve što treba
 Ispred Svevišnjega Gospodara Neba.
 Dug put se tebi tu doista sprema:
 Znaj da ti ondje branitelja nema.
- ČOVJEK: Kada već moram potpun račun dati,
 Kakav si glasnik, želio bih znati?
- SMRT: Ja sam Smrt, ni pred kim ne blijedim,
 Sve ljude zgrabim, nikoga ne štedim.
 Zapovijed Božja stiže odozgora
 Da svatko meni pokorit se mora.
- ČOVJEK: Dóđe a nije na pamet mi palo.
 Moje spasenje u tvojoj je moći.
 Od mog bogatstva, ako ti je stalo,
 Nâ tisuću funti: kasnije ćeš po me doći.
- SMRT: Čovječe, to ti neće tako proći!
 Ne primam zlata ni srebra, ni ikakva dara,
 Od pape, kralja, kneza, vojvode il cara,
 Jer da pustim da to mito cvjeta,
 Brzo bih se domogla čitavoga svijeta.
 Navade su moje drukčije i stroge:
 Odgode ti ne dam, te hajde put pod noge!
- ČOVJEK: Jao! Zar zbilja meni odgode nema?
 Čini se da kod Smrti nema opomene.
 Pomisao na te srcu bol mi sprema:
 Knjige računā još mi nisu kraju privedene.
 Zato, Smrti, molim te u ime Božjih Milòstī,
 Da se izbavim, život mi oprosti.
- SMRT: Uzalud plač i molbe, daj se preni
 I što brže na to putovanje kreni.
 I, ako možeš, iskušaj prijateljstva neka,
 Jer znaš da vrijeme nikoga ne čeka.
 Na svijetu je usud svakog živog stvora
 Da, zbog grijeha Adamova, prirodno umrijeti mora.

- ČOVJEK: Smrti, kad moram na to putovanje
Da valjano dadem svog računa stanje,
O milosrđe sveto,
Može li još malo, pa ti mene eto?
- SMRT: Ne, Čovječe, moraš odmah tamo:
Ne možeš nikad više doći amo,
Vjeruj ti meni samo.
- ČOVJEK: Milosrdni Bože na visokom nebeskome tronu,
Smiluj se meni u najvećoj bijedi:
Dok napuštam zemaljsku dolu onu,
Zar nemam znanca da me na put slijedi?
- SMRT: Jest, ako ima netko srčan tako
Da krene s tobom i da mu društvo tvoje bude lako.
Požuri, jer ideš k veličanstvu Boga
Radi podnošenja izvješća svoga.
Što, zar si mislio da se tebi život *dava*,
Kao i zemaljska blaga tebi mila?
- ČOVJEK: Mislio sam, istina je prava.
- SMRT: *Posudba* to je bila.
Jer, čim budeš morao uskoro u grob leći,
Umjesto tebe drugi će sve to steći,
Kao što si stekao i ti:
Čovječe, lud si! Pet osjetila imaš,
I ona ti neće popraviti život na zemlji:
Evo, po tebe hitim.
- ČOVJEK: O jadni sužnju! Kamo da umaknem
Pa da izbjegnem tu beskrajnu tugu?
Plemenita Smrti, daj mi do sutra priliku drugu
Da se pripravim kako spada
I da se ozbiljnije razmišljanju predam.
- SMRT: Ne, pristanak ti na to ne dam,
Nit će se ikomu odgoda dati,
No od udara iznenadnog srce će stati,
I za opomenu nikad neće znati.
Od očiju tvojih sada ću se skriti,
Uskoro spreman morat ćeš biti:
Za ovakav dan se reći smije
Da mu nikada nitko umakao nije.
(*Izlazi Smrt*)

ČOVJEK (*sam*): Srce mi pati, mogu gorko uzdisati:
Sad nema nikog da bude uzá me,
Da na put ovaj sa mnom može stati:
U knjizi računā zbrke su mi same,
I kakvu ispriku sad mogu izrèci?
O, Bože, da me nije ni rodila mati!
Dobitak duši to bi bio veći;
Strah me muka groznih od kojih se pati.
Vrijeme ide, Bože, pomози mi u bijedi.
No, premda cvilim, ništa mi ne vrijedi.
Dan prolazi, zamalo je hora,
A ne znam što se učiniti mora.
Komu li je najbolje uputiti tužbu?
Da u Prijateljstvu ja pronađem družbu,
Da mu se obratim u ovoj hitnoj zgodi,
Jer me k njemu povjerenje vodi?
Ta mi smo na svijetu, otkako svane,
U zabavi i plesu provodili dane.
Eno Prijateljstva tamo kako hiti,
Siguran sam da će ono društvo valjano mi biti.
Da ublaži muku, evo njemu velim:
U dobar čas, Prijateljstvo, dobro jutro želim!

PRIJATELJSTVO (*govori*): Čovječe, dobro ti jutro i dobar ti dan cijeli!
Gospodine, kakva te to briga mori?
Ako štogod trebaš, srećom smo se sreli
Da se lijek boli tvojoj stvori.

ČOVJEK: Da, da, dobro Prijateljstvo, da,
U gadnoj sam nevolji.

PRIJATELJSTVO: Pravi prijatelju, sve iskreno mi reci,
Do kraja života ja zaboraviti neću
Da si mi pravio dobro društvo.

ČOVJEK: Krasno rečeno i ljubazno vrlo.

PRIJATELJSTVO: Gospodine, ispričaj mi sve kako slijedi,
Žao mi te vidjeti u ovakvoj bijedi.
Čovjek za nepravdu mora da se sveti,
Pa makar pri tom i ja trebo mrijeti:
Prije no što umrem sve to moram znati.

ČOVJEK: Prijateljstvo, klanjam ti se nice.

- PRIJATELJSTVO: Kakvo klanjanje, to su puste trice.
Reci što te muči, i više ni riječi.
- ČOVJEK: Ako ti srce svoje ja izlijem cijelo,
A ti onda, u duhu, budeš poput stijene,
I, mjesto da me tješiš, pogledaš me bijelo,
Deset puta jača tuga pogodit će mene.
- PRIJATELJSTVO: Kao što rekoh, bit ću ti pri ruci.
- ČOVJEK: Izvršno, prijatelji se poznaju na mucu.
Što sam te sreo, to je prava sreća.
- PRIJATELJSTVO: I dovijeka, bit će još i veća.
Vjeruj, ako i do pakla sad put te vodi,
Ja te donde ostaviti neću.
- ČOVJEK: Ko prijatelj zboriš: tvoja riječ mi godi;
Uzvratit ću ti imadnem li sreću.
- PRIJATELJSTVO: Mani uzvrat danas, imaš brigu veću.
Jer, onaj što zbori a ništa ne tvori
Za dobro društvo od sviju je gori.
Zato ti otkrij jade svoga duha
Prijatelju svome, dobrom poput kruha.
- ČOVJEK: Evo što je posrijedi:
Po zapovijedi, dug put mi slijedi,
Opasan veoma u svoj mojoj bijedi.
Točan račun traži, bez krzmanja, znaj,
Šam Sudac Višnji Adonaj.⁶
Stoga te molim da mi budeš drugom,
Jer si obećao, na tom putovanju dugom.
- PRIJATELJSTVO: Ozbiljna stvar je zbilja. Obećano kao dano.
No, ako bih s tobom i krenuo tamo,
Mogao bih, znadem, završiti jadno,
I sigurno to je da se bojim gadno.
Promozgajmo dobro sve te stvari crne:
I srčan čovjek od tih riječi tñē.
- ČOVJEK: Reče da me nećeš u mom jadu krutu
Ni živ ni mrtav ostavit na putu,
Te ćeš sa mnom ići do samoga pakla.

⁶ *Adonaj* (heb. *ʿādōn* 'gospodin', s emfatičkim nastavkom *ai*) označuje gospodara nad gospodarima, tj. Boga, a izgovarao se i kao zamjena za tetragramaton (JHVH), Božje ime koje se nije smjelo izgovarati.

PRIJATELJSTVO: Pa ta mi se riječ zbilja omàkla,
 No pustimo šalu, istinu na znanje:
 Ako krenemo, dakle, na to putovanje,
 Kad ćemo se vratiti?

ČOVJEK: Nikada više do sudnjega dana.

PRIJATELJSTVO: Vjere mi, ne idem ja onda tamo!
 Odakle ti stigoše svi ti glasi?

ČOVJEK: Pa Smrt je ovdje bila sa mnom.

PRIJATELJSTVO: Tako mi Boga, koji sve nas spasi,
 Ako glasnik Smrt je bila,
 Nema tog čovjeka u ovom životu
 S kojim ću na put u tu grozotu,
 Pa ni za oca što me na svijet dao!

ČOVJEK: Za Boga milog, klet si mi se stao.

PRIJATELJSTVO: Doista sam rekao nešto tako.
 Čeka li nas gozba, piće ili hrana,
 Ili kakvo žensko društvo lako,
 Neću te napustit sve do kraja dana:
 Vjeruj mi, dakako!

ČOVJEK: Pa da, bio bi spreman na te stvari:
 Odat se užitku, igri i veselju.
 Za to tvoja duša mnogo više mari
 No da mi društvo budeš na tegobnom putu.

PRIJATELJSTVO: Vjeruj, nemam za tim baš nikakvu želju.
 Ako ti se nekog ubija il kolje,
 U tom ću ti pomoći zbilja drage volje.

ČOVJEK: Doista nisam čuo savjeta tako luda!
 Druže, pomози, pogodī jad me kleti.
 Dugo smo se voljeli, ovo je nužda huda:
 Drago Prijateljstvo, daj se mene sjeti.

PRIJATELJSTVO: Voljeli se ne voljeli, neka nam pomogne Ivan Sveti,
 S tobom se meni onamo ne leti.

ČOVJEK: Ipak te kumim, učini nešto za me, nemoj stati,
 Smiluj mi se pa me dio puta prati,
 Tješi me barem do izlaza iz grada.

PRIJATELJSTVO: Ne, pa da mi i novu haljinu dadeš sada,
 S tobom se ne bih ni koraka mako.

Da se ne žuriš, ja te ne bih ostavio tako.
A jer na put hitiš zbog računa Bogu,
Rastat ću se s tobom što god brže mogu.

ČOVJEK: Zar zbilja bježiš, Prijateljstvo? Zar se moralo tako slučiti?

PRIJATELJSTVO: Da, vjere mi, mogu te samo Bogu preporučiti.

ČOVJEK: Zbogom, Prijateljstvo! Za tobom me srce zebe.
Zbogom zauvijek, više neću vidjeti tebe.
(*Izlazi Prijateljstvo*)

ČOVJEK: Jao! Zar ovakav čas rastanka slijedi
(Ah, Gospe, pomози), kad nema nikog da me više tješi?
Sad me Prijateljstvo ostavi u bijedi,
I tko na svijetu da me te nevolje riješi?
S prijateljstvom se radovah s hukom i bukom,
A ono malo tuži sad nad mojom mukom.
Kažu: Nesta vina, nestade veselja,
Nestade blaga, nesta prijateljā.
Komu ću se uteći kad mi sve se grusti,
Jer me Prijateljstvo sad ovako pusti?
Od rođakā, evo, pokušati vrijedi
Zatražiti pomoć u najvećoj bijedi.
Mislim da ću s njima biti bolje sreće:
Svoj svog u blatu ostaviti neće.
Pokušat ću s njima, to su moji znanci:
Jeste li vi to, druzi i rođaci?
(*Ulaze Rod i Svojtā*)

ROD: Evo nas k tebi na zapovijed tvoju,
Iznesi nam, rodo, svaku želju svoju,
I to potanko, riječi ne štedi.

SVOJTA: Da, Čovječe, u stvar nas uvedi:
Kamo bi išao, jer se samo sjeti
Da smo spremni s tobom živjeti i mrijeti.

ROD: U obilju i bijedi s tobom ćemo biti,
Od roda svoga nemoj brigu kriti.

ČOVJEK: Hvala vam, druzi i rođaci mili,
Sad ću vam reći što mi duša cvili:
Zapovijed mi stiže preko glasnika,
Višnjega kralja glavnog činovnika,
Da na put krenem, izmučen posvèma,

- A dobro znam da povratka mi nema.
Jer ja moram svoj račun podnèsti,
Dok dušmanin bi mogao me sresti
S namjerom da me uspije omèsti.
- ROD: Kakav li račun ti sad moraš svesti,
To bih ja znati htio?
- ČOVJEK: Moram iznijeti sva djela, život cio,
Kako poživjeh, kako je svaki dan mi teko,
Kako počinih zločine mnoge
U svoje vrijeme, otkad sam život na posudbu steko,
O vrlinama koje sam bacio pod noge.
Stoga vas molim da sa mnom se na put date,
Pomozite u računu, za milosrđe ako znate.
- SVOJTA: Što, na put da se damo? Kamo sve to brodi?
Ne, Čovječe, radije bih ja na kruhu i vodi
Svih pet godina, pa i dulje, bio.
- ČOVJEK: Jao, da se samo nisam ni rodio!
Neću naći sreće nikada dok živim
Ako me sada ostavite i vi.
- ROD: Čovječe, ti si šaljivčina neka!
Priberi se i nemoj stenjati samo.
Svete mi Ane, pazi, jedno tebe čeka:
Po meni, sâm ćeš krenuti tamo.
- ČOVJEK: Rođaće moj, zar nećeš sa mnom u vrstu?
- SVOJTA: Neću, Gospe mi! Imam grč u nožnom prstu.
Ne vjeruj mi: riječ ti moja, bogme, ne vrijedi,
Izdat ću te u najvećoj bijedi.
- ROD: Novom ti mamljenju nema svrhe više.
Od srca ti dajem svoju curu: tebi dobra bit će.
Na zabave hrli, gdje sve veseljem diše,
Plesati voli, okolo se skiće.
Za pomoć na putu dajem ti tog stvora,
Ako među vama bude dogovora.
- ČOVJEK: Odluku mi svoju sada jasno reci:
Il idi sa mnom il za mnom potèci.
- ROD: Da za tobom krenem? Ja bih da to mi godi!
Zato zbogom u nekoj novoj zgodi.
(*Izlazi Rod*)

- ČOVJEK: Kako da budem pun radosti i sreće?
Ta ljudi mi daju obećanja duga,
A onda u nuždi nitko sa mnom neće:
Prevaren sam, i hvata me tuga.
- SVOJTA: Rođaće Čovječe, hajde zbogom,
Jer doista neću s tobom.
Nemam sređen račun ni o žiću svome:
Žurim se posvetiti sada poslu tome.
Pomozi ti, Bože, ja idem dabome.
(*Izlazi Svojta*)
- ČOVJEK: Isuse, zar se više nemam obratiti kome?
Oni lijepa obećanja daju,
No, zbilja, svako prekrše na kraju.
Rođaci mi moji obećаше vjerno
Da će se meni priključiti smjerno,
A onda svi su podbrusili pete:
Čak me Prijateljstvo s obećanjem srete.
Kog mi je druga sad najbolje zvati?
Tražeći pratnju, samo vrijeme tratim.
Ipak u duši nešto mi je drago:
Svega života volio sam Blago.
Htjedne li imanje u pomoć priteći,
To će mi svjetlost u srcu užèći.
Obraćam se njemu sad s posljednjom snagom:
Imanje, gdje si, i ti moje Blago?
- BLAGO (*iznutra*): Tko me zove? Čovjek? Čemu žurba prava?
Ovdje sam u kutu, svežnji su visoko,
U škrinjama skrito ispod čvrstih brava,
Zbito u vreće, ne vidi me oko.
Nepokretno ležim i na tlu duboko.
No, što bi htio? Daj mi hitro zini.
- ČOVJEK: Dođi mi, Blago, u svoj brzini,
Jer se sad moram s tobom svjetovati.
(*Ulazi Blago*)
- BLAGO: Gospodine, ako te na svijetu jad i bijeda prati,
Brzo ti mogu svoju pomoć dati.
- ČOVJEK: Nije s ovog svijeta. Kazat ću ti stići:
Šalju me da na put drugi moram ići
Kako bih podnio sve račune time

- Ispred Jupitera koji je nad svime.
 Ti si mi sva sreća i radost u životu bilo samo,
 Pa te molim, sa mnom i ti pođi tamo.
 Jer, možda bi moglo pred Bogom na visini
 Pomoć mi da račun čistijim se čini:
 Uvijek i svagdje stara riječ se sreće
 Da novac vrti gdje burgija neće.
- BLAGO: Ne, Čovječe, pjesma je moja druga:
 Ja na tom putu nikom nisam sluga.
 I da krenem s tobom na to putovanje,
 Zbog mene bi pao još u gore stanje:
 Jer si samo na me vazda mislit znao,
 Tvoj sam račun pri tom sasvim zamrljao.
 Ne možeš podnijeti čisti račun zato
 Što si samo mene ljubio ko zlato.
- ČOVJEK: Diž'se! Sa mnom dalje kreni.
- BLAGO: Ne, nipošto. Neću izdržati: udi su mi satrvèni.
 I ni za kim pješke ne ide se meni.
- ČOVJEK: Jao, tebe sam volio, svega sam života nalazio snagu
 S užtkom u imetku i u svome Blagu.
- BLAGO: To ti je prokletstvo, čemu da se laže!
 S ljubavlju tom se vječna nikako ne slāžē.
 Da nad tom ljubavi bješe nešto draže,
 Da si dio mene sirotinji dao,
 U ovakvu bijedu sada ne bi pao,
 I ne bi te trle ove brige teške.
- ČOVJEK: Da sam narav znao te varljive greške,
 Nikako vijek svoj potratio ne bih.
- BLAGO: Zar zbilja misliš da *pripadam* tebi?
- ČOVJEK: Mislio sam tako.
- BLAGO: Ne, Čovječe, to ti je ovako:
 Neko sam ti vrijeme na *posudbu* dano
 Da u meni možeš uživat lagàno.
 Po naravi svojoj, ja ubijam dušu:
 Jednu spasim, a tisuću strovalim u tmušu.
 Zar ti misliš da ću s tobom poći
 S ovog svijeta? Ne, doista neću moći.
- ČOVJEK: Drukčije sam mnio.

- BLAGO: Blago je lupež koji dušu krade.
Jer, čim ti umreš, imam zasnov cio
Namamit drugog, kakav ti si bio,
Pa da duša štetu upoznade.
- ČOVJEK: Prokleta bilo, o ti lažno Blago!
Izdajniče Boga, ti si meni lago,
Pa sam u zamku upao zbog tebe.
- BLAGO: Upao si u nju zbog samoga sebe,
I zato sam sretno:
Pucam od smijeha, ne mogu biti sjetno.
- ČOVJEK: O Blago, iskrena te moja ljubav dugo vrijeme prati:
Pružio sam tebi što sam morao Gospodinu dati.
Zar zbilja nećeš sa mnom poći?
Molim te, otvoreno reci.
- BLAGO: Ne, tako Bog mi bio na pomòći!
Stoga zbogom i veselo na taj put potèci.
(Izlazi Blago)
- ČOVJEK: Komu se sada ja mogu uteći
Da otprati me u najvećoj bijedi?
Bogatstvo sipa razdragane riječi,
No ostavi me, odbi da me slijedi.
Kod Roda, jadan, htjedoh pomoć steći:
Al svaki rođak obećanja vrti:
Na riječi oni zbilja nisu škrti,
Pa me na kraju otjeraše k vragu.
Tad se obratih najmilijem Blagu,
Ali mi ono ote svaku nadu,
Jer oštro reče, u mojeme jadu,
Da mnoge ljude u pakao sruši:
Tada sam bio posramljen u duši.
Prijekora svakog ja sam bio vrijedan:
Mogoh zamržit čitav život bijedan.
Komu po savjet sada smijem ići?
Mislim da neću ni do čega stići
Dokle ne krenem Dobročinstvu svome.
No, bolesno je u tom stanju zlome:
Ne može hodat i ništa ne zbori.
Da k njemu stupim, mene nužda mori.
A što te nema, Dobročinstvo moje?
(Dobročinstvo govori sa tla)

DOBROČINSTVO: Evo me ovdje na zemlji, u studij,
 Gdje me svezaše tvoji grijesi hudi,
 Tako da se ne mogu ni ganuti.

ČOVJEK: Dobročinstvo, ja sam posve zgranut!
 Lijepo te molim, savjet meni pruži,
 Jer tvoja pomoć jedina mi služi.

DOBROČINSTVO: Čovječe, dođoh do toga
 Da si pozvan račun dati
 Pred Mesiju, Kralja Jeruzalemskoga,
 I tražiš da te na tom putu pratim.

ČOVJEK: Došao sam k tebi iznijet svoju muku,
 Pa te molim da mi sada pružiš ruku.

DOBROČINSTVO: Rado, ali ne mogu ni na noge stati.

ČOVJEK: Što, zar je na te stvar neka pala?

DOBROČINSTVO: Da, gospodine, tebi na tom hvala.
 Da si uz mene srčanije bio,
 Knjigu računā već bi podnijet smio.
 Pogledaj knjige svojih postupaka:
 Ah, pod nogama, eno, leži svaka,
 Na žalost tvoje duše.

ČOVJEK: Isuse Kriste, upomoć priskoči:
 Više ni slovca ne vide mi oči.

DOBROČINSTVO: Račun se zbrka u najvećoj nuždi.

ČOVJEK: Dobročinstvo, molim, u jadu pomozi,
 Jer mi se vječno prokletstvo grozi.
 U računu ništa ne smije da smeta
 Pred Spasiteljem čitavoga svijeta,
 Koji kralj je bio, bit će i jest vazda.

DOBROČINSTVO: Čovječe, žalim što svoj život razda:
 Ja bih pomoglo, nikako ne mogu.

ČOVJEK: Dobročinstvo, savjet onda molim.

DOBROČINSTVO: Savjetovati tebe volim.
 Premda ne mogu na nogama ići,
 Ja imam sestru što će k tebi stići:
 Zove se Savjest, pratnja će ti biti,
 Strašni račun i da se dobro svedu.
 (*Ulazi Savjest*)

- SAVJEST: I vodilju ćeš tako steći i ti
U teškom jadu da te dalje štiti.
- ČOVJEK: Sve dobro ide u svakom pogledu,
Jer sad će sa mnom sve biti u redu,
Da hvalu Bogu Stvoritelju damo.
- DOBROČINSTVO: Dok ona s tobom bude išla tamo,
Gdje ćeš pronaći svojoj boli lijeka,
S dobročinstvom pođi ponesi račune,
Jer te ondje radovanje čeka
Ispred Trojstva Presvetoga.
- ČOVJEK: Dobročinstvo, hvala ti zbog toga.
Već me samo slušanje liječi
Ovih tvojih preslatkih riječi.
- SAVJEST: Divni nam cilj je sada preći
Ispovijed naći, tu rijeku koja čisti.
- ČOVJEK: Plačem od sreće! O da sam ondje ovaj časak isti!
Ali te molim za jedno otkriće:
Gdje Ispovijed živi, to presveto biće?
- SAVJEST: U kući spasa ono sad bit će.
Na tome mjestu naći ga valjade
Da, s milošću Božjom, utjehu nam dade.
(*Savjest vodi Čovjeka do Ispovijedi*)
Evo Ispovijedi. Klekni i za milost moli,
Jer Ispovijed ti Svemogućí voli.
- ČOVJEK (*kleči*): O preslavno vrelo što čistiš prljavštine smradne,
Speri ljagu opačine gadne,
Da svaki grijeh s mene spadne.
Do otkupljenja Savjest sa mnom hodi
I mene skrušena pokajnika vodi.
Jer na put moram po zapovijedi
Da račun moj se pred Bogom sredi.
Ispovijedi, o spasenja mati,
Daj Dobročinstvu pomoć ne uskrati.
- ISPOVIJED: Čovječe, poznam dobro tvoju tugu,
Jer te Savjest k meni prati.
Tješit ću te na tvom putu dugu
I jedan ću ti dragulj dati.
Pokora to je koja jade pere
Te po njoj tijelo od čistoće kliče.

Čvrst i čedan budi u službi Božje vjere,
Jer ću te ljuto ošinuti bičem.
Pokorom gorkom morat ćeš biti mučen:
I Spasitelj je, da se sjetiš, zbog tebe bio tučen
Oštrim bičevima, ali je strpljivo to podnio tada.
Da mučni put privedeš kraju, to ti moraš sada.
Savjesti, potpora mu budi na toj stazi,
I Dobročinstvo tvoje nek te pritom pazi.
U milosrđe Božje imaj povjerenje:
Čas ti je kucnuo, ali ćeš naći spasenje.
Od Boga milost moli, i on će ti je dati.
Kad bičem kajanja čovjek sebe strati,
Svetoga će ulja steći oprostjenje.

ČOVJEK: Hvala Bogu na tolíkome milosrđu!
A sad Pokora mora da se prima.
Klikćem od radosti i veselja,
Premda čvorova tvrdih i bolnih unutra ima.

SAVJEST: Čovječe, Pokoru svoju dokraja podnesi
Da umakneš tako vječnoj mucu.
Jer Savjest tvoju dobar savjet resi:
Pri tvom računu bit će ti pri ruci.

ČOVJEK (*kleči*): O vječni Bože, o nebeski liče,
Ti stazo pravde, božansko viđenje,
U Djevi čistoj koji, začet, niče
Da čovjeku bi dao iskupljenje,
Jer neposluh ga Adamov dotuče.
Svevišnji Bože, koji si nad svime,
Grijehe oprosti što me teško muče:
Vapijem k tebi i u njino ime.
Riznice Duha, Otkupitelju i Izbavitelju,
Cijelog svijeta Nado i Voditelju,
Zrcalo radosti, milosti Davatelju,
Što nebo obasjava i zemlju cijelu,
Počuj moju tužbu, premda stiže kasno.
I molitve moje primi u okrilje svoje krasno.
U najgnusnije grešnike se brojim,
No na pločama Mojsijevim nek i moje ime stoji.
Izmoli, Marijo, u Stvoritelja sviju stvaru
Da mi na kraju on pomoći mari,
I od vlasti dušmanina da me spasi,
Jer mi od Smrti stižu grozni glasi.

I, Gospe, neka me ta molitva čini
Dionikom slave Sina tvoga u visini:
Nek po mucu svojoj on moj vapaj sluša,
Pomozi spasenje da nađe mi duša. (*Ustaje*)
Savjesti, daj mi da se biča pokajanja latim,
Jer za svoje tijelo moram naknadu da platim.
Sad ću, ako mi se smiluje Božja slava.

SAVJEST: Čovječe, Bog ti vrijeme i priliku dava.
Predajem te sada Isusovoj ruci:
Sve svoje račune sigurno izvuci.

ČOVJEK: Presveto Trojstvo neka me štiti,
Moje će tijelo kažnjeno biti. (*Bičuje se*)
Za grijeha puti, tijelo, tu te moram tući,
Jer odjeću si mirisnu voljelo navúći.
Jer si me mamilo na putove prokletstva razne,
Sad udarce pretrpi ove kazne.
Bistra voda Pokore upravo me kvasi
Da me od ognja čistilišnog spasi.
(*Dobročinstvo se diže sa tla*)

DOBROČINSTVO: Hvala Bogu, mogu pokrenut se sada,
Jer sam izbavljeno od boli i jada.
Želim Čovjeku, promislivši zrelo,
Pomoć da iznese svoje dobro djelo.

SAVJEST: Čovječe, budi radostan i sretan:
Dobročinstvo je s tobom, nemoj biti sjetan.
Dobročinstvo tvoje, stvar nije mala,
Upravo se odiže s tálā.

ČOVJEK: Lako mi je srce, vazda takvo biti smije:
Sad ću udarati brže nego prije.

DOBROČINSTVO: Čovječe, putniče, prijatelju mili,
Neka te blagoslov beskonačni krili,
Jer ti si spreman za vječnu slavu.
Ti učinī da ozdravim i budem čilo,
Stog idem s tobom što god se zbilo.

ČOVJEK: Pozdrav, Dobročinstvo, slušam tvoje riječi:
Slatkoća je te ljubavi bōna.

SAVJEST: Ne tuguj, radost ti ništa ne priječi.
Bog život tvoj vidi s višnjega trona.
Sebi na korist tu halju obuci

- Koja je mokra od tvojih suza,
Jer pred Bogom ti može nedostajat ta spona
Kada privedeš kraju svoje putovanje.
- ČOVJEK: Savjesti draga, kakvo joj je tkanje?
- SAVJEST: Na nju se premnoga suza proli:
Ona će te izbavit od boli.
Jer skrušenje
Nosi odrješenje.
To ti najviše razveseli Boga.
- DOBROČINSTVO: Čovječe, hoćeš li je obući radi spasa svoga?
(*Čovjek odijeva pokajničku halju*)
- ČOVJEK: Hvaljen budi Isus, sin Marijin sveti,
Što mi je kajanje sada na pameti.
Više nema ništa ovdje da nas buni:
Dobročinstvo, jesu li nam sređeni računi?
- DOBROČINSTVO: Da, tu su, sve kod mene piše.
- ČOVJEK: Vjerujem da onda straha nema više.
Prijatelji, sad se nemojmo razići.
- SAVJEST: Ne, Čovječe, sve to neće tako ići.
Moraju s tobom dalje poći
Tri osobe velike moći.
- ČOVJEK: Tko će još k nama prići?
- DOBROČINSTVO: Razbor i Snaga na poziv će stići,
A ni Ljepota neće zaostati.
- SAVJEST: Također moraš zvati
Osjetila kao savjetnike svoje.
- DOBROČINSTVO: Da svakog časa pri ruci ti stoje.
- ČOVJEK: Kako će se zbrati prijatelji ovi?
- SAVJEST: Zajedno sve ih sada pozovi
I odmah ćeš čuti odgovor njini.
- ČOVJEK: Prijatelji, da ste u mojoj blizini:
Razbore, Osjetila, Ljepoto i Snago!
(*Ulaze Razbor, Snaga, Pet Osjetila i Ljepota*)
- LJEPOTA: Spremni smo ovdje kako ti je drago.
Što hoćeš od nas, mi želimo znati?

DOBROČINSTVO: Morate sada uz Čovjeka stati
I pomoći mu na tom putovanju.
Promislite: *da* ili *ne* u ovome stanju?

SNAGA: Evo smo za to spremni sa svime,
Na pomoć i utjehu njemu, vjera ti je prava.

RAZBOR: I tako ćemo svi krenuti s njime.

ČOVJEK: Svemogućem Stvoritelju slava!
Hvala Bogu što smo se sreli:
Snaga, Razbor, Ljepota i Osjetila. Nitko da izostati želi.
Dobročinstvo tu je sa Savješću čistom:
U društvo svi mi dođoše listom.
Za posao svoj samo to i želim.

SNAGA: U jadu sam s tobom, to ja, Snaga, velim.

OSJETILA: Makar zemlju cijelu obišli u sviti,
U zlu i u dobru s tobom ćemo biti.

LJEPOTA: Do samrtne ure meni s tobom godi,
Ma što od sada da se s tobom zgodi.

RAZBOR: Čovječe, nek Razbor samo tebe vodi.
Idi s dobrim svjetom na ovo poslanje,
A od nas ti je čvrsto obećanje
Da sve će za te svršiti po sreći.

ČOVJEK: Prijatelji, čujte što ja imam reći:
Molim Boga da u raj u sve vas nagradama kiti,
Pa poslušajte što će tu se zbiti.
Oporuka neka se čini
U vašoj blizini.
Objeručke se predaje pola bogatstva moga,
U dobroj nakani, da se kao milostinja dava,
A pola što ostane od toga
Da se vrati gdje spada kao odšteta prava.
Ovo činim iz prezira prema zlotvoru iz pakla
Da me pogibelj ova više ne bi takla,
Kako je danas, tako i do vijeka.

SAVJEST: Čovječe, evo ti moga rijeka:
Idi k Svećeniku, savjet ti je pouzdani,
Jer su njemu jedinomu znani
Pomazanje i ostali sakramenti sveti,
A onda brzo ovamo doleti,
I svi ćemo ovdje uz tebe biti.

- OSJETILA: Jest, Čovječe, da budeš spreman, sada pohiti.
 Ni jednom caru, kralju knezu il barunu
 Bog nije dao takvu krunu
 Ko zadnjem svećeniku na ovome svijetu:
 Nad sakramentima je dobio ovlast svetu,
 Ključeve njine drži i koristi se njima
 Za iskupljenje sviju koliko nas ima.
 Bog od srca htjede da lijek duši steknu puci
 Dok je trpio u velikoj mucu
 U prolaznom životu ovdje za dobrobit tvoju i moju.
 Sakramenata je svetih sedam na broju:
 Krštenje, Potvrda, Pokora i Sveti Sakrament Oltara,
 Te Sveto Pomazanje, Red Sveti i Ženidba ožgāra.
 Njih sedam valja da se dobro držiš stoga
 Što, dragocjeni, dolaze od Višnjega Boga.
- ČOVJEK: Pun milosti primam Sveto Tijelo Isusa svoga
 I ponizno idem k ocu duhovnōm.
- OSJETILA: Čovječe, to ti je najbolje u životu ovom.
 Bog te vodi do spasenja time
 Što svećenika postavi nad svime.
 O Svetom pismu uči nas što treba
 I odvraća od grijeha da stignemo do neba.
 Bog mu dade vlasti, neka ljudi znaju,
 Više no ijednom anđelu u rajū.
 Čim pet svetih riječi⁷ on prozbōri,
 Božje tijelo s krvlju pred njime se stvori,
 Te rukama svojim Stvoritelja prima.
 Veže i driješi veze što god koje ima
 Na zemlji i na nebu, kud mu sežu prava,
 I sakramenata sedam ovlašteno dava.
 Ljubim ti noge, čeg si zbilja vrijedan,
 Jer grijeh smrtni izliječiš do jedan.
 Jedina pomoć pod Bogom važi
 Od svećenika koja se traži.
 Čovječe, Bog dade svećeniku ugled pravi
 I, umjesto sebe, među nas ga stavi.
 Po časti on je od anđelā veći.
 (*Čovjek izlazi*)

---

⁷ *pet riječi*: formula posvećenja kruha u Rimskome misalu jest *hoc est enim corpus meum* (usp. Luka 22,19: „Ovo je tijelo moje koje se za vas predaje”).

- SAVJEST: Kada je dobar, to se može reći.
 No, dok je Isus na križu od muke stao da grca,
 Odande je, iz blaženoga svoga srca,
Dao otajstvo uz bol sve ljući,
 A nije ga *prodao* Gospodin Svemogući.
 Svetoga Petra Apostola otada riječi zvone
 Da će kletva Isusova pogoditi one
 Koji Boga Spasitelja prodaju gdje stižu
 I za otajstva koji novac dižu.⁸
 Grešni svećenici grešnicima za ugled ne vrijede:
 Čujem da im djeca uz ognjišta drugih sjede.
 A neki koji za ženskim društvom bježe
 U nečistoj žudnji i pohoti leže.
 Njima je grijeh zaslijepio oči.
- OSJETILA: Ne daj, Bože, da takav pred nas kroči.
 No, svećenstvo sa štovanjem sad u zvijezde kujmo
 I za spas svoje duše njegov nauk čujmo.
 Mi budimo ovce, a pastiri oni:
 Nek se naše stado sad sigurno goni.
 Tih, Čovjek nam se primicati stao,
 Zadovoljstvom je svoje grijehe sprao.
- DOBROČINSTVO: Kako mi se čini, on će k nama doći.
 (*Čovjek ulazi*)
- ČOVJEK: Isus vam svima bio na pomòci.
 Dobih otajstvo za svoje spasenje
 I sveto ulje, za smrt okrepljenje.
 Blaženi bili svi što me tako naputiše!
 Prijatelji, sad pođimo, ne zastajmo više.
 Hvala Bogu što ste ovoliko sa mnom bili.
 I neka na križ svaki ruku metne
 I onda za mnom neka pohiti:
 Ja ću onamo gdje sam dužan biti.
- SNAGA: Čovječe, bit ćemo u društvu tvome
 Dok ne stigneš teški put svoj prijeći.
- RAZBOR: I ja sam, Razbor, tu u svemu tome.

⁸ Aluzija na simoniju, tj. na proširenu praksu prodavanja i kupovanja duhovnih stvari, koja se spominje u Djelima apostolskim (8,18-20): „Kad Šimun [čarobnjak] vidje da se polaganjem ruku apostolskih daje Duh, ponudi apostolima novaca govoreći: 'Dajte i meni tu moć da svatko na koga položim ruke primi Duha Svetoga.' Petar mu odvrati: 'Novac tvoj zajedno s tobom propao kad si mislio dar Božji novcima steći.'”

- SAVJEST: Uz Judu Makabeja⁹ bila sam po sreći,
Pa se neću ni tebe nikako odrèći.
(*Idu zajedno do groba*)
- ČOVJEK: Tako sam mlitav da ne mogu stati.
U udima mojim više nema kreta.
Na zemlju nitko više da se vrati
Ni za sve blago ovog svijeta.
Jer u tu rupu ja se moram skriti
I, vraćen prahu, tu ću odsad sniti.
- LJEPOTA: Što, u ovome grobu? Ma daj ušuti!
- ČOVJEK: Da, i tu ćeš, kadli-tadli, istrunuti.
- LJEPOTA: Zar i mene će ovdje zatrpiti?
- ČOVJEK: Vjere mi, nema natrag, i to dobro shvati.
Život naš na svijetu primiće se kraju:
Sa Svevišnjim Bogom bit ćemo u raju.
- LJEPOTA: Svetog mi Ivana, sad odluku donosim naglu:
S kapom u ruci odmah hvatam maglu.
- ČOVJEK: Ljepoto, što se tako u bijeg nada?
- LJEPOTA: Gluha sam, ušuti, nisam se osvrtni rada,
Da pune škrinje tvoga blaga ja dobijem sada.
(*Ljepota izlazi*)
- ČOVJEK: Jao, tko će mi biti posljednja nada?
Ljepota već hitro od mene leti,
A obeća sa mnom živjeti i mrijeti.
- SNAGA: I ja ću te ostavit od prve:
Jer mi tvoja igra ne leži ni mrve.
- ČOVJEK: Pustit ćete da me ovo shrve!
Draga Snago, ne bi l malko sjela?
- SNAGA: Ne, gospodine, tako mi raspela!
Od tebe ću pobjeć, i nema mi druge,
Pa makar ti srce prepuklo od tuge.
- ČOVJEK: Reče da ćeš sa mnom bit u ovoj patnji.

---

⁹ *Juda Makabej*, hrabri vođa Židova u pobuni protiv Sirijaca (umro 161. pr. Kr.): o njemu u Prvoj knjizi o Makabejcima, gdje se opisuje njegova srčanost, stoji i ovo (3,4): „Premac lavu svojim djelima, postade ko lavić što za plijenom riče.”

- SNAGA: Da, i dosta sam ti već bila u pratnji.
Dobro vidim da si sasvim zreo
Da se ni sam ne bi na tom putu smeo.
- ČOVJEK: Snago, povrijedih te, i kazna će me stići.
Ali si mi dala obećanje čvrsto.
- SNAGA: Ne mičem više ni malim prstom.
Budala je čovjek koji tako kmeči:
Ti trošiš pamet i rasipaš riječi.
Vrijeme ti je već u zemlju leći.
(Izlazi Snaga)
- ČOVJEK: Kad sam te sreo, mislio sam pouzdanje steći.
Tko u svoju Snagu povjerenje ima,
Ko nagradu na kraju on obmanu prima.
Snage i Ljepote sa mnom više nije,
Premda su mi svašta obećale prije.
- RAZBOR: Čovječe, nakon Snage, rstat se i nama:
Pa ću te i ja ostaviti sama.
- ČOVJEK: Razbore, i ti ćeš od mene otići?
- RAZBOR: Vjeruj, i ja moram sada ići.
Jer čim se čovjek rastane sa Snagom,
Ja odmah moram za njezinim tragom.
- ČOVJEK: Molim te, tako Trojstvo bilo s tobom,
Sućutno se nagni tu nad mojim grobom.
- RAZBOR: Ne, ni blizu tome prić ne želim.
A sad zbogom svima velim.
- ČOVJEK: Osim Boga, sve me ostaviše stvari,
Ljepota, Snaga, Razbor za me ne mârî!
Jer kad Smrt se sruči u svojeme bijesu,
Sve ih hitre noge od mene odnesu.
- OSJETILA: Čovječe, ovdje rstanak se sprema,
Idemo k drugom, s tobom društva nema.
- ČOVJEK: Jao, još se samo vapit i plakati smije:
Gledao sam u vama drugove najbliže.
- OSJETILA: Više nam tebe tu pratiti nije.
Zbogom, jer ti sad završetak stiže.
- ČOVJEK: Isuse, pomози! Svak od mene hiti.

- DOBROČINSTVO: Ne, Čovječe, ja ću dalje s tobom biti.
Zaista ću tebi ostati pri ruci
I prijatelj biti u najljućoj mucu.
- ČOVJEK: Hvala, jer sad vidim prijatelje prave.
Svi me pustiše da sâm dođem amo:
Draži su mi bili no Dobročinstvo samo.
Hoćeš li mi i ti, Savjesti, umaći?
- SAVJEST: Da, Čovječe, jer ćeš k Smrti skoro saći.
Ali još nas neće taj konac dotaći.
- ČOVJEK: Savjesti, tebi sad od srca hvala.
- SAVJEST: Da, a ja bih još malo s tobom stala
Dok ne vidim kraju kako ćeš stići.
- ČOVJEK: Jao, mislim, sad moram otići
Podmiriti račun i dugove platiti.
Ta nisam htio svoje vrijeme stratiti.
Nek je ovo primjer onomu što gleda
Kako me je svatko ostavio s reda,
Jer Dobročinstvo jedino za me mari.
- DOBROČINSTVO: Taština su sve zemaljske stvari.
Čovjek bez Ljepote, Snage i Savjesti na kraju bude,
Bez lažnih prijatelja i rodbine koji lijepe riječi gude,
Bez sviju osim Dobročinstva svoga: mene.
- ČOVJEK: Smilovanje svoje Bog na mene lijèvō!
Ti budi sa mnom, Majko i Presveta Djevo!
- DOBROČINSTVO: Ne boj se jer ja ću tvoj odvjetnik biti.
- ČOVJEK: Vapijem da Bog me sad milošću kiti,
Da ublaži svršetak i da bol nam bude kratka.
- DOBROČINSTVO: Krenimo, dakle, na put bez povratka.
- ČOVJEK: U ruke tvoje, Gospodine, predajem dušu svoju.
Primi je, Gospodine, da ne bude izgubljena.
Kako je otkūpī, i brani je u tom boju
I izbavi od prokletstva njena,
Da bude s vojskama svetih u Raju što se množe,
S blaženima na Posljednjem sudu.
In manus tuas – o ti vječni Bože –
*Commendo spiritum meum*¹⁰, gdje spāšenī budu.
(*Čovjek i Dobročinstvo silaze u grob*)

¹⁰ *In manus tuas commendo spiritum meum* (Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj): ove riječi izgovara Isus umirući na križu (Luka 23,46).

SAVJEST: On pretrpje ono što nâs tek čeka:
Samo Dobročinstvo dalo mu je lijeka.
Sad privede kraju dužnost svoju.
Mislim da čujem anđele gdje poju:
Vesele se grla raspjevana.

ANĐEO: K Isusu dođi, dušo izabrana!
Popni se među nas gore,
Jer kreposti tvoje za tebe zbore.
Evo si, dušo, uzeta iz tijela,
Kristalno čist je račun tvojih djela.
Stoga ćeš ući u nebeske dvore
U koje idu svi koji stvore
Valjano življenje prije smrtnog trena.

DOKTOR: Ozbiljna poruka tu je iznesena,
Počujte je, slušatelji i mladi i stari:
Odbacite Oholost, na kraju je gorka prijevarena njena.
Ni Ljepota ni Osjetila ni Snaga ni Razbor za vas ne mârî.
Na koncu nikog nema s Čovjekom na stazi,
Osim Dobročinstva, da na njega pazi.
No, oprez, i ono previše je sitno
Da pruži pomoć kada bude hitno.
Za Čovjeka neće opravdanja biti.
Jao, pa što onda da ga štiti?
Popravak nakon smrti više neće doći:
Tek milost Božja tu može pomòći.
Onim što ne mogu čisti račun steći
*Ite, maledicti, in ignem aeternum*¹¹ Bog će reći.
A onaj pak komu čisti su računi
Visoko na nebu nek se nâdâ kruni.
Bog nas dotle vodi svojim putovima
Da tijelo i duša vječni život ima.
Nek Sveto Trojstvo sad nam za sve prosti.
Recite *Amen* po Božjoj milòsti.

Tako završava ovaj poučni igrokaz o Čovjeku.

Preveo Marko Grčić

NAPOMENE: Tekst je preveden po klasičnom izdanju A.C. Cawlwyja, koje slijedi pravopis izvornika, odakle su, većinom, preuzete i najnužnije napomene uz ovo izdanje. Upute o ulasku pojedinih lica na scenu i odlasku s nje – kojih nema u izvorniku – preuzete su iz zbornika *The Oxford Anthology of English Literature, Volume I* (pp. 388-411), gdje je tekst u izvornome jeziku, ali s moderniziranim pravopisom.

¹¹ *Ite, maledicti, in ignem aeternum* (Odlazite od mene, prokleti, u oganj vječni...): dio rečenice koju će prokletnicima uputiti Isus na Posljednjem sudu (Matej 25,41).

Marko Grčić

Čovjek i Umijeće umiranja

Okolnosti smrti, kao i okolnosti ljubavi, najlakše se, i najdjelotvornije, izražavaju ustaljenim formulama, ritualima, pa i klišejima: ni smrt ni ljubav, premda je uvijek osoba poprište njihova očitovanja, nisu osobne: i jedna i druga pripadaju nadosobnim – ili, ako se hoće, podosobnim – slojevima bića. U Hotelu Baia Blu, u Sirmioneu, na obali Lago di Garda, zavičaju Katulovu, dovršavao sam, ranoga jutra 19. lipnja 2009, posljednjih pedesetak stihova srednjovjekovnoga engleskog moraliteta *Čovjek/Everyman*. Odjednom sam, prvi put, ne *shvatio* nego izravno *doživio* čudnovato iskustvo, tj. da nas mogu, i estetski i moralno, potresti neka djela kojima upadljivo nedostaje, barem ne svjesno tražena, estetska komponenta. Kao katolička misa: ono što je u njoj lijepo, tj. sekvencije, glazba itd., uopće nije važno: ključna je samo pretvorba. Takvo je i djelo *Čovjek*. Ono je, poput bizantske ikone, i poput većine srednjovjekovnih crkvenih ostvarenja, prije namijenjeno *religioznoj meditaciji* nego *estetskoj fascinaciji*. Kako, u ovom slučaju, zahvaća fundamentalnu temu s onu stranu svakidašnjega iskustva, temu *umiranja*, njezino bi hotimično estetiziranje meditativnu usredotočenost na odbacivanje svakoga simbola jalovoga obilja ovoga svijeta, pri suočenju sa četiri posljednje stvari, odvuklo natrag prema čarima života, s kojim se upravo opršta, što bi bilo u izravnom protuslovlju s njegovom pravom svrhom. Da li zbog godina, ili zbog nedavnoga gubitka bližnjih, ne znam, ali me prozeo osjećaj da *Čovjek*, na dubljoj razini nego što se čini, tj. kao *fundamentalna formula*, možda više potencijalno nego aktualno, uobličuje ekstremno iskustvo otkidanja od svih spona s unutarnjim i vanjskim svijetom kako bi se duša, pošto je prošla kroza sve stupnjeve samoosvješćiva-

nja, savila sama u sebi: *sama*, ali *ne osamljena*. Do nas, iz daleke vremenske pozadine, i danas dopire srednjovjekovna opsjednutost smrću te više, unatoč optimizmu komada, panični strah od vječnoga prokletstva nego nada u milost Božju: dubinski osjećaj zgađenosti nad svijetom i potmule krivnje nije nepoznat ni našem vremenu.

Srednjovjekovnu parabolu o čovjeku kojega, iznenada suočena sa smrću i s konačnim podnošenjem životnih računa, jedan po jedan napuštaju svi zemaljski rođaci, svojaci i prijatelji, bogatstva i urođene sposobnosti, dok mu ostaju privržena samo (malobrojna) dobra djela i vjera u Boga, na kontinentu je oživio Hugo von Hofmannsthal znamenitom pjesničkom dramom *Jedermann*, objavljenom 1911, koja se od 1920. stalno prikazuje na *Salzburger Festspiele* i koju je najsnažnije interpretirao redatelj Max Reinhardt. Na hrvatskome postoje dva izvrsna prijevoda: pod naslovom *Čovjek* Milana Bogdanovića (1932) i kao *Svatković* Ante Stamaća (1998). Hofmannsthal je, za svoju modernu viziju, imao pred sobom tri poznata srednjovjekovna predloška: njemački *Moralität von Jedermann*, nizozemski *Elckerlijck* i engleski *Everyman*. U sva tri se, različitim stilskim sredstvima i s jedinstvenom porukom, problematizira ista, univerzalna, ljudska situacija: reduciranje i, konačno, nestanak svih društvenih, imovinskih i osobnih prednosti svakidašnjega života pred licem smrti: duša se, kroz krizu samoidentiteta, probija do konačnoga spasa u stapanju s božanskom instancijom, pošto se, zahvaljujući milosti Božjoj, preko ispovijedi i pokore, oslobodila svih sedam smrtnih grijeha.

Drama *Čovjek* jedna je od prvih tiskanih u Engleskoj u četiri razna izdanja, od kojih je prvo izišlo oko 1528-9. (redosljed im nije pouzdano utvrđen). Dva potpuno sačuvana izdanja, sa dva drvoreza, tiskao je oko 1528-9. J. Skot (ili Scott), i po njima se priređuju sva današnja. Kako je, gotovo u isto vrijeme, u Nizozemskoj tiskan moralitet *Elckerlijck*, pod punim naslovom *Den Spighel der Salicheyt van Elckerlijck* (Zrcalo Čovjekova vječnog spasenja), te kako među njima postoje mnoge podudarnosti, dugo je među stručnjacima trajala kontroverzija o tome koje je od ta dva djela matrica a koje prijevodna adaptacija, pri čemu je, s podjednako jakim argumentima, pretezala sad jedna, sad druga strana. Na kraju je prevagnulo mišljenje da je *Elckerlijck* matrica, a da je *Čovjek/Everyman*, premda prijevod, superiorniji od izvornika. No, bez obzira na nacionalni ponos sudionikā raspre, u drami nema ni jedne (osim jezika) nacionalne crte: i u jednom i u drugom slučaju posrijedi je *katolički* alegorijski komad, po ugođaju potpuno srednjovjekovan, u koji nije ušao ni tračak humanizma ni renesanse. Još Europu nije pocijepala ni bura reformacije. O tome, u svojem izdanju komada, A.C. Cawley piše (p. XX): „*Čovjek* je dramski i alegorijski prikaz srednjovjekovnoga katoličkog nauka povezanoga sa svetim umiranjem (*Holy Dying*). Taj nauk, sveden na najjednostavnije izraze, propovijeda da umirući čovjek doseže kršćanski svršetak odbacujući povjerenje u zemaljske stvari, priklanjajući se svojim dobrim djelima i pripravljujući se,

kroz pokoru, da bude dostojan primiti posljednje sakramente. Posljedica je njegovih pokajničkih čina to da se vraća u stanje milosti, da oživljava zasluge vlastitih dobrih djela i da, po milosti Božjoj, osigurava sebi spasenje. To je bitni nauk što ga komad oživljava svojom pričom i svojim licima.”

Versifikacija moraliteta često je krajnje nepravilna, s rimama, asonancama, s ponekom aliteracijom, ili bez svega toga, te duljina stiha varira od četiri do četrnaest slogova, s akcentima na različitim slogovima, ovisno o tome da li se čitaju sa srednjovjekovnim ili modernim izgovorom: ukratko, ona ni približno nije podudarna s kasnijim, uobičajenim, jamskim *blank verseom*. Cawley (p. XXVII) smatra da se mnogi dulji reci mogu čitati kao slobodni ritmizirani stihovi, dok istaknute rime održavaju ravnotežu teksta bliskoga govornim kadicama. U ovom smo prijevodu (koji je i prepjev) nastojali, na hrvatskome, dočarati kontrast između uzvišenih dijelova drame što ih izgovaraju svete ličnosti i crnohumornih ulomaka u kojima sudjeluju profana lica, pri čemu upotreba često *istih* rima postiže *suprotan* učinak u *različitim* situacijama: uzvišeno se ogleda u niskome, i obratno.

Riječ *Everyman* (Svatko, Svatković), kad je vlastito ime, preveo sam, naprosto, kao *Čovjek*, jer je to na hrvatskome i imenica i zamjenica (Čovjek bi rekao...), a i podesno je kao sredstvo obraćanja u drami. *Dobra Djela* (*Good Deeds*) preinačio sam, radi lakšeg prepoznavanja lica, a i zbog konteksta upotrebe, u *Dobročinstvo*. *Knowledge* sam preveo sa *Savjest* (a ne sa *Znanje*), jer je, očito, posrijedi *calque linguistique* s latinskoga *conscientia*: kao teološki termin *savjest* označuje „spoznaju i sud o onome što je dobro, a što je zlo” (Jeronim Šetka, *Kršćanski termini latinski*, Makarska 1964). Druga je lica lako identificirati.

Čovjek je, kao što na početku kaže Glasnik (Prolog), poučni igrokaz (*morall playe*), ili moralitet, oblik drame osobito popularan u 15. i 16. st., u kojoj su lica personifikacije teoloških pojmova, kreposti i porokā, a u sebi sjedinjuje tri osnovna vrela: prvo, tu je Isusova riječ (Luka 16,9-13) da čovjek ne može služiti dvojicu gospodara, bogatstvo i Boga; drugo, tu je koncepcija pobožnoga umiranja izložena u brojnim raspravama još od 13. st. i rasprostranjena po Europi pod naslovom *De arte moriendi*; treće, tu je poznata, kristijanizirana, istočnjačka priča, iz romana o Barlaamu i Jozafatu (zapravo: Bodhisattvi, tj. Buddhi), u kojoj svetoga čovjeka jedan po jedan napuštaju lažni prijatelji. Priča je (pod brojem 180) prodrila i u najpopularniji srednjovjekovni hagiografski korpus, u djelo *Legenda aurea* Jacobusa de Voragine (oko 1230 – oko 1298): u njemu učitelj Barlaam svojem učeniku Jozafatu iznosi kompleksnu viziju zemaljskih dobara i prijatelja koji u nuždi ostavljaju čovjeka pozvanoga pred kralja (slika Boga). Zato se, kao *exemplum*, često upotrebljavala u srednjovjekovnim zbirka propovijedi. Uzgred: i Cezare Baronius (1538-1607), veliki crkveni povjesničar, preko te je priče uvrstio Jozafata, tj. Buddhu, u *Rimski martirologij* i načinio ga katoličkim svecem (svetkovao se 27. studeno-

ga)! Glasoviti engleski tiskar William Caxton (oko 1422-1491), prevoditelj i standardizator jezika, objavio je dvije (skraćene) verzije znamenitoga traktata pod naslovom *Book of the Craft of Dying* (Knjiga o umijeću umiranja), 1490. i 1491, u kojima se, kao i u *Čovjeku*, navode iskušenja na putu do smrti. Isti je tiskar, u vlastitome prijevodu, objavio i *Golden Legend*.

Strogi redukcionistički moralizam ovog moraliteta nije mogao mimoći ni samo svećenstvo. Kad *Osjetila* kažu *Čovjeku* da je svećenik po časti veći i od anđelā, *Savjest* (personifikacija spoznaje koja razlučuje dobro i zlo) to potvrđuje, ali samo ako je on dobar, napominjući da je Isus ljudima *dao* otajstva (sakramente), a da ih nije *prodao*, kao što čine mnogi od njih, odajući se grijehu simonije, koji je pokazao sv. Petar u *Djelima apostolskim* (8,18-20). Usto žive i ruspunim životom s ljubavnicama s kojima imaju vanbračnu djecu, te ne mogu, kao grešnici, biti uzor grešnoj pastvi. No, ako se sve to ima na umu, valja kovati u zvijezde pomoć kreposnoga svećenstva kadrog pomoći čovjeku da mirnije stigne k svojem kraju.

Čovjek je, dakle, katolička alegorija o krizi umiranja sa sretnim završetkom: njegova dosljedna kršćanska koncepcija, prije skoroga vjerskog raskola, danas našem sekulariziranom duhu može zvučati ponešto daleko, čak strano, pa i onda ako su čitatelji suvremeni vjernici. Gotovo impersonalnu snagu ovom moralitetu daju tri osnovna faktora: stroga katolička *ritualnost* umiranja, *uzvišeni teološki stil* licā višega ranga i *šaljivi niski stil* licā nižega ranga, pri čemu prvi nikada ne prelazi u apstraktnu spekulaciju, a drugi u burlesku, nego oba drži u ravnoteži jedinstvo religiozne meditacije. I, na kraju, ne manje važno: Čovjek, kao lice, doista je svatko od nas, ni pretjerano poročan ni pretjerano krepostan, i s njim se, čak i *psihološki*, može poistovjetiti moderni čovjek. Malo je tko od nas doista sposoban na *intimnoj* razini doživjeti *teološke* personifikacije ovoga komada kao mentalnu stvarnost: one, uvelike, za nas ostaju na području apstrakcije, do koje pak možemo, ako možemo, djelomično prodrjeti ne emocionalno nego navikavanjem i učenošću. No, ako se, barem začas, ostavi po strani teološka kompaserija, ovaj moralitet jednostavnošću, gotovo priprostošću, izravno djeluje unutarnjom strukturom i na našu današnju emocionalnost: on je tako savršeno suočenje sa smrću da se može, u svačijem iskustvu, prepričati na bezbroj načina, među kojima je jedan i moderna adaptacija Hofmannsthalova *Jedermann/Svatkovića*, a bilo bi mi drago, premda se tome ne nadam, da to bude i ovaj moj prijevod (ili prepjev).

Tema broja: POLITOLOŠKE ISKOPINE

Nikica Mihaljević

Gledišta iz emigracije o hrvatskoj državnosti

Pitanjima o hrvatskoj državnosti, o načinima ostvarivanja državnosti hrvatskoga naroda, bila je trajno preokupirana svaka, pa i najmanja, politička formacija hrvatske emigracije. Oblici u kojima bi se trebala izražavati hrvatska državnost bili su, dakako, različiti. Na hrvatskoj strani (kao i na srpskoj) bilo je zagovornika monarhizma i republikanizma, federalizma ili konfederalizma s okolnim južnoslavenskim narodima, ali naravno i zagovornika samostalne hrvatske države, s ovakvim ili onakvim unutrašnjim uređenjem, na prostoru koji se smatra hrvatskim povijesnim etničkim prostorom, ali i na užem, avnojevskom prostoru. Na koncu, ogromna većina zagovornika hrvatske državnosti vidjela je hrvatsku državnu politiku u okviru zapadnoeuropskih političkih, kulturnih i društvenih vrijednosti, a tek neznatna manjina se rukovodila istočnom, prosovjetskom orijentacijom. Nakon sloma nimalo samostalne NDH 1945. godine, gledišta hrvatske emigracije o hrvatskoj državnosti bila su usmjerena u nekoliko osnovnih pravaca.

Idealističke iluzije Pavla Ostovića

U Hrvatskoj neprevedena i gotovo nepoznata knjiga *The Truth about Yugoslavia (Istina o Jugoslaviji)* Pavla Ostovića¹ izazvala je značajnu pozornost

---

¹ Pavle D. Ostović, pravnik, političar i publicist (Otočac, 1894 – Montreal, 1973), 1919-20. osobni tajnik ministra vanjskih poslova Kraljevine SHS A. Trumbića; nakon II. sv. rata emigrirao u Kanadu gdje je djelovao među emigrantima liberalne orijentacije. Objavio knjigu *Istina o Jugoslaviji (The Truth about Yugoslavia)*, 1952).

među hrvatskim političkim emigrantima.² Za iscrpnije prikazivanje ove knjige poslužit će nam dvije kritičke recenzije koje su se pojavile odmah po njezinu objavljivanju. Prvu je napisao Vinko Krišković³, pod naslovom *Eurazijska država u procjepu dviju kultura* (*Hrvatska revija*, 1952, 3, str. 249-259) iz kojega donosimo opširan navod, zaobilazeći Kriškovićeve memoarske digresije. Isprva Krišković navodi nekoliko opaski koje zahvaćaju opći geopolitički i geostrateški okvir u kojima se nalazila i nalazi Hrvatska, respective bivša Jugoslavija, pa tako na samom početku kaže:

„Ovu knjigu pročitao sam vrlo pomnivo i ona me je poučila o nekim činjenicama, koje su mi bile nepoznate, i događajima, koje nisam mogao pratiti, dok su se zbivali. Od 15. prosinca 1913., kad sam ušao u Sabor, do 2. listopada 1918., kad su me Srbi u Hrvatsko-srpskoj koaliciji, iza Ivana Lorkovića i Supila, iz nje isključili, jer sam njima bio premalo ‘nacionalan’, to jest premalo Srbin, bio sam zabavljen domaćom governmentalom politikom. Zapravo, ja sam ju vodio, jer su banovi pored mene u njoj bili puki statisti.”

Potom navodi mišljenje britanskog državnog tajnika Nicolsona, kasnijeg lorda Carnocka, iz vremena Prvog svjetskog rata, očito se s njim slažući, koji je tvrdio „da je država Hrvata i Srba nemoguća, dok dvije različite crkve, a svaka jača od državne vlasti, odgajaju svoje prozelite, vjernike. Mislio je,

---

2 O njezinu nastanku i atmosferi oko nje nekoliko je podrobnosti pružio B. Radica, u tekstu *Smrt Pavla Ostovića* (*Hrvatska revija*, 1973, 2): „Između dva rata Ostović je uglavnom bio u opoziciji, pripadao je grupi oko ‘Nove Evrope’, i u kavani Medulić, skupa s Ivanom Meštrovićem, Jozom Kljakovićem i Milanom Čurčinom, ‘kritizirao’ sve režime koji su se redali. Poslije zadnjeg rata, Ostović nije mogao izdržati režim komunista i zbog toga što je, po svojem uvjerenju, bio demokrat, a i zato, što je kao ‘anglofil’ i ‘mason’ bio prokazan. Tako je odmah poslije rata stigao u Sjedinjene Države zajedno s bratom Ivana Meštrovića, Ing. Petrom Meštrovićem, gdje je u prvoj etapi uglavnom živio u Syracusi, u neposrednoj blizini Meštrovića.

Iako po profesiji trgovac, Ostović, koji nije bio formalno intelektualac niti povjesničar, bio je neobično verziran u probleme jugoslavenske politike, i kao mladi čovjek, radeći u tajništvu Jugoslavenskog odbora u Londonu, on je vrlo temeljito poznao sve one značajne trenutke, kroz koje su već tada, prilikom stvaranja Jugoslavije, predstavljali osnovni sukob u građenju nove države između hrvatskih ličnosti, okupljenih oko Jugoslavenskog odbora, i srpskih političara iz Kraljevine Srbije. Osjetivši, da se o svemu tome vrlo malo zna u američkoj javnosti, on je u sporazumu s Ivanom Meštrovićem, i potaknut od njega, odlučio napisati knjigu o hrvatsko-srpskim odnosima u toku prvog rata i u vrijeme između dva rata, pa sve do komunističkog osvajanja vlasti. Knjiga je i bila tiskana i objavljena kod izdavateljske kuće Roy publishers, pod naslovom ‘The Truth About Yugoslavia’, (‘Istina o Jugoslaviji’), New York, 1952. Stvarno, kao što Ostović i kaže u predgovoru, knjiga se je morala zvati: istina o odnosima između Hrvata i Srba... Kako je knjiga bila namijenjena anglosaskom čitatelju, i to tek ekspertima, koji se zanimaju za naša pitanja, ista je bila od pozitivne koristi upravo zato što je osvjetlila kod stranog čitatelja osnovni sukob u stvaranju države, tj. težnju Hrvata da Jugoslavija bude nova država, potpuno ravnopravna, i samovoljna Srba, da od Jugoslavije načine velikosrpsku državu bizantsko-tursko-balkanskog tipa, što je, kako se zna, za uvijek otuđilo Hrvate od Jugoslavije, ubilo u njima vjeru da u istoj rade i živu, i konačno dovelo do odluke da se od iste odvoje, netom im se za to pruži prilika.” (str. 309).

3 *Vinko Krišković* (Senj, 1861 – Zürich, 1952), pravnik, prevoditelj i esejist; prof. Pravnog fakulteta u Zagrebu 1900-27; podban Zemaljske vlade Hrvatske i Slavonije 1917-18; 1942. imenovan, kao član Sabora iz 1918, u Hrvatski državni sabor NDH, a 1944. iselio u Švicarsku; utemeljitelj hrvatske šekspirologije. Djela: *Pisma Janusova*, Zagreb 1917; *Anglia docet*, Zagreb 1922; *Dokle smo došli*, Zagreb 1925; *U svijetu paradoksa*, I-II, Zagreb, 1938; *Svjetska kolonijska politika*, Zagreb 1939; *Ratni ciljevi Antante*, Zagreb 1939; *U povodu ovog rata*, Zagreb 1940; *Na izmaku ove naše civilizacije*, Zagreb 1940; *Posljednji eseji*, Madrid 1955; *Izabrani književni i politički eseji*, Zagreb 2003.

da je među različitim kulturama, zapadnjačkom i bizantsko-ruskom, u ovih četrnaest stoljeća između Hrvatske i Srbije nastao takav jaz, da ga ne može premostiti nikakva državna zajednica. Osim toga, bio sam uvjeren, da je ideja Jugoslavije preuranjena, da je tek svojina nekolicine intelektualaca, pa da nije još prodrla u široke slojeve naroda, koji su se tisuću godina razvijali bez ikakve međusobne sveze. Da su uistinu bili tuđi jedan drugomu, niti su igda zaželjeli da budu jedno. I oni su potvrdili onaj zakon Jungov, da veliki prevrati dolaze odozdo, a nigda odozgo.

Sve se to dogodilo inako⁴, ali Nemeza⁵ nije izostala sa svojom osvetom. Trebalo je povesti drugi Svjetski rat, da bi se Nijemci istisnuli iz prostora bivše Podunavske Monarhije, rat, koji je slomio Englesku, poharao Francusku i rasprišio Njemačku. A sva je prilika, da će doći pokora i trećeg svjetskog rata, da bi se Rusi potisnuli iz Europe u eurazijske stepe, rat od nedoglednih posljedica za čitavo čovječanstvo. Jugoslavija nije uspjela ni donijela Hrvatskoj slobodniju i napredniju vladavinu od bivše u Podunavskoj Monarhiji, kako su njezini žrci propovijedali, makar ju je platila stotinama tisuća svojih sinova, uništenih i unesrećenih da je Bogu plakati.”

Na koncu, uglavljuje jedno pravilo koje se već nekoliko puta potvrdilo: „Konstitutivni elemenat Jugoslavije nije u prvom redu sporazum ili nesporazum Hrvata i Srba, njezin zapadnjački ili eurazijski državni oblik, jednakost ili nejednakost njezinih naroda, njezine političke, kulturne, socijalne i ekonomske prilike, nego vlast i volja one velike sile, koja ju je taj čas sebi podvrgla. Zato je zaludu sada razbijati glavu o alternativni Titovoj Jugoslaviji. U svoje vrijeme iznijet će je svjetska politika i onaj, koji će u toj politici imati glavnu riječ. Tako će biti, kad je presvoji sinji Atlantik, ili poklopi nedogledna eurazijska stepa. U ovom potonjem slučaju čeka Hrvatsku, a možda i čitavu Jugoslaviju, sudbina Litve ili Ukrajine, dok će im u prvom slučaju biti onako, kako njihov opstanak, pripadnost, njihov udes i vladavinu budu određivali probitci Amerike i Zapadne Europe. Kažem: probitci, jer su ideologije, bar što se tiče od Rusije posvojenih zemalja baltičkih i zapadno od Visle, bile gotovo sasvim u pozadini.

Pored tako zamršenih prilika i nejasne budućnosti, nije čudo, da se je onako dogodilo, kako Ostović priča na strani 72-81 svoje knjige, da je stala preuzimati mah misao posebne, samostalne Države Hrvatske, dašto, još neodređeno i nesvjesno, kao čovjek, koji u mraku tapka, kako bi izašao na svijetlo.”

Opisavši ovako općeniti stav o pitanju Jugoslavije i hrvatske samostalne države nastavio je o Ostovićevoj knjizi: „Ona je vrelo mnogih ispravnih i pouzdanih vijesti o postanku i daljem razvitku prve Jugoslavije i dosele najpotpuniji i najopsežniji ljetopis Jugoslavenskog Odbora, te osobite i jedinstvene pojave u našem političkom životu.

4 *Inako*, pokr., – u smislu *inače, drugačije*.

5 *Nemeza*, starogrčka boginja osvete.

Ali u njoj ima napomena i sudova, s kojima se ne će svatko složiti. Prečanski Srbi, ili kako ih pisac zove Hrvatski Srbi, opisani su tako kao da u njih, osim njihove vjere, nema nikakve razlike od Hrvata. U tome je, kako bi Shakespeare rekao, želja bila mati zamisli i tvrdnje. Treba istom da zapadnjačka kultura do kraja prožme i Hrvatske Srbe. Treba istom da se Rim i Bizant nekako nagode, što se tiče područja njihove vlasti, pa da prestane njihov pritisak na svjetovne vlasti, prema onom načelu Biblije: Caru carevo, a Bogu božje.

Isto tako je u knjizi sud o bivšem vođi Srba u Hrvatskoj za prvih deset godina prve Jugoslavije, o Svetozaru Pribičeviću, preobziran i preblag. Pisac ovih redaka nije imao i nema nikakvih predrasuda protiv njega. Štoviše, u njegovoj najtežoj pogibli spasio ga je, da je ostao živ. Pribac je 15. prosinca 1914. imao da crkne kao pseto u samici budimpeštanskoj. Jedan hrvatski grof odao mi je tu tajnu osam dana prije, a ja sam odmah pohrlio k ministru predsjedniku, grofu Stjepanu Tiszi, neka bi posredovao kod vojničkih vlasti, da se ta osuda ne bi izvršila. Kako Tisza isprva o tom nije htio ni čuti, bilo mi je tripot poći u Munka Part, stan mađarske vladine stranke, da ga nagovaram, neka za Pribaca ishodi milost u vojničkih vlasti. To je bio za mene najmučniji politički posao, što me je igda zapao. A Pribac se je svome stranačkom drugu, koji mu je spasio život, tako odužio, da ga je stranka i na njegov nagovor isključila iz svojih redova. Kad je poslije 1. prosinca 1918. postao ministar unutrašnjih djela, bilo je prvo što je naredio, kako bi što brže zatro svaki trag hrvatske zemaljske vlade, neka se čitava njena pismara, bez dalje odlake, spremi u sanduke i pošalje u Beograd, čime je mnogim hrvatskim strankama nanesena nenadoknadviva šteta. A milijune kruna, što su bili pohranjeni za elektrifikaciju zemlje, upotrijebio je, da osnuje u Hrvatskoj žandarske postaje, koje su zemljom pašovale. Preuzetan i nasilan, kaka je bio, osvijestio se je i opametio istom, kad ga je Beograd odbacio, onaj Beograd, kome je Vidovdanski Ustav predao svu državnu vlast, a on klicao od radosti što je tako.

Nu ima drugih, puno težih, zamjera, kojima ova knjiga daje povoda. Političke stranke imadu u borbi za svoje programe jednu granicu, koju ne smiju prestupiti: više probitke naroda i države, kojima hoće da služe. A knjiga se nije držala te granice, kad piše, da je Vlada bivše Nezavisne Države Hrvatske bila sastavljena od inostranih plaćenika, od kojih su neki bili pravi zločinci; pa od nekolicine fanatičnih idealista, koji, jedared uhvaćeni u vrzino kolo, nisu se mogli od njega osloboditi; da su užasne okrutnosti bile počinjene nedužnom puku prosto zato, što je bio pravoslavne vjere (214); da su novaci, ustaše, većinom bili neznalice, seljaci, brđani, koji nisu ništa znali o kakvoj stranci, a još manje o kakvoj politici (215); i da su od nacija⁶ i fašista uvježbani zločinci bili postavljeni na čelo tih mnogih četa, koje su skoro izišle na zao glas zbog svojih zločina, i okrutnosti; da su vođe Seljačke Stranke odlučno odbile, da bi

---

6 *Nacija – nacista.*

sudjelovale u takvoj vladi zemlje, ali da je neka lošija čeljad podlegla napasti novca i utjecaja (216).

Zar takva pričanja, pa da su i bila istinita, o čemu ima opravdanih razloga posumnjati, ne iznose na zao glas i sramote Hrvate, koji su poslije toliko vjekova pokušali, da se okupe u svojoj državi, na koju su po Božjem i ljudskom zakonu imali pravo? Je li domaći svjestan čovjek pozvan, da u borbi za svoje osobne ideje i želje, za program neke političke stranke, pred inostranim svijetom vješa na stup sramote svoj rođeni narod? Bi li ikoji Srbin igda tako radio? Pa onda se tužimo, da nas inostrani svijet ne cijeni onako, kako smo zaslužili!

Konačno, knjiga pristaje uz neka načela i uz vladavinu komunista. Polazi sa stajališta, da bi Sjedinjene Republike Jugoslavije mogle biti prvi korak u široj balkanskoj federaciji, koja je jedino pametno rješenje za sve balkanske narode (294). Zato piše u slavu Tita, kako je komunistički pokret za Narodno Oslobođenje bio jedini branič i zagovornik, da se održi Jugoslavija, kao neko carstvo slobodnih jugoslavenskih naroda, svrstanih u svojim federalnim jedinicama (245).

Tu je knjiga, dašto, smetnula s uma, da to nije federacija u smislu zapadnjačke državnopravne nauke i politike, koja obuhvata skupinu od jedne ili više narodnosti, ali svekolike u području zapadnjačke kulture i jedinstvene državne ideje, nego je više nalik na ruske unije socijalističkih republika, šire ili uže autonomije u jeziku, književnosti i školi, skrojene za azijske narode, svejednako bez povijesti, nacionalne svijesti i državne ideje, da bi se tako mogli održati na okupu i u pokornosti višoj ruskoj vlasti. Taj eurazijski državni oblik nije se s uspjehom dao primijeniti ni u satelitskim zemljama Europe pod ruskom vlasti, u baltičkim državama, Istočnoj Njemačkoj, Poljskoj, Mađarskoj i Rumunjskoj, pa ne bi se mogao ni u Hrvatskoj, zemlji zapadnjačke kulture, van da je slomi ruska sila.

Zato ima bez broja razloga posumnjati u takovo održanje Jugoslavije i u slobodu njenih naroda, koji su izjednačeni kao uznici u tamnici, pa nikomu ne pada na um veličati tamnicu. Te razloge ne treba daleko tražiti, jer ih ova knjiga sama iznosi u izobilju, da jasno izlazi na javu, zašto dobrovoljna državna zajednica Hrvatske sa Srbijom i Balkanom, barem za sada, i u ovakvom obliku, nije moguća.

Ima za to jedna pojava, koja će i slijepcu otvoriti oči. Srbi Vojvodine sa svojom 'srpskom Atinom' i Srijema nikako ne će da uđu u užu zajednicu sa Šumadincima. Zašto? Jer nisu suvremenici s njima, jer su stoljećima uživali blagodati zapadnjačke kulture, dok su Šumadinci zaostali u sredovječnim kulturnim i socijalnim prilikama.

A kako se može od Hrvata tražiti takva zajednica sa Šumadincima?

Sinhronizam (suvremenost) je jedan od prvih uvjeta skladnoj državnoj zajednici raznih naroda. Što je to pustio s vida, Versailles nije uspio, jer je an-

glosaski liberalizam primijenio narodima, koji nisu bili za nj dozreli. Svakako je Hrvatska bila u tome naprednija od Šumadije, gdje je u gradu gospodovala čaršija, a na selu sjekira. A što se tiče ekonomskih potreba, kako to svejednako ističu komunisti, prva nije upućena ni u kome pogledu na proizvodnju potrošnih i porabnih dobara druge, čevapčići i đulbastija privlače tek sladokusce. Prva nema s drugom nikakvih nacionalnih ni psihologijskih sveza. Ona je bez zajedničkih historijskih doživljaja s njome, jer se je spomen na Kosovo u Hrvata izvjetrio; bez zajedničkih narodnih predaja, osim možda Kraljevića Marka i Sibirjanin Janka, ako ih nije Ivo Senjanin istisnuo, pa i bez kake više ili barem jednake kulture s njome.

A baš ovo potonje je svijetla i sjajna strana ove knjige. Pored političkih nedostataka, ona je što se tiče kulturne spremne svog naroda do u najtanje žilice hrvatska, iskrena, poštena, patriotska i do kraja izgrađena, kako ju je um shvatio i srce osjetilo. Nadasve ona je zacijelo najljepše što je do sada na stranim jezicima pisano o hrvatskom kulturnom razvitku, radu i pregnuću, o darovitosti i uspjesima u svim poljima umjetnosti, prosvjete i množini njegovih kulturnih radnika, na čast i diku ovako malena naroda, izvrgnuta u svom nezgodnom geografskom položaju nasilju i gramzljivosti susjednih, kud i kamo većih i snažnijih tuđih naroda. U kratkom, ali slikovitom i zanosnom nacrtu prikazana je hrvatska umjetnost i arhitektura i slikanje freska u ranom srednjem vijeku, književnost naših glagoljaša i renesanse, što je procvala u našoj slavnoj Dubravi, da sam čitajući ju klicao od radosti i zadovoljstva. Kolike li razlike od pisanja naših estetičara i strukovnjaka na tom polju! Čovjek je od srca haran piscu ove knjige za taj užitak.

Osim toga, iznosi knjiga autentične, dosad javnosti prilično nepoznate podatke o slobodarskom pokretu Hrvata za prvog Svjetskog rata, o postanku, naopakoj vladavini i konačnom rasulu prve Jugoslavije. Dakle je zaslužila, da ju svaki Hrvat čita i proučava, makar je tek neka područja toga razvitka obradila. Ali, kad se unosi u suvremene političke i stranačke borbe naše emigracije, koje ju mogu isto onako raspršiti, kako su raspršile rusku, kad lomi koplje za Tita i drugu suvremenu Jugoslaviju, pa joj poriče kakvu alternativu, nije mu pamet u glavi dozvala ni srce u grudima oćutjelo svoju i slobodnu Hrvatsku, pa knjiga ne može da nađe u Hrvata onoga odziva i dade mu one nepomućene pouke, koja bi bez tih nedostataka namakle našoj emigraciji.”

Drugu recenziju potpisuje Milan Blažeković⁷, a objavljena je u istom broju *Hrvatske revije*, pod naslovom *Ostovićeva knjiga „Istina o Jugoslaviji”* (str. 260-273). Iz ovećega teksta donosimo, također, opširan izvod:

---

7 Milan Blažeković (Prozor, 1913 – Zagreb, 1998), političar, pravnik i publicist. Do 1941. radio u državnim pravobranilaštvima; od 1941. tajnik Ministarstva vanjskih poslova NDH; tajnik poslanstva u Berlinu 1943-45; emigrirao u Argentinu. Autor *Bio-bibliografskog leksikona suradnika Hrvatske revije* (1996).

„Predmet knjige, ‘Istina o Jugoslaviji’, koju je Ostović izdao u New Yorku na engleskom jeziku, jesu pitanja: što je Jugoslavija, kako je nastala, zašto je propala, te zašto su komunisti došli na vlast. Piscu je bila zadaća, da na objektiv, nepristran i istinit način pomogne stranome čitatelju razumjeti vidljive i nevidljive razloge spora između Hrvatske i Srbije, to jest razjasniti razloge unutarnjih razdora i kasnijeg razvoja, koji je kulminirao u ‘građanskom’ ratu i preuzimanju vlasti po komunistima.

Ostović je, međutim, prešao preko postavljenog zadatka, koji je čisto povijesne naravi i koji je, prema svemu, plod temeljitog proučavanja povijesti, te se upustio u blagonaklono opravdavanje današnjih vlastodržaca i, konačno, iznio svoje osobno mišljenje o isključivoj mogućnosti rješenja postojećeg spora na temelju današnje Jugoslavije, koja bi po prijedlozima pisca bila reformirana. Svatko ima pravo imati vlastito mišljenje o nekoj stvari, pogotovo pak o političkim pitanjima, što zapravo spada u građansku dužnost, ali ako dotični – što je uostalom pošteno – otvoreno iznese svoj političko-ideološki stav, tada ne može za svoje djelo opravdano zahtijevati objektivnost, nepristranost i istinitost, odnosno, barem mora dopustiti, da se u te njegove vrijednosti posumnja. Jer, političko ideološki nazor pisca-historičara utječe, ako čak i ne diktira njegov izbor, naglašavanje i poređaj.

Piščev politički ideal, koji ujedno tvori osnovnu misao cijeloga njegovog djela, jest državno jedinstvo Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, umjesto do pred Drugi Svjetski Rat službeno propagiranog njihovog narodnog jedinstva. Kako pak jugoslavenski narod, ili nacija, još ne postoji (263), to je njihovo jedinstvo jedino moguće u federativnom uređenju zajedničke države, koje je danas već oživotvoreno u Jugoslaviji. Budući da se današnje hrvatske i srpske političke stranke u emigraciji, kao ni nekoć u domovini, ne mogu složiti na zajedničkom konstruktivnom planu, nego i nadalje ostaju na nacionalističkom pokrajinskom principu, koji je s jedne strane prvu Jugoslaviju pretvorio u Veliku Srbiju, što je izazvalo ogorčenu oporbu ostalih naroda, a s druge strane stvorio pretpostavke za stvaranje Nezavisne Države Hrvatske, koju velika većina Hrvata nije volila, jer je primljena iz ruku nacista (214), te jedno i drugo urodilo građanskim ratom i međusobnim istrjebljenjem, to – rebus sic stantibus⁸ – današnjoj Jugoslaviji nema alternative. E da bi se današnja Jugoslavija sa svojim federativnim uređenjem uzmogla trajno održati, potrebno je provesti stanovite reforme, koje pisac konkretno predlaže, a povrh toga, treba da nastupe neke psihološke promjene, kako kod vladajućih tako i kod vladanih.

Razvijajući svoju osnovnu misao pisac, pogotovo u trećem dijelu knjige, posebno ističe i naglašava one argumente, koji njegovu tezu podupiru, dok činjenice, koje ne idu u prilog njegove teze, prešućuje ili nepotpuno pa čak i

---

8 Pod takvim okolnostima; dok tako stvari stoje.

krivo prikazuje; on neke argumente ne donosi u cijelosti, oduzimajući im na taj način njihov pravi smisao. Postupajući ovako, nije moguće objektivno i nepristrano prikazati istinu niti o jednostavnijem a kamoli o tako složenom i kompliciranom problemu, kakav je pitanje Jugoslavije i balkanske stvarnosti.

Ne možemo, međutim, reći, da je zbog toga knjiga Pavla Ostovića neuspjeli i posve promašeni rad. Ona na svojih tri stotine stranica sadrži obilje gradiva, činjenica i podataka, koje – ukoliko se odnose na kratki prikaz povijesti jugoslavenskih naroda i njihov etnički sastav i smještaj (prvi dio knjige) te na prikaz pokreta za ujedinjenje južnih Slavena te prvu Jugoslaviju i razloge njezine nagle propasti (drugi dio) – možemo, uz neke izuzetke, označiti istinitim. Da se pisac u ova dva dijela svoje knjige, koji kronološki s trećim dijelom (rođenje druge Jugoslavije) nemaju neposredne veze (ako apstrahiramo od činjenice, da su raniji događaji logične premise kasnijega razvoja), nije upustio u anticipativno povezivanje kasnijega s ranijim, mogli bismo prva dva dijela nazvati 'Istinom o Jugoslaviji'.

Budući pak treći dio knjige sadrži gradivo odabrano, naglašeno i raspoređeno tako, da tvori logične premise za njegov zaključak, ne možemo se složiti s naslovom knjige, uzevši je kao cjelinu.

Prema tome, po našem mišljenju, Ostović je napisao istinu samo o događajima i činjenicama, koje se odnose na vrijeme do postanka prve Jugoslavije, te njezina trajanja do propasti. A to je zapravo i bila svrha djela, na što su pisca potakle mnoge netočnosti, na koje je naišao čak i u knjigama najpouzdanijih stranih autora, čija su vrela bila netočna, ili koji su podlegli propagandi, ili čije su postavke opovrgnute kasnijim razvojem (Uvod, XIX). Tko je god imao prilike i mogućnosti prebirati po stranim enciklopedijama, povjesnicama, putopisima, uspomjenama i političkim djelima, mogao je naići gotovo isključivo na netočnosti i neistine o Hrvatima i njihovim zemljama, te osjetiti potrebu, da stavi stvari na pravo mjesto, da ispravi neistine. Iz te potrebe i nastojanja nastalo je Ostovićevo djelo, a otuda, vjerojatno, i naslov knjizi. Ostović je primjera radi naveo neke upadljive slučajeve netočnosti iz djela, u kojima bi ih se najmanje očekivalo, te u prva dva dijela knjige uspio dokumentarno razjasniti mnoge zablude. Nažalost, kako smo već naglasili, pisac nije svome prvobitnom nastojanju ostao do kraja vjeran, pa će stoga i sam sa svojim netočnostima poslužiti vrelom onima, koji budu u njegovoj knjizi tražili podatke za najnovije događaje...

On prema svome mladenačkom idealu, državnoj zajednici 'jugoslavenskih naroda', kroji i prikraja povijesno gradivo, eda bi dokazao logičnost svoga zaključka. Budući da je piscu savršeno uspjelo prikazati pripadnost Hrvata zapadnoj civilizaciji i zapadnom kulturnom krugu s jedne strane, a Srbijanaca istočnoj civilizaciji i istočnom kulturnom krugu s druge strane, pri čemu se služio podacima 'Hrvatske Enciklopedije', jedino mu je rješenje federativno uređenje Jugoslavije, kako su ga, uostalom, želili prvi osnivači Jugoslavije iz

bivše A.-U. monarhije. Kako pak danas već postoji federativno uređena Jugoslavija, potrebno je sve, što pogoduje njezinom održanju, prikazati u najljepšem svijetlu, a sve što je tome protivno, iznijeti u najcrnijim bojama. Otuda hvalospjev Ostovićevu Titu, kakov mu još nitko nije spjevao tko je kod njega ‘iskusio slasti prisilnog rada’, a pogrdi i kleveta Nezavisne Države Hrvatske, u kojoj je također dopao zatvora, nakon što je 11. travnja 1941. s prijateljem Englezom bez uspjeha krenuo u bijeg u ‘sigurnost’ iz ‘Jugoslavije’. Pisac, doduše, ističe, da ‘radi svojih iskustava u toku rata i poslije njega, ne gaji ni prema kome mržnje, jer poznaje putove revolucija’, međutim izgleda, da to u pitanju N.D.H. nije slučaj, dok mu je, naprotiv, Tito srcu vrlo omililo.

Osnovna je pogreška Ostovićeve teze, da Jugoslavija ima monopol na rješenje postojećeg spora između Hrvata i Srba, i da je jedino ispravno rješenje federativno uređenje države. Ovu tezu Ostović motivira izmiješanošću balkanskih rasa i naroda, radi čega bi te nezavisne države neizbježno obuhvatile manje ili veće narodne manjine i time ovjekovječile borbu; nadalje, da ujedinjena Hrvatska i Srbija predstavljaju srednju silu i ‘fair’ tržište, dok bi podijeljene lako mogle postati plijenom intriga (294). Navedene argumente Ostović iznosi posve na kraju knjige pod naslovom ‘Zašto Jugoslavija?’, pretpostavljajući, da će takovo pitanje pokoji čitalac postavljati s obzirom na vrlo kompleksni narodnosni problem zemlje. Ostović misli, da se s istim pravom može postaviti i pitanje ‘Zašto Ujedinjena Europa ili Sjedinjene Države Amerike’. Značajno je, da je pisac osjetio potrebu, da, nakon što je napisao cijelu knjigu i priložio niz svima nama momentalno nedostupnih dokumenata o postanku prve Jugoslavije i nekih kasnijih – postavi gornje pitanje i da na nj pokuša odgovoriti. Svojom gornjom argumentacijom i postavljenim pitanjem Ostović je dokazao upravo protivno od onoga, što je htio dokazati. Naime, nakon opisanih suprotnosti prije postanka prve Jugoslavije, razlika dvaju glavnih naroda, trajnog spora i nekonsolidarnosti Jugoslavije, načina i razloga njezine propasti, međusobnog istrjebljivanja, načina preuzimanja vlasti po partizanima, te nakon piščevog iskrenog mišljenja, da ne postoji mogućnost redovitih slobodnih izbora s rivalizirajućim političkim strankama (jer bi one opet zapale u svoje šovinističke metode), barem za jedan ili dva decenija, a radi nagomilane mržnje, koja bi opet izbila, kada bi željezna ruka vlasti popustila (262) – radi svega toga čitatelj će posve ispravno postaviti pitanje ‘Zašto Jugoslavija?’. Za Evropljane, Ostovićevi razlozi nisu odgovor na postavljeno pitanje. On je, međutim, odabrao argumente razumljive Amerikancima, kod kojih Ostović pledira za pomoć jugoslavenskim narodima, ‘ma kakovu vladu oni imali’, jer identifikacija naroda s njegovom vladom znači zamjenjivanje trajnog s prolaznim (267). U Novome Svijetu, u kojemu nema razlike između državljanstva i narodnosti te se oboje zajedno označava s ‘nationality’, a narodnost u našem smislu preživljuje samo u sjećanju na porijeklo – ‘ex-traction’ država stvara narodnost, koja je jedna; federativno uređenje predstavlja samo tehničko-ad-

ministrativnu potrebu, a cijelo područje tvori kulturno jedinstvo, nametnuto jednom dominantnom rasom, s kojom se heterogeni pojedinci, ili manje skupine, relativno vrlo brzo asimiliraju. U takvim okolnostima 'fair market' je nepobitna prednost jedinstva, a izmiješanost stanovništva nije problem. Prema tome, Amerikanci će imati smisla za Ostovićeve argumente, a to tim više, što im Titova šizma momentalno politički odgovora.

Pretpostavke, koje opravdavaju pitanje 'Zašto Sjedinjene Države Amerike', ne postoje u slučaju Jugoslavije. Za svaku državnu zajednicu ma kojeg oblika, pa tako i federativnog, nužno se pretpostavlja unutarnje jedinstvo, 'koje može dati samo zajednica kulturna'. U Jugoslaviji ne postoji zajednica kulture, pa zato zajednička država nije u prošlosti iz vlastitih sila niti mogla nastati; ujedinjenja zemalja na Balkanu nastajala su samo pod pritiskom vanjskih sila (Aleksandar Veliki, Bizant, Turci, Sovjetska Rusija). Nepostojanje kulturne zajednice ne popravlja postojanje brojčano jake pravoslavne manjine u Hrvatskoj, koja, po Ostoviću, treba da dokaže identičnost interesa i jedinstvo Hrvata i Srba na hrvatskom području još prije postanka zajedničke države. Ta pravoslavna manjina u Hrvatskoj ne tvori most između zapadne i istočne civilizacije, budući da ona tako dugo, dok nije neposredno povezana državnim jedinstvom sa Srbijom, ne predstavlja istočnu civilizaciju i kulturu u zapadnjačkoj Hrvatskoj, nego samo najzapadniji pravoslavni elemenat u Evropi. Stvaranjem prve Jugoslavije, Srbi iz Hrvatske postaju prirodno produženje srpskog narodnog tijela povezanog pravoslavljem, koje u pravoslavicima ovladanoj državi ne predstavlja samo religiju, nego nosioca istočne civilizacije te istočnog životnog nazora. Nije stoga sretna Ostovićeva formulacija, kada kaže 'Srbi su pripadnici srpsko-pravoslavne crkve, Hrvati su ili katolici ili muslimani. Stoga ono što ih dijeli jest Crkva'(3). Ovakovo uopćavanje i pojednostavljenje razlike između Hrvata i Srba nije točno, a povrh toga stoji u suprotnosti s kasnijim piščevim navodima, iz kojih nije izveo ispravan zaključak. Navedena tvrdnja pisca može se prihvatiti samo u odnosu na Srbe iz Hrvatske do vremena prije postanka zajedničke države, a nikako na Srbi-jance. Jer, ono što Hrvate i Srbe razlikuje, nije Crkva kao predstavnik vjerske dogme, nego kao predstavnik određenog duha i unutarnje organizacije, koji se u političkom i socijalno političkom pogledu različito manifestiraju. Zbog amalgamacije vjere i narodnosti, odnosno crkve i države kod Srba, Srbi iz Hrvatske u zajedničkoj državi po prirodi stvari postaju nosioci istočne civilizacije u zapadnom ambijentu i uživaoci povlaštenog položaja, u koji ih stavlja simbioza crkve i države. Zato su oni zainteresirani na postojanju zajedničke države s pravoslavnom Srbijom i protivni svakoj samostalnosti Hrvatske, u granicama koje je imala N.D.H., a pogotovo u granicama, u koje Ostović stavlja Hrvatsku (Hrvatska-Slavonija, Dalmatinska Hrvatska, Istra, Međimurje s jugoslavenskim dijelovima Bačke i Baranje, Bosanska ili Centralna Hrvatska).

‘Građanski rat’ u Hrvatskoj nije bio stoga vjerski rat protiv Srba iz Hrvatske kao pravoslavaca, kako to Ostović nastoji prikazati, nego nacionalni rat dvaju naroda, pripadnika različitih civilizacija, u kojem su se ratu pravoslavci iz Hrvatske najvećim dijelom identificirali sa Srbijancima u sprječavanju hrvatske nezavisnosti. Identičnost interesa Srba iz Hrvatske s interesima Hrvata ide samo do stvaranja zajedničke države, a poslije toga do rješavanja nastaloga spora unutar zajedničke države, a nikada izvan nje, a i to samo radi vlastitih interesa, jer, tvoreći sastavni dio srpskog narodnog tijela na hrvatskom području, sva mržnja, koju Srbijanci svojom hegemonijom izazivaju, a koju je Ostović detaljno prikazao, pada na Srbe iz Hrvatske. Na str. 131, Ostović ispravno veli: ‘Srpska pravoslavna Crkva, budući da se poistovjećuje sa srpskom državom i srpskim narodom, netolerantna je prema drugim vjerama i narodima u „svojoj” državi, a mi znademo, da su Jugoslaviju smatrali samo povećanom Srbijom. To razjašnjava, zašto su svi muslimani do zadnjega bili istjerani iz Srbije, kakova je postojala do 1912.’ To ali također razjašnjava držanje Srba prema Državi Hrvatskoj, a isto tako i reakciju Hrvata na takvo držanje.

Ostović misli, da bi ujedinjene republike Jugoslavije mogle tvoriti prvi korak prema širokoj balkanskoj federaciji, koja bi bila jedino rješenje za sve balkanske narode. Budući da Hrvatska samo jednim svojim dijelom geografski pripada Balkanu, dok kulturno mu ne pripada gotovo nikako, ni balkanska federacija s Hrvatskom ne bi imala potrebno unutarnje jedinstvo pa ne bi bez velikih poteškoća mogla funkcionirati. S druge strane, s obzirom na postojanje hrvatsko-srpskog, albansko-srpskog, makedonsko-srpskog te bugarsko-srpskog spora, koji u stvari u svojoj ukupnosti stvaraju srpsko pitanje na Balkanu, trebalo bi, rješavajući te sve sporove, Srbiju svesti gotovo na njezine granice od 1912. Tek tada bi se moglo prijeći na rješavanje Balkanske Federacije; bez toga, t.j. na bazi postojeće Jugoslavije, Balkanska Federacija bi u stvari bila Velika Jugoslavija bez unutarnjeg jedinstva.

U istom poglavlju, koje se bavi pitanjem ‘Zašto Jugoslavija’, Ostović odgovara izmišljenom čitaocu na vjerojatnu primjedbu, da njegova analiza nema alternative. U stvari, Ostović odgovara Meštroviću, koji je knjizi napisao veoma pohvalni predgovor, ali se ogradio od njegovih zaključaka iznijevši svoje uvjerenje, ‘da nikada nijedan narod ne će pristati na bilo koje rješenje, koje bi ga lišilo ljudskog i nacionalnog dostojanstva te njegove posebne kulturne i kolektivne individualnosti’. Meštrović kaže, da za svaki problem mora biti više alternativa, a svaka alternativa, ako hoće biti ‘rješenje’, mora biti pravedna i uzeti u obzir dostojanstvo čovjeka kao pojedinca i naroda kao jedinice u širem smislu. Tako u Ostovićevoj knjizi nalazimo neobičnu pojavu, da pisac polemizira sa svojim predgovaračem, nakon što je ovaj napisao predgovor, što je očito prema mjestu odgovora. Ostović ponavlja, da tako dugo, dok se emigrantski vođe svih jugoslavenskih naroda ne slože na konstruktivnom planu, ne može biti vidljive alternative; takav konstruktivni plan treba da počne s priznanjem,

da je sadašnja federativna organizacija Jugoslavije 'fair' te da se onda usvoje sve one sugestije za njezino poboljšanje, koje pisac specificira t.j. podizanje Vojvodine i Kosovo-Metohije na status federativne republike, prijenos federalnog glavnog grada u jedan federalni okrug izvan Hrvatske i Srbije (jedan grad na granici Bosne i Srbije), jamstvo apsolutne jednakosti svih naroda Jugoslavije i njihovo proporcionalno sudjelovanje u svim višim i nižim službama. To je sve bilo mnogo opširnije obrazloženo ranije, a novost je kada veli: 'Čini se, da je (alternativu) ne vidi niti američka, britanska ni francuska vlada, koje podupiru Jugoslaviju, pa smo stoga u dobrom društvu'. Zar politički oportunistam stranih vlada odlučuje, a ne volja zainteresiranih naroda? Uostalom, mi se nemamo što protiviti nepostojanju alternative, jer takovo stanje pruža vrlo pesimističnu perspektivu za budućnost Jugoslavije, koju i sam pisac priznaje kada veli: 'Ne uspije li Tito iz bilo kojeg razloga, koliko mi možemo sagledati, nema ništa jugoslavenskog po karakteru što bi ga moglo zamijeniti. Hrvatska Seljačka Stranka, koja još uvijek zagovara bratstvo i toleranciju, bila je spriječena – kako smo vidjeli – da se proširi preko granica hrvatskih zemalja, dok su srpske stranke bez izuzetka imperijalističke u svojim programima te nemaju korijena izvan same Srbije, niti čak među narodom Srbije. Nije stoga vjerojatno, da će se treći puta pokušati stvoriti jugoslavensku naciju. U tom će se slučaju država raspasti u svoje sastavne dijelove, a njezini će narodi poći svojim putem. Ako sadašnja emocionalna nesloga između Srba i Hrvata u emigraciji reflektira stanje u domovini – i ako se to stanje u domovini znatno ne popravi – ne očekujemo, ma koliko to žalili, da će čak i druga Jugoslavija biti duga vijeka. U tom će slučaju granična crta između Istoka i Zapada biti nužno uspostavljena na povijesnoj razmeđu Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva. U tom će slučaju, kao i u prošlosti, Hrvatska slijediti sudbinu Zapada, a Srbija Istoka. Jedna idealistička intelektualna koncepcija će se na taj način pokazati praktičnom nemogućnosti' (268). Prema tome, osim Titove vlasti nema alternative, ako Jugoslaviju treba držati na okupu (294). Dakle, samo nadnacionalna sila jugoslavenskih komunista, koja bi, po Ostoviću, u življenju doticaju sa Sjedinjenim Državama mogla uvidjeti da američki kapitalizam, sa svojim osjećajem socijalne odgovornosti, nema ništa zajedničkoga sa stanjem opisanim po Karlu Marksu ili čak s današnjim evropskim tipom kapitalizma (267), može zadržati na okupu ono što skupa ne spada, a što iz gornjega citata jasno proizlazi. Naravno, takav pesimizam ne može dijeliti s piscem nitko od Jugoslavena, osim onih komunističkih na vlasti, pa se od njega ograđuju, a ponajmanje ga može dijeliti Ivan Meštrović – jugoslavenski idealista br. 1."

Napokon, iako je u ovim citiranim kritičkim prikazima bilo i jasne argumentacije, pa i dalekovidnosti, na određeni način, Pavle Ostović ostao je do kraja života idealističkim ali i poštenim pobornikom jugoslavenskoga rješenja odnosa Hrvata i Srba te ostalih naroda na jugoistoku Europe. To potvrđuje i

njegovo zadnje pismo upućeno Bogdanu Radici⁹, koje Radica objavljuje u već spomenutom tekstu povodom Ostovićeve smrti, a koje zbog svoje sažetosti i jezgrovitosti, poput testamenta, navodimo u cijelosti:

Montreal, 3 siječnja 1973.

„Dragi Bogdane,

Hvala na pismu od 21. prosinca, koje je danas stiglo... Da Vam pravo kažem nisam znao gdje ste, jer ja programe Vašeg putovanja u Italiju i natrag ne znam...

Mnogo Vam hvala da ste moju knjigu preporučili, da ju kupuju, jer je ta knjiga uvijek bila potrebna, a pogotovo sada. Malo je Hrvata, koji temeljito znadu, da je Jugoslavija hrvatsko djelo, da su oni Jugoslaviju zamislili, za nju se borili, uz djelotvornu pomoć hrvatskih Srba, koji su ih lojalno podupirali, ostvarili. A onda kad ju je čaršija upropastila, Hrvati su je uskrisili i opet ostali kratkih, ili bar skraćenih rukava, jer su se, po svom običaju, izgubili u magli. Kod prve Jugoslavije zaskočio ih je Pribičević, jer je onda još temeljito plivao u nacionalističkim iluzijama, a u toku drugog rata, ustaše su većinu viđenih komunista jednostavno pobili, pa kad su trebali nije ih bilo.

Kod nas se bilo pretjeralo, s druge strane vjerojatno podvalilo, pa je bilo što je bilo. A kod pretjeranosti govorilo se svašta, pa je prirodno, da su progoni brojniji kod nas nego u Srbiji. S druge strane mi zaboravljamo, da su Srbijanci bili obično tursko roblje, ili bar raja kroz punih 400 godina, pa su i razvili ropsku ćud, koja se odmah vrati kod pojave opasnosti i ‘turske krute’ ruke. Način života se sporo i teško mijenja, jer se nasljeđuje iz generacije u generaciju. Dijete počinje imitirati okolinu čim otvori oči. Knjige tu mnogo ne pomažu, osim na dugi rok. Istina je iskustvo i na osnovu iskustva stečene navike. Nije istina ono što je istina, nego ono što čovjek vjeruje da je istina. A iskustvu se vjeruje. I baš zato sam ja uvijek tvrdio, da je najmanja opasnost bune u Srbiji, jer za njih su tu sada neki tuđi ljudi, neki Turci, pa dušu u se i čekaj. Lako se buniti protiv svog, kad imate iste običaje, pa znate, kakvi, ali teško se buniti protiv nekog tuđinca čije navike ne znaš. A pored toga to je elemenat (bivša vojna granica), gdje su ljudi čuveni zbog svoje lojalnosti i pouzdanosti. (Vukmanović Tempo je direktno ‘krao’ Bakariću Ličane, jer je znao da se na njih može osloniti: ‘Kad zaželi svijetli car, u smrt skače graničar’).

Oni što odsele nikada se ne će vratiti, a mi sami zemlju ispražnjujemo još od 1945. I kad sam ja prvi i jedini zagrmio u Glasu Sv. Antuna u Buenos Airesu proti seljenja i nagovaranja na seljenje, fratri su me proglasili komunistom, pa to još i danas šire na sve strane i kraje, među stranim i domaćim.

---

⁹ O sudbini toga pisma Radica kaže: „Uoči svoje smrti, 3. siječnja, Ostović mi je napisao pismo, koje je pronašao njegov stari montrealški prijatelj Dr. Branko Bubalo, i poslao mi ga, poslije pišćeve smrti.”

Ciliga¹⁰, iako komunist, je li samo bivši, ili sadašnji, ne znam, ne zna da je to organizacija poput crkve. Ako jednog biskupa jednom zbog neke grješke osude, nikada mu nema povratka na položaj, pa tako ni Đilas... (Tu aludira na zadnju Ciliginu kombinaciju s Đilasom, kao odgovor na moje pismo. Op. B. R.).

Sasvim je lako moguće, da Hrvati ne će nikakve kombinacije sa Srbima, (mislim na ove strogo nacionalističke Hrvate), jer su glupi. A s njima živu, živjeti će i dalje još stotine godina, ali Hrvati ne će da vide realnosti. Što im nije ugodno to jednostavno ne postoji i oni to ne priznaju. I ne vide realnosti. I ne vide, da priznao, ili ne priznao je, činjenica je tu i ostati će tu.

Bez djelotvorne i lojalne pomoći hrvatskih Srba mi ne bi osnovali prve Jugoslavije, a ni uskrisili drugu. Mi opet moramo dobiti njihovu suradnju, u konfederaciji, a pravo će se jugoslavenstvo razviti tek iz konfederacije, koje ne će potisnuti stara historijska imena: Hrvat, Srbin, itd. baš kao što u Britaniji pored British postoje i čestvuju se Welsh, Scottish, English itd.

Tito je vrlo mnogo učinio. Da njega nije bilo, bilo bi bar milijun Hrvata manje, samo mi nismo vidjeli kud on smjera i što namjerava, da Jugoslaviju postavi na prave konfederativne jugoslavenske temelje, ali ne da stvara vještačku jugosl[avensku] nacionalnost.

Vama i gospođi Nini svako dobro u Novoj Godini, Vaš Pavle”.

Argumenti Bogdana Radice protiv Jugoslavije

Jedan od najistaknutijih intelektualaca u emigraciji, Bogdan Radica, nekadašnji zagovornik jugoslavenske opcije haesesovske orijentacije, izvršio je tokom svoga političkoga sazrijevanja i rada kritičku valorizaciju vlastitih stajališta u korist jedinog i jedinstvenog rješenja – samostalne, nezavisne i suverene hrvatske države. Kontroverze koje su ga na tom putu pratile znakoviti su odjeci prijepora i sukoba oko ovog pitanja u cjelokupnoj emigraciji. No unatoč tomu Radica je u tekstu *Od jugoslavenskih utopija do hrvatskih alternativa (Hrvatska revija, 1973, 2, str. 213-224)* nedvosmisleno jasno i argumentirano obrazložio svoje gledište, te taj članak prenosimo u cijelosti:

„Jedan od najstrašnijih neuspjeha Jugoslavije za njenih pedeset godina bila je bez svake sumnje činjenica da nije uspjela, niti bila u stanju uvjeriti Hrvate da se mogu izraziti do zadovoljenja u zajednici sa Srbima. Osnovni razlog tome bilo je srpsko vodstvo i srpsko vođenje Jugoslavije isključivo iz velikosrpskog Beograda. I to zato što su Srbijanci od samog začetka i početka Jugoslavije preuzeli na sebe isključivo i predominantno vodstvo mnogonarodne države. Poistovjećujući se vodećim i jedinim državotvornim narodom, srbijansko je

---

10 O Ciliginim stajalištima prema pitanju o hrvatskoj državnosti v. N. Mihaljević, *Ciliginu pretkazanje hrvatske državne samostalnosti, Hrvatska revija, 2007, 2, str. 125-139.*

vodstvo osudilo Hrvate da budu vođeni od Beograda i njegova velikosrpskog vodstva, odnosno da budu zavisnim narodom.

Najtragičnije je da ni u prvoj, kao ni u drugoj Jugoslaviji, srbijansko ultranacionalističko i komunističko vodstvo nije ni shvatilo niti osjetilo da Hrvati nisu i ne mogu biti zavisni narod. Kod oblikovanja prve Jugoslavije, ni sva staložena i sredena kao i umjerena mišljenja ni Trumbića ni Supila nijesu mogli uvjeriti srbijansko političko vodstvo, da oni ne će moći uvjeriti Hrvate da žive u zavisnosti od Srba. Nije ih mogla uvjeriti ni Radićeva revolucionarna akcija, na koju su oni odgovorili balkanskim metodama nasilnog eliminiranja samog Radića. Konačno, trebalo je gotovo dva decenija, da Radićevi nasljednici, u prvome redu Vladko Maček, uvjere tek jedan dio srpskog vodstva, kneza Pavla, da se jedna multinacionalna država ne može voditi, ako u njoj Hrvati nemaju barem jedan dio vlasti. I kad je izgledalo da će Hrvati u okviru Jugoslavije ipak ostvariti stanovitu mjeru samoodlučivanja, srbijanska je takozvana liberalna i demokratska inteligencija srušila to stanje, kamuflirajući ga, na dan 27. ožujka 1941., međunarodnim činom, iako je u suštini to bio isključivo čin unutrašnje politike.

Jugoslavenska komunistička partija je u toku i poslije rata najavila svijetu da je riješila nacionalno pitanje, tragičan ostatak odnosno nasljeđe buržuske klase i njenih građanskih stranaka. Jedan od glavnih razloga što je posebno Zapad predao Titu i njegovoj Partiji Jugoslaviju, bila je upravo činjenica da je komunistička propaganda uspjela uvjeriti Zapad, da se u vakuumu, koji je uslijedio u toku rata, Jugoslavija može obnoviti samo, ukoliko se ona preda najnovijim snagama koje su se u toku rata pojavile na terenu. Konačno, kad je do toga došlo, i Komunistička partija, sa svojeg sjedišta u Beogradu, podlegla je tezi da je Srbija kičma zemlje, da Beograd kao središte srpskog nacionalnog života i srpske države mora i nadalje ostati isključivim središtem mnogonarodne zemlje. Srpska se je čaršija uvukla u strukture komunističke države, davši joj kroz staljinistički i moskovski 'demokratski centralizam' isključivi sveobuhvatajući oblik bizantsko-osmanlijske vlasti, kakav je vladao u prvoj Jugoslaviji. Federalizam je bio lišen svake suštine, i naprosto se izgubio kroz tipičan srbijanski način vođenja vlasti, tj. zastarjelo gospodarstvo, birokratski aparat, vojna hijerarhija, konačno tehnokratski aparat, sve u rukama beogradskog cezarizma, kroz koji se postepeno amalgamirala i stanovita manjina, koja je ulazila s periferije Hrvatske, Slovenije i Makedonije. Ali i tada morala je prihvatiti način vođenja politike beogradskog centralističkog velikosrpskog tipa. Komunistička partija je sasvim izgubila svoj *raison d'être*, njena je uloga prešla u ruke beogradske tehnokracije, birokracije i stratokracije, i tako lišila zemlju svake svježine i revolucionarnog dinamizma.

Tito je kod svega toga namjeravao igrati ulogu 'zadnjeg Habzburgovca', jer je to jedino što je on donio u mehanizam vođenja vlasti Partije. Naime, on je prakticirao tehniku *divide et impera* (podijeli pa vladaj), i tako je godina-

ma bunio najprije Hrvate protiv Srba, i zatim Srbe protiv Hrvata, stanovite vodeće elemente u Partiji jedne protiv drugih, tako da je takvom tehnikom razbio cjelinu i Partije i zemlje do tolikog jaza, da je danas svakome jasno, da Jugoslavija kao cjelina više ne postoji. Kako je tu njegovu politiku Beograd konkretno shvatio i prakticirao, Zagreb je, nenaviknut takvim balkanskim intrigama, polagano počeo ponovno gubiti vjeru u Jugoslaviju. Ovog puta radilo se o hrvatskom komunističkom rukovodstvu, koje se u toj igri moralo neizbježno vratiti na stare hrvatske alternative. Ideološki se kod Hrvata stvorilo i ovog puta uvjerenje da im Jugoslavija ne odgovara, ne samo političkim nego ni njihovim ekonomskim interesima. Ovom prilikom, mislim na komunističke prvake u Hrvatskoj. Oni su bili prisiljeni od porasta narodnih raspoloženja praviti kompromise s 'nacionalizmom', koji je u suštini bio samoobrana hrvatskog izdržanja u moru porasta srbizma i slovenstva. Kad se u Srbiji pojavila teza da je put Srbije ono isto što je i put Vuka i Dositeja, kako je to kazao Ćosić, onda je postajalo jasno da je i hrvatski marksizam morao pronaći put i način kako da se ogradi od srbizacije, naglašavanjem revolucionarnog značenja Stjepana Radića. Dok je Tito osudio Radića i Jelačića, on se nije usudio osuditi Vuka i Dositeja, jer je Tito prihvatio tezu da samo od jake Srbije zavisi i jaka Jugoslavija. Na taj način, i Tito je podlegao velikosrpskoj tezi, da je vodeći narod Jugoslavije srpski narod i da s te kičme iz Beograda taj vodeći sloj mora bdjeti nad sudbinom cjelokupne Jugoslavije. Kod takvog vođenja 'politike' Tito je sasvim podbacio kao ujedinitelj. On je, štoviše, razbio zauvijek cjelinu Jugoslavije. *Tito umire ustvari kao grobar Jugoslavije.* Njegova ideologija, pa ma kako se ista zvala, marksizam-lenjinizam-staljinizam, pokazala se nesposobnom da riješi odnose između Hrvata i Srba, da uspostavi pod jugoslavenskim kišobranom zajednicu interesa Hrvata i Srba.

Koliko je to istinito, neka posluži i ovaj primjer: ovih sam dana imao prilike razgovarati s jednim Srbinom koji je boravio u Jugoslaviji i koji mi je kazao da Srbi danas uviđaju da je Titov mehanizam sasvim stradao, odnosno da je njegov napor da bi vladao tako da podržava sada Srbe protivu Hrvata, a odmah za tim Hrvate protivu Srba, ustvari razbio sve osnove zajedničkog srpskog i hrvatskog supostojanja; i da kod Srba sve više raste uvjerenje, da bi rastava mogla još uvijek biti najbolje rješenje i srpske i hrvatske sutrašnjice. Kako izgleda, nije samo hrvatski narod otpisao Jugoslaviju, nego ga sada otpisuje i srpski. Da je Jugoslavija kao ideja mrtva kod svakog Hrvata, stvar je jasna svakome, pa i najgorljivijem Hrvatu jugoslavenske orijentacije. Kod Srba ideja Jugoslavije nije nikada ni postojala, jer je svaki Srbin u Jugoslaviji gledao samo i isključivo veliku ili povećanu Srbiju, u kojoj je on isključivi gospodar i državotvorni nosilac vlasti. Nije, prema tome, nimalo čudnovato da Hrvatima, nekima prije a nekima kasnije, Jugoslavija nije mogla više biti zemlja u kojoj bi se oni mogli domoći one pozicije koju svaki narod, koji od tog obilježja živi, mora prije ili poslije sebi ne samo postaviti za cilj nego i ostvariti. Da li

to Srbi shvaćaju, ili su na putu da to shvate, vrlo je veliko pitanje. Ali ukoliko je to uistinu pozitivno odnosno ukoliko i za njih Jugoslavija nije ili ne može biti isključiva vlast, onda bi put k odcjepljenju, odnosno razdvajanju bio najpravičniji put. Tek tada bi Srbijanci priznali da su uistinu realni i da računaju sa činjenicama. Vrijeme će pokazati da li je to jedna nova stvarnost, ili tek još i jedna nova obmana. Priznali bi, naime, da je apsurd podržavati jednu utopiju, kad ista može stajati strašnih posljedica i njih, kao i Hrvate.

* * *

Da građanski rat visi u obliku Damoklova mača nad glavama i Srba i Hrvata, o tome smo svi svjesni. I da se ponavljanje takvog katastrofalnog obračuna mora pod svaku cijenu izbjeći, i toga smo svjesni. I zato je potrebno baciti objektivniji i hladan pogled na sudbinu i jednog i drugog naroda. Iako za fikciju jugoslavenske utopije Hrvati strasnije stradavaju od Srba, u interesu je i jednih i drugih da izbjegnju ono najstrašnije. A to, nažalost, dolazi! Dolazi kroz zamagljenu sadašnjicu. Vide to svi oni koji nisu slijepi i kojima nije do vlasti, nego do sprječavanja katastrofe koja prijete i jednima i drugima. Ovih se dana zbivaju u zemlji strašna znamenja. Mi ih osjećamo i nosimo u svojim zakrvavljenima srcima.

Moloh Jugoslavija ždere i dalje, gotovo u svakoj generaciji, ogromno mnogo mladih Hrvata. Činjenica trojice strijeljanih Hrvata, na 10-ti travnja u Sarajevu, još je jedan od onih mračnih zlodjela, koje Jugoslavija ne prestaje vršiti nad cijelim jednim narodom. U prvome redu, taj zločin odjeknuo je svijetom, razbio je čak i cjelinu australskog političkog života. Ali s našeg gledišta, taj zločin znači konstantu uništavanja hrvatskih života od strane Jugoslavije i njene politike u odnosu na otpor Hrvatske da se ne pokori integraciji, jer ta ne znači ništa drugo nego srbizaciju. Egzekucije Vejsila Keškića, Mirka Vlasnovića i Đure Horvata¹¹ podsjećaju nas na slične egzekucije iz godine 1933., kad su pogubljeni Petar Oreb i Josip Begović, kad su, navodno, iz Italije bili ubačeni u Zagreb da ubiju kralja Aleksandra, i u zadnji se čas predomislili, ili osjetili da bi njihov atentat mogao prouzrokovati veća krvoprolića. I umjesto da je to tada shvatio Aleksandar, on ih je odbio pomilovati i dao strijeljati. Zar tako isto ne postupa i Tito? Zar se sličnim okrutnim sredstvima, s kojima se služila kraljevska Jugoslavija, ne služi i ova komunistička? I ona gotovo svake godine, kao i ona prijašnja, baca u to grozno zidanje Skadra stotine i stotine hrvatskih života? Komunistička je Jugoslavija bila najavila, i to ne samo preko riječi jednog Tita, nego i svih svojih marksističkih ideologa, da će riješiti sva protuslovlja nacionalnih sukoba u svojoj zajednici naroda putem jednog

---

11 Pripadnici *Bugojanske skupine* od 19 članova *Hrvatskog revolucionarnog bratstva*, koji su 20. lipnja 1972. ušli u Jugoslaviju s ciljem dizanja ustanka i rušenja Jugoslavije. Zarobljeni i osuđeni na Vojnom sudu u Sarajevu 21. prosinca 1972. na smrt te strijeljani 10. travnja 1973.

pravednijeg i humanijeg postupka. Međutim, i ona je pošla balkanskim metodama, ubijajući nevine ljude i onda, kad su i oni, da ne bi bili njeno roblje, morali uskočiti u vanjske zemlje i postati državljani slobodnih zemalja.

Značajno je da je taj strašan i mračan događaj, koji će Jugoslaviju obasuti ružnim sramom, a samog Tita svesti na rang ubojice svojeg vlastitog naroda, najbolje razjasnila svjetskoj javnosti jedna skromna žena kroz usta svoje djece, kojima je jugoslavenski službeni aparat ubio i oca i muža. U australskom *Herald*u, koji mi je poslao jedan australski senator, gospoda Kata Vlasnović ovako tumači ovaj čin, ravan klasičnoj grčkoj tragediji:

Moj je muž bio sretan čovjek. On je u svemu bio sretan. On nije bio terorista. On bijaše Hrvat. Ja sam Hrvatica. Naša su djeca Hrvati, a ne Jugoslaveni. Njega su ubili Jugoslaveni. Tamo (tj. u Jugoslaviji) Hrvati ne umiru od prirodne smrti, vi znate! Oni (tj. Jugoslaveni) ih ubijaju. On je bio dva dana u očevoj kući. Dvanaest je žbirova došlo po njega, i nakon toga nitko – niti jedan od njegovih rodaka – nije ga više vidio. Mi od njega nismo primili pisma, a ja nisam mogla pisati. Kako bih ja mogla, kad nisam znala, gdje se on nalazi. Njegov otac i njegova mati kažu da sve što su znali bilo je to da je on u tamnici. Moj muž nije bio silovit čovjek. On je otišao kući u posjete svojem ocu i sestri na odmor. Prije nego je pošao, ja sam mu dala darove, neka ih sa sobom ponese, narukvicu i kolajnu za njegovu sestru i košulju za oca.

Reporter *Heralda* dodaje da gđa Kata nije govorila nego malo engleski, dok su njene riječi prevodile kćeri, Marija (15 godina), i Marija-Ana (11). Ali za nas je Kata Vlasnović iz Zemunika Gornjeg najdublje protumačila tragediju svoju, svoje djece i, moglo bi se reći, naše Hrvatske. Ona nije kazala, da su joj muža ubili Srbi, jer ona to i ne zna, ali je kazala nešto strašnijega i težega i značajnijega. To je, da su joj muža ubili Jugoslaveni, jer da u Jugoslaviji Hrvati ne umiru od prirodne smrti nego ih se ubija. Kad čovjek sve to u sebi razmisli, i kad ga noću grčevi hvataju, onda mora i sâm, ako u njega ima iole savjesti i poštenja, da uistinu zaključi, da *Jugoslavija za Hrvate i nije ništa drugo nego grobnica*. Zamislite samo od godine 1933., kad strijeljaju Oreba i Begovića, i sada u godini Gospodnjoj 1973., to isto čine i s tri Hrvata australska građana, retrospektiva je jeziva. Ona kao da nema kraja. Kalvarija kroz koju Hrvat prolazi pet decenija u Jugoslaviji, bio bi dovoljan da ospori svako daljnje postojanje Jugoslavije. Govorili smo o žrtvama Hrvata, dok su oni živjeli i razvijali se u prijašnjim državnim kombinacijama, bilo pod Bečom bilo pod Peštom, čak i prije toga pod Venecijom. Odgovor na to bijaše, da su živjeli u tuđim državama. Odgovor je sada da žive u vlastitim nacionalnim zajednicama. Ali konstanta tog i takvog zajedničkog života predstavlja čitav jedan lanac žrtava. Kao da bacate ljudska tjelesa u ždrijelo nekog Minosa ili Moloha ili u zidanje tog krvavog Skadra. I to samo i neprestano tjelesa Hrvata. Srbijanci su od takvih postupaka pošteđeni; isto tako i Slovenci. Pa kad je tako, čovjek se mora pitati: kakvo moralno pravo traži od Hrvata, da oni i nadalje ostaju u takvoj

zajednici? I nije se nikako trebati iznenaditi, da i opet, kadgod se pojavi za to prilika, Hrvati raskinu sadašnji savez i sami ostvare svoje alternative, kako bi se mogli biološki i nacionalno održati? Nikakav *raison d'état* nije više u stanju da Hrvate zadrži u jednoj ovakvoj zajednici, u kojoj oni ne prestaju da budu neprekidno žrtva za volju dubokih protuslovlja, na kojima se jedva drži ta tragična jugoslavenska zajednica!

Uostalom, *žrtva ove trojice Hrvata i nije bila uzaludna*. Ona je poslužila ponovno da hrvatsko pitanje postavi na svjetsku platformu. Mračni i zavjerenički postupci jedne konspirativne vlasti, kao što je ona komunistička u Beogradu, otkrili su čak i ljevičarskoj vladi u Australiji moral i naličje Titova komunističkog režima. Laburistička vlada u Canberri surađivala je s Titovim organima do tolike mjere, da je čak uzimala u obzir sva obavještenja UDBE u pitanju ocjenjivanja Hrvata građana Australije; onih Hrvata, razumije se, koje je beogradska vlada smatrala pogibeljnima ne Australiji nego velikosrpskim interesima. Odnosi su dviju država na službenoj razini bili najuži. Do tolike mjere, da je čak i australska policija upadala u kuće onih Hrvata, koje su velikosrpski elementi smatrali sebi nepoželjnima. Sva ta suradnja, koja se nije nikako sviđala australskim liberalcima i konzervativcima, kao što znam iz pisama nekoliko parlamentaraca i publicista Australaca, konačno se je jedne noći raskrinkala. Komunistički je režim razotkrio svu svoju bijedu. I to, kad je stigla vijest o tome kako su strijeljana tri Hrvata Australca.

Mora se priznati da je stari Krišković imao pravo, kad je pisao *Anglia docet*. Kako? Predsjednik australske vlade Whitlam osjetio je u sebi da je bio varan od jugo-komunista. On je primio sa svima počastima jugo-predsjednika Džemala Bijedića, s kojim je razgovarao o svim pitanjima, čak o terorizmu, i koji mu je čak predlagao da će osloboditi Australiju od onih 'hrvatskih terorista' koji ometaju odnose između dvije zemlje. Ali kad je 12. travnja Jugoslavija službeno objavila, da su u Sarajevu strijeljana trojica Hrvata Australaca, kod njega se pobunila savjest. Kako to? Jugoslavensko ministarstvo vanjskih poslova, jugoslavenski predsjednik Bijedić, jugoslavenska ambasada o svemu tome šute, i ništa ne kažu, da se u Jugoslaviji nalaze Hrvati Australci i izvode ih na strijeljanje poslije tajnog procesa, a da o tome ne obavijeste vladu tih građana. Ta koja bi vlada preuzela na sebe, posebno u slobodnom svijetu, odgovornost za takvo suučestće u zločinu protiv vlastitih građana? I preko noći se saznaje da je jugo-ambasador u Canberri obavijestio uoči strijeljanja, 9. travnja, ministra pravde Murphya, koji, sav zbunjen ili iznenađen, ne izvještava ni svojeg predsjednika, ni ikoga u vladi o tome zlodjelu, kao da se radi o strijeljanju mačica. Samo u anglosaskoj zemlji, predsjednik vlade osuđuje javno svojeg člana vlade, a da kod toga komunistička vlada nije u stanju otrti sa svojeg lica žig sramote!

Nije se nikada tako uspješno i konkretno mogla pojaviti nemeza kao u ovom slučaju ogromne tragedije ne trojice Hrvata, nego i cijelog jednog naroda čiji su oni mučenici! Ta trojica Hrvata mogla su, na taj način, poslužiti da se

otkrije komunistički moral Titove Jugoslavije, bijeda ne samo raznih Bijedića nego i Tita samoga! Građanski je moral tako mogao još jedanput osjetiti klasni moral komunističkog aparata. Kako Tito voli neprestano isticati moral komunističkog aparata, ovaj njegov slučaj u nizu tisuća sličnih slučajeva, toliko je značajan da će biti teško bilo kome na Zapadu povjerovati u beogradski bizantsko-komunistički moral, iz kojeg Hrvati već decenijima nastoje da se izvuku.

* * *

I pokraj svih ovih i ovakvih slučajeva, kojima su Hrvati izloženi decenijima, a posebno u ovome poslijeratnom vrzinom kolu, ima hrvatskih političkih pisaca, koji se boje da se kod Hrvata ne pojavi tako zvani 'herojski čovjek'! Kad se taj 'herojski čovjek' na liniji jugoslavenskog integralizma ili orjunaštva pojavljivao poslije Prvog svjetskog rata u prvoj Jugoslaviji, onda se predšasnici sadašnjih jugoslavenskih integralista nisu nikako uznemirivali. Bilo bi, naime, politički naivno zamišljati, da se i kod Hrvata iz onih istih dinarskih regija ne bi pojavio 'herojski čovjek', koji umjesto da se integrira kroz jugoslavenstvo, otkrivši svu dubinu njegove laži, ne stavlja svoje elementarne snage u službu hrvatstva. Iznositi protiv toga zamjerke, da sve to samo pomaže pojačanje krajnje linije na beogradskom sektoru i još jače 'priteže' ekstremne postupke, prelazi svake mjere i racionalnog i iracionalnog rezoniranja. Mi smo na jugoslavenskom pitanju već davno izbili iz racionalnog postupka. Kad jedna vlast operira iracionalno i sakuplja sve svoje snage da onemogući cio jedan narod u zajednici nad kojom vlada, sasvim je shvatljivo da se i opozicija tog naroda mora opredijeliti u pravcu za koji ista smatra da odgovara interesima samoodržanja. U borbi, koja se već pola stoljeća vodi između Hrvatske i Jugoslavije za oslobođenje od položaja zavisnosti od Beograda, Hrvati su prisiljeni da se posluže i onim sredstvima s kojima su se služili, uostalom, svi narodi u borbi protiv tiranije i ropstva.

Ali suština problema nalazi se i u slijedećem čvoru. Kao što je poznato, Titov se život primiće kraju. S eventualnim Titovim okončanjem otvara se pitanje: *kojim putem i u kojem pravcu kreće Beograd i Jugoslavija?* Komunistička partija Jugoslavije nalazi se uslijed te činjenice u neobično složenom položaju. Hoće li, naime, biti moguće da se Titovo nasljedstvo prebaci na trećerazredni snop partijskih ljudi, aparatčika, tipa jednog Dolanca, pokraj živih Kardelja, Bakarića, Koče Popovića, Nikezića, Tripala, Kavčića i policajaca tipa Miškovića? U dosadašnjem procesu Komunistička partija je podbacila, jer je dopustila da Tito bude i ostane apsolutan gospodar cjelokupnog sistema. Pod izlikom da je Tito najsposobniji i najgenijalniji vođa Partije i zemlje, Tito je uspio sniziti na razinu nuliteta sve najizrazitije svoje suradnike, počam od Đilasa preko Rankovića do takozvanih 'nacionalista' i 'liberalaca' Savke, Mike, Nikezića,

Popovića, pošto je već odrubio glave Markovićima, Gorkićima, Miletićima, Hebranzima i ostalima. Partija je preko svega toga prelazila, a da se je uvijek poklonila Titovu imperativu. Tito je kod toga operirao bizantsko-staljinistički. U slučaju Đilasa, do kraja ga je uvjeravao da nastavi kritikama protivu Partije, dok ga konačno nije izbacio. Isto tako i u pitanju Rankovića, s njim je doputovao u istom vagonu do Briona, obećavajući mu da će ga podržavati, da ga odmah zatim napusti i preda u nepovrat. Isto je tako postupao s Tripalom i Dabčevićkom, kad je još u rujnu javno izjavljivao, da u Hrvatskoj nije pronašao ni 'nacionalizma' ni 'šovinizma', da ih zatim u prosincu u Karađorđevu anatemizira tako, da nad cijelom Hrvatskom zavede jedan od najbedastiji ali i najteži zapt progona, bacanja u tamnice, zavođenja arbitrarnih sudbenih postupaka, i, jednom riječi, isključi iz partijskog i državnog sistema nekoliko tisuća najsposobnijih partijaca.

Tito je upravo poput Staljina organizirao monolitisku i apsolutnu vlast koja je sasvim razbila unutrašnje snage Partije, i sudbinu države i svih njenih naroda povezala isključivo s biti ili ne biti njegove osobe. Na najjačim snagama u Partiji je da prije ili kasnije preuzmu vlast iz ruku primitivaca i policajaca i vrate i Partiji i socijalizmu ono liberalnije lice, koje je Jugoslaviju zadnja dva decenija približilo Zapadu. Ali i to nije sve. Ostaje pitanje rješenja nacionalnog sklopa pitanja. Jučerašnje iskustvo nas je naučilo da sve struje među Srbima, od reakcionarnih do umjerenih i liberalnih, kad je riječ o Hrvatskoj i o njenim interesima, stoje na poznatim stanovištima: *ne dati Hrvatima ni ključne pozicije u zajednici, ni autonomne mogućnosti političkog i ekonomskog ravnovjesja*. U svima alternativama sve srpske pozicije vide isključivo u Beogradu nosioca i državne sigurnosti i partijske cjeline. Beogradski imperijalističko-monopolistički sistem kod Hrvata je oblikovao uvjerenje da Hrvati ostaju uvijek dodatak vlasti, odnosno da su pri vlasti, dok je manipulacija svake vlasti isključivo pitanje beogradske autokracije. Da taj beogradski autokratski mentalitet apsorbira sve i svakoga, vidi se najznačajnije i u slučaju samog Tita, koji je isto tako za ova dva decenija podlegao tom konceptu bizantsko-sultanskog despotstva, u kome je on tek igračka za volju vlasti koju mu je Partija povjerila.

* * *

U toku zadnjih godina poslije Karađorđeva zbile su se i u slobodnom svijetu stanovite pojave, o kojima je trebalo i još uvijek treba voditi računa. Jedno od najtežih pitanja svima nama bilo je dokazati ispred američke intelektualne javnosti, da vodeći hrvatski marksisti, koje je Karađorđevo izbacilo iz povijesne kolotečine, nisu ni nacionalisti, ni šovinisti niti reakcionarci, nego marksisti i partizani, članovi Partije, koji su uzeli učešća i u ratu i poslije rata u oblikovanju vlasti. Za vrijeme takvog rada, ja sam bio u mogućnosti osjetiti s kakvim su sredstvima, npr. među američkim sveučilišnim profesorima i liberalcima,

operirali srbijanski marksisti, a kako u tome pravcu ništa ili vrlo malo nije bilo učinjeno s hrvatske marksističke strane. Ja sam prije Karađorđeva, kadgod sam bilo gdje susreo po nekog hrvatskog intelektualca na položaju u režimu, uvijek savjetovao da im najprječa stvar mora biti obavještavanje svjetskih ljevičara i intelektualaca o stanju i o razvoju prilika u Hrvatskoj, jer se sva propaganda u slobodnom svijetu nalazi u rukama službenih diplomatskih predstavnika, koji uglavnom, pa kad su i po rođenju Hrvati, zagovaraju isključivo tezu vodećeg naroda i sloja, tj. beogradsku. Odgovor na sve moje primjedbe bio je uvijek jedan te isti: Tito sve to zna. Tito je na našoj strani. Mi smo uvjereni da nas Tito ne će nikada dezavuirati. Bezgranično vjerovanje u Tita mene je iznenađivalo.

Međutim, sada je jasno što se zbiva, recimo, u Sjedinjenim Američkim Državama. Ovdje su na svojim čestim posjetima Mihajlo Marković, Gajo Petrović, Svetozar Stojanović, Ljubiša Adamović i svi ostali, koji su godinama posjećivali američka sveučilišta, postavljali i širili tezu, da su hrvatski revizionisti bitno nacionalisti, šovinisti, pa čak u nekim stavovima povezani s ekstremnim hrvatstvom i ustaštvom, dok su oni isključivo reformatori titovsko-staljinističkog komunizma. U svojim izlaganjima pred američkim sociolozima i filozofima, oni su Tita prikazivali za najvulgarnijeg Staljinovog aparatčika, koji da samo nije izišao iz Berijine policijske škole, i sebe izdizali na liniju isključivo filozofskog i ideološkog revizionizma. Poslije Karađorđeva, kad je došlo do masovnog uhićenja hrvatske marksističke inteligencije, sav se taj elemenat, posebno u usmenoj propagandi Mihajla Markovića, prokazivao čak i ustaškim. Svugdje su Markovići i ostali isticali, da oni ne žele nikako da se istovjećuju ili povezuju s hrvatskim marksistima, tako da je odjedanput Beograd sa svojim sveučilištem postao središtem najnovijih progona, nametnutih im od Tita-Dolanca-Miškovića. Kad smo preko raznih američkih organizacija za obranu ljudskih prava pokušali povezati i beogradsko sveučilište sa zagrebačkim, oni su to odbijali i kroz usta američkih progresivaca slušali smo na sastancima, kako se beogradski revizionizam ne može ni u kojem slučaju povezivati sa zagrebačkim, jer je ovaj isključivo nacionalistički, da ne kažemo ustaški. Tako je odjedanput Mihajlo Đurić postao nosiocem istinskog i čistunskog socijalizma, dok je on ustvari, kao i svi ostali, predstavnik velikosrpskog položaja u sklopu Jugoslavije, odnosno da izvan Srbije živi u zajednici preko 40% srpskog naroda, i da je prema tome traženje hrvatskih marksista za što širom autonomijom ustvari atentat na interese srpskog naroda. I kad potpisuju izjave sa sličnim sadržajem, recimo profesori sa Harvarda, kao što su Stanley Hoffman, Gailbrath i Chomski i drugi, poznato je da im je to podmenuto ne od srpske emigracije, koja s njima nema veze, nego od beogradskih sveučilištaraca. Jer ti američki intelektualci ne drže do mišljenja izbjeglih intelektualaca, nego samo do onih koji žive na beogradskim sveučilištima. I kad sam jednom od tih potpisnika dostavio cio dossier o tome pitanju, on se je, sasvim neupućen, od toga branio naglašujući, da su mu gornja obavještenja o Đurićevoj tezi kao 'jugoslavenskoj'

dali beogradski kolege. Da su svi oni hrvatski intelektualci iz Zagreba iznijeli pred svijet sa svojim potpisima istinu o hrvatskom preporodu, njima se ne bi više dogodilo ono što im se zbio, a njihov bi slučaj bio jasniji od onoga što je. Da su, recimo, dva Supeka, posebno bivši rektor Supek, uputili objektivnu predstavku na sveučilišta Sjedinjenih Američkih Država, čiji su bili gosti, o slučaju hrvatske marksističke inteligencije, oni bi bili ne samo prikazali hrvatski preporod u njegovu istinskom svijetlu nego i prikazali sebe kao marksiste. Hrvatski izbjeglice u tom pogledu nisu ih mogli uzeti sasvim u obranu, osim što je poneki od nas to mogao učiniti preko PEN kluba i Međunarodne lige za prava čovjeka. Američki centar PEN-a izdao je proglas ovijen crnim florom pod naslovom: Pisci cijelog svijeta u tamnicama. Tu se pod naslovom Jugoslavija nalaze i ova imena: Ante Bruno Bušić, Adem Demaci (Albanac), Ante Glibota, Vlado Gotovac, Jozo Ivičević-Bakulić, Zvonimir Komarica, Vlatko Pavletić, Hrvoje Šošić, Franjo Tuđman, Šime Đodan, Marko Veselica, Smiljana Rendić, Mirko Vidović, Zlatko Tomičić. Ovom prilikom mora čovjek istaknuti kako Hrvati ne znaju gotovo nikada da svoj slučaj prikažu vanjskom svijetu, kao da ih se veliki svijet uopće i ne tiče, a kad osjete da su zaboravljeni, onda se bune protiv nemoralnog i nehajnog Zapada. Tako je bilo 1848., tako je bilo 1918., tako je bilo 1941., tako je to i sada, od 1945. pa do danas. Osim toga, treba uzeti u obzir i činjenicu da vanjski, posebno slobodan svijet, ne vjeruje izbjeglicama. Traži da mu se obavještenje dostavi iz zemlje. To je ono što i sada rade srbijanski marksisti iz samog Beograda, obavještavajući vanjske dopisnike u Beogradu, glavnom gradu zemlje, ili šaljući zapomaganja, memorandum i obavještenja vanjskom svijetu.

* * *

Govore da nas ima milion Hrvata u poslijeratnom slobodnom svijetu. Neki dodaju i drugi milion iz predratnih i pređašnjih godina. Tako bi nas bilo dva miliona. Iseljena Hrvatska, koja je počela da se seli u slobodan svijet poslije Atlantskih povelja i poslije ustanovljenja Ujedinjenih Naroda i svih mogućih garancija o pravu čovjeka i naroda, poslije 'pobjede' načela demokracije, obuhvaća sada tri generacije najraznolikijih slojeva, da ne kažemo godina, i ideja i mišljenja. Slegli smo na sve kontinente slobodnog svijeta. Uglavnom kao kolektiv ostavljamo pozitivan dojam na domaće svih zemalja u kojima se nalazimo. Ne bilježi nas ni kriminalna ni niska kronika dnevnih ubijanja, krijumčarenja narkoticima i sličnim mafijским operacijama. Ne ubijamo i ne koljemo nikoga po ulicama velikih gradova. Katolički vjerodostojnici velikog svijeta iznenađuju se s kolikim mnoštvom iseljeni Hrvati ispunjaju svake nedjelje crkve, i na kakav se skrušen ritam mole Bogu za vrijeme vjerskih obreda. Pjesme odzvanjaju posebnim suglasjem kroz crkve. Ljudi i žene i djeca pojavljuju se stilski ukusno. Te su pučke mise u biti mjesta sastanaka i susreta,

jer se poslije njih kolektiv slegne u centar, dom, župski prostor, gdje se zatim nastavlja društveni razgovor. Od najstarijih do najmlađih, tu je Hrvat sa svih strana Hrvatske. To se osjeti po jezičnim varijantama, koje uistinu čine hrvatski jezik snažnim i jedrim, živopisnim i tako različitim. Gotovo kao da svaki kraj izražava svoj temperament i svoj osjećaj i s jezikom koji se tamo oblikovao, koji tamo u tome kraju niče, razvija se i živi. Tek američka uniformnost počinje da ga grize i da mu krnji samostalnost, uvlačeći pohrvaćene riječi američke konzumističke, potrošačke terminologije. Zajednički nazivnik koji obuhvaća sve Hrvate nesumnjivo je magična parola: *Država Hrvatska. Jugoslaviju, ali svaku Jugoslaviju, Hrvati su otpisali! Imaju i zašto: u Jugoslaviji Jugoslaveni ubijaju Hrvate!*

Osim tog zajedničkog nazivnika koji se odazivlje na naslov Država Hrvatska, sve ostalo je podvojeno. Stotine stranaka, stotine društava, stotine grupacija, stotine mladih i starih primadona. Svako kad govori politički pjeva na svoj način! Kao da nas ima milioni i milioni! Malen smo narod, ali preogroman u oblikovanju stranaka, pokreta i grupacija. Ulaziti u analizu toga sklopa stranaka i grupacija trebala bi se ispisati čitava knjiga. Nema sumnje da ljudi koji predstavljaju te stranke žive od zastarjelih legitimiteta, za koje bi se moglo kazati, da, iako u mnogočem moraju na to biti ponosni, ne vode računa o vrlo jednostavnoj činjenici, da su rat i sve ono što je za tim slijedilo, iščupali i osnove i ostatke svih onih socijalnih, ekonomskih i političkih zasada, na kojima su ti pokreti bili osnovani i borili se za interese i naroda i pojedinaca. Ulaziti u historijat toga, bilo bi isto tako teško, a da čovjek ne uđe u dubinu prošlosti i jučerašnjice. Kadagod je riječ o pisanju hrvatske povijesti, čovjek bi trebao kazati ono što je poznati francuski povjesničar Fustel de Coulanges¹² napisao 1872. o pitanju pisanja povijesti Francuske: *‘Ecrire l’histoire de France était une façon de travailler pour un parti et de combattre un adversaire. L’histoire est ainsi devenue chez nous une sorte de guerre civile en permanence. Ce qu’elle nous appris, c’est surtout à nous hair les uns les autres... Le véritable patriotisme n’est pas l’amour du sol, c’est l’amour du passé, c’est le respect pour les générations qui nous on précédés. Nos historiens ne nous apprennent qu’à les maudire, et ne nous recommandent que de ne pas leur ressembler’*. [*De la manière d’écrire l’histoire en France et en Allemagne depuis cinquante ans (1872)*], Paris, 1893]. (Pisati povijest Francuske bijaše kao neki način raditi za jednu stranku i boriti se protivu neprijatelja. Povijest je tako kod nas postala neka vrst trajnog građanskog rata. Ono što nas je naučila, bilo je iznad svega da mrzimo jedan drugoga... Istinsko rodoljublje nije ljubav tla, to je ljubav prošlosti, to je poštovanje za pokoljenja koja su nas pretekla. Naši nas povjesničari ništa drugo ne uče, nego da ih (ta pokoljenja) mrzimo, i ništa nam drugo ne preporučuju, nego da im

---

¹² Fustel de Coulanges (1830-1889), francuski povjesničar; od 1878. držao na Sosbonnei katedru povijesti srednjega vijeka.

ne sličimo”). Razumije se da se ovo ne odnosi na Dra. D. Mandića, ali svakako na veliki dio povjesničara kod kuće i u emigraciji.

Ubija nas historicizam, ubija nas strančarstvo, ubija nas pretjerana individualnost, tri Hrvata četiri politička mišljenja; od starih autoriteta mahom ostaju jedno dvoje, ne pružajući nikakvih novih pogleda ili ideja. Prežvakava se stara, odnosno zastarjela retorika, bilo politička bilo nacionalna. Ukoliko se pojedinac trudi da se prilagođuje novim vremenima, što je kategorički imperativ svake generacije u vremenu i prostoru, optužuje ga se da je svrzimantija, odnosno da se okreće prema vjetru. Zaboravljaju kod toga da je Starčević kazao, da se samo Bog i luđak ne mijenjaju. U velikom svijetu, posebno u današnja vremena, ostajati na zastarjelim stanovištima znači umirati. Naš se politički svijet u slobodi nije nikako prilagodio imperativu vremena, uglavnom nikoga ne poznaje, niti se bilo s kim povezuje. Davi se u retorici zastarjele i sklerotične prošlosti. Jedna od velikih zamjerki nacionalističke generacije je svakako činjenica da nije ništa učinila da slobodnom svijetu prikaže događaj ostvarenja NDH iz 1941. U Americi se objavljuju knjige koje razjašnjavaju i slučaj Mussolinija i Hitlera. Povjesničari zauzimaju stavove razmaka i stanovite slučajeve opravdavaju. Kod nas se u tom pravcu ništa ili vrlo malo učinilo na svjetskim jezicima. Kao da su ljudi osjećali opterećenje. Trebalo je dočekati Tuđmana da on razjasni, radi čega su Hrvati surađivali s Hitlerom i s Mussolinijem, jer se najveći dio inteligencije, aktivne u tom periodu, nije usudio o tome govoriti. I kad se sada pojavilo Karađorđevo i komunistički velikosrpski aparat nadao svom snagom i strašću da sruši legitimno ‘hrvatsko proljeće’, opet je bauk ustaštva bio uskrsnut pred licem svijeta. Ali i to smo suzbili, zamjenjujući ustaštvo s demokratskom težnjom hrvatskog naroda za nezavisnošću, koju je velikosrpska diplomacija pod crvenom zvijezdom htjela prokrijumčariti u velikom svijetu. Tada se na iseljenu Hrvatsku sve sručilo, beogradski *aid-memoiri* počeli su letjeti u svjetske prijestolnice, u kojima se svi istaknuti Hrvati optužuju kao zavjerenici, i kontra-revolucionarci. Međutim, i to se je sada razotkrilo u Australiji, dok se u Kanadi i u Sjedinjenim Američkim Državama nije uopće moglo pronaći teroriste i zavjerenike. Velikosrpske intrige, pošto su izbacile iz zemlje stotine tisuće Hrvata, sada ih optužuju kod vlada, u čijim državama Hrvati pečalbare, da su fašisti i što sve ne. Takav bestidan posao nije nikada vršila nikakva vlada. Osim Beograda, u manjoj mjeri, između dva rata, a u najvećoj upravo monstruoznoj mjeri poslije ovog rata. Sve što protiv toga spašava iseljenog Hrvata, to je da je on solidan čovjek, da je stalozhen i sretan što se dočepao slobode i da se on u slobodnom svijetu i na Zapadu osjeća bolje nego li u balkanskoj sredini.

Sve što ga ipak muči, to je nostalgija za Hrvatskom. *Lako je iščupati Hrvata iz Hrvatske, ali nije lako iščupati Hrvatsku iz srca Hrvata.* On tu nadgradnju nosi u sebi i čuva je kao amanet. Ali poslije Karađorđeva ni to nije dovoljno. Mi smo svi u svima generacijama, i kod kuće i izvan nje, osjetili da *budućnost*

Hrvatske moramo staviti na solidne temelje. Ti su građenje države. Svaki je Hrvat otpisao Jugoslaviju. Za to je izvan svega sada potrebno da se politika svakog Hrvata za Hrvatsku stavi na sigurne i jasne putove. *Milioni Hrvata u slobodi trebali bi što prije pristupiti izborima* i u svakoj 'koloniji' izabrati stanovit broj ljudi, muških i ženskih, starih, srednjih i mladih, u koje kao ljude i Hrvate ima puno povjerenje, i njih proglasiti svojim predstavništvom. Kad bi se u toku godine dana to omogućilo u svima našim 'kolonijama', na svima kontinentima, Hrvati bi mogli ostvariti svoje narodno predstavništvo, koje bi u slobodnom svijetu govorilo u ime Hrvatske. Takvo bi predstavništvo izražavalo težnje, čežnje i napore Hrvata kod kuće i izvan nje u sadašnja vremena. Zajednički nazivnik programa jednog općeg hrvatskog predstavništva trebao bi biti samo država Hrvatska. Oko tog magičnog dvorječja razrađivali bi se svi ostali programi. Iz jugoslavenskih utopija prešlo bi se u jednu jedinu alternativu: Država Hrvatska. Iz raznovrsnih legitimiteta, zastarjelih pogleda i programa, grupacija i pokreta, društava i organizacija, koje bi mogle i dalje živjeti i nastavljati svoj društveni život, masovni hrvatski pokret u slobodnom svijetu imao bi jedno predstavništvo, izabrano voljom slobodnih Hrvata, razasutih po slobodnom svijetu, govoreći iz slobode domovini i slobodnom svijetu. Govorili bi i stari i mladi. Govorili bi za Hrvatsku i u ime Hrvatske. To bi bio jedan nov snažan glas, koji bi se razliječio po slobodnom svijetu i čuo čak i do naših strana. Samo tako mi bismo izbili iz ovog zamagljenog ćorsokaka, u kojem se gušimo kao u ghettu; i tako Hrvatskoj dali ono značenje koje ona mora imati da postane jedno trajno pitanje u agendi svjetske savjesti. Trajno pitanje do oslobođenja i ostvarenja Države Hrvatske!"

Pogledi iz Nove Hrvatske

Zagovor i prijedlog B. Radice za uspostavljanje jednog hrvatskog predstavničkog tijela (dakako ne samo njegov), koje bi težilo samo jednom cilju – stvaranju hrvatske države, naredne godine je i ostvaren. Utemeljenjem *Hrvatskog narodnog vijeća* (HNV), u Torontu 2. veljače 1974, pokušalo se objediniti većinu različitih hrvatskih političkih skupina u emigraciji te prebroditi različita suprotstavljanja i sporenja, kako bi se postigao proklamirani cilj.¹³ Oblik u kojem je formuliran taj cilj i kako se namjeravalo do njega stići, možemo spoznati iz dokumenata usvojenih prilikom osnivanja HNV. U *Poruci HNV* kaže se: „U *svrhu* pospješnja borbe za oslobođenje hrvatskog naroda ispod tuđinske vlasti, kojoj je neprikriveni cilj njegovo biološko uništenje; i *temeljem* tisućgodšnjeg hrvatskog državnog prava, prava samoodređenja i prava na samoodbranu; te *pozivom* na odredbe Povelje Ujedinjenih Naroda o zakonitosti

---

13 Godine 1975. pristupili su HNV-u *Hrvatska revija*, *Nova Hrvatska* i *Studia Croatica*.

borbe svakoga naroda za oslobođenje ispod režima tuđinske, kolonijalne i rasističke dominacije, opunomoćeni predstavnici dvadeset i triju hrvatskih državotvornih organizacija, na svečanom zasjedanju održanom na dane 1., 2., i 3. veljače, 1974. godine, u gradu Toronto, Kanada, jednoglasno odlučise osnovati HRVATSKO NARODNO VIJEĆE.

Temeljni zadatak Hrvatskog Narodnog Vijeća jest djelatno pomoći svome hrvatskom narodu svim prikladnim sredstvima da se oslobodi od tuđinske vlasti, te se izdvoji iz nenaravne i nasilno stvorene više-narodne države Jugoslavije i uspostavi svoju samostalnu DRŽAVU HRVATSKU.

Hrvatski narod, bez obzira na vjeru, podrijetlo, političko uvjerenje, spol i stalež, odlučit će u državi Hrvatskoj putem slobodno izabranih zastupnika u Hrvatskom Saboru o njenom unutrašnjem političkom, ekonomskom i društvenom uređenju.

Ovime se činom proglašuje jedinstvo domovinske i iseljene Hrvatske, a ovim nadnevkom članice potpisnice Povelje o osnutku Hrvatskog Narodnog Vijeća, kao i one državotvorne organizacije, koje će se u ovoj u zajedničkoj nam borbi još pridružiti, stavljaju se u službu hrvatskog naroda u domovini i to kao predstavnici i tumači njegove volje i njegovih zahtjeva.

Hrvatsko Narodno Vijeće predstavljat će usredotočenje svih napora kako na domovinskom tako i na izvandomovinskom području rada, pružajući potporu svim državotvornim snagama, koje djeluju i budu djelovale u pravcu ostvarenja hrvatske slobode, narodne samostalnosti i države Hrvatske, bez obzira na ine političke raznovrsnosti, koje bi mogle postojati među hrvatskim skupinama.

Hrvatsko Narodno Vijeće očekuje, želi i moli, da se njegovom programu i radu pridruže sve domoljubne organizacije i istaknuti hrvatski javni radnici, te da na taj način stave svoje sposobnosti i svoj ugled u službu svoga zarobljenog naroda.

Sada izabrano Hrvatsko Narodno Vijeće vjeruje, da će u ostvarenju ove zadaće, kao izvršenju istinske volje, zahtjeva i naloga svoga hrvatskog naroda, naići na potporu sveukupne iseljene i domovinske Hrvatske, a posebno hrvatske mladeži, na koju će, po naravi stvari, pasti najteže dužnosti u izvršenju onih djela za čije je svrhe stvoreno Hrvatsko Narodno Vijeće, pa s time i preuzimanje odgovornosti za ostvarenje ciljeva zajedničkog nam Hrvatskog Narodnog Vijeća.”

U *Osnivačkoj povelji HNV*, pored ustrojidbenih pravila i odredaba, u pojednostima se objašnjava što se misli pod osnovnim zadatkom – stvaranjem hrvatske države: „a) Država Hrvatska mora obuhvaćati sav etnički i povijesni prostor hrvatskog naroda; b) U državi Hrvatskoj bit će suveren jedino hrvatski narod; c) Svim državljanima države Hrvatske, bez obzira na vjeru, spol, podrijetlo i stalež, uz jednake dužnosti pripadaju jednaka prava; d) Konačne odluke o nazivu države, njenim međunarodnim odnosima, nutarnjem uređenju i društvenom poretku, te o oblicima vlasti, donijet će narod putem svojih

zastupnika u hrvatskom Saboru... Rad HNV prestaje uspostavom hrvatske Države u skladu s načelima ove Povelje. Odluku o prestanku rada HNV donosi njegov Sabor na svečanom zasjedanju s time da sva imovina HNV postaje vlasništvo države Hrvatske." (*Nova Hrvatska*, 1974, 3, str. 8).

No prije negoli je došlo do osnivanja HNV list *Nova Hrvatska* proveo je dvije ankete među iseljenim Hrvatima s ciljem da se na dovoljnom broju odgovora učesnika izvedu neki postojaniji zaključci, kako o samom listu, tako i o budućnosti Hrvatske. Te ankete nisu bile u sklopu priprema za osnutak HNV, nego su samo koincidirale s tim aktivnostima. Ali bez obzira na to, više je nego uočljiv demokratski, politički pa i ideološki iskorak *Nove Hrvatske* u odnosu na ostale emigrantske tiskovine ili skupine. Pitati ljude za njihovo stajalište prije negoli se odluči o budućim oblicima njihova života u zajednici, nije bila navada hrvatskih emigrantskih organizacija. *Nova Hrvatska*, njezin urednik u 32 godišta (1957-90) g. Jakša Kušan, te krug sumišljenika, nisu željeli nametati nikakvo ideološko državotvorno rješenje za Hrvate, znajući da svako prejudiciranje – unatoč lijepim željama – može imati vrlo teških pa i pogubnih posljedica.

Prva anketa provedena je od veljače do travnja 1973. godine. Iako joj je primarni cilj bio ispitivanje strukture čitateljstva, rasprostranjenosti, čitanosti, i, uopće, recepcije samoga lista, u odgovorima 526 učesnika polučen je i drugi, sekundarni rezultat. Voditelj ankete, Tihomil Rađa (potpisan pseudonimom dr. Tadija Ramljak) navodi: „No anketa nam je dala i više od toga; nešto još mnogo dragocjenije, što se ne može vrednovati statistikom – i što je čak teško izraziti riječima. Kroz mnoge odgovore na pitanja koja nisu postavljena, kroz popratna pisma čitatelja iz domovine, kroz pohvale i dobronamjerne kritike, kroz riječi bodrenja – osjetili smo da uz nas stoji ogromna čitalačka masa kojoj do sudbine lista nije manje stalo nego i nama samima.” (NH, 1973, 5, str. 15), ali i do sudbine Hrvatske, nove Hrvatske – simbolizirane u imenu lista *Nova Hrvatska*.

Drugu anketu provelo je uredništvo *Nove Hrvatske* zadnja dva mjeseca 1973. godine. Osim pitanja vezanih uz osobu anketiranih, postavljeno je pet posebnih pitanja o sudbini SFRJ i Hrvatske. Rezultati ankete objavljeni su u 3. i 4. broju *Nove Hrvatske* 1974. godine. Donosimo samo raščlambu odgovora na glavna pitanja, bez analize osobnih podataka 438 učesnika:

„1 – Na prvo pitanje, koje je glasilo: „Nakon nestanka Tita, tko će – po vašem mišljenju – doći na vlast u SFRJ?“, odgovori sudionika mogu se rasporediti na slijedeći način:

<i>Vojna diktatura, više-manje u dosluhu s Rusima</i>	35%
<i>Srbi</i>	13%
<i>Kolektivno vodstvo unitarista</i>	11%
<i>Stane Dolanc</i>	10%

<i>Ranković</i>	5%
<i>Dilas, Kardelj, Bijedić i ostali</i>	5%
<i>Slovinci</i>	3%
<i>Raspad SFRJ</i>	12%
<i>Razni odgovori</i>	6%

Budući da je postavljeno pitanje jako široko i složeno, to su i odgovori dosta raznoliki. Svejedno, velika većina odgovora očekuje održanje jugoslavenske diktature. Evo jednog odgovora na to pitanje, koji u neku ruku sažimlje odgovor većine: „Nakon Titove smrti na vlast će doći vojna diktatura, regrutirana iz staljinističkog tabora rankovićevaca, jer sve dosadašnje promjene u kadru srpskog dijela komunista nisu izmijenile ideološku strukturu srpske komunističke partije. Oficirski kadar u JNA hrvatske narodnosti i dalje ostaje projugoslavenski. Buduća vlast u SFRJ je prevlast srpskog dijela soldateske, koja će dijeliti vlast s grupom oko Dolanca i dijelom Crnogoraca srpske linije.” (Intelektualac, 36 g., vani od 1965.).

U istom smislu, evo još nekoliko odgovora: „Na vlasti su Srbi sada, a ostat će i nakon nestanka Tita. Ličnost neće izmijeniti bit stvari.” (Službenik, 47 g., vani od 1965.). „Srpski generali kao i dosada.” (Zanatlija, 33 g. vani od 1965.) „Stane Dolanc, bivši vojni tužilac 33. streljačke divizije.” (Intelektualac, 32 g., od 1962.) „Velikosrpska klika, koja ustvari i danas vlada, a čiji je Tito predstavnik.” (Ekonomist, 46 g., vani od 1972.) „Otvorenija vojna diktatura, sada je prikrivena.” (Radnik, 28 g., od 1971.) „Ne znam, jer Tito ni danas ne vlada. Možda je JNA već pripremila teren.” (Trgovac, 45 g., vani od 1944.) „Bit će kao u Češkoj.” (Ugostitelj, 28 g., vani od 1970.) „Nekoliko vrlo loših političara zajedno.” (Ing., 36 g., 1968.) „Grupa ‘Jugoslavena’ proruski orijentirana.” (Student, 27 g., od 1971) „Tito nije jedini čuvar Jugoslavije.” (Tehničar, 47., vani od 1969.)

S druge strane, oni koji predviđaju raspad SFRJ, odgovaraju ovako: „Veliko pitanje, bit će gužva, a možda i građanski rat, pa ako se Hrvati dignu i budu složni, vratit će se Savka i Tripalo.” (Profesor, 27 g., od 1970.) „Ako se Hrvati dignu, doći će do američke intervencije.” (Radnik, 38 g., 1969.)

Iz ovoga se vidi da su odgovori koji smjeraju na raspad SFRJ mahom uvjetovani, dok oni koji predviđaju ostanak diktature polaze od stvarnih činjenica.

2 – Drugo po redu pitanje ankete glasilo je: „Bez obzira na Vaš odgovor na prvo pitanje, smatrate li da se u dogladnoj budućnosti politička situacija u Hrvatskoj može poboljšati?” Prije svega, odgovori na to pitanje mogu se podijeliti na niječne i potvrdne:

<i>Neće i ne može biti poboljšanja</i>	58%
<i>Hoće i može se poboljšati</i>	39%
<i>Možda da, možda ne</i>	3%

Zanimljiv je visok broj potvrdnih odgovora (39%), napose u usporedbi s mahom nepovoljnim odgovorima na prvo pitanje.

Raščlamba tih odgovora (39%) pruža ovu sliku:

	u % svih sudionika	
<i>Da, zbog upornosti, sloge i jedinstva mlade generacije</i>	44%	(17%)
<i>Da ali s puškom u ruci</i>	33%	(13%)
<i>Da zbog nezaposlenosti i u domovini i Njemačkoj</i>	16%	(6%)
<i>Da, pomoć Zapada, razno</i>	7%	(3%)
<hr/>		
<i>Svega</i>	100%	(39%)

Razlozi za niječne odgovore (58%), mogu se rasporediti ovako:

	u % svih sudionika	
<i>Centralizam i diktatura</i>	33%	(19%)
<i>Srpska prevlast</i>	17%	(10%)
<i>Međunar. situacija i Rusi</i>	17%	(10%)
<i>Zbog hrvatske nesloge</i>	17%	(10%)
<i>Zbog Karadžorđeva</i>	9%	(5%)
<i>Nezrelost situacije</i>	5%	(3%)
<i>Razno</i>	2%	(1%)
<hr/>		
<i>Svega</i>	100%	(58%)

Za ilustraciju, evo nekoliko potvrdnih odgovora: „Da, jer mladi ipak malo po malo zauzimaju ključne položaje u Hrvatskoj, dok ‘borci’ sve brže izumiru.” (Radnik, 28 g., od 1966.) „U domovini i vani velika većina Hrvata jednako misli i govori.” (Veterinar, 58 g., od 1945.) „Kad se naši vrate iz zatvora.” (Tokar, 22 g., od 1973.) „Nema ništa bez krvavih gaća.” (Radnik 29 g., 1967.) „Ne malo po malo, nego mnogo brže puškom u ruci.” (Radnik, 24 g., 1972.) „U domovini i vani, Hrvati su zreli za politički otpor.” (Prof. od 1947.) „Da, ako iskoristimo gužvu kad Rusi upadnu u SFRJ.” (Konobar, 32 g., od 1964.) „Da, jer nemamo što izgubiti.” (Tehn., 42 g., od 1962.)

Niječni odgovori mogu se osvijetliti ovim stanovištima: „Ne, jer hrvatske zemlje trebaju Srbima i Rusima.” (Tehničar, 24 g., od 1971.) „Srbi će se i na Ruse osloniti ako njihova prevlast bude ugrožena iznutra.” (Svećenik, 36 g., od 1968.) „Uz postojeći hrvatski i albanski nedostaje još i slovenski otpor.” (Novinar, 36 g., od 1971.) „U dogledno vrijeme ne, jer i Rusi i Amerikanci žele sačuvati sadašnje stanje.” (Tumač, 24 g., od 1968.) „Ne, jer nemamo or-

ganizirane snage ni oružje.” (Inženjer, 38 g., od 1972.) „Ne, jer nije dovoljno dati za hrvatsku stvar sto maraka s vremena na vrijeme, treba mnogo više samoprijegora.” (Nastavnica, 60 g., od 1967.) „Srbi nisu zaboravili propast prve Jugoslavije 1941.g.” (Radnik, 32 g., 1968.) „Ne, zbog nesloge i pokvarenosti većeg broja Hrvata.” (Mehaničar, 40 g., 1971.) „Ne, jer radnici i seljaci nemaju nikakvog dodira sa studentima.” (Tehn. crtač, 36 g., 1966.) „Ne, jer je narod zastrašen.” (Pekar, 28 g., 1969.) „Hrvati čekaju promjenu kao ‘čudo s neba’, a sami malo ili ništa ne poduzimaju da dođe do povoljne promjene.” (Intel., 34 g., od 1965.) „Hrvatski komunisti nemaju nacionalne svijesti.” (Student, 23 g., 1973.) „Sve oružane snage i policija su u rukama Srba.” (Profesor, 36 g., od 1969.) „Nitko nikome više ništa ne vjeruje.” (Intel., 34 g., od 1964.) „Ne, jer Hrvati još nisu politički zreli.” (Strojobr., 24 g., 1972.)

3 – Treće pitanje: „Koje bi – po vašem mišljenju – političko uređenje najbolje odgovaralo budućoj Hrvatskoj?” Odgovore smo raščlanili dosta široko:

<i>Demokracija, višestranački sustav, parlamentarizam</i>	35%
<i>Demokracija po uzoru na SR Njemačku, Švicarsku, Švedsku i sl.</i>	9%
<i>Liberalna demokracija</i>	6%
<i>Socijalna demokracija</i>	19%
<i>Samoupravna demokracija (Tripalo i sl.)</i>	6%
<i>Demokracija uz oslonac na jedinstvenu stranku (HSS, HRS i sl.)</i>	6%
<i>Blaga diktatura (u prvim godinama)</i>	5%
<i>„Što narod izabere”</i>	5%
<i>„Ne-komunističko”</i>	2%
<i>Razno</i>	7%

Kako god zbrajali te odgovore, proizlazi da je golema većina Hrvata za jedno od demokratskih uređenja. To potvrđuju i sljedeći pojedinačni odgovori: „Demokratsko kao većina zapadnih zemalja, samo ne komunističke laži.” (Radnik, 25 g., od 1970.) „Socijal-liberalno-demokratsko, uključujući višestranački sustav.” (Službenik, 25 g., 1958.) „Demokratsko tj. uz više stranaka.” (Radnik, 46 g., 1965.) „Čisto demokratski, na socijalnoj bazi.” (Ličilac, 43 g., 1954.) „Izvor vlasti treba biti slobodno izabrani Sabor.” (Slastičar, 43 g., 1958.) „Višestranačka socijalna republika.” (Tehničar, 42 g., 1962.) „Liberalni socijalizam.” (Sveuč. asistent, 29 g., 1972.) „Najbolja je demokracija.” (Tesar, 32 g., 1969.) „Kapitalizam socijalnog smjera.” (Mehaničar, 25 g., 1968.) „Svakako jedno od demokratskih uređenja.” (Obrtnik, 42 g., 1969.) „Demokratski socijalizam vezan uz Europu.” (Arhitekt, 42 g., 1968.) „Demokratsko, jednakost svih građana.” (Činovnik, 65 g., 1945.) „Samostalna republika, slo-

bodna privreda, višestranački sustav.” (Inženjer, 42 g., 1966.) „Nešto između socijalizma i kapitalizma; ako je to nemoguće, onda ovo drugo.” (Zanatlija, 43 g., 1970.) „Država hrvatska na bazi konfederativnog uređenja, kao Švicarska.” (Tipograf, 54 g., 1967.) „Slično kao u SR Njemačkoj, ali bez Brandta.” (Tehn., 36 g., 1964.) „Socijal-demokratsko, ali ne samo na papiru.” (Radnik, 29 g., 1967.) „Socijalizam, pomiješan sa zapadnom slobodom.” (Alatničar, 50 g., 1964.) „Socijalizam austrijskog tipa.” (Student, 27.) „Republikansko demokratsko uređenje uz zabranu komunističke partije.” (Bakrokovač, 43 g., 1968.) „Svako drugo, samo ne komunističko.” (Strojar, 22 g., 1968.) „Istinska socijal-demokracija.” (Geodet 47 g., 1969.) „Socijal-demokracija uz jaku opoziciju.” (Mesar, 30 g., 1963.) „Najprije blaga diktatura i čvrsta ruka, da se ljudi nauče na red, a onda demokracija.” (Seljak, 50 g., 1969.) „Republikansko, ali uz jednu jedinu stranku.” (Inž., 38 g., 1972.) „Onako kako su zamišljali Tripalo i Savka.” (Radnik, 34 g., 1970.)

4 – Slijedeće pitanje upotpunjuje prethodno; sudionici preciziraju svoj izbor u pogledu konkretnih političkih snaga. Pitanje je glasilo: „Koje političke snage – u domovini i u inozemstvu – poznajete i smatrate najuspješnijim u borbi za što bolju budućnost hrvatskoga naroda?” Raspodjela odgovora je ovakva:

<i>Svrgnuto rukovodstvo, Maspok,</i>	
<i>Matica, studenti itd.</i>	28%
<i>Nitko, ni u domovini ni u emigraciji-inozemstvu</i>	14%
<i>„Nova Hrvatska”</i>	12%
<i>„Ujedinjene hrvatske snage”</i>	10%
<i>Hrvatska inteligencija</i>	7%
<i>HOP, HRB, Hrv. Odpor</i>	6%
<i>HSS, Radićevci i sl.</i>	6%
<i>HNO</i>	4%
<i>Hrv. Republikanska Stranka</i>	4%
<i>Hrv. katoličke misije</i>	2%
<i>Nisu čuli ni za kakve snage</i>	5%
<i>Razni odgovori i razne snage</i>	2%

Uočuje se velika raspršenost odgovora, kao i razmjerno velik postotak (14%) onih koji ne vjeruju ni u kakve snage ni kod kuće ni vani. Značajan je visok postotak (28%) privrženih „hrvatskom proljeću”. Takav stav poklapa se s velikim brojem (29%) onih koji su napustili domovinu 1971. i poslije kao i velikim dijelom (55%) onih što i nakon Karađorđeva posjećuju domovinu.

Zanimljivo je i to što sve organizirane hrvatske stranke (HSS, HOP, HRS, HNO itd.) nisu privukle više od 20% sudionika ankete. Vrijedno je pažnje također da se 10% odgovora zalaže za jedinstvo hrvatskih snaga. Posebno pak

treba istaknuti 12% odgovora koji su kao političku snagu označili „Novu Hrvatsku”. S obzirom na udio stranaka postotak „NH” je visok, ali se to može protumačiti činjenicom da su u anketi razmjerno više sudjelovali stalni čitatelji „NH” negoli čitatelji raznih stranačkih glasila. Zanimljivo je i to da hrvatsko općinstvo poistovjećuje s političkom snagom sve one koji javno pišu i iznose svoje misli. Svakako, bit će potreban velik napor da se hrvatske političke snage što više zbliže i usredotoče na velike zadatke, jer je tolika raspršenost politički štetna, nekonstruktivna.

Da bi se bolje osvijetlile gornje brojke, evo snopa raznih odgovora na pitanje broj 4: „Sljedbenici neumrlih ideja Maspoka predstavljaju temelj budućnosti.” (Tehn., 47 g., vani od 1969.) „U domovini nijednu, a vani je NH najuspješnija.” (Tehn., 30 g., 1963.) „Nova Hrvatska i ljudi oko nje.” (Vojnik, 24 g., 1970) „Komunisti-sljedbenici hrvatskog proljeća.” (Radnik, 60 g., 1952.) „Sumnjam u političku snagu emigracije, koja govori sama za sebe; u domovini studenti.” (Tehn.čar, 28 g., 1964.) „I pored pada, Savku i Tripala, a vani NH koja je nasljednik Hrv. tjednika.” (Radnik, 25 g., 1970.) „Koalicija HSS-a i HOP-a.” (Tehn. 51 g., 1945.) „Nijedna, ovdje ni jedna stranka ili grupa nema dobar plan.” (Strojobr., 26 g., 1965.) „U domovini nacionalno krilo SKH i studenti, a vani krug oko NH i svi javni radnici.” (Znanstv. radnik, 28 g., 1973.) „Puna je Hrvatska Đodana, Veselica, Ivičevića, Budiša i dr. Emigracija jednako izdaja.” (Radnik, 32 g.) „U domovini mlađa generacija, a vani Republikanci na osnovi načela prof. Oršanića.” (Prof., 1947.) „Vanstranački nezavisni intelektualci.” (Domaćica, 30 g., 1968.) „Maspok, Tripalo, HSS i NH.” (Električar, 29 g., 1969.) „U domovini sada nema nikoga, a vani HOP.” (Radnik, 41 g., .1972.) „Ujedinjena hrvatska fronta i sloga svih nas.” (Radnik, 31 g., 1966.) „Prave političke snage ne postoje, ali postoji volja ljudi koje treba organizirati.” (Inz., 36 g., 1966.) „Hrvatski Narodni Odbor,” (Radnik, 28 g., 1967.) „HSS Radićeva smjera i ustaše.” (Vozač, 25 g., 1973.)

5 – Pitanje je glasilo: „Na koji način biste se vi osobno mogli i htjeli uključiti u rad i borbu za slobodnu Hrvatsku?” – Raspodjela odgovora jest ovakva:

<i>Novinama, promidžbom, letcima itd.</i>	20%
<i>Na korist Hrvatske svim sredstvima</i>	19%
<i>Oružanom borbom</i>	16%
<i>Materijalno, novčano, moralno</i>	14%
<i>Tajnim akcijama</i>	7%
<i>Odgojem i kulturom</i>	7%
<i>Preko zajednič. predstavništva</i>	6%
<i>Preko postojećih stranaka</i>	3%
<i>Razni odgovori</i>	8%

Odgovor „svim sredstvima” jest plemenit, ali pokazuje manjak konkretne ideje kako bi se moglo pomoći. Velik je postotak i onih koji bi pomogli preko novina, promidžbom, letcima itd., ali je i jako malen, promatra li se sa stanovišta raspačavanja hrvatskog tiska. Oni koji bi pomogli oružanom borbom svakako su odlučni, ali ne kažu što im je činiti do časa borbe. Suviše je nizak i postotak onih koji bi pomogli „materijalno, novčano, moralno”. Ako je točno da vani ima oko 10.000 politički aktivnih Hrvata – tako tvrdi Udba – onda je broj onih koji bi pomogli, jako malen, možda tisuću i pol u smislu ove ankete.

Da bi se bolje shvatile ove brojke, evo nekoliko tipičnih odgovora: „Ići u grupama od 2-3 borca...” (Radnik, 43 g., 1957.) „Na svaki način, samo da koristi hrvatskom narodu.” (Strojar, 22 g., 1968.) „Samo oružjem.” (Nastavnik, 36 g., 1969.) „Nažalost jedino šireći NH i radeći na slozi inozemnih Hrvata.” (Tehn. 30 g., 1963.) „Ognjem i mačem.” (Nezaposleni intelektualac, 25 g., 1973.) „U suradnji s vašim listom iz Londona.” (Tehn. 27 g., 1972.) „Već sam uključen.” (Radnik, 39 g., 1969.). „Pisanjem u svjetskom tisku.” (Student, 24 g., 1971.) „Veliki je rizik za nas putničare.” (Mehaničar, 25 g., 1968.) „Širenje hrvatskih ideja među našim radnicima.” (Student, 29 g., 1971.) „Promidžbom i obiteljskom suradnjom.” (Domaćica, 30 g., 1968.) „Pomagati ljude koji se bore za Hrvatsku.” (Radnik, 50 g., 1946.) „Organizator ankete to mora reći, jer mali ljudi to ne znaju.” (Obrtnik, 43 g., 1970.) „Teško, s obzirom na sadašnje krakove Udbe.” (Učiteljica, 27 g., 1968.) „Tražio sam na sve strane, ali nema mogućnosti.” (Radnik, 43 g., 1971.) „U jednom sveopćem pokretu.” (Radnik, 30 g., 1964.) „Već sam aktivan član HNO-a.” (Vozač 57 g., 1961.) „Vjerojatno bih izabrao vaš način.” (Inženjer, 32 g., 1970.) „Slanjem propagandnog materijala u domovinu o vlastitom trošku i riziku.” (Kovač, 42 g., 1968.)

Zaključak

Kad bi se, u svjetlu ove ankete, htjela narisati slika prosječnog Hrvata u inozemstvu, on bi po prilici izgledao ovako: Čovjek ispod 40 godina, oženjen, po zanimanju radnik-kvalificirani radnik-tehničar, zavičajan u SR Njemačkoj ili Kanadi, napustio Hrvatsku između g. 1966. i 1973., a vraćao se u domovinu čak i nakon Karadžićeva. To bi bio dakle osobni profil.

Politički profil takvog Hrvata izgledao bi ovako: On smatra da će nakon Titove smrti i dalje ostati diktatura u Hrvatskoj; ne vjeruje da se današnje stanje u domovini može poboljšati, ali ipak vjeruje u mlade snage; on je za demokratsko uređenje, a često se odlučuje za socijalnu demokraciju; najčešće je za snage koje je pobudilo ‘hrvatsko proljeće’, za slogu pa i za ‘NH’, ali često i sumnja u bilo kakve hrvatske snage; konačno, on bi pomogao hrvatsku

stvar promidžbom i novinama, često 'svim sredstvima', oružanom borbom te materijalno i novčano."

Nakon ovakvog uvida, ma koliko bio manjkav, stječe se pouzdana slika o političkim i idejnim raspoloženjima ljudi u privremenom ili stalnom iseljeništvu. Da bismo zaokružili ovaj prikaz gledišta iz *Nove Hrvatske* o pitanju hrvatske državnosti, navest ćemo još i kratko pismo nekolicine australskih Hrvata upućeno uredništvu *Nove Hrvatske*: „Molimo uredništvo, da u svojoj novinama jasno i određeno objavi, da je volja Hrvatskog Naroda, koju 'Nova Hrvatska' brani i podržava, stvoriti svoju posebnu samostalnu *Hrvatsku Državu*. U 'Novoj Hrvatskoj' do danas nije to nikad objavljeno, već samo o 'slobodnoj, neovisnoj, samostalnoj Hrvatskoj', što nije isto što i Država. To se može shvatiti i zavesti u bludnju naivne, i tražiti to u granicama Juge ili drugih drž. zajednica. Pisano po g. B. Radici u posljednjem broju smatrano njegovim osobnim mišljenjem i stanovištem, a ne i stavom g. odgovornog uvodnika i ostalih urednika. Tražimo da ovu izjavu potpišu svi urednici i čitavo uredničko vijeće. Ako to ne učinite, objaviti ćemo ovu našu izjavu u svim novinama, smatrajući da ste Vi protiv toga. Hrvatski Narod je dosta varan i zavađan sa nejasnim i neodređenim ili neodgovornim političarima, govorima i pisanjem. Inače Vam čestitamo na obavijestima iz domovine.

Pozdravljamo Vas iskreno: smrt svakoj Jugoslaviji! Sloboda u Hrvatskoj Državi.

P. s. Molimo, nemojte nas siliti, da obustavimo podršku 'Novoj Hrvatskoj' i da moramo započeti otvorenu borbu protiv širenja i prodavanja iste po čitavoj Australiji i drugim kontinentima."

Ispod pisma slijede 24 potpisa.

Uredništvo *Nove Hrvatske* objavilo je ovo pismo (1974, 6, str. 12) te svoj kratki komentar uz njega, pod naslovom *Jesmo li za državu?*, koji prenosimo u cijelosti: „Ovo pismo objavljujemo u faksimilu, i to zbog njegove tipičnosti za novi val jedne glasine, koja kruži hrvatskim iseljeništvom. U prošlom broju, u uredničkom pismu, citirali smo pismo čitatelja iz Sjedinjenih Država. Naš osvrt na onu poruku vrijedi u biti i za ovo skupno pismo iz Australije.¹⁴ Niz ljudi ovdje potpisanih poznamo od prije, cijenimo ih i ne sumnjamo u njihove

---

14 Da bi bilo razvidno o kakvim je prijemcima riječ, navodimo veći dio uvodnika g. J. Kušana iz *Nove Hrvatske*, br. 5, 1974: „Naš suradnik i prijatelj, koji živi u jednom sjevernoameričkom gradu s najvećim brojem Hrvata, piše nam: '...Izgleda da vam Udba sprema opasnu zamku. Udba želi srušiti NH i to tako da ju sruše sami Hrvati. Na taj način Udba će dvostruko trijumfirati: uništiti će NH i napraviti razdor u našoj emigraciji. Odjednom su neki ljudi, koje znam kao dobre i poštene Hrvate, počeli širiti negativno mišljenje o NH. A loš se glas brže širi od dobrog. Jedan mi od njih kaže da je nedavno bio u Torontu i da tamo imaju (ne kaže tko) argumente, koji da će biti javno objavljeni i koji će pokazati kako NH radi na stvaranju nekakve treće Jugoslavije. I jasno, nastojao sam objasniti stvari. Rekao sam im da ne nasjedaju udbaškim trikovima itd. No nije mnogo pomoglo. Jedan mi je odgovorio: 'Što mislite da smo mi budale? Pogledajte samo njihovu anketu: 35% vjeruje u vojnu diktaturu u dosluhu s Rusima, 13% vjeruje u Srbe...' i po redu mi nabroji sve odgovore na vaše prvo pitanje. 'A koliko vas vjeruje u Hrvatsku, na koju se pozivate?' zapitao me je na kraju slagodbitno...'

dobre namjere. Naše se mišljenje o njima neće promijeniti ni nakon prijatnje koju su potpisali.

Dvoulmi smo dugo oko ovog pisma. U pitanju nije bilo da li ga objaviti ili ne, već da li ga ostaviti bez komentara i dodati uz njega pismo jednog čitatelja iz Švicarske (v. strana 2.)¹⁵ ili odgovoriti mirno bez ljutnje i ironije. Dilema je bila utoliko veća što ne možemo objaviti sve informacije, kojima raspolažemo, o nastojanjima Udbe da se NH i još neke hrvatske akcije pokušaju srušiti napadima s hrvatske strane.

Poslije dugogodišnjih hrvatskih svađa i deklamiranja šupljih riječi raznih nazovipolitičara i vođa u emigraciji, neprijatelju nije bilo teško doći na ideju da se sve što je u emigraciji opasno može srušiti ili oslabiti lažnom glasinom i nadmetanjem u hrvatstvu. Dosta je uperiti zloban glas protiv onih koji se protiv Jugoslavije bore najopasnijim oružjem: istinitim informacijama, razotkriva-

---

Tako nam piše naš suradnik, ali ni to još nije sve. Nakon svega što je čuo i on sam počinje sumnjati da li je trebalo objavljivati onakve rezultate ankete i time, kako on misli, dati oružje u ruke protivnicima i zlobnicima. On dalje tvrdi: 'Znamo da general koji posumnja u pobjedu unaprijed pristaje na poraz. Istaknuti lider praškog proljeća, nedavno preminuli Josef Smrkovskv, rekao je da onaj tko vjeruje u pobjedu unaprijed dobiva pola bitke, dok onaj koji sumnja gubi polovicu bitke i prije nego je počela...'

Što bi sad na sve ovo trebalo reći i onima koji šire lažne glasine o NH i našem suradniku koji sumnja u političku oportunitet zadnje ankete? Prije svega treba naglasiti jednu činjenicu koja govori više od svih argumenata. Sve dosadašnje zlonamjerne glasine o NH, pa i sumnje, nisu se nikada javljale u Europi, gdje se nalazi blizu dvije trećine svih naših čitatelja, nego su uvijek dolazile iz prekomorskih zemalja. Je li to slučajno?

Bez obzira da li iz insinuacija o NH kao 'graditelju neke treće Jugoslavije' stoji Udba ili pak politički primitivizam nekih naših emigrantskih krugova, sigurno je jedno: takvim glupostima mogu nasjesti samo oni koji su jako daleko od stvarnosti u Hrvatskoj.

Preko polovice sudionika naše zadnje ankete bili su Hrvati u Europi, na radu izvan domovine, koji se i danas redovito vraćaju kući. Na pitanje što se može očekivati nakon odlaska Tita, oni su, poznavajući prilike u Jugoslaviji, dali o tome svoje *mišljenje*, a ne svoje *želje*. I kakvo 'čudo' da se to njihovo mišljenje potpuno podudara s mišljenjem tolikih zapadnih političkih stručnjaka koji danas naveliko pišu o tome što se u Jugoslaviji može očekivati poslije Tita. A tim stranim promatračima ne samo da ne predbacujemo da takvim svojim pisanjem brane postojeću ili pomažu neku novu Jugoslaviju, nego dapače njihovo pisanje uzimamo kao dokaz slabosti današnjeg jugoslavenskog režima. To isto osjeća i taj režim, pa ih baš zato tako oštro napada, a kad može, čak ih progoni i ucjenjuje...

Naprotiv, neki Hrvati, koje od domovine dijeli jedan ili više oceana, radije razmišljaju u okvirima svojih želja i fantazije, nego u terminima realnih činjenica, koje su im strane. Takvima Udba, ili kakav pakosnik, koji iz privatnog jala i vlastitog promašaja mrzi NH, vrlo lako 'proda' glupu podvalu o tome kako je isto očekivati vojnu diktaturu i željeti takav razvoj situacije u Jugoslaviji. Prema toj primitivnoj podvali svi sudionici naše ankete 'vjeruju' u novu Jugoslaviju i žele je, a odbacuju Hrvatsku. Prema toj više nego budalastoj logici dobar je Hrvat samo onaj koji zatvara oči pred stvarnošću i koji 'vjeruje' da će nestankom Tita odmah s neba pasti slobodna Hrvatska.

Takva nam 'očekivanja' preporučuju samo neprijatelji Hrvatske i Hrvata. Oni bi htjeli da nas događaji u Jugoslaviji zateknu nespremne, da se bavimo samo pobožnim željama i izivljavamo šupljim 'revolucionarnim' frazama. Vjera u pobjedu je potrebna. Njom se postiže pola uspjeha. No postoji i druga polovica, a do nje vodi samo dobro poznavanje mjerodavnih čimbenika i prilika."

15 Iz toga pisma navodimo sljedeće: „Istini pogledajmo u oči i ne zavaravajmo se nadama i željama. Jedno su naše mogućnosti a drugo su naša stara prava. Tu moramo biti na čistu i raditi komadić po komadić naprijed.

Na primjer: Lako je Hrvatima, američkim državljanima, da pišu za NH i da se otvoreno potpisuju, ali treba naći načina da ona ogromna masa nas, koji redovito posjećujemo domovinu ne ostane pasivna, već da radi na očuvanju i održanju hrvatske nacionalne svijesti, da odgaja svoju djecu u hrvatskom rodoljubnom duhu i ne izgubi nadu u budućnost...”

njem planova zlikovačkog režima, iznošenjem tajnih dokumenata o njegovim nepravdama i zločinima. A treba li još kome dokazivati da se 'Nova Hrvatska' baš time bavi već punih šesnaest godina?

Najnovija glasila protiv 'Nove Hrvatske' jest upravo: oni nisu za Hrvatsku Državu. I tako se nalazimo pred tragikomičnim prijekorom: priznaje nam se da se borimo za slobodnu, neovisnu, samostalnu Hrvatsku, ali da nismo objavili da se borimo za Državu. Sto to znači? Što bi to mogla biti slobodna, neovisna, samostalna Hrvatska? Razbojnička družina? Pjevačko društvo? (Možemo sasvim sigurno kazati da ništa drugo ne bi ni bili sposobni učiniti baš oni koji u sav glas viču o državi a ne znaju u kojemu se svijetu nalaze ni što se oko njih zbiva; koji izvikuju potrebu prolijevanja krvi, i dok ubiru članarinu za svoje pokrete i organizacije i šalju, ne trepnuvši okom, iskrene mlade rodoljube na klaonicu – sami sanjaju o predsjedničkim i rničarskim pozicijama, i za to trebaju 'državu'.)

Nećemo se nipošto braniti niti upustiti u dokazivanje što smo sve i kako u NH pisali o Hrvatskoj – prošloj, sadašnjoj i budućoj. Ne silimo nikoga da prelistava naša stara godišta. Dosta je podsjetiti da smo u protekla tri mjeseca rekli o Hrvatskoj više nego neki naši 'kritičari' u protekle tri godine. I baš u tom porastu naše djelatnosti treba tražiti razloge galami i neprijatelja i zavidnika na NH.

Upravo kad smo završavali uređivanje ovog broja stiže nam pismo povjerenika iz Australije, koji obavještava o prodaji lista. S nekoliko riječi tog čovjeka završit ćemo ovaj kratki osvrt koji je istovremeno naš konačni odgovor svim prijateljima i neprijateljima našeg rada i naših novina: '...Vidio sam i pročitao onaj napad na NH, ali baš smo eto danas skupa prodavali jedne i druge novine pred crkvom. Ja sam prodao skoro sto primjeraka NH dok su oni prodali tek dvadesetak. Neka oni i dalje napadaju druge Hrvate, a vi nam pišete o nepravdama i istinu o Jugoslaviji pa ćemo vidjeti tko će dalje doći...'

Vidjet ćemo! I to, što prije to bolje za Hrvatsku i NH. *Uredništvo*".

Uostalom što jer do sada učinila ta 'nepopustljiva' politička emigracija? Nije bila u stanju da se uopće suprotstavi ogromnoj jugoslavenskoj protuhrvatskoj propagandi u zapadnom slobodnom svijetu.

Prvo treba mrviti i suzbiti upravo tu protuhrvatsku propagandu, i to svu nju, bez obzira da li dolazi iz komunističkog ili srpskog hegemonističkog tabora.

Predobiti treba, gdje god je više moguće, demokratsku javnost i uvjeriti ju da mi Hrvati nismo ono čime nas mnogi prikazuju, već u većini tolerantni, za pravdu i demokraciju otvoreni ljudi.

Zato, ne budimo nestrpljivi i radimo na svim stranama. Preporučio bih da NH piše više i o Srbima u Hrvatskoj, kao o nama ravnopravnim sugrađanima i tako utre put pravom i nezapovijedanom izmirenju. Neka NH piše i o Sloveniji, i objasni da je i njoj samostalna budućnost pravo i jedino rješenje. Napose neka NH piše i o 117.000 Hrvata u Hrvatskoj bratskoj zajednici, koji nam ništa ne pomažu, ali tako da ih se pridobije. Nekada, prije rata i oni su osuđivali javno politiku dinastije.

Oprostite što se ne smijem potpisati. *Simpatizer, Švicarska*".

Eurofilski prijedlozi bivšeg Obzorovog novinara

Na kraju ovoga selektivnog pregleda hrvatskih državotvornih teorija, istaknut ćemo jednu osebniju i izuzetno dalekovidnu zamisao, koju je iznio Vlaho Raić¹⁶ u svojoj knjizi *Hrvatska i Srbija* (Buenos Aires, 1953). Ova se knjiga ranih 1950-ih godina uklopila u niz radova hrvatskih autora iz emigracije o prijedlozima za „sređenje podunavsko-jadransko-balkanskog sektora”. I ona je, kao i ostale, izazvala niz zamjerki, blažih ili oštrijih kritika, a i potpuno odbacivanje¹⁷. Jedan od recenzenata piše: „U pogledu nad-državnih kombinacija, a vjerojatno poučen odjekom na Ostovićeve, Kljakovićeve i Ciligine kombinacije, autor je ove knjige suzdržljiv; on na str. 244. zagovara ‘hrvatski suverenitet u širem europskom sklopu ujedinjenih i međuzavisnih država’, govoreći kasnije na str. 310 o ‘sklapanju europskih država u velike konfederativne zajednice, čime bi se udarili temelji „Europske Unije”’, pa tako prepušta čitaocima, neka tu maglovitu i nejasnu kombinaciju udese *shac-un a gout*.¹⁸” (Franjo Matić, *Hrvatska revija*, 1953, 3, str. 343).

O kakvoj je zapravo kombinaciji riječ („maglovitoj i nejasnoj”), Raić na označenim mjestima piše, prvo, o hrvatskoj samostalnosti i nezavisnosti: „Hrvatska je previše krvarila i još teško krvari i radi političkih iluzija svojih sinova. Čas je, da se stvari gledaju onako, kakve su, a ne kroz predodžbe pojedinaca ili izobličenu stvarnost.

---

16 Raić Vlaho (Split, 1895 – Split, 1972), novinar i publicist; novinarstvom se počeo baviti u Splitu, a potom u uredništvu *Obzora* (1925-35); urednik hrvatsko-talijanskog časopisa *Preporod-Rinascità* (1941-43); od 1947. u Argentini vlasnik i urednik *Slobodne riječi* (1954-70); objavio u vlastitoj nakladi knjigu *Hrvatska i Srbija* (1953) i pamfletsku brošuru *Životni problemi hrvatskog naroda* (1953). O njemu Josip Horvat piše da je došao u uredništvo *Obzora* „posredovanjem dr Mate Drinkovića. Rajić je za prvih oštrih borbi nakon vidovdanskog ustava bio odgovorni urednik zajedničarskog lista u Splitu, pa je bio i osuđen na zatvor. No političku karijeru je započeo kao orjunaš. Tvrđilo se da je pače sudjelovao u nekoj ekspediciji u Dubrovniku, gdje je bilo i mrtvih glava. Kako se je našao na drugoj strani barijere, tko će znati. Takvi preokreti nisu ni onda bili rijetkost... U govoru je bio težak, možda namjerice, da bi imao što bolje pod kontrolom svoju nesigurnu misao. No umio je povjerljivo i uvjerljivo šaputati, značajno se smješkat, oprezno čuvajući se izraziti svoje osobno mišljenje. S takvim se odlikama moglo tada u Zagrebu igrati stanovitu političku ulogu. Kraj skromne naobrazbe bio je bistar i spretan, imao talent za upoznavanje ljudskih slabosti i znao se njima prilagođivati... U redakciji bio je Vlaho Rajić povučen. Drugovao nije ni s kim. No s vremenom je – zacijelo upravo radi toga – postao osoba Dežmanovog povjerenja, pomalo njegov politički teklíč, pomalo doušnik.” (*Živjeti u Hrvatskoj. Zapisci iz nepovrata 1900-1941*, Zagreb 1984, str. 253). Iz kritičko-polemičkog članka Franje Matića o Raićevoj knjizi *Hrvatska i Srbija* (*Hrvatska revija*, 1953, 3) saznajemo o pozadini navodne Raićeve suzdržljivosti prema NDH: „Ova je suzdržljivost razumljiva, kada se uzme u obzir, da je autor knjige bio – iako ne možda korisnik – a ono svakako kotačić u tom režimu: politički urednik ‘Novog Lista’ odn[osno] ‘Nove Hrvatske’ (izdanje Ustaškog Nakladnog Zavoda), glavni urednik ‘Preporoda’ (vlasništvo ‘Ente Stampa Italiana’ središnjeg fašističkog nakladnog zavoda, koji je bio vlasnikom svih fašističkih listova u Italiji i inozemstvu) te konačno činovnik Ministarstva Vanjskih Poslova, u kojem je svojstvu putovao u Carigrad i dva puta u Švicarsku.”.

17 O tim reakcijama, pozitivnim i negativnim, Raić je izdao i posebnu knjižicu s polemičkim odgovorima svojim kritičarima, pod naslovom *Životni problem hrvatskog naroda. Zašto Hrvatska mora biti homogena država*, naklada pišćeva, Buenos Aires, 1953.

18 Svatko po svom ukusu.

Imam razloga vjerovati, da je Bogdanu Radici odavno jasno u čemu je suština sukoba između Hrvata i Srba i da također jasno vidi, kojim putem mora ići hrvatska politika. Radica mi je, naime već 1948., preko pok[ojnog] dr. Šumanovića, uputio ovu poruku:

‘Recite Raiću, neka piše u *Hrvatskom Glasu*. Srbi u *Srbobranu* nas sve napadaju, u glavnom Mačeka, Krnjevića i mene zbog današnjeg stava *Hrvatskog Glasa*. Neki Branko Lazić otpočeo je da objavljuje seriju članaka o odnosima Hrvata i Srba od 1914. do sada. Takvu seriju članaka najpozvaniji je da napiše Vlaho Raić, koji bi jednom zauvijek Srbima kazao što je bilo pravo stanovište Hrvata.

Treba istaknuli naše gledište: *hrvatski suverenitet* u širom europskom sklopu ujedinjenih i međuzavisnih država. Neka Raić to formulira i neka nam to pošalje. Neka prijeđe preko ličnih obzira. Hrvatski narod je u historijskoj i životnoj opasnosti.’

U ono nekoliko riječi: treba istaknuti naše gledište – *hrvatski suverenitet* – sadržan je program hrvatske narodne borbe, kako se danas, silom prilika, postavlja. Ako nisam ranije otvoreno istupio, bilo je zbog toga, što sam htio biti *posve slobodan* u formuliranju i iznošenju mojega gledišta. S toga moje formuliranje nikog ne obavezuje, ono je lih moje, osobno. Nisam se laka srca odlučio na ovaj korak, ali, pošto sam se uvjerio, da je kucnuo odlučan čas u našem narodnom i političkom zbivanju, otvoreno sam se založio za takvo rješenje stoljetnog sukoba između hrvatskog naroda i srpskog naroda, za koje mislim, da ima, barem danas i za dogledno vrijeme, mogućnost, da se oživotvori.

Nadam se i želim, i kao Hrvat i kao Splitsanin, da je i Bogdan Radica na čistu, da je kucnuo povijesni čas u hrvatskom narodnom zbivanju, kad svaki Hrvat, dostojan ovog slavnog imena, treba muški i otvoreno reći svoju riječ i prinijeti svoj udio oživotvorenju vjekovnih težnja hrvatske nacije, težnja koje se u skladu s Božjim i ljudskim zakonima i postulat demokratskog načela o samoodređenju naroda. I Bogdanu se pružila vanredna prilika, da osvijetla ime našeg Splita i da sebe uzdigne među graditelje nove Hrvatske, te tako i prinese stvaranju novog, pravilnog poretka u Podunavsko-jadransko-balkanskom sektoru, na tom tako vulkanskom području Europe.

I rodoljublje i politička pamet nalažu, da se pođe tim putem, a jednom zauvijek okanimo političkih igrarija, sljeparija i ševrdanja. U taktici, u političkim, kulturnim i socijalnim pitanjima možemo se razilaziti, to je prirodno i, često, i potrebno. No cilj nam mora biti jedan te isti i svet svima: *Hrvatska*.”.

Drugo, o unutarnjem uređenju samostalne Hrvatske i njezinim vanjskopolitičkim i geostrateškim relacijama u budućnosti Raić piše: „Današnja Jugoslavija je u mnogo većoj mjeri rezultat sticaja političkih prilika nakon drugog svjetskog rata, nego što je njena predšasnica bila čedo konstelacije snaga u Europi 1918-1919. Tih je godina bilo u Hrvatskoj ljudi, uglavnom među inteligencijom i građanstvom, koji su želili zajednički državni život sa Srbima.

Danas, nakon čemernog iskustva sa prvom i drugom Jugoslavijom, stvarno cio hrvatski narod traži uspostavu svoje državne samostalnosti.

Prilike između Hrvata i Srba u drugoj Jugoslaviji opisali su i gg. Ostović i Cilića, dva Hrvata, koji se još nadaju (ako nisu izmijenili svoje gledište nakon što su objavili svoje knjige?), da bi se temeljitom unutarnjom transformacijom, a u pravcu osiguranja ravnopravnosti Hrvata i Srba, Jugoslavija mogla još sačuvati.

Po pisanju gg. Ostovića i Cilića, Hrvati i Srbi bi poletili jedni na druge i krvavo se opet zahvatili, čim bi popustila željezna policijska ruka današnjeg režima...

Problem Jugoslavije nije samo od životne važnosti za sudbinu njenih naroda; taj je problem nerazdvojno povezan sa cijelim kompleksom sređenja prilika na jadransko-podunavsko-balkanskom sektoru. Prilikom osnivanja prve Jugoslavije, njeni su se tvorc i prijatelji nadali, da će nova država biti temelj za konsolidaciju prilika na tom sektoru. Te su se nade pokazale iluzornima, pače se ustanovilo, da je osnivanjem Jugoslavije cio taj prostor ušao u kronično stanje nemira, sukoba i nesigurnosti.

Pošto između Hrvata i Srba nije moguć zajednički državni život, temeljen na sporazumu i stvarnoj ravnopravnosti ovih dvaju okosnica Jugoslavije, to je jasno, da se jugoslavenska država ne može konsolidirati, niti izvršiti mirnodopsku misiju, koja joj je bila namijenjena, a ni u ratu odgovoriti očekivanjima i potrebama velikih zapadnih demokracija. U jugoslavenske prilike neupućeni krugovi ili pojedinci nošeni različitim interesima, mogu polagati nade u Titovih 30 divizija, kako je nekoć francuski generalni stožer vjerovao u borbenost i snagu kraljevske jugoslavenske vojske. No tko pozna problematiku Jugoslavije i ne da se uplivosati od simpatija ili antipatija, već prosuđuje stvari onako kakve su, taj zna, da će se komunistička Jugoslavija kod prvog sudara rasuti, kao što se i njena predšasnica.

Osnovna je slabost i današnje Jugoslavije teški, kronični sudar između hrvatskog naroda i srpskog naroda. Međutim, dok je sadanja konstelacija u Europi i svijetu uopće, vjerojatno je, da će se Jugoslavija, ako ne bi izbila imponderabilia, održati na okupu. Postavlja se dakle pitanje, što će trebati učiniti, kad se sruši komunistički režim u Jugoslaviji? Ovo je pitanje od goleme važnosti ne samo za narode u Jugoslaviji, već i za Europu uopće, a za Jadransko-podunavsko-balkanski sektor napose.

Prvo, što bi trebalo učiniti je da vojske velikih zapadnih demokracija, po mogućnosti Sjedinjenih Država zaposjednu Jugoslaviju.

Drugo, pošto bi bila spriječena nova međusobna krvava obračunavanja, trebalo bi raspisati plebiscit: neka se Hrvati, Srbi, Slovenci, Makedonci, Crnogorci i drugi narodi Jugoslavije slobodno i bez pritiska izjave, kako žele živiti, u zajednici ili svaki u svojoj državi.

Predsjednik Roosevelt je već za rata, 1942, jasno uočio potrebu, da se plebiscitom riješi pitanje odnosa između hrvatskog naroda, srpskog naroda

i slovenskog naroda. Summer Welles, bivši državni podtajnik u State's Department-u, u svojoj knjizi „Sedam odluka koje su oblikovale povijest” (Seven decisions that shaped history), piše o tom gledištu predsjednika Roosevelta ovo: ‘Bilo je u to doba (1942.), kad mi je Roosevelt govorio dobro preko jednog sata o poželjnosti (desirability) da se plebiscitom riješi jednom za uvijek trvenja (frictions) između Srba, Hrvata i Slovenaca, koja su tako zastrla (beclouded) povijest Jugoslavije kao nezavisne države. On nije očito pridavao mnogo važnosti šteti, koja će biti nanесena narodnom gospodarstvu ovih triju naroda, ako oni odluče, da postanu nezavisne jedinice.’

Pošto bude dakle proveden plebiscit, koji je predsjednik Roosevelt već 1942. [predlagao] kao jedini ispravan put za rješ enje sukoba, između Hrvata i Srba, trebalo bi, da se politički predstavnici oba naroda sporazume o novim, odnosima između hrvatskog naroda i srpskog naroda. No jedva ima nade, da bi se oni sporazumni. Bit će za to potrebno da se prepusti *arbitraži velikih, zapadnih sila*, da riješe teška, sporna pitanja ne samo među Hrvatima i Srbima, nego i druge narodnosne sporove i sukobe u Jugoslaviji...

Arbitraža treba biti povjerena velikim zapadnim demokracijama, a, bilo bi, mislim, najrazboritije, da to budu Sjedinjene Države, jer ni jedna druga zemlja ne može, kao one, biti toliko objektivna i dezinteresirana, da se što pravilnije srede prilike u Europi uopće, a, na Podunavsko-jadransko-balkanskom sektoru napose.

Ne prejudicirajući pravorijeku hrvatskog naroda, što i nije moguće ovim prikazom, napomenuti je, da će arbitraža biti potrebna, jer je i previše bjelodano, da se Hrvati i Srbi ne će sami sporazumiti...

Trebalo bi, međutim, povesti, se hrvatske strane, računa o još nekim faktorima. Prvo bi bilo potrebno imati na umu relativno veliki broj Srba, koji bi ostali unutar hrvatske države. Taj bi broj u postotcima iznosio preko **30%**. Još bi veći postotak bio, ako bi se uzela Bosna i Hercegovina posebno, od prilike **44 %**.

Uz ovu činjenicu bi trebalo imati na umu i to, da bi srpska manjina bila teritorijalno povezana sa Srbijom, te da se Srbi, osim jednog dijela vojvođanskih, ne bi pomirili sa takvim stanjem. Hrvatska bi dakle imala unutar svojih granica brojčano jaku i politički veoma borbenu srpsku iredentu, koja bi, očito, bila podržavana od Srbije. Ova bi pak tražila protiv Hrvatske saveznike među našim tradicionalnim neprijateljima.

Bilo bi, s toga, potrebno naći *kompromisni izlaz* iz ove veoma teške situacije. Što bi arbitražne sile odlučile, teško je danas reći. Možda bi arbitražna odluka obilježila tok rijeke Bosne, sa manjim izmjenama, kao podesnu, granicu između Hrvatske i Srbije. Znam, da će se svakog Hrvata bolno dojmiti i sama pomisao na diobu Bosne. Herceg-Bosna, je naša djedovina; njome su stoljećima vladali banovi i kraljevi naše krvi, dok je Katarina Tomašević nije, nakon pogibije svog muža kralja Stjepana, ostavila u nasljedstvo Papi. Nigdje tako

lijepo i zvonko ne romoni hrvatska riječ kao u Herceg-Bosni, nigdje nije bolje sačuvan junački soj naše rase nego u zemlji Kulin bana i Gradašćevića bega.

Pošto bude izvršeno razgraničenje između Hrvatske i Srbije, trebalo bi izvršiti *izmjenu pučanstva*. Bez izmjene pučanstva ne bi se, očito, postiglo konačno sređivanje odnosa između Hrvata i Srba, te bi preostale narodne manjine bile potencijalne iskre novih sporova i sukoba. Uz to je od veoma velikog interesa i za Hrvatsku i za Srbiju, da budu što je moguće više narodno homogena.

Konkretizirajući gore izloženu zamisao za rješenje teškog sukoba između hrvatskog naroda i srpskog naroda, što je nezamjenjivi preduvjet za sređenje prilika uopće na Jadransko-podunavsko-balkanskom sektoru, trebalo bi, nakon sloma komunističkog režima, poduzeti ove mjere:

1. Vojnička okupacija Jugoslavije po velikim zapadnim silama, po mogućnosti po američkim četama;

2. Plebiscit po narodnostima ili po povijesnim jedinicama, a pod nadzorom velikih zapadnih demokracija;

3. Na osnovi rezultata slobodno izražene narodne volje srediti odnose između Hrvata, Srba, Slovenaca, Makedonaca, Crnogoraca i drugih naroda u Jugoslaviji;

4. Ako se hrvatski narod izjavi za uspostavu svoje države, te ako se Hrvati i Srbi ne uzmognu međusobno sporazumiti o razgraničenju i drugim pitanjima, koja se postavljaju između njih, arbitrarni sud velikih zapadnih demokracija neka o spornim pitanjima donese odluku, temeljenu na načelu narednog samoodređenja, a sa gledišta europske potrebe, da se utre put sređivanju općih prilika na Jadransko-podunavsko-balkanskom sektoru;

5. Pod nadzorom velikih zapadnih demokracija izvršiti izmjenu pučanstva, te tako spriječiti, da narodne manjine budu i dalje uzrokom sporova, iredente i sukoba;

6. Savez naroda ili drugi visoki međunarodni forum, koji bi se eventualno osnovao nakon sloma komunističke tiranije u svijetu, neka bude jamac novog stanja i arbitar u eventualnim sporovima, koji bi mogli izbiti, i

7. Između novih, narodno homogenih država, uspostaviti najširu slobodu trgovine te koordinirati njihov gospodarski razvitak, a po smjernicama i pod nadzorom ad hoc osnovanog kontrolnog tijela od predstavnika velikih zapadnih demokracija...

* * *

Slobodna i samostalna Hrvatska treba urediti svoje odnose s Italijom i Mađarskom. Hrvatska i Italija, ako realno ocjene svoje odnose i imaju u vidu prošlo i suvremeno iskustvo, ustanovit će, da mogu jedna drugoj biti u mnogom pogledu uzajamno korisne. Stoljećima je visoki kulturni duh Italije oplodivao

primorske krajeve Hrvatske, koje je narod, jedini u svijetu, asimilirao tri velike kulture: latinsku, srednjoeuropsku i arapsku.

Oslabljena Hrvatska je štetna i po dobro shvaćene interese Italije. Mussolini je, primivši kao svoje neozbiljne D'Annunzijeve tirade o Jadranu i Dalmaciji, htio osakatiti Hrvatsku. Ništa nije toliko dalo poticaja i mogućnosti širenju tzv. Partizanskog pokreta u hrvatskim zemljama tokom rata, koliko kratkovidna i zlokobna Mussolinijeva-Roattina politika slabljenja Hrvatske. Posljedice su, međutim bile štetnije za Italiju nego za Hrvatsku. *Pokušaj da se istisne Hrvatsku sa Jadrana, kolijevke hrvatske države, neizbježno donosi guranje Hrvata u naručaj svih potencijalnih neprijatelja Italije.* To nije razumio ni Sidney Sonnino, koji je svojom politikom Londonskog ugovora više no i jedan drugi državnik, iako dakako protiv svoje volje, pridonio osnivanju države Srba, Hrvata i Slovenaca.

Italija, koja je dala toliko snažnih političara i državnika, trebala bi uočiti, da joj je najbolji susjed na Jadranu smirena i zadovoljna Hrvatska; dobar susjed i sa političkog, i sa gospodarskog, i sa kulturnoga gledišta, koje bi potonje talijanski državnici trebali osobito imati na umu, jer je Italija matica latinskog duha, koji se samo kroz Hrvatsku može afirmirati i širiti, na istočnoj obali Jadrana.

Mislim da se sporazum između Italije i Hrvatske može bez većih poteškoća postići, ako se pođe sa stanovišta narodnog samoodređenja i potrebe dobrih susjedskih odnosa. Sporna je, sa nacionalnoga gledišta, Istra. Po statistici iz 1910. bilo je u *Istri 145.862 Talijana, 140.143 Hrvata i 55.134 Slovenaca.* Hrvatski Sabor je već 1860., tražeći ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, istakao u svojoj adresi kralju Franji Josipu, da se Hrvatskoj pripoje tri istarska kotara: *Volosko, Labin i Novigrad te otoke Krk, Lošinj i Cres.*

Praktično to znači, da je *srednja i istočna Istra čest Hrvatske*, dok je zapadna nastavana u velikoj većini talijanskim življem. Na toj se osnovi, mislim, može provesti razgraničenje između Hrvatske i Italije, osiguravši, uz to, Rijeci i Zadru upravnu autonomiju.

Ovo bi sporazumno uređenje granica između Italije i Hrvatske u velike ojačalo obje susjedne zemlje i bilo, nedvojbeno, snažan prinos konsolidaciji prilika na Jadransko-podunavsko-balkanskom sektoru.

Hrvatska i Mađarska trebaju također srediti svoje granične odnose. Tu sporazum treba biti u troje, naime trebaju sudjelovati i vojvođanski Srbi. Mislim da je u interesu svih troje, da se sporazume. Hrvatski se interesi u Vojvodini ograničuju na Baranju i Bačku; Banat je pitanje, koje se postavlja između Mađara i Srba.

Ukoliko ne bi se moglo sporazumiti, trebat će i ovdje, da odluči objektivni arbitražni sud. Ne smije se ostaviti novi potencijalni focus sukoba između tamošnjih naroda, sukoba koji bi se nužno odrazio na cjelokupne odnose između Hrvata i Mađara i Srba.

Europa i svijet uopće trebaju mira, pa je vrijeme da se u korijenu presjeku ekspanzionističke težnje i prevlast jednog naroda nad drugim.

Između Hrvata i Slovenaca nema teritorijalnih sporova i nema uopće razloga, da ne žive u najboljim susjedskim odnosima. Mislim da će i u Sloveniji prevladati misao slovenske državne samostalnosti. Bojazan nekih slovenskih političara, da bi mala, osamljena Slovenija lako pala kao plijen drugim narodima, mislim, da je danas neopravdana. U Europi, koja će biti uređena nakon sloma komunističke tiranije, svaka će država, mala, srednja i velika, opstojati kao posljedica novog stanja te ne će biti ugrožena od susjeda. Pored toga, u doba atomske energije, Jugoslavija bi bila neusporedivo manje sposobna nego ranije, da brani, integritet slovenske zemlje. Svakako, ma što mislili slovenski političari, oni će, nadajmo se, uvidjeti, da njihove političke kombinacije nisu mjerodavne za vođenje hrvatske politike, te da je opće sređenje na Jadransko-podunavsko-balkanskom sektoru daleko važnije, nego da pojedini slovenski političari budu ministri u Beogradu.

Središnji dakle svoje odnose sa Srbijom, Italijom i Mađarskom, a na osnovi narodnog samoodređenja, *Hrvatska bi obuhvaćala Trojednicu*, osim većeg dijela Srijema i Boke Kotorske, *Bosnu i Hercegovinu zapadno od rijeke Bosne, srednju i istočnu Istru sa svim istarskim i dalmatinskim otocima, te one baranjske i bačke kotare, koji bi joj pripali po narodnoj volji.*

Područje bi Hrvatske zapremalo od prilike 100.000 četvornih kilometara, a pučanstvo bi, nakon izvršene izmjene, brojilo blizu 5.000.000 Hrvata katoličke i islamske vjeroispovijesti te u manjem broju drugih religija, kao i malih narodnosnih oaza: Talijana, Slovaka, Židova, Čeha, koji bi htjeli ostati odnosno vratiti se na svoja predratna obitavališta u Hrvatskoj.

U Hrvatsku bi se mogli preseliti i naši sandžački muslimani, koji su, kao i bosansko-hercegovački muslimani, hrvatske narodnosti te govore lijepim, hrvatskim jezikom. Sređivanjem prilika na Jadransko-podunavsko-balkanskom sektoru, koje može biti ostvareno tek nakon što bude pravilno riješen težak vjekovni sudar između Hrvata i Srba, otvorit će se, jamačno, novi, ljepši horizonti za mir i suradnju cijele Europe, koje će narodi moći svoje velike sposobnosti posvetiti mnogo korisnijim ciljevima, nego što su utrka u naoružavanju te izdržavanje milijunskih vojski i milijuna policajaca.

I, pošto budu pravilno uređeni odnosi između naroda i država, moći će se pristupiti uklapanju europskih država u velike konfederativne zajednice i tako udariti čvrste temelje smirenju Europe i osnivanju Europske Unije. No preduvjet je za uspjeh ove zamisli i težnje, da se prvo pravilno srede odnosi između europskih naroda, koji su sporovi već stoljećima klica ratova i nemira u Europi.” (str. 225-310).

I, eto, sad smo tu, 2009. godine, samostalni i pred ulaskom u Europsku Uniju, nakon teških, bolnih i razornih iskustava i događaja, koji kao da su pratili ovaj scenarij iz daleke 1953. godine!

Lujo Medvidović

Rukovet

(KULTURNO PITANJE)

Davno smo pošli, daleko smo stigli,
na početke se vratit ne možemo.
Dalje ne ide!? Otkud, ne smijemo?!
Zastavu svjetla visoko samo digli.

Drevnost ponovo kuca nam na vrata:
pred istinom smo zatvarali oči,
gradili ono što naš „naprijed” koč
skrbnog patili a dvorili tata,

vrhunski zakon jezika trovali,
jecaj anime roda ne slušali,
puštali da nas nosi tuđa rijeka,

zbog jedne mrve, zla pomodne slave,
pred trgovcima sagibali glave...
Rad čega carmen croaticum čeka?

(RADOST STVARANJA)

Bog je rekao „množite se ljudi!”
Oni, slobodni, naučiše kako,
je li to bila tlaka ili slatko,
tko želi znati neka se potruđi.

Najprije nježnoj ruka se poljubi,
(uvijek od nekud valja započeti)
potom se ljubi svaki djelić mio,
dok se ne dođe na sakralni dio.

Tamo se čuda događaju mnoga:
onaj kog nema čvrsto se uspravi
a ona što se duri, nasmiješi se,

Sva strast muškarca u jednoj je glavi;
A nježna kad se hoće istaknuti
iza uha mu stopala sastavi.

(PRICA O PAPUČI)

Kad nježna hoće još da se istakne,
da se s njim sljubi, skladnije od slipa,
svud pomiriše, bome i popipa,
na nježnika se vileno natakne,

za svako uho zlatan cvijet zatakne,
lijevo i desno, naprijed nazad đipa
na slijepo, rubom tabana ih pipa,
Stoje li dobro? – srednjim prstom zrakne.

Papuča srcem u tik-taku tuče!
Lakši je korak kad ju se navuče,
i bit će nošen onaj što ju nosi.

Složiš li s njom se prije nego zine
i daruješ joj put na vrh planine
saznat će što je, nećeš znati tko si.

(SLOVO RAZLIKE)

Razlika je među sandalama
u igri s pjesmom dva plesna takmaca,
jedan je Miško, a drugo je Maca;
Narcis i Ruža, kako kaže mama.

Lupus iz priče na to podcikuje:
šećeru kad bi drugo ime dali,
i višnje kad bi pod jabuke brali,
bil se kolači spravljali drukčije?

Uz malo više brašna ili ulja,
s jačim nadjevom, plus soli i mlijeka,
stvar može biti tvrda, da ne žulja,
namiriš pravu peku izdaleka.

Uživaš miris, dodir, okus slasti,
gost i domaćin na blagdanu časti.

* * *

Kad je bal i to naj je bal u svemu.
Bome je nije isto k'o je bome,
mmm, okrajci se pod usnama lome,
divno je, sad znam i njoj k'o i njemu.

Ako su uha i malo nagluha,
lako „kolače” čuju k'o „kovače”,
a ime „hlače” kao glagol „skače”,
pa mjesto „sluha” vrag osta bez „ruha”.

Sve dobre stvari došle su od Boga,
opet, vjernici žive u neznanju,
manjem il' većem, nije u pitanju,
dok jezik titra vrata dijaloga.
Zapravo objed, krivo je reć skupi!
Jeftino sve je što se novcem kupi.

* * *

Princip je isti, finta su sitnice,
brajeva slova u priču uvedu,
potom polako, valja sve po redu,
dok mali mišić ne namigne licu.

Slovo razlike, ma kako ga zvali,
na svome mjestu dovijeka će bdjeti,
ni u Vezuvu neće izgorjeti,
Titani za to svoj ugled su dali.

Važno je i to, prije neg' dan svane
da bi ga mogli pravo upoznati
valja ga s obje ruke popipati
k'o sveti Toma Isusove rane.

Eros jezika „z” od malih nogu,
od prvog slova i Tebe i mene:

što je razlika muškarca i žene?

(ODMETNUTI ZAREZ)

Prijestolje pjesme – postolje ljepote,
rječitom, glazbom, skladbom

rijetko milih riječi, svakog joj dana
reci da ju voliš.

Ne košta ništa, a toliko vrijedi.
Double Gold Lipa – pjesmom nas povedi.

* * *

Kamen, misao i san. O slobodi.
Tiču, potiču, kliču.

Odhodi vrijeme, trkulada godi,
kap svetog ulja namjernika vodi...

Kažeš, i on je. Bože oslobodi.

* * *

Uzimao im slamnate šešire
pa i njih, same.

Davao piće
(marom i žarom ledolike kreje),

potom sebe sama...
Život je jači od ideje srama!

Život je jači od ideje srama?
Brani se čovjek a ne loše djelo.

Slamnati šešir?
Ne, za glavno jelo.

(PITAJU ME, KAKO U OSIJEKU)

Pitaju me, kako u Osijeku?
U Osijeku dravske vode sijeku,
četir' mosta premošćuju rijeku,
jasen brezi načinio sjenku,

u sjenci se dika razgovara,
u leptira slab crv se pretvara,
a od slaba dobar ne nastaje,
u prkosu os ne nedostaje.

Crne vrane više nas ne plaše,
tamburaši ko osmaši praše:

Ljepoto moje sreće,
sve je na dobrom putu
u svakome pogledu:

kad opet bude tuđe
– sve će postati vrijedno,
i, kad ne bude naše

– sve će biti u redu

Stanka Gjurić

Pjesme

NEDUŽNO

Sve je, nedužno, predano despotskom spokoju.
Možda zbog svoje bezazlenosti,
dobrih namjera, nepotrebna nadanja.
Prepušteno gotovo smrti,
kratkotrajnoj i žestokoj
poput napršnjaka vruće rakije
koju se izljuje u grlo
silinom pomno predviđenih srazeva.
Nad nama je pokrov od davnašnjih iskustava,
i tu je da nas štiti, mišljaše,
od sadašnjosti.

OPROST

Sve sam učinila da oprostim
kamenu na njegovoj oštini,
pod rasjeklinom
koja ne cijeli.
S radošću i uzalud sam vjerovala
pritajenoj kaplji krvi
na njezinu ukletu putu
od obmane ishodišta
do velebnosti trajnosti i uzdizanja.

PRISTANAK

U bijegu od kolotečine
pristajem na zastranjenje s prošlosti,
na sraz sa savješću,
na nebrigu za sutra.
Oh, u nepopustljivu zagrljaju sa zdvojnošću,
kako je lako srčano posrnuti
s neobuzdanim užitkom.

ZABORAV

Sve što taknem palo je u zaborav.
Slomljeno krči si put
u zauvijek pokopanoj prošlosti.
Bivajući sjenom
među čudnovatim raslinjem,
njegovim opakim, otrovnim bodljama,
ono je odjednom postalo neranjivost,
i u toj zemlji zaborava
nalazi svoj smiraj
tek u sjećanju na svoju bol.

POMAK KOLOSA

Kakav god korak da učinim
prekoračujem planinu.
Golemi napor koji iziskuje
takvo prelaženje neželjena puta,
pomacima kolosa,
poput ratova je što se začinju iz dosade,
a završavaju pobjedom
u razvratno ozarenoj krvi.

BEZ OPROSTA

Poput odbjegla zatočenika logora, ludnice, zatvora,
grabim za težinom svoje gladi i strahova;
napuštajući zavjet razboritosti,
priklanjajući se obećanju srca,
šamarajući obzire, tvrdokornost vrijednosti,
uzusa, vjernosti.

Iz perspektive u procijepu rešetaka
nijedan zalogaj nije toliko golem
da ga se besramnim utiskivanjem u sebe
ne bi moglo opozvati, savladati, satrti.
Za mene nema ravnodnevice oprosta.

RIJEČ

Začarana, prigrljujem u sebi jednu jedinu riječ.
Prinudno nezaustavljivo.

Poznatu, a opet tako stranu:
bljedunjavu, nehajnu i laku
kada u njoj ne nalaziš smisao i uporište,
predano tajnovitu i smjelu
u njezinoj magičnosti prijanjanja, iscjeljenja;
kad makar umišljaš da ti je potrebna,
da je bez nje nemoguće.

Ponavljam je poput molitve, tu otegnutu,
dragovoljnim isposništvom žigosanu žudnju,
ladolež u mojoj duši.

TI SI ZAPRAVO JA

Ponekad kad se rastvorim
pritajenim noževima,
ugledam tebe,
spavaš tu s mojim očima.
Pomislím kako oduvijek postojiš;
ti si zapravo ja
koja se ne želim probuditi.

DAROVI

Moj pas odlazi.
Tko ga to zove?
Ja, putnik bez konačišta.
Nosim ga u valeure
pouzdana pripadanja.
Odlazeći, osmjehujem se
njegovim kešenjem;
domahujući rogotatnoj
dobronamjernosti onih
koji nam neumorno
darove donose.

PREPOZNAVANJE

Zatvorena u nemogućnost,
ja nisam ona koju volim.
S nutrinom od milosrđa,
slavnija od svoje sumnje,
tek vrišteći se prepoznajem.

UPORIŠTE

Pod tustim ledom
moja bol ne stari.
I zato sam ovdje,
da je držim gipkom kao zanos,
vještijom od igre.
To je sve što mogu ili smijem:
koritom tromim biti uporište.

ZVIJER

Nosim zlokobnu zvijer u trbuhu.
Pokatkad noću ona se uspinje do mog srca
i tišti me težinom svoje grimizne krvi.
Grčim se pod iznenadnim udarcima
njene smrtonosne ljubavi.
Da mi je tada bestijalnost trezvenosti
koju poput okrutna sna
ispijam s frivolnim jutrom.

NAMJERA

Rano se budim;
da bih pogledala kroz rešetke
u mrklo jutro.
Možda ću moći saviti kovinu,
provući tijelo kroz uzan prolaz, poletjeti.
Tamo vani čeka me prepreka
koju ne mogu i ne želim zaobići:
čovjek sačinjen od uvjerenja i prkosa.
Stoji poput kosca
sa samrtnim ljubavnim osmijehom
na svome licu prikrivenog bestidnika;
progonjen žudnjom kojoj ne može uteći.
Ja ih dolazim razuvjeriti;
sobom od sebe;
to dvoje nerazdruživih,
kompulzivnih prijatelja.

BEZNADNI VRHUNCI

Ništa nije moje;
niti strast, nit čežnja.
U mene su otposlani beznadni vrhunci,
samonjegujuća bolest
u koju zatvaram svoj strah;
mijene u kojima napušta me vjernost,
olako i sramno do iskrvarenja.

Zvonko Pandžić

Od Galileja do zlatne ptičice

O posmrtnoj mutaciji »srpskohrvatskoga« jezika

*Opera naturale è ch'uom favella;
ma cosí o cosí, natura lascia
poi fare a voi secondo v'abbella.*

Dante, *Paradiso*, XXVI, 130-132

[Uvodna napomena

Ovaj je članak izvorno bio napisan za *Književnu republiku* kao odgovor Snježani Kordić (2008) na njezinu polemiku protiv moje argumentacije (Pandžić 2008) glede poimanja naziva i sadržaja hrvatskoga jezika. Ovdje se objavljuje u neizmijenjenom obliku. Urednik *Književne republike*, Velimir Visković, prvotno je najavio objavljivanje za »četrdeset dana«, ali se predomislio. Nakon pola godine čekanja i više mojih upita konačno je javio da članak ne će objaviti. Zašto su se Visković i njegova stalna suradnica Snježana Kordić predomislili, čitatelj će lako naslutiti iz donjega teksta.

Polemika se tako na neki način kao »završni akord« vraća ondje gdje je prije deset godina i započeta s ovom »serbokroatisticom«, tj. u časopis *Republiku*. U međuvremenu je Snježana Kordić polemizirala s manje-više svim poznatijim hrvatskim jezikoslovcima, odreda zastupnicima posebnosti hrvatskoga jezika: Vinkom Grubišićem, Marijom Grčevićem, Daliborom Brozovićem, Stjepanom Babićem, Stjepanom Damjanovićem, Ivom Pranjkovićem i drugima. Polemika se zapalila zbog samoga naziva *hrvatski jezik*. Kordićka je bila i ostala zagovornica stajališta o jednom viševarijantnom (policentričnom) »srp-

skohrvatskom« jeziku. U mom se prilogu pokazuje zašto je takvo mišljenje i u sociolingvističkoj teoriji neodrživo, odnosno zašto je Kordićkina teorija, tj. teorija autorâ *Slova o srpskom jeziku*, da se jedan jezik navodno može definirati izvanjskim, tzv. pozitivnim, primjerice genetičkim kriterijima (štokavski dijalekt), na koncu ipak ireverzibilno propala ne samo u Hrvatskoj i Njemačkoj, nego i posvuda u svijetu.]

1. *Cur sermo?*

Čitatelju ovih redaka moram prije svega pojasniti o čemu će ovdje biti riječi, odnosno, barem spomenuti »prapovijest« polemike sa Snježanom Kordić koja se u ovom časopisu već godinama vrti u krugu poput *ringelšpila* (*Karussell-a*), to će reći bez ikakva dobitka za znanost, ali uz određenu »zabavu« za čitateljstvo. Ovaj put želim ipak pokazati *zašto je svaka rasprava s Kordićevom bila, zašto jest i zašto će zauvijek ostati besplodna*. Ukratko bi se moglo reći da su njezine paranzanstvene nebuloze rezistentne na svaki oblik logike jer žive u svome zatvorenom svijetu, gledano zamagljenim očima magla je naravno i jedina vidljiva realnost, sve drugo su nejasne konture. Našire bi se moglo navesti stotinu njezinih prijestupa protivu formalne logike i znanstveno uobičajene argumentacije, ali ću se zadovoljiti s prokazivanjem tek nekoliko bitnijih argumentativnih posrtaja rečene gospođe.

U *Književnoj republici* 2007, 5-6, str. 150-173, Kordićeva se bila okomila (»Akademičke bajke«), na poimanje hrvatskoga jezika akademikâ HAZU povodom deklaracije »Hrvatski jezik«, nastojeći ih po tko zna koji put uvjeriti da govore njezinim *zakonopravilnim srpskohrvatskim* a ne, iako oni to tvrde, njihovim hrvatskim jezikom. Međutim, tu je iz čista mira i mene umijesila u Akademijina jezikoslovna nastojanja, pripisavši mi kao i akademikima »kri-
votvorenje prošlosti«, prepričavši tek jedan dio recenzije mojega izdanja prve hrvatske gramatike (Kašić 2005), koju je bio objavio Helmut Keipert (2006) u *Zeitschrift für slavische Philologie*. To je bio i jedini razlog da sam ubrzo saznao za Kordićevu i njezinu polemičku trakavicu iz *Književne republike*.

Odgovorio sam u članku »*In grammaticos*. O glotonomijskim iluzijama Snježane Kordić« (*Književna republika*, 2008, 3-4, str. 184-216). Kordićeva je ekspresno uzvratila već u sljedećem broju *Književne republike* (2008, 5-6, str. 257-281): »Jezična povijest i formiranje nacija (odgovor Z. Pandžiću i T. Maroeviću)«. To je bilo moguće zbog toga što je ona moj odgovor dobila od urednika u tiposkriptu (u *wordu*), a ja njezin ne, pa sam tako i moj odgovor njoj i njezin meni primio u tiskanom obliku nekako u isto vrijeme. No, to još mogu razumjeti, ipak je Kordićeva već postala *kooptirani* član redakcije *Književne republike*, čiji se članci uvijek najavljuju na koricama časopisa. Ona,

međutim, nije odgovorila *niti na jedan* od mojih prigovora glede njezinih paranzanstvenih iluzija¹ o zajedničkom jeziku, nego se obrušila na neke tvrdnje o formiranju *nacija* koje ja nikada nisam ni postavljao ni zastupao, a Kordićeva se ponaša kao da jesam. Utoliko ona i ovaj put uglavnom odgovara na njezine vlastite proponirane umišljenosti, a ne na moje prigovore, ne uspijevajući ni začas iskočiti iz svoga začaranog kruga. I što sada? Što se same stvari tiče, ona nije ni pokušala odgovoriti na najbitnije prigovore, pa je doista na mjestu pitanje kakva smisla uopće ima diskusija s tom gospođom.

Odgovaram joj ipak, prije svega stoga da netko od njezinih neupućenih obožavatelja ne bi pomislio da sam posustao ili da me je zabrinula razina apstrakcije supolemičarke, ali se zainteresiranim čitateljima moram ispričati zbog kašnjenja moga odgovora. Ranije nisam mogao odgovoriti, iako su me neki priuipitali zašto šutim, iz jednostavna razloga: svakodnevne brojne obveze to mi nisu dopuštale, za razliku od Kordićeve imam i drugoga posla, a dovršavao sam i novu knjigu (*Nepoznata proza Marka Marulića. O novo-otkrivenim i novoatribuiranim rukopisima*). Sada kada je knjiga objavljena (Pandžić 2009), a i jedna druga opširna rasprava (Pandžić 2008a), prije one treće i najveće knjige koja će uskoro u tisak (Divković 2009), uz svakodnevna predavanja, nastavu, klauzure, ispite i obveze, nađoh konačno malo vremena i za ovaj osvrt.

2. *Ad personam*

Kordićeva se jako uvrijedila da nisam s dovoljno poštovanja govorio o njezinoj osobi i zaslugama za slavistiku, pošto njezine uradke, objavljene po nekim egzotičnim zbornicima, nisam poznavao, a povrh toga da sam svoju osobnu funkciju gurnuo u prvi plan (str. 257): »Pandžić [...] kao takav netko i nešto nije nikada čuo za supolemičarku iz *Književne republike*, što dokazuje da je ona nitko i ništa«. Ovaj tip nesuvisle »logike« provlači se na preko dvadeset stranica smušenoga teksta bez ikakva podnaslova i logičnoga slijeda u argumentaciji. Ako Pandžić nije bio čuo za dotičnu osobu i njezine radove, onda je istina samo to da on za nju i njezine uradke nije bio čuo, pa s tim nema blage veze činjenica tko je on ili tko je ona. Moguće da Kordićeva i sama čuti da je u njemačkoj slavistici nitko i ništa, ali to opet nema veze ni s Pandžićem ni s logikom, koja bi ipak trebala biti u temelju svake argumentacije. Stoga je i njezin zaključak (258) da »se Pandžić lažno predstavlja kao netko tko je pratio znanstvene publikacije u Njemačkoj o našem jeziku« tek puka

---

1 Da se u Kordićkinu slučaju radi o paranzanosti, već je konstatirao Tonko Maroević (2008), međutim, njemu Kordićeva nije izravno odgovorila, usprkos podnaslovu njezina priloga, nego samo meni, tvrdeći (str. 257) da obojica imamo *slična gledišta*.

fantazmogorija. Istina je, naravno, posve drukčija. Pandžić je bio napisao da je revno pratio sve što se »o hrvatskim temama u Njemačkoj objavljivalo«, a ne »o našem jeziku«. Stoga on, *da proštiš*, nije ni obraćao pozornost na to je li nakladnik Buske iz Hamburga objavio vježbenicu »srpskohrvatskoga jezika« Snježane Kordić ili nije. Eto, to je bio glavni razlog da nisam poznao veleučenu gospođu Snježanu Kordić, pa niti preko njezinih publikacija sličnoga tipa o tzv. »srpskohrvatskome jeziku«, koji me uopće nije zanimao. Nitko od meni poznatih slavista nije spominjao Snježanu Kordić, a ni danas ju nitko od tih Nijemaca, koliko sam čuo, ne računa u ozbiljne slaviste. Ona opet veli da je bila čak »trideset semestara predavač«, no ne kaže da je uglavnom bila predavač najnižega akademskoga ranga, jer je većinom radila kao lektorica, tj. ispomoćna, a ne stalna učiteljica »srpskohrvatskoga jezika«, u Frankfurtu, Münsteru, Bochumu i Berlinu. Ne reče ni što danas radi, odnosno zašto već godinama ne predaje, nigdje i ništa.

Propitao sam se među slavistima što je to Snježana Kordić prije radila, uglavnom sam to znao kada sam joj i prvi put odgovorio, ali sam iz obzira prema osobi bez stalnoga zanimanja s bujnom narcisoidnom maštom, dakle iz čisto kršćanskih motiva, prvi put prešutio ono što sam znao. No, nakon što je ona pokušala moje poštovanja vrijedno zanimanje diskreditirati, to čitateljstvo i redakcija *Književne republike* trebaju saznati tek nekoliko činjenica o stalnoj autorici njihova časopisa, kao i razlog zašto će im ona još mnogo godina ostati vjerna suradnica.

Dakle, Snježana je Kordić dospjela iz Zagreba u Bochum kao lektorica za »srpskohrvatski jezik«. U Njemačkoj je, rekoh, na nekim sveučilištima bila lektor, uvijek tek na određeno vrijeme, i uglavnom tek s dijelom deputata. No kako se u Bochumu kumulativno habilitirala, tj. dobila *venia legendi* za (južno?)slavensko jezikoslovlje, željela je postati i profesorica, to će reći dobiti i doživotno mjesto. Ipak, kako nije slavistkinja širokoga profila, nego tek »serbokroatistkinja« (*mulier unius libri*), već godinama čeka da dobije neku pomoćnu profesuru ili barem kakvu službu. Neki njezini zagrebački prijatelji sada naveliko pričaju da bi se ipak uskoro mogla namjestiti u Jeni, da je stvar gotova, tamo da se traži pomoćni profesor za »balkansku lingvistiku«, odnosno urednik biblioteke »Nemci i Srbi«, u kojoj su već objavljene tri knjižice. Ako se to i dogodi, u što ipak sumnjam, bit će to više zbog kršćanskoga milosrđa ili nekog drugog motiva, a ne zbog njezine znanosti, za njemačkoga profesora ona konačno nema ni *Zeug-a* ni stila.

Sve to skupa ne objašnjava, međutim, njezinu radikalnu konverziju u Bochumu. I dok je u Zagrebu još, kako čujem, pisala o hrvatskome jeziku, to odjednom svu energiju investira da bi dokazala kako hrvatski jezik ne postoji, već samo »srpskohrvatski«, najglasnije pak odkada u zemljama sljednicama drugopropale Jugoslavije nitko više taj jezik ne uzima u usta. U tom smislu neprestano piše paraznanstvene polemike i objavljuje ih u *Književnoj republi-*

ci, miješajući iste sa znanstvenim publikacijama. Njezin glavni konvertitski i prozelitski motiv je *proziran*, ali ga ipak nitko u Hrvatskoj javno ne spominje, iako ga mnogi poznaju. Kordićeva je naime početno željela u Njemačkoj dokazati kako je u Hrvatskoj progonjena na jezičnoj osnovi, što bi bio dobar, zapravo jedini mogući razlog da joj se dadne politički azil, ili barem, u njezinoj manjkavoj logici, i dostatan razlog da joj netko u Njemačkoj ponudi profesuru za »srpskohrvatski« jezik. *Quod erat demonstrandum*. Dakle, dokle god postoji »srpskohrvatski« ili »naš« jezik koji Hrvatska ne priznaje, Snježana je Kordić, biva, progonjena. Stoga ona u svakoj svojoj polemici spominje ne samo da postoji taj njezin kućni jezik, nego i da je strahovito progonjena, budući da *Hrvatski ustav* propisuje hrvatski jezik, te da time manje-više svi Hrvati danas niječū postojanje njezina »materinskog« jezika, što znači da ju progone. Međutim, kako Nijemci uglavnom nisu vesla sisali, te njezin tip logike ovdje nije općenito poznat, to ona među poznatim slavistima nailazi samo na odbijanje. Jedan mi je njemački slavist čak rekao otprilike sljedeće: da svi nekadašnji »serbokroatisti« u Njemačkoj zamrže izraz »srpskohrvatski jezik«, više je učinila Snježana Kordić svojim prozelitskim diskursom, držala je neka predavanja u tom smislu, »jezična cenzura u Hrvatskoj«, »izgon srpskohrvatskoga« i sl. (usp. Kordić 2008b), nego li su to u prošlosti mogli učiniti Stjepan Babić i brojni hrvatski jezikoslovci. Njezina *quasi* argumentacija (rabulistika) je, kako reče, za to ime jezika »apsolutna kontraindikacija«. Osim toga njemački slavisti, barem oni koji nešto znače, ne žele podgrijavati ono što je i u teoriji i u praksi prohujalo s vihorom. Veliku »znanstvenu« podršku, međutim, Kordićeva dobiva od dva njemačka anonimusa (Gröschel, Völkl), zatim od lektorice Svetlane Ressel iz Heidelberga, Pera Jacobsena, danskoga člana SANU², te od Miloša Kovačevića, prononsiranoga četnika i jednoga od autora *Slova o srpskom jeziku*, koji postaje njezin *znanstveni intimus* i nasljednik kao lektor »srpskohrvatskoga« jezika u Bochumu. Time je, usput budi rečeno, nakon više desetljeća, Kordićkinim manipulacijama, prekinuta tradicija po kojoj su iz Zagreba u Bochum dolazili lektori za hrvatski jezik. Sada dolaze iz »Srpskoga Sarajeva«, o čemu je u *Književnoj republici* već pisao, iako dosta sramežljivo, i (ne)sretni učitelj Snježane Kordić, Ivo Pranjković.

2 Njeđa nimalo nije bilo zasmatalo da su Pavle Ivić & Co. bili *izbacili ijekavicu* u Bosni, uveli *Odbor za standardizaciju srpskoga jezika* (usp. Brborić, ed. 2006), nasilno propisali jezik udžbenika i televizijskih vijesti, zabranili latinicu na svim javnim mjestima i prometnim znakovima u »Republici srpskoj«, sastavili *Slovo o srpskom jeziku*, a vrlo se bijaše uzrujao kada se HAZU oglasila deklaracijom »Hrvatski jezik«, gdje u osnovi ne stoji ništa drugo nego tvrdnja da je hrvatski jezik jedan i jedinstven, te da Hrvati više nikada ne će dopustiti da im netko iz Danske ili Srbije propisuje i(li) nameće jezik, a najmanje ime njihova jezika. Slijedeći teoriju svojih prijatelja iz SANU Jacobsen je već prije bio spriječio da se u Danskoj uvede barem lektorat *hrvatskoga jezika*, dočim se u Zagrebu, moguće zbog tolerantnije jezične atmosfere i otvorenosti prema *svim* stranim jezicima, može studirati skandinavistika, tj. uz švedski i norveški, i poseban *danski jezik*.

Međutim, ono što nadobudnoj preobraćenoj serbokroatistkinji očito nitko nije kazao kada je došla u Njemačku, to joj mogu ovdje poručiti, iako je sve to za nju danas prekasno: ako je već imala kakvih profesoralnih ambicija onda je morala (sa)znati da u njemačkoj znanosti uglavnom vrijedi pravilo *Klasse statt Masse* (*klasa umjesto mase*), pa nije uputno svoje publicističke i polemičke članke ubrajati u *znanstvene publikacije*, pogotovo ne te publikacije stavljati u prvi plan. Dovoljno je napisati da se autorica bavi publicistikom, a prešutjeti stotinjak navodnih pozicija iz raznoraznih novina. Fakultet bi inače mogao doći do zaključka da dotična *möchte-ger*-profesorica više od dvije trećine svoga vremena investira u osobne obračune i polemike uvijek na jednu te istu temu, pa da mu takva svadljiva i jednostruka osoba uopće ne treba, čak i u slučaju da je i dobar znanstvenik, a kamo li kada je i onako *mulier unius libri*. To njemačko pravilo Snježana Kordić, nažalost, ni do danas nije razumjela, nego postojano radi u korist vlastite štete, a za svo zlo potom optužuje sve druge. Da i danas išta zna o njemačkoj sveučilišnoj praksi ne bi mi bila savjetovala (str. 258) »provjeriti u njemačkoj slavističkoj *Online-Bibliographie der deutschsprachigen Slavistik* sadrži li neki njen rad pa bi[h] saznao da je u tu bibliografiju uvršteno stopedeset njenih lingvističkih publikacija, više od bilo kojeg drugog njemačkog slavista«. To je priča za neupućene, jer ima njemačkih slavista koji su objavili ili priredili više knjiga nego li Kordićeva polemičkih člančića, a svejedno ih nema u *Online-Bibliographie*. U stvari, ima nekoliko razloga što je situacija s *Online-Bibliographie* takva kakva je, tj. da i tu prazne tikve plivaju iznad vode. Prvi je da svatko osobno ubacuje u tu bibliografiju što želi, Snježana je Kordić tu bila vrlo revna, ubacivala je svaki novinski člančić i polemiku, a oni njemački slavisti koji do sebe drže, odnosno ne žele biti u njezinu društvu, nisu unijeli ni jednu poziciju. Na koncu se dogodilo to što se dogoditi moralo, pokretači bibliografije su objavili (*Bulletin der deutschen Slavistik* 2008) da je eksperiment propao i da se *obustavlja* rečena bibliografija. Više ne će biti ubacivanja. I točka. Razloga je više, ali uglavnom nije bilo sporazuma o tome što je to znanstvena publikacija, u kojem se mediju objavljuje i sl. Bibliografija je jednostavno bila pretrpana otpadom sa svemreže (*zugesmüllt*), tj. često i s neznanstvenim radovima, najpoznatiji slavisti se tu i ne pojavljuju, pa je zbog toga bibliografija zapravo samo krivotvorila stvarne domete njemačke slavistike. Tako, primjerice, članak »Kultura paprike na Balkanu« s brojnim slikama visoke rezolucije o različitim sortama, može biti zanimljiv u etnologiji i agronomiji općenito, no nikako u slavistici. Time je i Kordićkina znanstvena veličina, koja je barem virtualno (po broju pozicija) bila nadmašila sve njemačke slaviste, bila i ostala jedna velika napuhana iluzija, pukla na koncu kao i svaki *Luftballon*, pa nigdje više, osim u svemrežnom otpadu, nema ni njezine veličine, ni rečene bibliografije, ni postuliranoga srpskohrvatskoga, njezina navodno materinskog jezika.

Nadalje, kada i ako rečena autorica, javljajući se na buduće natječaje, bude spremala svoje uradke u *tvrdoj, papirnatij kopiji*, svaki će fakultet vidjeti³ da se od 150 pozicija u otprilike 130 njih na tek po nekoliko stranica ponavlja jedna te ista stvar, a svih tih 130 pozicija i onako stanu u jednu šaku (jada). Kada, ubrzo potom, oni upućeniji saznaju da je od tih 130 Kordićkinih navodnih znanstvenih publikacija (udžbenik *srpskohrvatskoga* nije naravno *znanstvena* publikacija), te novinskih polemika posvećeno dokazivanju da je »srpskohrvatski« jedan, i to policentričan jezik, što je Brozović (1992) u jednom članku već davnih dana, daleko prije Kordićke bio tvrdio, to će svaki Filozofski fakultet, bar u Njemačkoj, zaključiti da tih 130-ak članaka Snježane Kordić u znanosti ne znače apsolutno ništa, jer kao kopije Brozovićeve argumentacije *ne donose ništa nova*, čak kada bi teorija i bila točna. Pored toga što prešućuje Brozovićeve otklone od svoje teorije, Kordićeva je tu i tamo ubacila još i parafraze o naciji, nacizmu i sl., ali ni to joj nije originalna priča, nego tek nesuvisla redukcionistička kopija raznih sociologa i povjesničara, koji s hrvatskim jezikom opet nemaju blage veze. Ti su njezini radovi stoga jednostavno za *Altpapier* ili za *otpad* na svemreži. To toliko, jer Kordićeva tvrdi (str. 258) da ona u jednoj od američkih bibliografija ima daleko više popisanih publikacija od »akademika Radoslava Katičića ili akedemika Dalibora Brozovića iako su dotična gospoda dvostruko starija od nje«. *Masse statt Klasse*.

Kako bi pak barem nekoga u Hrvatskoj uvjerila da je ona ipak u nešto upućena, valjalo je dokazati da sam ja neupućen, jer eto ne poznajem njezine *epochenmachende* uradke. Stoga se Kordićka dala u potragu za Pandžićem, nešto čula, nešto načula, bitno prečula, iako je mogla povjerovati samomu Pandžiću koji je sasvim točno napisao da je studirao filozofiju, teologiju i klasičnu filologiju u Freiburgu im Breisgau, pa valjda to i predaje, danas kao *viši studijski*

---

3 Ovdje čitateljima valja pojasniti da su sveučilišni natječaji u Njemačkoj i Hrvatskoj posvema različiti. Kako nema nikakvoga automatizma pri imenovanju profesora, u Bochumu nitko nije došao na ideju da Kordićevu uzme za doživotnu profesoricu. U Njemačkoj, naime, niti jedan bivši asistent nakon habilitacije ne može postati profesor na svojem vlastitom sveučilištu, nego ga za profesora mora pozvati *neko drugo* sveučilište. Nakon tri godine kao docent svojega sveučilišta on će konačno ostati bez posla, nitko ga tu ne će imenovati profesorom. Naravno, nakon što je postao profesor na drugom sveučilištu on može nakon tri godine službe ponovno dobiti poziv svojega prijašnjega sveučilišta, opet, naravno, uz umjereno, izvantarifno povećanje plaće. To je praksa koja vrijedi u Njemačkoj još od početka 19. st. i poznate sveučilišne reforme Wilhelma von Humboldta. Nakana je bila, ostala je do danas, spriječiti »incest« u *kućnom* znanstvenom poduzeću, gdje se po iskustvu kritika postojeće znanosti ne tolerira, iako napretka u znanosti nema bez kritike i provjetravanja. U Hrvatskoj, od 1945. pa sve do danas, pogotovo pak nakon tzv. bolonjskoga procesa, vrijedi pravilo, kako to tvrde neki zlobnici, da će svaki asistent na katedri naslijediti svoga profesora ako marljivo i nekritički ponavlja što je od njega naučio, te ispunjava formalne kriterije i godine službe. Izuzetci su navodno rijetki, recimo u slučaju ako asistenta, po nesreći, negdje između Črnomerca i Dubrave »zgužva« tramvaj. To opet znači da je *serbokroatistica* Kordić u Njemačkoj svaki put na natječaju izložena *realnoj konkurenciji* velikoga broja šire obrazovanih slavista, pa njezinu veličinu nitko ne će ni otkriti, pogotovo ako ona uopće nije usporediva s tzv. *punim* slavistima (»Vollslavisten«) koji su njezini sunatjecatelji. U Hrvatskoj bi Kordićeva, ali ne samo ona, već zbog formalno-natječajnih mogućnosti prošla daleko bolje nego u Njemačkoj, naravno kada bi netko potrebovao profesora *njezina* jezika. Kako trenutno izgleda, Filozofski fakultet u Zagrebu je njezina realna opcija za nastavak karijere, gdje joj odnedavno opet objavljuju srpskohrvatsku promidžbu (usp. Kordić 2009).

savjetnik (Oberstudienrat), dakle uopće ne prešućuje da je on *i Religionslehrer*, ali ne samo to. Treći je problem što Kordićka ne poznaje njemački (visoko) školski ustroj pa ne zna što je to *Kaufmännische Schule (School of Economics)* u »selu s trinaest tisuća stanovnika zvanom Tauberbischofsheim« (str. 258), a još manje zna što to radi njemački *Lehrer* u srednjoškolskom i višem obrazovanju. U našem centru, uz opću gimnaziju, imamo nekoliko vrsta škola i studijskih pravaca menadžmenta, gdje su pored čisto gospodarskih predmeta zastupljene i filozofija i teologija, razni jezici, tečajevi gospodarske i tehničke etike, kao i socijalni nauk Katoličke crkve. Sve to naše apsolvante osposobljava da mogu bolje procjenjivati ne samo gospodarske nego i socijalne potrebe društva, i to ne samo u Njemačkoj, nego i u globalizirajućim procesima po čitavome svijetu gdje bivaju zaposleni. Time već od početka izobrazbe stječu komparativne i argumentativne prednosti, uključujući tu i »socijalnu osjetljivost«, prema sličnim apsolvantima iz drugih država.

Moje pak kolege napreduju u službi *po natječaju* a ne »na osnovi poodmakle životne dobi«, kako to tvrdi Kordićeva. Inače, zašto ona sama nakon »trideset semestara« ne napreduje u službi? Neupućena gospođa, u stilu nekadašnje nabrušene skojevke, veli čak (str. 258) da kada bih naveo te podatke o sebi »onda njegova neupućenost više ne bi nikoga čudila«. Očito je zaboravila u kojem se vremenu i prostoru nalazi, inače takve gluposti ne bi pisala i ne bi se ponašala kao da sam ja zastupnik Šuvarova jugo-strukovnog školstva. Niti jedan njemački sveučilišni profesor, čak ni onaj iz vremena DDR-a, ne bi s toliko podcjenjivanja govorio o svome kolegi iz gimnazije i više škole koji je – usporediva platnoga razreda u službi – viši studijski savjetnik (*Oberstudienrat*), a koji je uz to i *priznati znanstvenik* (filozof i filolog), ali zato to zbori osoba revolucionarnog žara bez ikakva zanimanja, još uvijek u borbi protivu klasnoga (?), religijskoga⁴ i(li) nacionalnoga neprijatelja. Možda je to jedan od razloga da Kordićeva još nije dogurala do neke službice u Njemačkoj, nju ne zanima stvarnost i znanost, nego ideološki prozelitizam.

Druga je stvar da sam ja u Freiburgu, ovdje to navodim samo zbog toga što je Kordićeva pokušala diskreditirati moju lingvističku kvalifikaciju, studirao ne samo filozofiju i teologiju, nego i grčki i latinski i hebrejski jezik, a veleučena gospođa Kordić u Zagrebu (?) tek neki meni nepoznati »srpskohrvatski« jezik i neslavno propalu »jugoslavistiku«. Niti jedan od njemačkih slavista, a

4 Izgleda da je Kordićeva našla svoje teorijske istomišljenike u spisima jedne poznate sekte bojovnih ateista u Njemačkoj (usp. *Književna republika*, 11-12, 2008, str. 216-224), poistovjećujući kroz svoju *Kurzschlusslogik*, na priličito osebujan način, religiju i hrvatski jezik, znanost i srpskohrvatski jezik. Tipičan silogizam njezine nakazne logike glasi: *hrvatski jezik* je religija, Kordićeva je za *srpskohrvatski jezik*, ergo, Kordićeva je za znanost. Lingvistika nikako ne uspijeva skužiti da njezin silogizam nije na mjestu, jerbo *hrvatski* i *srpskohrvatski* nisu *kontrarne* (suprostavljene) nego *kontradiktorne* veličine. Dakle, kada bi hrvatski jezik u prvoj premisi i bio religija, što je naravno totalna glupost, time se ipak nikada ne bi moglo dokazati da je serbokroatistica znanstvenica, jerbo bi *srpskohrvatski jezik* u drugoj rečenici bio samo *nešto različito* od religije (nešto *kontradiktorno*), te Kordićeva nikada, baram u tom tipu silogizma, ne može dokazati svoju znanstvenost. Isti tip *Trugschluss-a* susreće se tijekom čitave argumentacije Snježane Kordić.

poznajem mnoge, mene ne bi ni u snu nazvao »neznalicom«, a najmanje oni koji su čitali moje radove. Dapače, moje studije cijene i njemački filozofi i njemački slavisti⁵, pa ne patim od kompleksa manje vrijednosti kao Kordićeva. Nadalje, o sebi prvi put nisam mnogo pisao jer se nisam htio previše hvaliti pred supolemičarkom koja je bez zanimanja, a najmanje zbog toga što bih se imao bilo čega postidjeti.

Ipak, da se Kordićeva drugi put ne bi zalijetala, to joj treba biti jasno da je Pandžiću u službi konkretno povjerena i izobrazba mlađih kolega, to će reći svršenih sveučilišnih studenata (referendara) koji se spremaju za drugi državni ispit, pa stoga mora predavati ne samo u »seoskom« centru nego i u državnom nadregionalnom, zemaljskom seminaru za pedagogiku, u glavnom gradu jedne velike savezne države, s otprilike milijun stanovnika. Osim toga, po pozivu Pandžić sudjeluje u jednom sveučilišnom znanstvenom projektu, a mogao bi do konca svoje profesionalne karijere raditi samo na tome, imao bi dovoljno posla. U tom sveeuropskom *filozofijskom* projektu koji djelomice financira Europska Unija, surađujem u projektu izdavanja dosada neizdanih djela renesansne filozofije. Tu sam u program »ubacio« i odgovaram za latinska djela našega mudroslovca i bogoslovca Jure Dragišića (1445-1520). U drugom, slavističkom, ali također međunarodnom projektu, s jednim slavistom bih uskoro mogao postati suvoditelj projekta kritičkoga izdanja *ruskih* prijevoda (17. st.) i komentara slavnih *latinskih* djela *Ars brevis* i *Ars magna* poznatoga *vjeroučitelja* Katalonca Ramona Llulla (1232-1316), oca katalanske književnosti. Suradnju na tom projektu mi je ponudio, nakon što je čitao moje izdanje Kašićeve gramatike i neke druge moje radove o renesansnoj filozofiji, jedan engleski slavist⁶. Od posla, međutim, jedva nalazim slobodnog vremena, pa moram smanjivati deputat (satnicu) predavanja, pa ću drugi projekt najvjerojatnije morati otkloniti. Toliko zasada o meni, no možemo nastaviti raspravu *ad personam* ako Kordićeva i nadalje bude željela pokazivati svoj vlastiti *znanstveni Olimp* i moju *nezналаčku minornost*.

U samoj stvari pak, dakle što je bio povod da me se Kordićeva dovezala, tj. zašto prevodim *ilirski s hrvatski*, valja se bojati da ona ni ovaj put ne će razumjeti što sam ja to objavio ili tvrdio, jer te stvari ne spadaju u njezin koncept »serbokroatistike«. Iznova će *raspištoljiti* iz svih oruđa po meni, biva krivotvo-

---

5 Protivu boljega znanja Kordićeva tvrdi (str. 278) da je moje izdanje Kašićeve gramatike (2005) predstavljeno tek »u glasilima naših iseljenika u svijetu«, a njezina knjiga da se recenzira »isključivo u znanstvenim časopisima«. Ipak, osim jednoga švicarskog portala (www.croatia.ch), iseljenici se, nažalost, nisu zanimali za moju knjigu, ali su recenzije objavili međunarodni časopisi *Zeitschrift für slavische Philologie*, *Wiener slavistisches Jahrbuch*, *Contrastive Linguistics*, *Historiographia Linguistica*, a i neki drugi časopisi u Rusiji, Češkoj, Japanu, Hong-Kongu i Brazilu. Kordićekini radovi, naprotiv, dobivaju najbolje ocjene u časopisu *Slovesa* iz Banja Luke, te u izdanjima *Matice srpske* iz Novoga Sada. Najodanije penegirike (*totalni lingvistički opis*) piše joj »sintaktičar« Miloš Kovačević.

6 Ovdje moram Kordićevoj reći da *vjeroučitelj* Llull ima neke veze ne samo sa *scientia universalis* Gottfrieda Wilhelma Leibniza, nego i sa jansenističkom *Grammaire générale et raisonnée* iz Port-Royal (1660), o kojoj serbokroatica, naravno, nema pojma. U svakom slučaju to je, za zahtjevnije gramatičare, iznimno izazovna tema.

rim prošlost, iako za tu tezu ona doista nema nikakva stvarnog razloga. Već jednom nije razumjela što sam ja to učinio (priredio *kritičko latinsko izdanje* prve hrvatske gramatike), pa misli da sam ja *tek preveo* na hrvatski jezik tu gramatiku. Ja sam tu gramatiku *i preveo*, ali samo zbog toga što Kordićeva ni slični nazovi lingvisti ne znaju čitati ni latinski ni prvu hrvatsku gramatiku, ali to nikako nije sve što sam učinio. Pa kada Keipert (2006) hvali moje izdanje a kudi moj prijevod *illyricus s hrvatski*, Kordićeva uopće *ne kuži* o čemu je riječ. Keipert je očito bio pomislio da se *ilirski* kod Kašića i kroz povijest odnosi i na *srpski* i na *hrvatski* »đuture«, tako bi to rado imala i Kordićeva, pa kao dokaz navodi ilirca Dragutina Rakovca i njegovu želju da ilirski proširi od Jadrana do Crnoga mora. Međutim, ja sam već u mome prvom odgovoru naveo da usprkos želji iliraca niti jedan jedini *Srbin* (dakle jedan od onih koji su u pisanju koristili *salo debeloga jera*), barem meni takav nije poznat, ni u Kašićevo vrijeme ni poslije, a najmanje u 19 st., nije htio ni čuti za ime ilirsko, bilo za svoj jezik, bilo za svoj narod. Apsolutno nitko, a najmanje Vuk Karadžić⁷. Slična je situacija i s latiničnim pismom. Kada Kašić piše latinicom on doista ne misli da bi ga pravoslavni Srbi prihvatili, ponajmanje zbog njegova jezika (za njih su pučki jezik i latiničko pismo stoljećima bili *apsolutna kontraindikacija*), on piše za katoličke misionare u misijama, često strance, koji su trebali naučiti hrvatski jezik. Što su o tome mislili Srbi u njegovo vrijeme i kasnije trebala bi Kordićeva pročitati kod Jovana Skerlića (1909), kojega sam već bio citirao. E sada, ako Keipert nije znao da su svi Srbi kroz povijest bježali od imena i slova ilirskoga (»latinski prozelitizam«) kao vrag od tamjana, to mu možemo oprostiti. Njemu sam, ali i Kordićevojoj, već postavio zadaću, ali još ne reaguju: navedite mi ime jednoga jedinog pravoslavnog *Srbina* kroz povijest koji je u *unutarsrpskom diskursu* bio prihvatio *ilirsko* ime *svoga* jezika, pa tek onda ispravljajte moj prijevod. Jedini *suvremeni srpski* zagovornici teze da je Kašićeva gramatika u stvari gramatika *srpskoga* jezika, samo da se jadnik Kašić malo zbunio oko imena, pisma i *sala debeloga jera*, jesu, gdje će suza neg' na oko, potpisnici pamfleta *Slovo o srpskom jeziku*, uključujući i Miloša Kovačevića, znanstvenoga intimusa gospođe Kordić. Keipert, vjerujem, ne bi, za razliku od Kordićeve, rado htio biti u njihovu društvu, ali ipak, realno gledajući, ispada da je i on, iz neznanja, na njihovoj strani. Stoga je i Kordićevojoj vrlo bitno da ilirski *retroaktivno* bude *jedan jezik* sa srpskim, što je napustio čak i Pavle Ivić, jer bez toga ne može ni današnji hrvatski biti jedno sa srpskim, i zbog toga se ona konačno dovezala moje malenkosti, iako joj nije bilo uzmanjkalo »neprijatelj«. Nakon nje će, imamo podjelu rada, braća *slovopisci* taj jezik *zakonopravilno prisajediti* kao isključivo *srpski* jezik, a Kordićeva će reći da ona ipak s time nema ništa, nego da ona samo poput Galileja *objektivno* sudi (*štokavski* = *jedan jezik*), dočim će *slovopisci* objektivno, tj. »zakonopravilno aminovati«: *jeste jedan ali srpski*.

7 Moguće da se ipak pokoji Srbin kroz povijest izjasnio spremnim »prisajediti iliričesku« književnost, ali nikada svoju proglasiti »iliričeskom«. No, i to su bile apsolutne iznimke kod Srba.

Drugi prigovor, onaj o mojoj gramatičkoj terminologiji u prijevodu Kašićeve gramatike, još je apsurdniji. Kordićeva veli (str. 279) da »...nitko nema Pandžićevo *brojevno pridjevno ime*«, što bi trebalo dokazati da sam lingvistički neobrazovana osoba. Imaju, imaju, uglavnom sve gramatike prije 19. st., dakle kroz otprilike sedamanest (17) stoljeća, pa tako i Kašićeva (*nomen adjectivum numerale*), što, naravno, lingvistički neobrazovane osobe ne znaju. Stoga, dakle zbog njezine manjkave izobrazbe, ovdje bih sada morao objašnjavati gospođi Kordić zbog čega i kako to Kašić koristi takvu terminologiju u nominalnoj morfologiji pa i taj pojam, a istoga nema u gramatici iz koje je ona, kao žena jedne knjige, crpila sva svoja gramatička znanja. Tek ukratko, ne bi li ipak vrlo lingvistica malo uznapredovala u gramatici, tradicionalna gramatika nema istu podjelu vrsta riječi koju je učila bivša lektorica Kordić (imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, itd.). Tu klasična gramatika ima malo logičniju podjelu, recimo na *nomen substantivum* (*ime bića*, ne *imenica*) i *nomen adiectivum* (*pridjevno ime*, ne *pridjev*, jer tu ima i današnjih zamjenica), a od tih *pridjevenih imena* jedno je i *nomen adiectivum numerale*, tj. *pridjevno brojevno ime*. Broj dakle nije posebna vrsta riječi kao u današnjim gramatikama hrvatskoga jezika nego tek jedna od podvrsta *pridjevenih imena*. Dakle, kada kažemo *tri*, taj broj se logički i danas uvijek odnosi na *ime nekoga bića ili stvari*, odnosno pridjeva se imenu (npr. *tri ribe*, *četiri žabe*, ili sl.), pa ne može logički stajati sam za sebe (*tri*), pa konačno stoga broj nije posebna vrsta riječi (jer bez bića ili stvari ne označava ništa). Nadam se da je lingvistica sada razumjela zašto sam preveo tako, tj. iz *čisto didaktičkih razloga*, kako bi i ona, u povijesnoj gramatici i filozofiji jezika potpuni analfabet, u latinskome jeziku također, razumjela da Kašić ima, koje li drskosti, malo drugčiji gramatički metajezik nego ona sama. Za prvu lekciju je dosta, iako bi njoj ovdje valjalo pojasniti i zašto zamjenica i pridjevno ime ne odgovaraju današnjem opsegu, zašto vremena i načini divergiraju, ali to bi nas doista vodilo daleko od teme, a Kordićeva bi trebala jako mnogo vremena da bi sve to shvatila. Međutim, meni je iz svega ovoga postalo razvidno da vrlo lingvistica nema blage veze ni sa suvremenom kognitivnom gramatikom, niti sa semantikom općenito, inače ju ne bi smetao Kašićev semantički ustroj prve hrvatske gramatike, još manje moj prijevod.

3. *Ad rem*

Desetak od dvadesetak stranica svoga smušenoga teksta Kordićeva koristi kako bi pokazala da ja (str. 262) mislim što ne mislim, tj. »on misli da je današnja podjela ljudi na hrvatsku nacionalnost, slovensku nacionalnost, makedon-

sku itd. bila zadata objektivnim svojstvima tih ljudi«. Što bi to trebalo značiti Kordićeva je već prije (str. 258) pojasnila: »Njegova osnovna teza je da a) oduvijek postoji hrvatski narod, b) svaki narod ima svoj jezik, c) iz toga proizlazi da oduvijek postoji zaseban hrvatski jezik, d) ako taj jezik postoji oduvijek, podrazumijeva se da postoji i danas«. A kakve to sve veze ima s Pandžićem? Apsolutno nikakve. Pandžić je jasno iznio svoje stavove o tim pitanjima, na koje se Kordićeva ne osvrće, već priča o sablasnim vjetrenjačama koje joj se ukazuju u glavi, a ne citira Pandžića gdje je što rekao.

Pandžić, još jednom, nigdje nije govorio da je bilo koja nacionalnost zadana »objektivnim svojstvima ljudi«, ali je Kordićeva govorila, to ponavlja neprestano, da je jezik zadan »objektivnim«, tj. određenim *genetskim svojstvima* (npr. *štokavski = srpskohrvatski*). Naprotiv njezinoj tvrdnji, Pandžić će, poput mnogih autora koje citira Kordićeva, biti mišljenja da nacija nastaje kroz »povijesni diskurs« određenih ljudi na određenom području, ali se taj *diskurs* odvija i razvija na *povijesno specifičan način za svaku od nacija*, poglavito među slavenskim narodima, inače to i *ne bi bio diskurs*, a ne na jedan te isti način za sve nacije, kako to zamišlja Kordićeva. Upravo stoga sam se usudio priupitati vrlo lingvisticu da znanstvenoj zajednici i širem čitateljstvu pojasni samo jednu jedinu stvarčicu:

Kako to da nastanak i jedinstvo neke nacije počiva na *povijesnom diskursu* (elita, ovih ili onih staleža ili običnih ljudi), što prihvaća i Kordićeva, a jezik, naprotiv, da se, iako je on *diskurs par excellence*, definira, kako tvrdi ista Kordićeva, prema nekim *objektivnim, izvanjskim*, to će reći *genetskim ili strukturalno-geografskim* karakteristikama (štokavski dijalekat) bez ikakva diskursa? I to je *srž* spora. Kada bi Kordićeva logično i razvidno odgovorila na ovo pitanje onda ne bi više mogla zabavljati čitateljstvo *Književne republike*. Stoga, zaključujem, na ovo pitanje ona nikada ne će odgovoriti, barem ne logički suvislo, i zbog toga je svaka diskusija s njom uzaludna. Međutim, ipak nije jasno kako ona uopće *može sanjati* da bi je neko sveučilište u Njemačkoj pozvalo za profesoricu ako nije u stanju riješiti tu najbanalniju logičku dilemu u koju je sama sebe i svu svoju znanost uvukla. Lakše je naravno reći da je netko drugi kriv, da je netko progoni, nego li priznati da je njezina znanost manjkava.

Zapravo, sumnjam da će ona ovo moje pitanje i razumjeti, budući ga nije razumjela ni prošli put, iako sam to pojasnio na str. 210. Tada sam već jasno formulirao gdje je skrahirala teorija Snježane Kordić, međutim veleučena gospođa se na to ne osvrće. Stoga za čitatelje ponavljam to odlučujuće pitanje, koje sam prošli put bio formulirao otprilike na sljedeći način: Ako je nastanak svake nacije uvjetovan povijesnim *diskursom*, tijekom kojega su se određeni ljudi našli zajedno u jednoj a neki drugi opet u drugoj zajednici, što Pandžić uopće ne osporava (osporava međutim tvrdnju da je povijesni diskurs kod svih nacija tekao na isti način, po istoj šabloni), kako to i zašto to jezik (nacionalni

ili višenacionalni, svejedno) biva definiran, barem po Kordićevoj⁸, Iliji Garašaninu, Vuku Karadžiću, Pavlu Iviću, Radmilu Marojeviću i Milošu Kovačeviću, prema *pozitivnim*, tj. genetskim kriterijima (*štokavski* = jedan jezik, *ergo* srpski za ovu elitu)?

Da je Kordićeva kod mene bila završila početni tečaj formalne logike⁹, o modalnoj logici ovdje nećemo trošiti vrijeme, ovo bi je pitanje doista protreslo, pitala bi se kako riješiti logički problem. Zar stvarno misli da njemački profesori lingvistike, kod kojih se natječe, ne poznaju ovu stranputicu njezine »znanosti«? Kada bi znala logički argumentirati ona bi mogla doći do zaključka da je i svaki jezik, kao i svaka nacija, nastao u diskursu, dakle ako A onda i B, u jednom diskursu ovaj, u drugome opet onaj jezik, u trećem povijesnom diskursu neki višenacionalni, »policentrični« zajednički jezik, već prema povijesnoj konstelaciji i razvoju pismenosti i komunikacije (diskursa) među određenim ljudima i nastajućim kulturama. Dante bi rekao *così o così*.

Bilo koji od mojih đaka ili studenata s kojima sam na tečaju formalne logike zajedno čitao po nekoliko poglavlja iz Aristotelove *De interpretatione* (posebno tzv. *Seeschlachtspassage*), bi na ovome mjestu pokušao uskladiti obadvije pozicije, odnosno *odbaciti* onu koja nije logična. A ta je da je neki *književni jezik* moguće definirati čisto *genetsko-strukturalnim* kriterijima, bez obzira dakle na *diskurs* i povijest nastanka, to jest bez obzira na činjenicu koji su ljudi s kojima gradili određenu zajednicu a koji ne. Upravo zbog toga zajedničkog povijesnog *diskursa* moglo se dogoditi da obični ljudi u Hrvatskoj, iako trodijalekatne jezične osnove, čute jezično zajedništvo hrvatskoga književnog (štokavsko-jekavskog) jezika, a ne i srpskoga (štakavsko-ekavskog) književnog jezika, iako je genetski moguće ustanoviti određenu objektivnu, pozitivističku sličnost u *strukturi* srpskoga i hrvatskoga književnog jezika, naravno ako posve zanemarimo različitost pisama. Hrvati su dakle kroz povijest *izdiskurzirali* svoju hrvatsku naciju i hrvatski *književni jezik* na *štokavsko-jekavskoj* osnovi, a Srbi svoju naciju i srpski jezik na *štakavsko-ekavskoj* (šumadijsko-vojvođanskoj) dijalekatnoj osnovi, ako je dijalektologija (*čt-*, *št-*, *šč-*) ovdje uopće bitna. Isto tako su stoljećima 23 Habsburgovca bili *njemački carevi*¹⁰, pa se *njemački*

---

8 Kordićeva tvrdi da ona ipak nije istoga mišljenja kao ovo društvo. Zbilja? Da je štokavski jedan jezik tvrdi i ona i svi nabrojani mušketiri velikosrpske jezične politke. Jedina razlika je u tome da bi Kordićeva taj jezik zvala *srpskohrvatski* a rečena gospoda *srpski*, pa je za njih štokavski dijalekt ujedno i *definiens* granica Velike Srbije (Goebel 2005) i srpske nacije. U naivnijoj interpretacijskoj varijanti moglo bi se reći da Kordićeva danas revno služi tim mušketirima, kako bi to rekao Milovan Đilas, kao »korisna budala«, i to na putu ostvarenja iste ideje.

9 Valja priznati, a ne grijehiti dušu, da bi i priručnik formalne logike Gaje Petrovića, koji je svojedobno kolao po školama u Hrvatskoj, iako je bio tek kompilacija tuđih priručnika, ipak pomogao da Snježana Kordić uopće sazna što je to silogizam, koliko ih tipova ima, čemu oni služe, te zašto logiku ne može zaobići nijedna znanost. Nažalost, ona nije prošla nikakav tečaj logike za vrijeme svoga školovanja, što je danas teško kompenzirati.

10 *Sveto rimsko carstvo njemačke nacije* (*Sacrum Romanum Imperium Nationis Germanicae*) pojavljuje se kao pojam već od 15. st., a od 16. st. do 1806., kada se carstvo gasi, skoro isključivo. To bi Kordićeva znala da je imalo primirisala njemačke škole. Ona, međutim, punih pluća tvrdi da se njemačka nacija formira tek od sredine 19. stoljeća, iako se tu radi o suvremenom pojmu njemačke nacije. Ovih dana *Drugi program njemačke*

jezik etablirao kao zajednički i u Austriji i u Njemačkoj i u Švicarskoj, usprkos svim razlikama, i to stoljećima prije razvoja modernih nacija, pa zajednički njemački jezik nikoga danas uopće ne smeta. Oni su to stoljećima diskutirali i prihvatili taj jedan kulturni jezik, bez obzira na regionalne različitosti. I točka.

Njihov je diskurs prošao na jedan način, hrvatski i srpski se pokušavalo ujediniti, odnosno početno *zajednički diskutirati*, i to tek onda kada su i nacije i diskursi već stoljećima diskutirali *u drugome pravcu*. Stoga je i projekt zajedničkoga jezika u Hrvatskoj i Srbiji definitivno propao, premda ga Kordićeva uspoređuje s okretanjem Zemlje oko Sunca (Galilei). Stvarnost je daleko bizarnija, taj »srpskohrvatski jezik« postoji još jedino u samodiskursu (*soliloquia*) Snježane Kordić, samo u njezinu krilu poput one »zlatne ptičice« koju spominje.

Sva ostala argumentacija rezultira zapravo iz ove prve spoznaje. Hoće li tko njemački jezik u svojoj deskriptivnoj teoriji nazvati jednim *policentričnim jezikom* ili ne, posve je svejedno svim današnjim govornicima toga jezika, to ostaje određena *lingvistička konceptualizacija* koja uopće ne utječe na pitanje postojanja, nastanka i razvoja (povijesnoga diskursa) jednoga i istoga njemačkoga jezika. Nasuprot tome, »srpskohrvatski« bi jezik valjalo tek danas *kroz diskurs stvoriti* kao svim potencijalnim *diskursantima* jedan i imenom općeprihvatljiv jezik, da bi taj tek potom uopće mogao i u znanosti – ona dolazi *post festum* – biti *jedan zaseban jezik (Einzelsprache)*. Tek kada bi bio od svijua prihvaćen kao jedan *zaseban jezik*, mogli bi ga neki lingvisti *u svome metajeziku i samo za svoje potrebe* nazivati *viševarijantnim ili policentričnim jezikom*. Od toga zajedništva, ni uza svu prisilu, u slučaju hrvatskoga i srpskoga nije ostalo ništa, a kamoli da bi tko danas dragovoljno sanjao o jednome zajedničkom jeziku.

Simpson je (1994) pokazao da se ni kriterij međusobne razumljivosti, koji Kordićeva apostrofira kao drugi kriterij jedinstva jezika, pošto nije općenito primjenjiv, također ne može promatrati kao *definiens* zasebnoga jezika. Ali kako hrvatske i srpske elite, te obični ljudi danas komuniciraju vrlo ograničeno, ali i tada ne na istom pismu, to je mišljenje Kordićeve da se svi dobro razumiju čisto spekulativno, da ne kažem iluzorno. Međutim, čak da je razumljivost iznimno velika, to nema *nikakve dokazbene snage za definiciju jednoga zasebnog jezika*, a takvih primjera ima i drugdje (norveški i danski). Još manje će o tome odlučivati *mjerenje razumljivosti* indigenih jezika u Sjevernoj Americi što su pokušali raditi neki američki lingvisti (Harris) na osnovi nekoliko stotina riječi, a što bi na hrvatski i srpski željela primijeniti Snježana Kordić. Stoga je Ulrich Ammon (2005: 1536-1543) u najnovijem izdanju trosveščane enciklopedije *Sociolinguistics*, u prikazu »Pluricentric and Divided Languages«,

---

televizije (ZDF) prikazuje seriju u deset nastavaka *Die Deutschen* i to povodom milenija toga carstva. Serija počinje naravno s prvim godinama 11. st. Tko će u tu činjenicu uvjeriti Snježanu Kordić? Nitko, jer takvo što ne postoji u njezinoj glavi. Prije 19. stoljeća, koliko mogu prosuditi, za nju ne postoji ni jezik ni nacija, ni ondje ni ondje.

što Kordićeva ne citira, hrvatski, srpski, češki i slovački ubrojio u rastavljene a ne pluricentrične jezike: »*Divided language; examples are Danish and Norwegian, Czech and Slovak, or Serbian and Croatian*«. Sada Kordićeva pokušava dokazati da Ammon nije razumio kako se svi ti ljudi dobro razumiju (valjda u 21. st. tek na usmenoj, ne na pismenoj razini?), pa da bi imala pravo ona a ne on, pa kako ja nisam razumio Ammona i sl. Usput, Ammona Kordićeva, kako rekoh, uopće nije bila citirala što je on napisao o hrvatskome i srpskome, iako se na njega stalno pozivala kada je pisao o njemačkome jeziku, e da bi kroz teorijski *salto mortale* dokazala da je ista situacija i sa »srpskohrvatskim«. Sada kaže da ga je ipak citirala i kada je riječ o »našem jeziku«. To ipak tek kada je u ruke od redakcije dobila moj odgovor njoj, pa je kao kućni autor u *Književnu republiku* (2008, 1-2), prije objavljivanja moga odgovora, ugurala još jedan člančić pod njenim vječnim naslovom »O naciji, povijesti i jeziku«, gdje spominje raznorazna »zbunjivanja«. Međutim, ni u najnovijem njezinu člančiću (2009) u literaturi nema Ammonova (2005) članka koji *izrijetkom dijeli hrvatski i srpski*, pa je jasno da ga Kordićeva želi ignorirati, tj. barem spriječiti da za nj netko u Zagrebu sazna. Uz taj Ammonov članak njezina je teorija jednostavno *passé*. U stvari, upravo stoga Ammon »zbunjuje«, valjda samo nju, svima drugima u sociolingvistici je stvar posvema jasna: hrvatski i srpski su jednom zauvijek rastavljeni jezici i *basta*, iako je u prošlosti za jedno vrijeme bio tek politički krpljen viševarijantni jezik. Stvar je za sociolingvističku znanost, što potvrđuje i konačna Ammonova konstatacija u toj reprezentativnoj europsko-američkoj i najnovijoj enciklopediji struke, jednom zauvijek ne samo praktično nego i teorijski okončana. Stoga preporučam gospođi Kordić da ubuduće ne spominje Ammona kada bude govorila o njezinom privatnom »srpskohrvatskom« jeziku¹¹. Po Ammonu toga jezika uopće nema, pa njega Kordićeva (2009) jednostavno krivotvori. *Und Schluss!*

Najsmješnji je, bar za mene, njezin prigovor o razlikama *plattdeutsch* – *hochdeutsch*, osporava ono što nisam tvrdio a ne odgovara na ono što jesam. Sasvim je svejedno gdje koji počinje a gdje koji završava danas ili kroz povijest, odlučujuće je da *nema genetskoga kriterija* za određivanje granice gdje počinje a gdje završava *današnji njemački* ili *nizozemski*. Stoga ponavljam (str. 203): »Ovdje bih mogao našire obrazlagati *shortcoming* pokušaja definiranja jezičnoga jedinstva na osnovi predmnijevanoga genetskoga zajedništva određenih dijalekata metodom *strukturnalne dijalekatne geografije* (»dijalektološko makazarenje«), koja i danas nažalost dominira u Hrvatskoj na štetu povijesne dijalektologije, ali mislim da to nije potrebno. Umjesto toga pozvat ću se tek

---

11 Kordićeva nijeće i da je Heinz Kloss vidio hrvatski kao *Ausbausprache*, citirajući neke rane Klossove radove. Umjesto da meni prigovara ovo ili ono mogla je priupitati Klossova učenika Leopolda Auburgera zašto je u Njemačkoj još 1988. objavio knjigu o glagolskoj morfologiji *hrvatskoga jezika* koju je napisao upravo kod Klossa, i to još u vrijeme kada su neki jezikoslovci u Zagrebu, pa i njezini učitelji, cvrkutali o zajedničkom srpskohrvatskom jeziku.

na pojašnjenje J. M. Y. Simpsona (1994: 1895), jednoga od izdavača reprezentativne desetsveščane *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, koji je na osnovi usporedbe raznih dijalekatnih *continua*, germanskih, romanskih i slavenskih, na istom mjestu zaključio: ›*There is therefore no linguistic reason for postulating a boundary where ›German‹ ends and ›Dutch‹ begins [...]. If it is attempted instead to regard ›a language‹ as a ›group of dialects‹, it will be apparent that one has no independent, universally applicable linguistic criterion by which one language can be singled out as opposed to another, genetically related, one.* U svakom slučaju taj kriterij genetskoga jedinstva za razgraničenje jezika nije općenito primjenjiv i zbog toga je genetsko-lingvistički uopće, a povijesno-sociolingvistički posebice, neodrživ«. Taj je kriterij jednostavno neodrživ u lingvistici, to je po Simpsonu stanje znanosti, nitko ga u bijelom svijetu za klasifikaciju *književnih i živih jezika* ne zastupa, jer jednostavno nije općenito primjenjiv, tj. ni tamo gdje se govori tzv. *štokavskim* jezikom.

Potom sam bio pokazao (str. 210) zašto je ta teorija neodrživa, što Kordićeva međutim uopće nije razumjela, što me više uopće ne čudi: »To znači, kada Kordićeva tvrdi da je zbog izabranog štokavskog narječja to jedan jezik, ona suspendira ne samo jezičnu realnost postojećih jezika, naroda i država, nego *griješi i u teoriji*, odnosno u pretpostavci da se *iz pozitivnoga opisa i izoliranja nekih osobina* određenog dijalekta ili jezika *uopće može znanstveno utvrditi i stvarnu definiciju opsega istoga jezika dijakrono i sinkrono*, tj. niječući svaku mogućnost, bilo povijesnoga razvoja i identificiranja, bilo aktualne volje predmetne jezične zajednice.« Dakle, sasvim je svejedno iz kojih su se dijalekata razvili nizozemski i njemački jezik, ili gdje danas počinje jedan ili drugi, to se barem *nikako ne da dokazati* time gdje *genetski gledano* počinju ili se razvijaju dijalekti tipa *plattdeutsch (niederdeutsch), niederländisch, hochmitteldeutsch* oder *ostfriesisch*, ili bilo koji od tih i sličnih dijalekata. Pandžić dakle nigdje nije bio tvrdio, što podmeće Kordićeva (str. 272), da »*plattdeutsch* i nizozemski imaju monodijalektalnu osnovu«, isto tako nije tvrdio da »*plattdeutsch ... i njemački*« imaju monodijalektalnu osnovu. Tvrdio je, naprotiv, da jedan dio Nijemaca u svakodnevnoj uporabi i danas koristi *plattdeutsch*, tako i jedan dio Nizozemaca, posebice kroz povijest, a da je ipak jednima književni jezik njemački (*hochdeutsch*), drugima nizozemski. Samo to je tvrdio Pandžić. Zapravo, svaka dva susjedna sela od izvora do ušća Rajne bolje se međusobno razumiju od sela napreskok, i to od Alpa do Rotterdama. Međutim, *nikakva genetsko-lingvističkoga* razloga nema danas na njemačko-nizozemskoj granici reći da se na jednoj strani govori i piše njemački a na drugoj nizozemski književni jezik. O tome je u prošlosti odlučila politika i volja (*diskurs*) ljudi koji su se priklonili jednoj ili drugoj opciji. Slično se dogodilo i u istočno- i južnoslavenskom dijalekatnom kontinuumu. Za prihvaćenost književnoga hrvatskoga ili srpskoga jezika nikakvu ulogu ne igra činjenica dokle se protežu */d/ - /j/ - (*dj)*, te */što/* ili */šta/* (*čt-*, *št-*, *šč-*) izoglose. Od Alpa do Egejskoga mora, primjerice, svaka

dva susjedna sela su se u povijesti jezično bolje razumjela od udaljenijih sela, tako i slovenska sela sa zagorskim selima bolje nego li zagorska sa slavonskim štokavskim selima. Isto tako torlačka sela prema bugarskoj granici su se daleko bolje razumjela s bugarskim govorima nego sa srpskim govorima u Semberiji i Mačvi. I usprkos tome *književni se hrvatski jezik*, slično i bugarski i srpski, iz jedinstvenih povijesno-političko-religijsko-jezično-kulturnih razloga danas ustalio na svom odgovarajućem području kod određenih ljudi, bez obzira na činjenicu gdje se i kada može zboriti o genetsko-lingvističnome štokavskome ili ovome ili onome zajedništvu.

Perverzija zaključka Snježane Kordić je stoga u tome da se biva ja slažem, a ne ona sama, sa srpskim jezikoslovcima o tzv. *pozitivnim kriterijima* za određivanje jednoga jezika za jednu naciju (str. 276): »Iz Pandžićeve tvrdnje da u policentričnost jezika ›mogu tek pokojega naivnog čitatelja Književne republike i(li) neizlječivoga Jugoslavena uvjeriti« (211) vidi se da Pandžić ne samo što jezik pogrešno identificira s nacijom nego ga pogrešno identificira i s državom.« Golem je broj ovakvih pogrešnih zaključaka u članku gospođe Kordić, ali ja nemam volje odgovarati na svaku glupost. Ona uopće ne razumije što želim reći, ali ne poznaje ni praksu znanstvene argumentacije. Kada sam pisao o »neizlječivome jugoslavenu« ono sam *j* pisao minuskulom, tako je to i otisnuto, Kordićeva prepravlja u majuskulu, pa taj *jugoslaven* nema blage veze, barem ne u mom diskursu, s konačno propalom Jugoslavijom kao državnom konstrukcijom, a još manje s izmišljenom nacijom, nego ima veze tek s *propalom ideologijom jugoslavenstva* (slične su propale ideologije komunizam i fašizam). Daleko od toga da bih ja izjednačavao nepostojeću državu s nepostojećim jezikom, to je ipak diskurs same Snježane Kordić, a ne Pandžićev.

Isto tako nigdje nisam napisao da je Kordićeva tvrdila da se jezik mora »podudarati s državom«, uopće ne. Pandžiću je poznato da jezici iz ovih i onih povijesnih razloga mogu biti književni jezici više nacija (npr. španjolski, engleski), zvali se oni u tipološkoj *metajezičnoj* klasifikaciji danas *policentrični, multicentrični, plurikontinentalni, intra- ili interpatrialni*, ili tome slično, sasvim svejedno. Dakle, Pandžiću je poznato da Kordićka ne tvrdi da se jezik podudara s državom. To joj doista nigdje nisam spotaknuo. Što ona opet ne zna, zbog očevidnoga pomanjkanja logičnog načina zaključivanja i niske razine apstrakcije, a to ipak zna Pandžić, jest činjenica da se ne može generalizirati i tvrditi da je posvuda ista situacija odnosa nacije i jezika (povijesnoga diskursa), tj. ako su donekle slični povijesni razvoji bili u Engleskoj i Americi, Španjolskoj i Kolumbiji, Njemačkoj i Austriji, onda tako nije moralo biti i u Hrvatskoj i u Srbiji, Poljskoj i Ukrajini, Lausitzu Gornjem i Donjem, itd. Naprotiv, zbog ovoga ili onoga povijesnoga razloga jezici su se izdiferencirali u »povijesnom diskursu«, a ne *za jedan dan* svi na jedan način, svi jezici recimo po definiciji genetsko-lingvističkih kriterija, primjerice jedan jezik u jednomu danu u jednoj bečkoj krčmi (1850) zbog zamjenice *što* ili *šta*, kako to tvrdi

Kordićeva za njezin jezik policentrični. Dočim Kordićeva prizna da se normiranje književnih jezika, bilo kojih, slično izgradnji nacija, mora metodički promatrati *ne genetsko-strukturalno-tipološki* nego *povijesno-sociolingvistički*, dakle da bez obzira na ove ili one genetske i dijalekatne kriterije ipak mogu nastati različiti, tipološki promatrano, izvorno monodijalekatni ili polidijalekatni književni jezici, tj. kada to prizna za njemački i poljski, gornjo- i donjolužičko-sorbski, priznat će to i za hrvatski i srpski, te bilo koji drugi jezik. No, za to joj, u pomanjkanju logike, očito treba vremena.

Doduše, *strukturalni i sinkroni* pristup jeziku (*langue*) kao izvanjskom, reificiranom (opredmetljenom) sustavu znakova, koji je uveo Saussure u 20. stoljeću, gdje genetska lingvistika praktički ne igra nikakvu ulogu, kod nekih je jezikoslovaca ostavio dojam da je to i jedini pristup, iako u zbiljnosti to ni kod samoga Saussurea nije jedina razina jezika. On je vrlo dobro znao da i *parole* igra iznimno veliku, ovdje bih to nazvao, *socijalnu* dimenziju jezika. Također mu je, kao školovanom indogermanistu, i dijakronijski, također strukturalni pristup, bio vrlo važna metoda analize jezika. Jeziku se dakle i u strukturalnom smislu, barem prema Saussureu, mora pristupati s više strana, ali i tada u punoj svijesti da niti jedan od tih pristupa sam za sebe ne može tvrditi da je sa izvana definirao *ovaj ili onaj jezik*, usprkos višeslojevitim nastojanjima kasnije strukturalistički motivirane lingvistike, ne manje i u isto vrijeme nastale analitičke filozofije.

U konačnici dakle, ni Saussure sam (*Cours de linguistique générale*), ni bilo tko od njegovih doista brojnih nasljednika, ne bi za sebe tvrdio da on može *prosuđivati i presuđivati*, pogotovo ne u ime konačne objektivnosti, tko koji jezik govori i kako će se taj jezik zvati, njega zanima tek *opis strukture jezika, bilo kojega a ne jednoga jezika*. Strukturalno-sinkronijska metoda je bez sumnje ubrzala nastanak novih i često kratkoživih poststrukturalnih deskriptivnih lingvističkih teorija, ali ni jedna od tih teorija ne bi sebi priuštila takvu *hybris* da bi tvrdila da napušta *deskriptivnu* i preuzima *preskriptivnu* zadaću lingvistike. To bi u konačnici značilo da je netko prosudio da je upravo *ta i jedino ta* deskriptivna teorija ona ultimativna i nepromjenjiva, zapravo identična sa svojim predmetom, sa samim *langue*. U tom momentu, međutim, jezik više ne bio bilo moguće promatrati kao reificiranu izvanjsku stvarnost sustava znakova, nego bi *jezik i metajezik* bili zapravo identične veličine. Saussureu to stoga ne bi nikada palo na pamet jer bi to praktički značilo ne samo gubitak dostojanstva lingvističke znanstvenosti, nego bi nastalo ono, što je Martin Heidegger kasnije naširoko tematizirao, tj. da su i jezik i metajezik mogući tek *kao poezija*, analiza jezika stoga moguća tek u uvijek iznova ubačenim metaforičnim, nikada završenim formulacijama (*je neu*).

Sumnjam da će »serbokroatistica« Kordić razumjeti o čemu ja to ovdje zborim, za nju je ova razina diskursa neka čudnovata priča. Stoga ću, ne zbog nje nego zbog čitatelja, na jednom drugom primjeru pokazati zašto strukturalna

analiza jezika, bez obzira koja, iako posve legitimna, nema upravo ništa s pitanjima definiranja tzv. plemenskih, nacionalnih, višenacionalnih, policentričnih ili polikontinentalnih jezika. Ona može promatrati i opisivati *svaki* od tih i svaki od bilo kojih drugih jezika kroz *svoje metajezične naočale, ali ne može te naočale proglasiti jednim, bilo kojim jezikom*. A upravo bi to htjela Kordićeva, najprije preuzeti jedine za nju postojeće matajezične naočale *strukturalne lingvističke geografije*, koja se neuspješno pokušava uvesti tek 50-tih godina 20. st. (Weinreich 1954), te nema veze sa Saussureom, pa potom zaključiti da su te *naočale i sâm jezik* koji je ona definirala za sve ljude unutar granica koje je povukla za zelenim stolom prema nekim izoglosama¹² ili umišljenim vokalskim dijasistemima. Nažalost, takvu *primitivnu, tj. predznanstvenu identifikaciju* a) strukturalne analize jezika, b) strukturalne geografske dijalektologije i c) definiranja književnih jezika (tzv. osakaćeni »lingvistički kriteriji«), s čime Saussure doista nema blage veze, čvrsto zastupa srpska »pozitivistička škola«, ali i, barem u *subtekstu*, poneki jezikoslovac iz Zagreba, uglavnom učitelji Snježane Kordić (usp. Badurina et al. ed. 2009; Kordić 2009). Nitko drugi u bijelome svijetu, izuzev, naravno, Pera Jacobsena i srpskih *slovopisaca* (usp. Kordić 2009: 90), ne bi danas tako lako, ne primijetivši dakle da se radi o posve *različitoj razini* promatranja jezičnih pojava (*Kurzschlusslogik*), sa strukturalne i opće analize jezika (*langue*) »skoknuo« u »strukturalnu dijalektologiju *sui generis*« i u »pozitivnu razdiobu« današnjih književnih jezika.

Ipak, oprez, nije tek ljudski jezik bio predmetom površne strukturalističke analize u dvadesetim i tridesetim godinama 20. stoljeća. Po sličnoj metodi se promatralo i čovjeka samoga, pa su mjerila »rasnih higijeničara« dobivala svoju »znanstvenu« legitimaciju poglavito kod određenih pseudoznanstvenika tipa socijalnih darvinista. Oni su mislili da mogu *objektivno* prosuditi kojoj rasi koji čovjek pripada i to, po navodno posve *objektivnim*, to će reći *mehaničko-strukturalnim* kriterijima. Uopće nisu pitali kojim se metajezičnim sustavom može opisati njihov jezik, što govore ili razmišljaju, nego su se pitali kojoj rasi pripada koji od ljudi. O tome su opet odlučivali *izvanjski objektivni*, danas bi netko rekao *pozitivni genetski kriteriji*, primjerice da li oči stoje duboko ispod čela ili ne, kakav je oblik glave, boja očiju i kose, rast, i sl. Sve su to bile *naizgled mjerljivi* genetsko-strukturalni kriteriji (usp. Daston & Galison 2007: 360), ali u konačnici *što to stoji u glavama* idealno-tipskih »sjevernjaka«, odnosno miješanih »dinaraca« visokoga rasta, ta navodna *mehanička* i(li) *struk-*

12 Takav luksuz izvanjskoga tipologiziranja i imenovanja jezika putem strukturalne geografije i tzv. dijasistema mogu si dopustiti neki indogermanisti kada pišu o prajezicima i pradijalektima, a ne o današnjim književnim jezicima. Međutim, nedavno je, iz čista mira, Mate Kapović (2008: 103sl.) na senzacionalan način otkrio, uz poznate južnoslavenske jezike, i neki novi *srednjojuznoslavenski jezik*, koji bi se barem geografski donekle mogao poklapati sa *srpskohrvatskim* Snježane Kordić, tj. kao jezični »kompleks« od slovenske do makedonske granice. Ipak, Kapoviću nije jasno je li taj jezik uopće ikada postojao, njemu je bitno da postoji *znanstvena konceptualizacija* toga jezika. Komu ili čemu ta proizvoljna i očito samodostatna konceptualizacija uopće služi, Kapović ne bilježi.

turalna metoda nije nikada mogla pokazati. Pokazala je tek ono što je sama *u centimetrima* izmjerila, i to tek na (para)metru koji je *sama donijela*, bez ikakve veze sa *stvarnim osobinama* »premjerjenih« ljudi.

I zbog toga je svaka metoda u jezičnoj i filozofskoj znanosti koja *po jednom jedinom izvanjskom (pozitivnom) parametru*, kao kod Kordičeve, redukcionistički prosuđuje književne i žive jezike ovih ili onih naroda, plemena ili pojedinaca, među znanstvenicima neprihvatljiva. U *metajeziku* su tipologiziranja nužna da bismo dobili usporedive veličine pri analizi (pra)jezika (npr. germanški, baltički, slavenski, itd.), ali se niti jedan ozbiljan lingvist ne bi usudio tvrditi da je on definirao granice *ljudi* koji danas govore ovim ili onim *književnim* jezikom. Lingvisti bi rekli da se ova ili ona izoglosa proteže otprilike dovede ili donde, posve svjesni da je to *tek jedan od tisuće parametara* koji bi se morali koristiti pri analizi svakoga jezika, ali da to blage veze nema s činjenicom gdje danas počinje a gdje završava koji *književni* jezik. To će bolje znati ljudi koji se služe svojim književnim jezikom, a taj će potom lingvisti analizirati, a ne stvarati.

Na koji se način mijenjao pojam *znanstvene objektivnosti* u prirodnim znanostima kroz stoljeća do danas (od prirodne preko mehaničke i strukturalne objektivnosti do tzv. nanomanipulacije) na impresivan način pokazuju Daston & Galison (2007) u knjizi *Objektivität*. U društvenim znanostima opet, gdje je problem *jedinstva mišljenja i stvarnosti* hermeneutički gledano jednostavnije pretpostavljati i demonstrirati, na pitanje što je to objektivnost, daleko je teže jednoznačno odgovoriti. O tome, dakle što je to objektivnost, mnogo se toga dade pročitati kod Immanuela Kanta (*KrV*), ali ne samo kod njega, o čemu ovdje doista ne treba raspravljati.

Tvrditi pak danas, kao što to čini Kordičeva, da je njezina lingvistička objektivnost tako istinita kao što je objektivno okretanje Zemlje oko Sunca, znači ujedno ne poznavati mnoge druge metajezične teorije koje danas opisuju jezik, a te se često ne slažu ni u poimanju objektivnosti ni subjektivnosti. Pa ako ima toliko različitih metajezičnih teorija, to će reći da nije jedna jedina, valjalo bi biti daleko oprezniji s usporedbama (Galilei). U konačnici se tako moglo lako dogoditi, pa se i dogodilo, da je *objekt svoje teorije* (»srpskohrvatski jezik«) Snježana Kordić moguće *sasvim objektivno i prikazala*, ali taj *isti objekt* ona ipak *nigdje nije u stvarnosti našla, nego ga je sama načinila*. Ptičica je dakle doista fina i zlatna, ali *ne može letjeti*. Upravo to je i velika sreća za Kordičevu, ona će je i ubuduće kao kućnoga ljubimca neprestano – uvijek imaginarno nizdlaku – maziti, a čitatelji *Književne republike*, za razliku od čitatelja stručne lingvističke literature, moći će u tom maženju dugoročno uživati.

4. *Quousque tandem?*

Dakle, Kordićeva u pomanjkanju boljih argumenata, nema ih, ali i zbog oskudne argumentacijske razine, na koncu izvlači iz širokoga repertoara priučene terminologije pojmove kao što su (str. 277) »govor mržnje i huškački jezik«. Time da se služim ja a ne ona. Naravno, nije moglo biti drukčije kada je ona manje više sve svoje supolemičare posljednjih godina proglasila i(li) usporedila s nacistima, fašistima, Hitlerovim sljedbenicima i etiketirala sa sličnim manje probavljivim »komplimentima«, pa zašto bih ja tu bio iznimka. Njezina etiketiranja vjerojatno su za nju osobno tek »govor ljubavi«, istinita u istoj mjeri kao i njezin kućni »srpskohrvatski« jezik, koji ona »iz ljubavi prema znanosti« želi nametnuti svim ljudima od slovenske do makedonske granice. »Govor mržnje i huškački jezik« koji meni imputira je stoga kao floskula još priličito nježna formulacija za *najpoznatiju slavisticu* u Njemačkoj. Protivu koga ja to huškam ili koga ja to mrzim, ne veli Kordićeva, ali slijedeći tijek njezine »logike« valda misli da huškam protivu nje, te da je žestoko mrzim. Ili možda huškam protiv velikosrpskih zagovornika rata zovući ih pravim imenom? I nakon poraza srpske okupacijske soldateske u Hrvatskoj (1995), Kordićkin »sintaktičar« Miloš Kovačević i njegovi istomišljenici niječu (1998) u jednom doista huškačkom pamfletu, objavljenom u milijunskoj nakladi (*Slovo o srpskom jeziku*), i hrvatski narod i njegov jezik unutar »štokavskih granica srpstva«, tj. sve do Karlovca i Karlobaga. Je li huškanje tu činjenicu napisati ili je huškanje kidisati na hrvatski narod i granice Republike Hrvatske? O tome bi Kordićeva trebala dobro razmisliti i konačno ispitati na kojoj je strani.

Ipak, Kordićevo je u međuvremenu moglo postati jasno da mržnja i huškanje nije moja metoda, suviše je primitivna. Prije će biti da mi je interes njezinu oskudnu argumentaciju dovesti *ad absurdum*, tako da se *quasi* znanost prokaže kao ono što i jest, tj. kao *anakronistična karikatura znanosti*, koja bi se htjela zvati lingvistikom. Tvrdi da bih nju htio (str. 277) »povezati s P. Ivićem i M. Kovačevićem i predočiti kao zastupnicu njihovih ideja. Ali meni [tj. njoj] nije poznato da su P. Ivić ili M. Kovačević citirali onih nekoliko stotina autora koje ja [tj. ona] u svojim radovima citira[m]«. Tih nekoliko stotina radova koje spominje Kordićeva nisu ništa drugo nego *dimna zavjesa* koja bi trebala sugerirati znanstvenost, a ustvari ipak demonstriraju puku neukost priučene gospođe. Konačno, ti se citirani radovi ne odnose na jezik nego na izgradnju nacija i sl., što sa srpskim i hrvatskim jezikom nema blage veze. Iviću, Garašaninu, Kovačeviću, Marojeviću, isto tako Vuku i Radovanu Karadžiću, ti radovi uopće nisu potrebni za pokazati što to oni hoće. Njima je u prvom koraku dostatno ustvrditi da se srpski jezik utvrđuje tzv. *pozitivnim* ili *objektivnim* kriterijima, odnosno granicama štokavskoga jezika (*štokavski=srpski*). Dapače, svi štokavci da su Srbi. Kordićeva se od njih *u načelu ne razlikuje ni za dlaku*. I ona veli, u

21. stoljeću čak, suprotiva danas važećoj lingvističkoj znanosti (usp. Simpson 1994), da se jedan jezik određuje istim pozitivnim kriterijima, istim *štokavskim* narječjem. Razlika je jedino u tome što taj jezik ona naziva *srpskohrvatskim* a oni *srpskim* jezikom, ali u načelu *slovopisci*, *zemljopisci* i *štokavski balističari* se uopće ne razlikuju od njezinih kriterija za utvrđivanje toga *jednoga jezika*. Pa što bi njima bilo potrebno nekoliko stotina radova da pokažu da nacija nastaje u diskursu? Oni bi naravno odmah *skužili* da načelo diskursa (nastanak nacija) protuslovi *pozitivnom načelu* određivanja jezika i nacije po *štokavskom jeziku*, pa bi ga *a limine* odbacili, jer ne služi velikosrpskim interesima. Po *načelu diskursa* mogli bi naime i Hrvati biti štokavci, a hrvatski bi jezik mogao biti normiran na štokavskom narječju. Drugim riječima, ti velikosrpski teoretičari bi smjesta razumjeli, što Kordićeva još uvijek ne uspijeva, da se dva načela logički isključuju, pa im njezina dimna zavjesa, *neupućenima tek simulira znanstvenost*, uopće nije potrebna. Stoga sam ju već pokušavao uvjeriti, naravno bez uspjeha, da mora odbaciti jedno ili drugo načelo, zajedno oni ne mogu opstati. To opet ne znači, mogla bi Kordićeva krivo zaključiti, da je *pozitivno* načelo, s moje strane gledano, ispravno, te da se slažem s velikosrbima ili s njom. Nipošto, to je posve promašeno načelo za određivanje književnih jezika, ali jedino ono služi velikosrpskim osvajačkim planovima, pa ga stoga velikosrbi kod Kordićeve i posebno cijene. Ona je konačno danas *apsolutna iznimka*, barem kada prihvaća »pozitivno« načelo za definiranje književnih jezika. Međutim, u tom slučaju ostaje joj sukob s logikom prvoga načela, naravno, ako ona uopće želi da je netko zove znanstvenicom. Dakle, apsurdna argumentacija Snježane Kordić, logički promatrano, pobija samu sebe.

Usprkos mome očitovanju, Kordićeva tvrdi da se ja osobno slažem sa *slovopiscima* (str. 277-278) u tome »da se nacija i jezik moraju podudarati«. Već sam pokazao da to mišljenje nikada nisam zastupao, nego da zastupam mišljenje da se *i nacije i jezici* razvijaju kroz povijest, već prema diskursu koji su imali i vodili određeni ljudi na određenom prostoru, *cosí o cosí*. Pa ako su Hrvati *izdiskursirali* svoju naciju i svoj jezik na određenom prostoru, Englezi isto tako, ali su svoj jezik prenijeli u Ameriku i tamo nastavili govoriti svojim jezikom engleskim, to nema nikakva problema da razne nacije govore jedan jezik, ako im je to već milo, primjerice Englezima i Amerikancima.

I Vuk Karadžić, tvrdi Kordićeva, da je bio bezgranično velikodušan. On je doduše tvrdio da su svi štokavci Srbi ali je zbog hrvatskih prosvjeda ipak pristao na to da se ljudi odrede *po vjeri*, Hrvati i Srbi, kako im je milo. To bi po Kordićevoj bilo dovoljno da se Karadžića još razumije kao vrlo tolerantna čovjeka, a ne velikosrpskog ideologa. Doista, Karadžić bi barem u tadašnjoj diskusiji sa Šulekom dopustio katolicima da budu Hrvati, iako je on protivu toga načela (on bi dijelio po jezičnom, *pozitivnom* načelu), međutim, ni tada on ne bi napustio svoje *pozitivno* načelo, tj. dopustio da *štokavski* bude *i hrvatski* jezik. Drugim riječima, štokavski katolici mogu, po njemu, »protuprirod-

no« biti i Hrvati, ali *štokavski jezik* da je *isključivo srpski*. Takvu velikodušnost, da bi Hrvati govorili *svojim stokavskim jezikom*, od njega doista ne možemo očekivati, isto tako ni od Garašanina, Ivića, Čubrilovića, Karadžića juniora, Kovačevića i Marojevića. Kordićeva stoga baca samo pijesak u oči čitateljstvu *Književne republike* kada želi ekskulpirati Vuka Karadžića i njegove nasljednike.

I kada ja tvrdim da je *štokavsko-jekavsko-ikavski jezik* u crkvi (Divković, Bandulavić, Kašić) bio u *nadregionalnoj* uporabi stoljećima prije nego su se Srbi riješili *sala debeloga jera*, dakle najkasnije od početka 17. stoljeća, onda Kordićeva veli (str. 272-273) da je u crkvi bio latinski, pa se zbog toga srpski i hrvatski nisu mogli razlikovati. Naravno, kanon mise je bio na latinskom, ali sve propovijedi, čitanja, čitav katekizam koji je svaki katolik morao *znati napamet*, sve je bilo – i kod čakavaca, a jednim dijelom i kod kajkavaca – na *štokavskom jeziku*, na Krku i u Olovu. Stoljećima. Onda dođe Snježana Kordić i veli da su taj jezik ti isti ljudi dobili od Vuka Karadžića sredinom 19. st., valjda onoga dana kada ga je Miloš Obrenović uveo u Srbiji. Neka joj bude, kao i svima onima koji to tako hoće, neka su slobodno prihvatili *štakavsko-ekavski* 1868., ali neka pusti one u miru koji s tim datumom ni s tim književnim jezikom (*štakavsko-ekavskim*) ne žele imati ništa zajedničkoga. Oni pak ljudi koji hrvatski jezik (*štokavsko-jekavske-ikavske stilizacije*) i njegovu književnu povijest *kroz stoljeća* prije toga termina, i to *nadregionalno* preko sva tri hrvatska narječja, do danas prepoznaju i zovu svojim književnim jezikom i svojom književnom tradicijom, ne moraju se, srećom, uopće obraćati na to što jedna izolirana jezikoslovna diletantica i okašnjela velikosrpska pomoćnica danas pokušava propovijedati.

Na koncu, da me Kordićeva opet ne bi krivo razumjela, ja uopće ne tvrdim da ona svojim pro(veliko)srpskim ispadima, koje pokušava upakovati u vrlo tanak celofan znanstvenosti, šteti interesima hrvatskoga jezika ili pak Hrvatske kao države. Naprotiv, mišljenja sam da njezini polemički ispadi, bez obzira gdje ih objavljivala, *mogu samo koristiti* – kao ekstravagantan primjer i prototip neznanstvene *quasi* lingvističke argumentacije na niskoj razini apstrakcije – svima onima koji hrvatski jezik znanstveno istražuju u povijesnoj protežnici i podučavaju u praktičnoj nastavi 21. stoljeća. Već sada je jasno, da su i zbog njezina neznanstvenoga pristupa, i neki nekoć najtvrdokorniji »serbokroatisti« u Njemačkoj Kordićkinu zlatnu ptičicu već odavno zakopali, pa je više nitko nigdje i nikada ne će iskopati. Ona je zauvijek *mausetot*. Dobro je stoga, *sehr gut sogar*, da samostojnost hrvatskoga jezika niječe osoba tako niske razine apstrakcije, u svakom slučaju bolje nego da to čini kakav poznati lingvist u svijetu. Među takvima naime, upravo zbog razine apstrakcije i očevidnoga prozelitizma, Kordićeva ne će naći niti jednoga suveznika. Ni danas ni sutra.

Drugim riječima, ja ne vidim nikakva razloga da bilo tko i bilo kada dođe na ideju u Hrvatskoj, na ovaj ili onaj način »progoniti« Snježanu Kordić, pro-

tiv nje huškati ili sl., ponajmanje iz znanstvenih razloga, što, naravno, ne će promijeniti činjenicu da će se ona i ubuduće osjećati progonjenom. Njezina plitka razina *quasi* znanstvene argumentacije koju danas objavljuje i u Zagrebu (Kordić 2009) ostaje naime, kao *apsolutna kontraindikacija*, lijep primjer – i za citirati – kako se jezik može bezuspješno *fabricirati i ideologizirati*, makar taj bio i ostao mrtvorođenče, fantazmogorija jedne jedine osobe.

Prijetiti ne će nitko čak ni »saveznicima« Snježane Kordić, pa ni »sintaktičaru« Milošu Kovačeviću, iako su oni bili i ostali daleko opasniji igrači od Snježane Kordić. Konačno, njihov pokušaj *srpsko-štokavskom balističkom kartografijom* markirati granice *srpskoga jezika i srpske nacije* kod Karlovca i Karlobaga je, nadam se, jednom zauvijek doživo slom. Ta *strukturalna dijalektologija* je doista bila daleko opasnija od današnjih *policentričnih nebuloza* Snježane Kordić. Ipak, opreza i zaštite svojih građana radi, morala bi se hrvatska vlada malo potruditi oko toga da barem svi potpisnici *Slova o srpskom jeziku*, ali i drugi teoretičari *velikosrpsko-okupatorsko-sveštokavsko-terorističkih* ideja, jednom budu, recimo za slobodne šetnje po tolerantnoj i europskoj Hrvatskoj, barem *vrlo nježno* priupitani, europska i američka praksa može tu biti dobar uzor (*watch list*), jesu li se u međuvremenu odrekli terorističko-osvajачke ideologije i sveštokavske kartografije, ili pak ostaju kod svojih starih, svim Hrvatima dobro poznatih ciljeva.

Literatura

A. Primarna

- Divković, Matije. 2009 [1616]. *Besjede*. Mleci: Petar Maria Bertano. Zagreb: Tusculanae editiones. Ponovljeno izdanje priredio Zvonko Pandžić. (= *Vrela za hrvatsku klturnu povijest/ Quellen zur kroatischen Kulturgeschichte*, 3). (u tisku)
- Grammatici Latini*. 1855–1870. Ed. Heinrich Keil (7 vols. & supplement). Leipzig: Teubner.
- Karadžić, Vuk. 1974 [1824]. *Kleine serbische Grammatik*. (ed. J. Grimm) München: Sagner.
- Kašić, Bartol. *Vanghielia i pistole*. 1641. Romae: Ex typographia Bernardini Tani.
- Kašić, Bartol. 1993 [1640]. *Ritual rimski*. Romae: Ex typographia Sac. Congr. De Prop. Fide. V. Horvat, ed. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Kašić, Bartol. 1999. 2000. *Versio Illyrica selecta seu Declaratio Vulgatae editionis Latinae. Bartholomaei Cassii Curistensis e Societate Jesu professi ac sacerdotis theologi*. Vol. 1. Edition. Vol. 2. *Kommentare*. Ediderunt Hans Rothe et Christian Hannick. Paderborn: Ferdinand Schöningh.

- Kašić, Bartul. 2005 [1604]. Bartholomaeus Cassius/ Bartul Kašić. *Institutiones linguae Illyricae/ Osnove hrvatskoga jezika*. Editionem alteram curavit, interpretatione vernacula commentariisque instruxit Zvonko Pandžić. Zagreb & Mostar: Tusculanae Editiones. (= *Vrela za hrvatsku kulturnu povijest/ Quellen zur kroatischen Kulturgeschichte*, 11).
- Patricius, Franciscus. 1999 [1581]. *Discussiones Peripateticae. Nachdruck der vierbändigen Ausgabe Basel 1581*. Herausgegeben von Zvonko Pandžić. Köln: Böhlau.
- Schlegel, Friedrich. 2002. *Lucinda. Roman. Preveo Tin Ujević. Prvo izdanje kritički priredio i uvodnim komentarom providio Zvonko Pandžić*. Zagreb: Konzor.

B. Sekundarna

- Albrecht, Jörn. 2007. *Europäischer Strukturalismus. Ein forschungsgeschichtlicher Überblick*. Tübingen: Gunter Narr.
- Ammon, Ulrich et al. eds. 2004. 2005. 2006. *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*. 2nd edition. Vols 1, 2, 3. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Ammon, Ulrich. 2004b. »Standard Variety«. Id. et al. eds. 2004. 273-283.
- Ammon, Ulrich. 2005. »Pluricentric and Divided Languages«. Id. et al. eds. 2005. 1536-1543.
- Auburger, Leopold. 1988. *Verbmorphologie der kroatischen Standardsprache*. Heidelberg: Julius Gross.
- Auburger, Leopold. 1999. *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*. Ulm: Hess Verlag.
- Auroux, Sylvain. 1994. *La révolution technologique de la grammatisation*. Liège: Mardaga.
- Auroux, Sylvain, E. F. Konrad Koerner, Hans-Josef Niederehe, Kees Versteegh, eds. 2000. *History of the Language Sciences: An international handbook on the evolution of the study of language from the beginnings to the present*. Vol. I. Berlin & New York: de Gruyter.
- Badurina, Lada & Ivo Pranjković & Josip Silić, eds. *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb: Disput.
- Brborić, Branislav, ed. 2006. *Srpski jezik u normativnom ogledalu. 50 odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Brelek, Mijo. 1982. »Bosanski franjevci-pisci izvori Stullijeva leksikona s posebnim osvrtom na Matiju Divkovića«. *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost. 131-141.
- Brozović, Dalibor. 1992. »Serbo-Croatian as a pluricentric language«. Clyne, Michael ed. *Pluricentric Languages*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 347-380.
- Burke, Peter. 2006 [2004]. *Wörter machen Leute. Gesellschaft und Sprachen im Europa der frühen Neuzeit*. Berlin: Klaus Wagenbach Verlag.

- Cobarrubias, Juan. 1983. »Ethical Issues in Status Planning«. Cobarrubias, J. & J. A. Fishman, eds. *Progress in Language Planning*. Berlin & New York: Mouton Publishers. 41-85.
- Daston, Lorraine & Peter Galison. 2007. *Objektivität*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Goebel, Hans. 2005. »Forschungsethische Probleme«. Ammon, Ulrich et al. eds. 946-955.
- Haarmann, Harald. 2004. »Abstandsprache–Ausbausprache«. Ammon, Ulrich et al. eds. 238-250.
- Iovine, Micaela S. 1984. »Main Trends in the Croat Language Question«. Pichio, Richardo et al. eds. *Aspects of the Slavonic Language Question. Volume I*. New Haven: Yale University Press. 101-156.
- Ivić, Milka ed. 2005. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Ivić, Pavle. 1991. »Greške u logici i logika u greškama«. *Serbia i komentari za 1990/1991*, Beograd.
- Ivić, Pavle. 1994. »Aktuelni trenutak srpskog književnog jezika«. *Srpsko pitanje danas. Drugi kongres srpskih intelektualaca*. Beograd.
- Kapović, Mate. 2008. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Katičić, Radoslav. 1989. »Slovenski i hrvatski kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti«. *Jezik*, 36. 97-109.
- Keipert, Helmut. 2003. »Die große Ähnlichkeit der slavischen Sprachen als Stereotyp der Slavischen Philologie«. Berwanger, Katrin & Kosta Peter, eds. *Stereotyp und Geschichtsmythos in Kunst und Sprache*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 39-49.
- Keipert, Helmut. 2006. Recenzija izdanja Kašić 2005. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 64 (2005/2006). 174-180.
- Kloss, Heinz. 1967. »Abstand languages und Ausbau languages«. *Anthropological Linguistics*, 9. 29-41.
- Kloss, Heinz. 1969. *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. Quebec: International Center for Research on Bilingualism.
- Kloss, Heinz. 1978. *Die Entwicklung neuer germanischen Kultursprachen seit 1800*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- Koerner, E.F.K. 2007. *Jezikoslovnna historiografija. Metodologija i praksa*. Prevela Milica Lukšić, priredio Zvonko Pandžić. Zagreb: Tusculanae editiones.
- Kordić, Snježana. 2008. »O naciji, povijesti i jeziku«. *Književna republika*, 1-2. 186-208.
- Kordić, Snježana. 2008a. »Jezična povijest i formiranje nacija (odgovor Z. Pandžiću i T. Maroeviću)«. *Književna republika*, 5-7. 257-281.
- Kordić, Snježana. 2008b. »Purismo e censura linguistica in Croazia oggi«. *Studi Slavistici*, 5. 281-297.
- Kordić, Snježana. 2008c. »Nationale Varietäten der serbokroatischen Sprache«. Golubović, Biljana et. al. eds. *Bosnisch – Kroatisch – Serbisch als Fremdsprachen an den Universitäten der Welt*. München: Sagner 93-102.

- Kordić, Snježana. 2009. »Policentrični standardni jezik«. Badurina, Lada & Ivo Pranjković & Josip Silić, eds. *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb: Disput.
- Law, Vivien. 2003. *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maroević, Tonko. 2008. »O povijesnosti, rode, da ti pojem«. *Književna republika*, 1-2. 181-185.
- Mesthrie, Rajend ed. 2001. *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam et al.: Elsevier.
- Milosavljević, Olivera. 2002. *U tradiciji nacionalizma ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o »nama« i »drugima«*. Beograd: Helsinški odbor.
- Mugglestone, L.C. 2001. »Academies: Dictionaries and Standards«. Mesthrie, Rajend ed. 615-616.
- Niebaum, Hermann & Jürgen Macha. 2006. *Einführung in die Dialektologie des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Pandžić, Zvonko. 2004. »Tense, Mood and Aspect in the First Grammar of Croatian (Kašić 1604)«. *Historiographia Linguistica* 31. 7-32.
- Pandžić, Zvonko. 2005. »Semantika tradicionalne gramatike. The Semantics of Traditional Grammar«. Kašić, Bartul. 9-188.
- Pandžić, Zvonko. 2008. »In grammaticos. O glotonomijskim iluzijama Snježane Kordić«. *Književna republika*, 3-4. 184-216.
- Pandžić, Zvonko. 2008a. »Misal rimski i Sveta pisma. O sudbini dva velika jezična projekta Bartula Kašića«. *Filologija*, 50. 145-196.
- Pandžić, Zvonko. 2009. *Nepoznata proza Marka Marulića. O novootkrivenim i novotribuiranim hrvatskim rukopisima*. Zagreb: Tusculanae editiones.
- Piper, Predrag. 1998. »Ni jezici ni kulture nisu nedeljivi. O deklaraciji o srpskom jeziku i filološkom srbovanju«. *Jezik danas*, 8.
- Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S.H.S.* 1929. Zagreb: Jugoslovenska štampa.
- Romaine, Suzanne. 2005. »Historical sociolinguistics«. Ammon, Ulrich et al. eds. 1696-1703.
- Sanders, Carol ed. 2004. *The Cambridge Companion to Saussure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simpson, J. M. Y. 1994. »Language«. Asher, R. E., ed. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Pergamon: Oxford. 1893-1897.
- Skerlić, Jovan. 1909. *Srpska književnost u XVIII veku*. Beograd.
- Weinreich, Uriel. 1954. »Is Structural Dialectology Possible?« *Word*, 10. 388-400.

Razumljiva bezbrižnost

Don Juan, navodno Molièreov
– *ovogodišnja premijera kazališta*
Ulysses

Ovaj tekst nije kritika predstave, nego reakcija na dva citata u vezi s predstavom; reagirati na bilo što više, bilo bi – previše.

Dakle. *Jutarnji list* od 25. lipnja najavljuje ovosezonske poslove kazališta *Ulysses*. Navodi tvrdnju dramaturginje Željke Udovičić da „[Molièreov] Don Juan ne nalazi potporu u formama i dogmama što ih stvara tradicija, u običajima, navikama, moralu” pa ga to „čini Drugačijim. I Žrtvom. Žrtvom realnosti koja se iskazuje kao prostor nasilja.” Te je zato, kaže, „razumljiva Don Juanova bezbrižnost kad je riječ o pragmatičnim i utilitarističkim idealima njegovih protivnika, njihovom zakonskom, crkvenom i tradicionalnom pravu.” U nastavku članka, redatelj predstave, Paolo Magelli, informira novinare da je „riječ o tekstu koji je zbog Molièreova agnosticizma bio 200 godina zabranjivan za izvođenje”.

*

Što točno znači da je tekst Molièreova *Don Juana* bio „zabranjivan za izvođenje”? Tko ga je zabranio? Zašto? I, je li uopće bio zabranjen?

Valja najprije znati da se u Francuskoj XVII. stoljeća stupanj slobode govora regulirao na specifične načine; aparat kazališne cenzure na državnoj razini nije postojao prije 1702. godine. Svakako, uvijek se našlo dušobrižnika, više ili manje agresivnih, više ili manje pogibeljnih. I, predstave jesu zabranjivane. Ali...

Spominjemo li zabrane Molièreovih djela, odmah se sjetimo *Tarfuffea*. Kako je to bilo? Tri čina odigrana su u Versaillesu, pred kraljem, 12. svibnja 1664. godine; šef pariške policije zabranio je tu predstavu igrati u gradu. Potom je svih pet činova *Tarfuffea*, 29. studenoga iste godine, pokazano kraljevoj obitelji, u jednom drugom dvorcu kraj Pariza. Glumilo se i čitalo *Tarfuffea* među plemstvom i po salonima, čak i pred papinskim legatom. Nakon pisma kralju i neodređena odgovora, ansambl je – zaveden distorzijom ispravna zaključivanja, pod nazivom *wishfull thinking* – postavio komad na svoju pozornicu (Palais Royal), doduše, u varijanti pod naslovom *L'imposteur*, 5. kolovoza 1667. godine. Sljedećeg je dana djelo zabranjeno; na svjetovnoj razini, to je učinio predsjednik Parlamenta, a pariški je nadbiskup ansamblu zaprijetio ekskomunikacijom. Autor šalje Louisu XIV. drugo pismo. Konačno, od 5. veljače 1669. godine, Parižani su mogli gledati pravu, petočinsku verziju (što su, oduševljeno, i činili).

Pa, kad je, dakle, pet godina Molière uporno pokušavao – prepravljao komad, moljaka kralja... zašto nije učinio jednako za *Don Juana*?

Zato što se s tim komadom događalo nešto drugo. Pogledajmo što.

Tajno društvo sv. Sakramenta pokušalo je ishoditi zabranu već prije prve izvedbe. (Pritom valja napomenuti da su ih uz blasfemije i opscenosti smetali čak i dvoboji i uživanje duhana, a zapravo kazalište sâmo. Naročito ih je, jasno, dirnuo monolog o licemjerju iz V. čina, uzdarje njihovom usrdnom sudjelovanju pri zabrani *Tarfuffea*.) Nije im uspjelo: prai-zvedba je održana, 15. veljače 1665. godine.

U prva tri tjedna, prihod po večeri varirao je između 1054 i 2390 livri; u zadnjih deset

dana, od 500 do 792 livre. Financijski neuspjeh? Ne bi se reklo. Za usporedbu: kontroverzna *Škola za žene*, najveći hit družine (88 repriza za autorova života) na praizvedbi, 26. prosinca 1662. godine, donosi 1518 livri, a 9. ožujka 1663. godine – 520 livri; poslije Uskrsa, opet igra, do rujna. Slično, *Mizantrop* 4. lipnja 1666. godine puni blagajnu s 1447 livri, 1. kolovoza iste godine – samo s 268 livri.

Daje se na znanje: nikakve službene zabrane *Don Juana* nije bilo. Ni od koga. Nikad – ni za Molièreova života, ni kasnije.

No, po Parizu se pričalo. Vrlo ostrašćeno.

Kružilo je nekoliko pamfleta koji su napadali predstavu i glumce a najviše, naravno, autora. Nepodnošljivo je bilo, kažu, gledati ponašanje likova – plemića koji duhovito pljuje Boga i slugu koji ga nespretno brani. Kazališnim sredstvima legitimno prikazana kazna s nebesa učinila im se ismijanom, premda možda nije bila riječ o rujanju, nego tek o nesavršenosti mašinerije. K tomu, svi su ateizam pripisivali Molièreu, a ne tek jednoj od uloga, doduše, naslovnoj. Molim uočiti: ateizam, a ne (kako Magelli tvrdi) agnosticizam.

Zanimljiv je polemički sonet u kojem stihotvorac, dakako, anonimno, kaže „Tout Paris s'entretien du crime de Molière”, *Molièrevim se zločinom zabavlja čitav Pariz*, a potom popisuje načine zabave: jedan bi ga građanin rado zadavio, drugi bi ga premlatio, treći bacio na dno rijeke, i njega i ansambl, zato što „vrijedađu Boga”. Najsladi mi je prijedlog da autora „spriječe da ikad više vidi svjetlo”, što je možda mig za kasnije navedeno zatvaranje „u četiri zida”, a možda i za kopanje očiju...

Već na drugoj reprizi, uklonjene su neke sitnice i važniji dio prizora sa Siromahom (ismijavanje molitve, te kletva & milodar).

Nakon petnaeste reprize, 20. ožujka 1665. godine, Molièrev se *Don Juan* poslije uobičajene uskrsnje pauze ne vraća na repertoar. Bez objašnjenja.

Ipak, javnost i dalje raspravlja o djelu. Možda najpoznatiji pamflet, *Observations sur une comédie de Molière intitulée „Le Festin de Pierre”*, kojeg je, pod pseudonimom sieuer de Rochemont napisao publicist Barbier d'Aucour, tiskan je u svibnju 1665. godine. Suprotstavila su mu se dva nepotpisana od-

govora, u ljeto iste godine. Princ de Conti objavio je svoje mišljenje (u *Traité de la comédie*) 1666. godine; premda svojedobno sklon autoru, nije ga branio: za njega je taj komad „škola ateizma”.

Valja naglasiti, nikom se nije dogodilo nikakvo konkretno zlo. Naprotiv. U kolovozu 1665. godine, Molièreovo kazalište dobiva naziv *Kraljeva družina* i 6.000 livri godišnje potpore (dovoljno za opremu tri ne baš skromna projekta; prije su od kralja dobivali samo 1.000 livri, a zvali su se po kraljevu bratu).

Što se tiče tiskanja drame, ne samo da nije bilo službene zabrane, nego postoji dopuštenje – od 11. ožujka 1665. godine, knjižaru Louisu Billaineu, na sedam godina; čak je upisano u registar, 24. svibnja, ali nije nikad iskorišteno. Širem je čitateljstvu komedija, doduše, sa spomenutim štrihovima, postala dostupnom 1682. godine, kao sedmi tom *Sabranih djela* („*revues, corrigées et augmentées*”, *ponovno pregledanih, ispravljenih i proširenih*, za što su se pobrinuli Vivot i La Grange). Izdanje je sačuvano u samo tri primjerka, jer je knjiga smjesta povučena iz prodaje, pa nakon dodatnih dramaturških intervencija lokalnog cenzora ponovno tiskana, iste godine.

Srećom, u Amsterdamu je 1683. godine tiskana verzija koja čuva sve ono što se na praizvedbi govorilo; ponovno je izdana 1694. godine u Bruxellesu. Moguće neugodne posljedice nisu nam poznate, vrlo vjerojatno ih nije bilo.

Kad razmišljamo o Molièreovoj... no, izgovorimo: autocenzuri, nije loše sjetiti se Brešana i *Mrduše* u sedamdesetima. Unatoč zvonjavi telefona, Zuppa nije komad skinuo, jer se nitko nije usudio potpisati eksplicitnu zabranu. Ali, *Mrduša* je prašila komuniste; sljedeći Brešanov komad, *Nečastivi na Filozofskom fakultetu*, vraguprodanim je partijcima kao adekvatnog plesnog partnera dodao Crkvu. Već se znala i podjela (Šovagović je trebao biti Faustner); od tog posla, na žalost, nikad nigdje ništa. Ne kažem da djelo uopće nije stiglo pred publiku, ali se načekalo. I, nekako, baš ga i ne igraju prečesto. Zaista, razmišljajmo! No, sve što možemo zaključiti na tragu ove analogije, ipak, ne otkriva istinu do kraja: problem autocenzure na konkretnom

primjeru *Don Juana* nije usporediv ni sa čim iz našeg vremena. Čak ni sa slučajem pisca *Sotonskih stihova*. Kao dokaz, na primjer – sitna vijest iz onodobne crne kronike: u kolovozu 1662., advokat Claude le Petit (23), zbog pisanja kazališnih komada u kojima iskazuje nepoštivanje vjere i vlasti, po tzv. kraljevoj pravdi, osuđen je na smrtnu kaznu. Obratio se Parlamentu, žalba je odbijena. Kako je smrtna kazna izgledala? Odsjekli su mu šake, potom ga živa spalili na lomači. A nije bio ni prvi ni zadnji u tom lijepom stoljeću, u toj lijepoj zemlji...

Sumirajmo: ravnatelj odmah nakon premijere šmirgla svoje rečenice, nakon petnaest repriza skida svoju predstavu, i do kraja života, ne tiska svoj komad. Izvorna se verzija teksta pojavila na pariškoj pozornici tek 17. studenog 1841. godine, a i to ne još u Comédie-Française, za to je trebalo čekati 225-godišnjicu autorova rođenja, nego u kazalištu Odéon (kritika je zabilježila: osrednja priredba). Međutim...

Bilo bi divno kad bi hrvatski novinari znali da je Molièreov *Don Juan* igran po Francuskoj, moglo bi se reći, kontinuirano. (Postoje direktni pisani dokazi o predstavama u XVII. stoljeću u Dauphinéji.) Doduše, bio je, kako se to danas lijepo kaže: dramaturški obrađen. Ali su ga – da bi proizvod bilo moguće razlikovati od brojnih drugih *Don Juana* – prodavali pod blještavilom reklame Majstorova imena.

I u Parizu se također nešto prodavalo pod Majstorovim imenom. Od 12. veljače 1677. godine, gotovo isti ansambl ponovno igra *Don Juana* – u stihovima. Komad je uistinu bio prepjevan. Po naredžbi bivše Molièreove družine (sada pojačane glumcima propalog kazališta Le Marais), uz dopuštenje udovice velikana, Armande Béjart (koja ne samo da je u kazalištu Hôtelu Guénégaud glumila, nego se i udala za kolegu iz trupe, Isaac-François Guérina d'Estrichéa), sklepa ga je Thomas Corneille (mlađi brat nama danas poznatijeg Pierrea); on u predgovoru kaže: „Ovaj komad isti je onaj kojeg je vatra gospodina Molièrea stvorila u prozi, (...) a ja sam uzeo slobodu da ublažim određene izraze koji su povrijedili skrupulozne.” Navodi i druge promjene (i

dopisivanja). Jedva vjerujem da ijedan čitatelj oba komada može misliti kako je Corneilleov doista „isti onaj...”, ali se kao takav održao pred publikom gotovo dva stoljeća i nekoliko je puta bilo tiskan.

No, dobro – danas igramo autentičnog Molièrea. Samo, igramo li uistinu autentičnog Molièrea? Što je autentični Molière? Tko je autentični Molièreov don Juan? Je li u pravu Georges Forestier, kad (u *Langage dramatique et langage symbolique dans le Don Juan de Molière*, 1986. godine) piše da je lik iz melodrame, za potrebe komedije, pretvoren u tip „malog markiza”?

Djelu namijenjenu pozornici moguće je štošta dodati & oduzeti pri stvaranju konkretne predstave, a ipak ostati vjeran piscu; također, moguće je djelo formalno poštovati pa igrati sve rečenice sa svim riječima i svakim zarezom, a opet – pisca izneveriti. Ovo drugo u pravilu se događa Molièreovu *Don Juanu* i nakon rehabilitacije izvornog teksta, sudeći po dostupnim nam svjedočanstvima o izvedbama. Tijekom stoljeća, dojam o naslovnoj ulozi radikalno se promijenio, a time i smisao komada. Ozbiljni ljudi, ugledni, pametni, eruditi, talentirani umjetnici, a naročito pak veseljac koji čituckaju prepisane prepisačine, vide ono što u djelu ne postoji, previde ono što postoji, da bi dokazali ono što bi htjeli da postoji.

Zašto?

Pokušat ću odgovoriti.

Po nečem je svačiji don Juan jednak: ne lijepo postupa sa ženama. To su nijanse, što je bitno? Da je spolno za njih zainteresiran, intenzivno, efikasno, te tako, u suštini, dobro radi ono što svim zdravim ljudima izgleda prirodno. I poželjno. Dakle, oprostivo. A na kraju ga odnese vrag, odnosno, sredi ga stariji muškarac, vrlo živahan, premda od kamena. Govorom slike, protivnik mu je Kip. Nešto mrtvo, Petrificirano, što automatski percipiram kao loše. Dragi dečko! Kakva tragedija!

Zaronimo dublje.

Vrlo je zanimljivo pratiti istraživanja primatologa (u Hrvatskoj, na primjer, preveden je Frans de Vaal). Ljubavni se parovi čimpanza sastaju iza leđa omraženog alfa-mužjaka (koji polaže pravo na sve ženke), a potom premru od straha kad prolaze pokraj njega, jer nisu

sigurni da ih nije vidio. U priči o Velikom Zavodniku, alfa-mužjak nije samo nadgrobni spomenik, nego sâm Bog, svevideći, neupitan autoritet, sram nas bilo preispitivati njegove kazne... a sram pokreće obrambene mehanizme. Zato konzumenti svoje intuitivne, biološke simpatije za Mladog Čimpanzu moraju racionalizirati, na primjer, kao opravdanu kreativnu potrebu za tzv. obranom uloge. Usput jasno vidimo, što je don Juan veća faca, to je Bog, koji nedvojbeno u zadanom sinopsisu postoji, veći gad. A to pak, vjerojatno, izaziva mnogo veću neugodu nego slušanje viceva o tome da zapravo ne postoji, čak ako i nije riječ o Bogu, nego o znaku, o bilo kakvom Gazdi prema kojem osjećamo strahopoštovanje... možda, više straha nego poštovanja... uglavnom: obrambeni mehanizmi rade čuda. U toj zbrci nije se lako snaći.

A možda se, jednostavno, problem skriva u površnosti čitatelja?

Sve u svemu, od Grešnika je postao Martir. Protiv čega nemam ništa, ako je riječ o posve novu djelu. U vezi pak s Majstorovim djelom... profesor Hergešić i kompletna teatrologija mogu reći što god hoće, ali ništa nije ravno činjenicama. Pogledajmo detalje!

Koga Molièreov don Juan zavede? Kristovu zaručnicu, lako je pretpostaviti – neiskusnu i naivnu, te dvije seljanke, lako je pretpostaviti – apriorno očarane velikaševim društvenim statusom. Kako ih zavede? Obeća im brak. A reputacija Velikog Zavodnika? Sganarelle kaže Gusmanu, „on bi oženio i tebe i njezinog psa i njezinu mačku”, jer „ničim drugim se i ne služi da bi privukao ljepotice”. Molim lijepo: „ničim drugim”. Poseksao bi, oženi se, poseksa; ako baš mora nagovarati, tehnologiju dovođenja objekta u željeno stanje opiše vojničkom terminologijom (monolog iz I. čina), a onda je kraj, „kad jednom zasjednemo na prijestolje, ništa više ne preostaje reći ni učiniti”, dakle, preostaje otići. Pa on ode. Ne zato što bi nekakva ljubav prošla, ljubavi nije ni bilo. Ni zaljubljenosti. A zamislimo li se, ni erosa nije bilo, samo impuls da (koja po redu?) žena pati poražena. Posramljena, u najmanju ruku. Koventrizirana, ako je moguće.

U jednoj od najranijih dramaturških obrada, donu Elviru od supruge degradiraju na

ljubavnicu. To je ključ! Navabi opaticu iz samostana, osramoti je pa strugni, jako smiješno, tako joj i treba, valjda... ali, čim zanemariš sakrament braka, gotovo, postalo je ozbiljno, preozbiljno. Što je superkomediograf i htio. Ne nužno zbog upitne važnosti sakramenta braka, nego neupitne važnosti života Drugog Čovjeka. A to – ni prvo, ni drugo – Aleksandar Mali ne poštuje.

Ne smijemo nipošto zaboraviti, Molière piše još o jednom krasnom „zavođenju”: sretno zaljubljeni zaručnici Osvajača su živcirali, probudili u njemu ljubomoru, točnije, zavist, pa je naumio ljepoticu bez prethodna udvaranja, pardon, pregovaranja, oteći. Kazniti je za njezinu sreću s drugim. Što je propalo, i još se skoro utopio, da bude smješnije.

Kakav je to Zavodnik?

Šest mjeseci prije drame u dvoboju „pošteno” ubijen *Commandeur* niti jednom rječju u komadu nije povezan sa kakvom kćerkom niti kakvom ljubavnom aferom; on ovdje uopće ne funkcionira kao osvjetnik uvrijeđenih žena, ako zanemarimo sjećanja na druge varijante priče, što bismo, mislim, trebali...

Za Molièreova don Juana, suštinski, nije važno je li mu antagonist žena. (Kao što nije važna ni njegova moguća homoseksualnost.) U toj se varijanti iz čistog mira pojavljuje dodatni ključ, gospodin Dimanche, vjerovnik, koji umjesto posuđenih novaca dobiva prazno laskanje. Ništa u tekstu ne potiče sumnju da je riječ o drsku, gramzivu lihvaru koji bi zaslužio lopovštinu. Shoshana Felman (u *Skandal tijela u govoru ili zavođenje na dva jezika*, izvornik 1980. godine), unatoč silnim meandriranjima u stilu zašto bi bilo jednostavno kad može komplicirano, točno je naslutila da je naslovni lik – Kršitelj Obećanja. Eto jedinstva radnje: gospodin ne plaća svoje dugove! (Sarah Kofman o tome je pisala 1991. godine u *Dom Juan ou Le Refus de la dette* – doduše, kao o pozitivnoj osobini.)

Još detalja (u svrhu dokazivanja da je autor ismijavao „malog markiza” i uopće, povlašteni stalež, na veselje kralja autokrata, koji se još bolno sjećao Fronde)...

Kad mu (u II. činu) seljak spasi život, kako plemić pokazuje zahvalnost? Obruši mu se na žensku. I to tako rutinski, banalno,

da Charlotte shvati obmanu, premda u njoj uživa dok može (prekrasna je njezina replika „Ne, nemojte se zaklinjati!”)... A kad se Pi-errot pobuni, kresne mu par šamara.

Razbojnici napadnu don Carlosa (u III. činu); don Juan ugleda neravnopravnu borbu, i hop, evo njega u pomoć, viteza. A kad je riječ o antagonistima smrtnicima – seljacima, građanima, ženama – njemu korisna neravnopravnost tih relacija odjednom više nije „podlost”, nego se podrazumijeva. Taj se plemić itekako zna plemenito ponašati, kad mu odgovara. Istog tog don Carlosa „bezbrizno” bi u petom činu ubio (u skladu s „običajima”, „pošteno”, u dogovorenu dvoboju), da ga nije omeo Kip.

Otac ga (u IV. činu) pita što je učinio da zasluži svoje plemićko porijeklo: to je praktički Beumarchais! Još je eksplozivnije od Figarovog „što ste učinili, grofe, osim što ste se rodili”, jer pitanje plemiću postavlja plemić. Naravno, mnogo je probavljivije cijeli monolog don Louisa tinejžderski iritirano shvatiti kao dosadnu govoranciju Starog Čimpanze koji nikako da prestane držati prodike pa umre i prepusti svoje bogatstvo... premda lik (vjerujem, glasnogovornik autora) ustvrdi, između ostalog, da „plemstvo ništa ne vrijedi bez vrline” i da bi „više držao do sina jednog provalnika, ako je pošten, nego do kraljeva sina koji postupa kao don Juan”.

A kako to postupa Molièreov don Juan?

Kao malo dijete. Ne obazire se na posljedice ispunjavanja svojih potreba. (I to ne baš životno potrebnih potreba.) A s obzirom da nije malo dijete, ni posljedice nisu male.

Razumijem da Mladi Čimpanza Željke Udovičić & *Ulyssesove* predstave „ne nalazi potporu u formama što ih stvara tradicija, u običajima, navikama”, osim kad se ponaša licemjerno, i osim ako ne shvatimo kao „običaj”, „naviku” pa možda i „tradiciju” da se moćnici ponašaju „bezbrizno” prema manje moćnima... ali ne razumijem kako bi mogao biti „žrtva”, i to ne možda kakvih ranih duševnih boli & roditelja zlostavljača, nego baš „realnosti, koja se”, valjda tijekom fabule, „iskazuje kao prostor nasilja”?

Kakvi su to „nasilni” „pragmatični i utilitaristički ideali” o kojima priča dramatur-

ginja Udovičić? Doživljavate li kao „nasilje” inzistiranje da vam održe riječ, vrate posuđen novac, iskažu zahvalnost za uslugu? Da vam ne lažu, manipulatori? Da ne prave od vas budalu, da vas tretiraju kao ravnopravnu osobu, a ne kao niži oblik života, plijen, slugu svojih hirova?

Pa, baš molijerovski don Juani od „realnosti” prave „prostor nasilja”!

I, ponavljam, baš „tradicija” pristojnog i poštenog ponašanja omogućuje molijerovskim don Juanima uspjeh licemjerjem. A mislim da se Mladi Čimpanza služi licemjerjem ne samo u petom činu (u drugom razgovoru s ocem i nakon izgovorene „odluke” – „c’est ainsi qu’il faut profiter des faiblesses des hommes, et qu’un sage esprit s’accommode aux vices de son siècle”, *ovako treba iskoristavati ljudske slabosti, i ovako se mudar duh prilagođava porocima svoga vijeka*, uz napomenu da „s’accommoder” znači i „prihvaćati”, „podržavati”), nego tijekom cijeloga komada, još od sarkastična (i blasfemična) opravdanja doni Elviri.

No, da – u izjavi o don Juanu kao „bezbriznom” „drugacijem” ima istine: ako ga shvatimo kao psihopata, odnosno, sociopata (što je, na primjer, učinio psihijatar Gordon Banks u *Don Juan as psychopath*, doduše, prema tekstu Tirsa da Moline, na: www.timothysharp.de/Don%20Giovanni), moramo mu priznati da je tjelesno drugačiji, jer je takvima suvremenom tehnologijom dokazano da imaju vidljivo drugačiji mozak. Anomalije su u limbičkom sustavu. Ne znamo još rađamo li se svi takvi pa nam odgoj preusmjeri razvoj mozga, ili se neki rađaju takvi pa im, nekima od njih, odgoj preusmjeri razvoj mozga ili im je, nekima ili svima, nemoguće preusmjeriti razvoj mozga. U svakom slučaju, sumnjam da je dramaturginja mislila na tu vrst razlike...

Ukratko. Molièreov je don Juan inteligentan, elokventan i šarmantan, ali emotivni bogalj i moralna nakaza. Da ne bi bilo zabune, sasvim je prihvatljivo na pozornici prikazivati bogalje & nakaze, pogotovo kad ne gledamo freak-show niti in-yer-face granginjol, nego mudru komediju, sa sjajnim ulogama... ali, diviti se emotivnom bogalju i moralnoj nakazi kao „žrtvi”, kao junaku tragedije u post-

antičkom smislu, u romantičkom smislu, u smislu sentimentalnoga kiča, podrazumijevati identifikaciju s takvim likom uza slogan „heroj pogiba, ideja preživi” ... no! Falalepa.

Raspravimo još i ovo: poput svih don Juana, i Molièreov, svakako, „ne nalazi potporu” u religiji. Kad pratimo tkanje, valja nam paziti da ne pobrkamo nit religije i nit etike, ali, to je, ipak, u korijenu, *lehrstück* o Božjoj kazni. Jedini (manifestni) razlog negativne reakcije u autorovo vrijeme bilo je spominjanje svima nametnutih svetinja u neumjesnu kontekstu. No, vremena su se promijenila, izazivanje kršćanskog Boga kao dramska situacija više uopće nema snage (osim, možda, psihološke: tužan vapaj zločesta djeteta za kaznom kao dokazom da ga roditelj ipak vidi); autorova golemo hrabrost nije danas ništa više od neuidavnosti. Koje je Molière bio svjestan! U prizoru s don Carlosom u šumi, don Juan (doduše, o sebi!) kaže: „... on je donekle moj prijatelj, pa bih ja pokazao neku vrstu niskosti, kad bih [mirno] slušao da o njemu ružno govorite”. Analogno, i danas, uza sve zajamčene slobode, vjernici ne vole da im se pljuje po onom što poštuju, pa s obzirom da nikoga ne gone u crkvu, a za lomače se Papa svetac lijepo ispričao, zašto bi prosvijetljeni materijalisti bili manje tolerantni od onih o kojima misle da su budale ili ludaci? Netko danas u Hrvatskoj osjeća da je „žrtva” „nasilne” Crkve? To bi zbilja bila komedija... Srećom, Bog koji putem rukovanja sa spomenikom Molièreova don Juana zvizne munjom znak je za svaki red među ljudima temeljen na etici. Pa komad funkcionira, svuda. Samo ga valja ispravno pročitati. No, da, takav sretan završetak, slažem se, izaziva smiješak, jer slični holivudskoj pjesničkoj pravdi, no – na nama je da ispravimo „realnost, prostor nasilja”... u realnosti. Ili da napišemo nov komad, bar upola toliko dobar. Što je lakše?

*

Ulyssesovci mašu dvostoljetnom „zabranom” izabrane drame i teškim riječima najavljuju Događaj, ali se u njihovoj, koncepcijski nimalo hrabroj, zapravo staromodnoj predstavi, kao u brojnim drugima koje od kraja XVII. stoljeća igraju na francuskim i

svjetskim pozornicama, taj izniman tekst, pod blještavilom reklame Majstorova imena, prodaje dramaturški/režijski obrađen tako da se sviđa čimpanzama. No, razumljiva mi je bezbrižnost brižunske ekipe. Molière se ne će buniti. Iz raznih razloga, a prije svega zato što je mrtav.

Zvezdana TIMET

Tko je Lollo ili: kako re-deklinirati žudnju

(U povodu najnovije knjige stihova
Lollo I. Kalinskoga, Mala knjižnica
DHK, Zagreb, 2008.)

!...! Cijelog života i dan-danas silaziš u srž milosti/ u traženju strahovita protivnika/ koji bi da obuzda tvoju radoznalost/ u ovo malo preostalih energičnih gestal/ baš jednako kao i ondal/ pri silaženju u močvaru, trstiku i šaš./ Bilo je to vrijeme kad je svijetom harala zamjenska ljubavl/ vrijeme kad je nečija majka po stoti put/ uspješno slagala da život u pravilu ne znači ništa./ U seksi spavaćici ostala je maštal o muškarcu vitka tijela i dugačkih bedaral/ i ti kao dijete s praznim mjestom u krevetu./ 'Silazak ili ulazak, koji put je pravi put?' – / raspituju se zaostale djetinje emocije/ u čovjeku koji u lokalnoj kavani/ ni sad nikako da odabere pravi trenutak/ da shvati što zapravo znače/ ona sitna slova kurziva na zidul/ 'Blacky Joe, blacky Joe, to je bio jogging!' (I. Kalinski, Put)

Rođen 1940, po generacijskoj pripadnosti najbliži hrvatskoj književnoj obitelji – „s razlogom” naknadno identificiranoj pjesničkoj impostaciji, koja se poslije krugovaške težnje za osamostaljivanjem jezika kao medija priklonila re-definiranju svijeta; uvodeći u igru i poetiku osporavanja zatečene zbilje, Ivo Kalinski identificiran je na nebosklonu hrvatske poezije relativno sramežljivo svršetkom sedamdesetih prošloga stoljeća.

Već u prigodi dešifriranja poetike iz njegove prve knjige stihova – *Pha, kaj* (1979) kao i druge koja je uslijedila pet godina kasnije, pod naslovom *Valctakt i lajno* (1984) ustanovljeno je međutim da se radi o istinski novom autorskom rukopisu, koji se suvereno izdigao među astralne domete hrvatske (slamničigovske, pa dakle i „razlogaške“) pjesničke paradigme.

„Zahvaljujući“ svom osobitom „duktusu razlike“ posezanjem za dijalektom, nad kojim je još uvijek visio Damoklov mač Petrice Kerempuha, a koji se bez nekog posebnoga razloga reciklirao u hrvatskom duhu kao skrajnji domet i rampa na granicama umjetničkoga medija specifične umjetničke „atomske“ težine, tj. kajkavštine, Kalinski je ostao prikraćen za najmanje pet ako ne i više „korporativnih prezentacija“ suvremene hrvatske pjesničke riječi, ostavši registriranim tek marginalno, i to u Mijovićevoj *Skupljenjoj baštini*, u kojoj su se na stanovit način utopila i „utopila“ brojna istinska imena hrvatske stihologije, ponajprije zbog izrazite kritičke benevolentnosti priređivača za redizajnom hrvatske literature ili, s druge strane, zbog prevelike želje za „cjelokupnošću“, dok druga tamo, nezasluženo, nisu niti dospjela. Kalinski je tako ostao neprimijećen, odnosno primijećen tek od rijetkih istinskih pregalaca za „hrvatskim novumom“ na autentičnu, integralnu prostoru hrvatske umjetničke riječi (Kuzmanović, Skok, Fišer). Pojavivši se međutim kao zrela i zaokružena književna pojava i u svom „alter egu“ tj. na standardu 2005, zbirkom stihova *Kristalni aed*, zatim prozom *Ono drugo more* (kratke priče) 2006, i – nedavno – izašlo osamdeset i drugom po redu „vožnje“ – „standardiziranom“ knjigom u „Maloj knjižnici DHK“, pod naslovom *Lollo* (kao i trećom kajkavskom knjigom u biblioteci KAJ @ ČA: SUSRETI nakladnika „Kajkavsko spravišće“ 2007), Kalinski je nehotice (!?) doveo apodiktiku suvremene hrvatske kritičke misli i antologičarske prakse u nezavidnu poziciju isprike zbog zapostavljanja istinskih vrijednosti iz ovih ili onih razloga tj. dovodeći ih do paradoksalna, „kmiconosnoga“ zaključka (vidjeti: I. Kalinski, *Anatomija kmice*, Sv. Ivan Zelina, 2003), o njihovoj

vlastitoj neobaviještenosti i impotentnosti te kvaziekskluzivitetu.

Što je to kritika identificirala već u prigodi njegova prvoga pojavljivanja u književnosti, poglavito u hrvatskomu pjesništvu, kada su se kretanja u ukupnom (?) pođmaklom hrvatskom pjesničkom poraću nastojala identificirati kao bitka za „zbiljnost jezika“ umjesto bitke za „zbiljnost zbilje“, kretanja već na stanovit način povijesna i u prvome redu usmjerena sadržaja jezičnih jedinica, a što se zatim manifestiralo kao „pričljivo“ i „prepričljivo pjesništvo“ (vidjeti: Peti, 1988:335:391), odnosno *neosimbolističko i, kadšto, nadrealističko pjesništvo, sa silnom vjerom u 'vlastitu' svjetonazornu i dubovnokonstitutivnu moć* (Stamač, 1988:395); njegov novi korak uslijedio je međutim usmjerenošću „ispovjednom samogovoru“ na planu preznakovljanja zbilje, a koji se događa za postkrugovaške generacije hrvatskoga pjesništva i to u vidu *destrukcije jezičnoga znaka*, u smislu *njegova praznjenja od konvencionalizirane komunikacijske funkcionalnosti* (Peti, ib.:381), tj. „modernističkog pjesništva“ *s dubokom sumnjom u konzistentan svijet pa i u pjesništvo kao njegovu auru* (Stamač, ibid.:395). Ili kako to tvrdi spomenuti prethodno citirani jezikoslovac M. Peti:

Vjera da se književnošću još može mijenjati svijet zamijenjena je u razlogovaca nadom da se jezikom još može mijenjati književnost, odnosno književnošću jezik (Ibid.: 381).

Kalinski narečenu vjeru u „svemoć“ jezika odnosno književnosti u ta doba „prevodi“ – parodirajući, na stanovit način budničarsko-nazdravičarsku apogeu njezinu – u ariju koja u razini kajkavske deminucije u svojoj završnici zvuči ipak kao groteskna dionica puhačke sekcije u orkestru marševskoga sporoga koraka iz neke scenografije „de profundis“: *Prekleta misel črna od sestre kmice, / dok tuđinac prebiral na svoje žice, / pravu hariju. Strah je spremiešal one zdravel (mrtve smu, nekak, prevrane pozabili), / prem isti veter puše z Drave. / Isti kolec so nam v grle zabili, / bratec! / Tebe takaj toče batec, / i pruoba, / je li zmed druoba i grobal stane stara sejna. / A velika tejna vu zemle leži... (Kačar, iz zbirke *Pha kaj*, 1979).*

Referirajući se na elitnu hrvatsku pjesničku tradiciju moderne tj. njezine „gospice starije” odnosno najznačajnijega njezina predstavnika AGM-a, te „globočec” „stubičočajnskoga” i gričajnskoga Krležina artefakta, Kalinski izvanrednom lakoćom – a što ne znači i manjom pjesničkom snagom i dramatičnošću! – kanalizira plimu suvremene pjesničke riječi, natapajući svojim pjesničkim sliko- i ritmopisjem neistražene predjele psihe suvremena intelektualca – kajkavca, služeći se elementima jedinstvenoga Krležina epski raspjevanoga puntarskoga martirija, ali istodobno i suspregnutošću i autodisciplinom matoševske simboličke ekstenzije i autoironije, stopljenom u jednomu mudroslovnomu adamovečko-zelinskomu naravoizdanju ekskurijalne fraze: *Pehnula me sreća, lovorike veneci Pak me ziblje, pak me stvarja, pak drobi, razgarja/ I kak draga vabi – miecek, jurek, figal Puklju skoznujući, leta vkanjujući/ Smert je gibanica, mleko i mamical Cecka sesnut, v zercalu je bela tenja/ Strah je od ničesa – jer je život senja... (Sreća)*

Kajkavolog koji je apsolvirao sve skrivene tajne vrhunske Krležine (kajkavske) „gastromije”, Mladen Kuzmanović u pjesništvu I. Kalinskog pronalazi izvorne vrijednosti, ponajprije, u izvornoj sintezi zelinskoga kajkavskoga govora i pjesničkoga medija na izražajnom te „pronalasku” „crne rupe” na tematskom planu. Prema J. Skoku, Kuzmanović je identificirao još dva sloja u lirici I. Kalinskoga: *intelektualne preokupacije /.../ i njegovo kritičko i pjesničko nadrastanje zatečene tradicije.*

Za E. Fišera (*Dekantacija kajkaviana*, Osijek, 1981) Kalinski je reprezentativno refleksivan pjesnik, primarno usmjeren egzistencijal analitici i pjesnik koji samosvjesno kreira vlastiti metajezik, svjestan da je pjesma podjednako i „umješnost koda”, iako autor i danas polazi od maksime da u prvomu planu „svaka pjesma mora imati ‘priču’”, kako se nedavno u međusobnu nevezanu razgovoru s potpisnikom ovoga teksta izričito očitovao). Što, opet, ne znači da Kalinski nije otvoren i za najnovija i najhrabrija strujanja i odmake od takve pjesničke i stvaralačke prakse u drugih pjesničkih imena (ukoliko je uistinu

stvaralačka!) u vidu i na tragu impostiranja „antipoezije”, zapravo propitivanja pjesničke riječi u suženu prostoru novostvorenog znaka slikom, zvukom, gestom koja nadilazi ili pretječe razinu pjesničkoga, jezičkoga znaka.

J. Skok je – analizirajući pjesničke domete I. Kalinskoga još 1983. (i ocjenjujući njegovu „recitalnu prezentaciju” i ranije) ustanovio da *kajkavske pjesme Kalinskoga nisu inventarizacija dijalektalnog izražajnog medija, nego pjesnička i jezična provjera njegovih semantičkih, slikovnih, akustičko-ritmičkih inovacija u artistski izbrušenim stihovima i formi* (Skok, 1983. i 2007.). „Ispovjedna (samo)analiza” – prema Skoku – autorova emotivnog i duševnog stanja, pretočena u značenjski slojevitom „enigmatiku” *ruralno-pučke i književne provenijencije* (Skok, 2007: 112-113), nabijena *suptilnim ironijskim i meditativnim diskursom*, izatkana u neponovljivo autorsko „tkanje” temeljni su atributi autorskog rukopisa narečene književne osobnosti, koja teži *dubinskoj projekciji života* na sadržajnoj i težnji za pretvorbom u *čvrstu pjesničku strukturu (...)* u *nova sonantna i aliteracijska suzvučja kajkavštine* na formalno-izraznom planu.

Ono što se najčešće dovodi u vezu s ovim jedinstvenim pjesničkim (i – šire – književnim) imenom, leksička je novotvorba u kontekstu suvremenoga kajkavskoga pjeva a to je t. zv. *osporavanje tradicije*, koja se manifestirala u vrlo živim izdancima sedamdesetih i dalje prošloga stoljeća, s njegovim istaknutim predstavnicima E. Fišerom, Z. Kovačem, B. Jelušić, S. Petrovićem, Z. Crnecom, I. Jembrihom i dr.

Dvije su struje koje u svom promišljanju i re-kreiranju KAJ-a sedamdesetih pa dalje ustanovljuje autor *Dekantacije kajkaviane* E. Fišer. Jedna ide tragom parafraziranja poetičkih obrazaca iz međuraća (Domjanić, Pavić, Galović...) a druga se naslanja na krležijansko-kocbekovsko-mihaličevsko-slamnigovsku „razuzdanost” jezikom ali i određenu filozofičnost, na stanovit način podrazumijevajući njezine tradicionalne domete i istodobno kreativno je transplantirajući u drugi lirski svijet – kako to dobro uočava Skok – odmičući se od kajkavskih tematskih i formalno-jezičnih klišeja ili, opet, disciplinirajući suvremenu

pjesničku riječ na autentičnom *zviranjku* hrvatske prošlo- i pretprošlostoljetne književne *tkanice*, pače kompilirajući hrvatsku renesansu dubrovačke provenijencije s podatnom pučkokomunikativnom frazom kajkavskoga idioma, sa snažnom željom ostati odnosno postati ravnopravnim i integralnim dijelom ukupnosti hrvatskoga poetskoga prostora, a koji vrlo iscrpno elaborira upravo dr. J. Skok u drugom dijelu svoje doktorske disertacije (Zagreb – Čakovec, 1985).

Među imenima – nosivim stupovima hrvatskoga pjesničkoga *kajolimpa* – međutim malo je onih koja nisu svoje zanatsko umijeće i svoje kreativne dosege nastojala potvrditi i na, ili prije svega, na standardu, dakle utječući se bilingvizmu. Jedno od rijetkih koje nije pošlo tim putem je upravo I. Kalinski. Kalinski je, s druge strane, u trajnom doticaju s (kajkavskim) jezičnim medijem kao znanstvenik, jezikoslovac po vokaciji i po svojoj izobrazbi godinama, zapostavivši tako odnosno prolongiravši tako i svoju „standardnu” pjesničku dionicu za nekoliko desetljeća.

Najplodonosnije razdoblje u ovoga autora nastupa upravo sukladno njegovim zrelim, rekbi „srebrnim” godinama. Pomalo neočekivano, ali zato ništa manje impresivno Kalinski svojim nevezanim stihom – sukladno tradicionalnom poimanju „vezanosti” stiha – progovara vodopadom snažnih poetskih novotvorba na standardu u svoje dvije nedavne zbirke, jedinstvenih mikrostruktura, koje sažimlju jedno bogato lirsko iskustvo i impresivnu estetičku „rastrošnost” no i samodisciplinu, kao i istodobnu pritajenu žuhku zapjevanost, psalmodičnost vlastite pjesničke duše. Iskustvo jezika ali podjednako tako i iskustvo egzistencije u autora stopljeni su u jedinstvenu i neponovljivu slitinu bića pjesme: „somske riječi”, „žlica zatreperila prijetoj”, „tupi noć u predjelu srca”, „kuće koje cvjetaju”, „trenuci žive plazme”, „struja ubrizgana u agresivnu šutnju” oprostorišu pjesnikovo poniranje u procijep bitka i akcidenta, naznačujući dramatičan sraz esencije i egzistencije u jedinstvenu i neponovljivu ali krhku zdanju čovjekovu. Kalinski nije pjesnik poraza; Kalinski je, prije svega, sve-

dok dramatičnoga traganja lirskoga subjekta za Negdinom, u koju će porazmjestiti svoju izjalovljenu, lažnu nadu u opstanak, u trajanje, u virtualni *ressurrectio* poslije zalaska „iza brda”. Pomnjom svoga zanatskog umijeća tim snažnije i rezolutnije pjesnik želi progovoriti o vlastitu iskustvu, pretačući svoje tjeskobe u trajni pouk iz neke „više” matematike odnosno fatuma, kako to izričito potvrđuje C. Milanja (Milanja, 2007). Da bi nam dočarao svu dramatiku svijeta, sav onaj nagomilani fatalizam, pjesnik često poseže za bokorima nadrealnih slika kojima se nastoji dočarati sprega onog unutaršnjeg u čovjeku s onim „dalekim” i „visokim”, nedohvatnim ali presudnim po (tragičnu) sudbinu ljudskoga bića.

U svom eseju, zapravo studiji o pjesništvu I. Kalinskog (vidjeti: KAJ, god. XL, br. 6/2007) Cvjetko Milanja je suglasan s najvećim dijelom ranijih kritičkih prosudba odnosno ocjena pjesništva spomenutog autora iz pera već citiranih ocjenjivača, dodajući im i vlastiti začim na temu specifičnosti stvaralačkog rukopisa Kalinskijevog. Tako Milanja u Kalinskoga zatječe *stanje potrošenosti individue* kao temeljne autorove teme, tvrdeći doslovno da je *egzistencijalni strah i tjeskoba, kao granična ljudska situacija, usidrena u stanje subjekta, njegove osjećajne akte, s jedne strane, te refleksija o tim stanjima, s druge strane, supstrat odakle Kalinski crpi svoje motive i teme*. Kalinskog dakle ne zadovoljavaju samo „prvostupajnske” senzitivne podražajne radnje; njega podjednako tako intrigira *svijest o tim stanjima i ireverzibilnosti obnavljajćih, vitalističkih resursa* (Cit. djelo, str. 4).

Tražeci poveznicu s tradicionalnim kajkavskim kontekstom, Milanja u Kalinskoga detektira galovičevsku intonaciju *u osnovnim idejnim postavkama života* odnosno u tematskoj zaokupljenosti, dočim se – prema riječima istoga kritika – u jezičnom, izražajnom stilskom sloju Kalinski razlikuje od Galovića, ponajprije stoga jer je vrijeme polemika *kaja* sa štokavskim standardom prošlo, kako tvrdi spomenuti kritik, uključujući se tako na stanovit način u *eksperimente poratne hrvatske poezije*.

Artikulirajući sljedeću (bitnu) označnicu u pjesništvu Ive Kalinskoga Milanja naglašava

kako *Kalinski rabi motiv djetinjstva, ali izbjegava sentimentalne klišeje*. U njega je djetinjstvo *oporo i okrutno*, a ne *prostor nepomućene idile* (Milanja, 2008:5). Osim Fišerove refleksivnosti, koju i sam ustanovljuje kod Kalinskog, Milanja uočava dihotomiju duhovnog i tjelesnog, psihičkog i fizičkog, življenja i mišljenja, a što Fišer formulira depatetizacijom života i desakralizacijom odnosno demitologizacijom ustaljenih vrijednosti i potrošenih simbola. Zahvaljujući pojačanim elementima ironije i skepse Kalinski je – tvrdi Milanja – na tragu postmodernističkog etosa.

Milanjini sudovi čvrsto su utemeljeni u Kalinskijevu dotadašnjem opusu, koji je najnovijom knjigom još više estetski i tematski „zaoštren” i potvrđen. Ipak, stanoviti sudovi moraju biti dopunjeni tvrdnjom da pjesnik nije samo i jedino usamljeni aed, ukorvljen u potrošnost individualne sudbine. Kalinski prije svega u svome pjesništvu kao intelektualni bard s grčem apsolvira prokletstvo razuma, duboko svjestan potrošivosti i krhkosti opće ljudske sudbine i mitologema uzvišena čovjekova poslanja za „kormilom života”. To se, takav hod po trnju lirskoga subjekta danas u kritici u pravilu klasificira kao (neo) egzistencijalni porivi u pjesnika, preprženi na „djevičance om ulju” suvremene tvrde svaki-danšnice, iz koje postoji samo jedan izlaz – a to je onaj u – pjesmu tj. stih, dakako moderan tj. postmoderan, sa svim pripadajućim atributima koji ga takvim čine. Razigran, pomalo zajedljiv i ironičan, s osjećajem nadmoćnosti u sjeni svoga suptilnoga pjeva, Kalinski u svojim zrelim, „posnim” godinama gorkoga iskustva zbog rasapa i relativizacije cjelokupnoga pojmovnog aparata na razini tradicionalnih filozofema stišava registar vlastitoga pjeva, prilagođavajući ga molskoj impostaciji:

Naj na te misliti! Veliki zrasel, imel pune penes (rekli su japa!).

Vsemu ti je red, samo to kaj jeje, ludi sikak zoveju. Korači sim, korači tam, naj se žalosti ti, ionak buš zidar, buš delal hiže i koješta buš delal... gda buš veliki i ti buš imel sunčane očaline... Ž noge na nogu, da te budu pluča bolele tak buš srečen... ti buš, kaj da velim, vu dale-

kom gradu, vu dalekom svetu – dramaturg! I gledel prek šatelita, morti prek kabelske, kak mi srečno vmiramo, naj se plakati... Čkomi, nije niš, miecek muoj, drugač bude nek sad... tam je naša hiža, na gnoju cicirici popevke i zevle, tam je naš krovni črep. (Aju-nunu-stara baba f čunu, cinca-marinca, vugni se, senca, pas ti, da ti pas mater!).

Teško je naći potresnijih iskaza, potresnijih stihova (izraz *stih* koristimo ovdje uvjetno, s obzirom da je riječ o pjesmi u prozi), potresnijih i dramatičnijih svjedočanstava pjesničkih, veći stupanj pobune i revolta nad uzaludnošću ljudskog života i izjalovljenog projekta velikih nada i očekivanja odnosno stanovitog progona u fenomen koji se zove *vita, vitae, femininum*, a nakon jedne „vječno važeće” patetizirane i scenski deklarativne fraze u prostoru tradicionalne kajkavske sročnosti. *‘Nigdinska’ ontologija* – termin je kojim je Božica Pažur popratila najnoviju kajkavsku zbirku I. Kalinskoga, dodajući tome da spomenuti autor *gradacijskim imperativima nihilizma /.../ iskazujući iskustvo o semantičkoj i egzistencijalističkoj trošivosti i potrošenosti Svijeta, otvara univerzum baš njegovih skrajnje novih tvoračkih obliča (...)* *Otvara ga nepotrošenim gradiranjem crne patele – pri čemu to ‘crnilo’ nisu ‘temne stvari’, ni ‘crne lasi’, crna se jezgra ponajprije otvara u negacijama* (Kalinski-Pernić, *Cicirici @ senjali*, Zagreb, 2007).

Takvu poetiku Kalinski je nastavio i u najnovijoj knjizi, u – doduše – nešto komornijoj izvedbi, nastanjujući svoje stihove uporišnim točkama iz neposredna konteksta, tematiziranog uklopljenošću čovjeka ponajprije u najuži i najbliži društveni kontekst, ubrzavajući ih i dramatizirajući komunikacijskim šumovima uvjetovanima jednom drugom, onostranskom perspektivom, jednim drukčijim daljinogledom. Autor je pokušao naći spasonosnu formulu u razumu, koja ga je nažalost iznevjerila upravo svojom dihotomijom na trajno i prolazno, rascijepjenošću na intelektualno i emocionalno, na ljudsko i „božansko”, pa – na stanovit način – i prokletstvo razuma tj. tragiku racionalne spoznaje svijeta. Postajući sve više žrtvom stanovitog fatuma,

autor improvizira komunikaciju s alter egom, sa svojom lirskom alteracijom, pribjegavajući pritom tehnici *plakarnog kolaža*, kolorirajući ga ponekad groteskom, s nizom opkoračenja, usporavanja ili ubrzanja radnje tj. „priče” po njegovu, navodnjavajući ujedno refleksivnošću sve dionice vlastite, slojevite poetske partiture: „teatralno nastupaju novi dani” konstatira pjesnik, distancirajući se i skidajući sa sebe togu iudexa u namještenu igrokazu Sudbine i povlačeći se u poziciju ironična promatrača. „Ne znam hoću li moći doprijeti do kuća koje cvjetaju...” Ako se tome doda i „brošura s komunističkim manifestom”, s kojom se zbivaju u najmanju ruku čudne stvari – jasno je da metaforika snažno zadire u stanovite ideologeme u kojima se potrošila naša ljudskost u sjeni „rascvjetalih kuća”, urodivši relativizmom i skepsom.

Kalinski kao majstor jezika (p)ostaje izričito otvorenim i prijemčivim za – reklo bi se danas – zrcaljenjem struktura jedne u drugoj, i svakoga stiha u cijeloj pjesmi u svom stvaralačkom postupku, zašavši, ali ne izgubivši se, u snažnom vrtloženju semantičkih i zvučno-ritamskih struktura jezika, dopunjujući tako slamnigovsko-balogovsku dionicu hrvatske *turris eburneae*, izbjegavajući, s druge strane, njezinu pretjeranu artifičijelost i estradu, ali uvijek sretno i s mjerom naglašena artistskog umijeća nastojeći pronaći i demistificirati zvučno-značenjske valeure jezika. Ima u njega i *udarnih* nadrealnih slika, i arhetipije simbola, i meditativnosti Mihalića i lakoće stvaranja jednoga Slamniga ili Baloga, i tzv. „naracije” tj. „ispovjedne” lirike – riječju: zavidne zanatske lakoće i bogate slojevitosti, kojom nastoji reevocirati neke od bitnih zadaća iz blistavih razdoblja suvremene hrvatske poezije, a ponajprije izvršiti svoju temeljnu zadaću – definirati i reaktualizirati svoje unutarnje lirsko prognanstvo iz jednog čvrsto definiranog, apriornog Bitka u akcidentalnost i subjektivnost.

U jednoj raščlambi (*Modernost hrvatskoga mlađeg pjesništva*, 1988.) N. Jurica će ovako identificirati temeljne označnice u stvaralaštvu suvremenih hrvatskih pjesnika:

Do Apsoluta se dolazi – kako on tvrdi – preko Prirode kao niže stepenice i preko našeg duha

kao više. Ova potonja omogućuje uzdizanje nad nas same prema posve samostalnoj, Apsolutnoj duhovnoj supstanciji. 1.../ U lirici suvremenih hrvatskih autora sutječu se oba puta: i romantičarski – od Prirode k Bogu – mi ćemo dodati u našem slučaju: Apsolutu – (doduše tek kao atavizam) – i simbolistički – od djela k Bogu (u slučaju Kalinskoga: Nadiskustvenom, op. I. K.) – prema Jurici. Zajedničko je tim liričarima obožavanje ljudske kreativnosti, jer u njoj vide iskonski čin kreacije duha: zajedničko im je stoga obožavanje imaginacije, jer je ona duhovni pogled u onostrano i nadiskustveno; zajedničko im je obožavanje svega rijetkog i istančanog što omogućuje približavanje nadiskustvenom; zajedničko im je obožavanje ljudske slobode... – pa nosilo ono u sebi – dodat ćemo – klicu razočaranja i žudnje za povratkom Prapočelu.

Da bi se, međutim, najadekvatnije definiralo književnu pojavu, književnu osobnost lirika i lirskog dramatika I. Kalinskoga, najbolje će biti da se posegne za njegovim vlastitim premisama u pristupu pjesničkomu činu i pjesničkomu proходу kroz vrijeme Nevremna, pa – na koncu knca – i cjelokupnom njegovu pjesničkomu poslanju:

No, ugrubo reći je, i ta je problematizacija šarolika, spektralna, i ide od poetizirana faktografskog opisa do izvlačenja intimističkih prizora – reći će on na jednomu mjestu analizirajući i stratificirajući nedavne dosege suvremene pjesničke (kajkavske) riječi – natopljenih osobnim osjećajem bespomoćja, izgubljenosti i tjeskobe. Kad je tako, lako je razabrati da je u takvu slučaju u pjesnika/pjesnikinje osjećaj osobnog utamničenja zapravo nadvisio ne samo autora nego i samu pjesmu. Taj osjećaj osobnog utamničenja satkan od ugodajja pounutarnjenja specifične atmosfere prekriven je diskretnim voalom. Ta diskrecija tajnovitosti u čitatelja će svakako razbuditi mnoge dodatne asocijacije pri proходу kroz tekst, razotkrivajući mu kololet različitih razina osjećaja, u lepezi od onih sazdanih od grumenčica stvarnosnih do fantazijskih podataka. I doista se pitati – nastavlja Kalinski u svom proslavu zborniku ‘Negdi vu nami pušlek ruož’ (Sv. Ivan Zelina, 2008:IX) – tko je On/Ona? Ili što je Ono? Komu ili čemu

se tim baroknim tekstom obraća? Je li to Otac ili Mati, je li to (izgubljena) Ljubav ili naprosto Žudnja za nečim što se nikad neće moći dohvatiti dokraja!?

Kalinski doduše ponekad nastoji dohvatiti žudnju i približiti se Apsolutu i na drukčiji, tragično superioran način. T. Petrasova Marovića: *A la recherche du temps perdu/ česa sve tudeje neš nač/Santa Maria od 'Rvata/, santa Barbara benedictal/ mia virgo belezza e stric-tal/ Via Munita hostoria pulital/ cijec/ tolicijeh najezdahl/ stoke od Istočil/ gada sa Zapadal/ kraj tolikijeh tuzemnih piježdahl/ nije nas mogla škapulat ni Judital/ Blažul/ božžil/ Radovane...*

Upravo je ovaj fragment *Trogirskoga triptiha* najadekvatnija formula poetike I. Kalinskoga – koji, u nastavku svoje prolegomene, tvrdi:

No ima se također poetskih tekstova u kojih se 'borba' oliti 'bare' sa 'starinskim' riječima (s njihovim osnovnim i skrivenim) značenjima vodi na poseban, svakom slučaju osebujan način. To su one 'žive riječi' koje u novom ruhu razotkrivaju nove doživljaje, živu plazmu punu vjere i ufanja, riječi izgovorene ali neuslišane, kao i one neizgovorene, zatajene – riječi koje vape za utočištem u srcu drugoga, ali i u vlastitome srcu, ali to žudeno utočište ma kako krbke ili jake bile – ne nalaze...

Karakteristična je još jedna kritička rasudba Kalinskoga, koja se u velikoj mjeri može primijeniti i na njegov vlastiti pjesnički postupak: *Pjesnik se zapravo s tim stereotipima poigrava /.../, čas koristeći ih kao ironijski i ciničan začim, čas koristeći ih kao tobožnju bijelu zastavu predaje, a u obojemu se zapravo radi o iskazivanju suverena vladanja 'starim' riječima na nov, intrigantan način...* Tu negdje, u sudaru klasičnih sredstava 'stare' retorike i novih tvoračkih *proboda* i pogleda u zbiljnost jezika dogodio se i lirski opus Ive Kalinskoga. *Krevet* – pribježište, počivalište, *ogledalo* – Drugo Ja, Pričin, Sudbina, *lokalna kavana* – *locus constituendi*, točka komunikacije s Pričinom – metafizička su mjesta u njegovoj najnovijoj zbirci, natopljena groteskom *miceka* kao surogata za egzistencijalnu toplinu i udomljenost,

temeljni su topisi propitivanja razložitosti nametnutog nam *jogging*-a visokom, zakrivljenom Putanjom, visokoparno formuliranom kao Neponovljivost i Jedinstvenost, kao S(u)tvorenje, kao *Sreća* uostalom, nakanjena u neko naše (*ne*)*potrošivo* Ja, a koje je samo okrnula svojim meteoritskim bljeskom i (pre)letom.

Lirski subjekt stiješnjen između dva suprotna pola: stanovitog prognanstva u bezgranične stepske predjele leksika, ritma i unutar-njih srokova, u zakučaste predjele uzmaha i skepse (i pritajene nade?) i, s druge strane, u strelovitomu letu na krilima vilovitoga neza-uzdana vranca ka (ne)dohvatnim daljinama. I visinama. Riječi ljudske. Ugrađene u nas „tam gde cicirici popevle i zevle” i „gde se srečno vmira” – „tam buš tak srečen kaj te budu pluča bolele”. Lirski opus snažno infiltriran u područje oksimoronske tvarnosti, koji će, nema sumnje, imati svoju trajnu i vjernu čitateljsku publiku, „pastiranu” desnim klikom miša na monitoru, u kvadrantu negdje između dvije *štacije*, dvije temeljne određišne HD-točke: čovjekova racija i emocija tj. „moždane fizike” i „srčane biomehanike”. Tu negdje, u međurječju esencije i egzistencije, prolaznog i trajnog, podzemnog i nadzemnog u čovjeku kao individualnom zatočniku Sudbine.

Ogroman je privilegij živjeti Vrijeme i njegov razdijeljeni, razvedeni reljef s Pjesnikom, s njegovom vjerom u Riječ, s njegovim iskrenim udivljenjem prema monumentalnosti tvoračke ličnosti. I čudesnoj magmi stiha. Njegova unutarnjeg Sroka. I metafore. Za kojom posizemo kao nezamjenjivim...

Surogatom za neizrecivo.

Ivan KUTNJAK

Paradigma ne otpale jednodnevnosti listopada

Tomislav Marijan Bilosnić: *Listopad* (roman): 3 000 GODINA ZA DAR, Zadar, 2008.

Tama je mogla biti početak ovoga romana, ali: Još je punih sat vremena do svanuća, do granjivanja sunca iznad Križa, pa me tek zloćudno podignuta obrva mjeseca odaje na pustoj obali. (7. str.). Poput biblijskog svjetla otpočela je tama ljudskog uma. Ratna kanoada ubila je prvi val koji se u pet sati u jutro zakotrljao šuškvim žalom, još nevin od egzotične daljine. Nitko s druge strane nije niti sanjao kako je tog 5. listopada 1991. godine ubio osmijeh, a porodio prezir i strah. Iz straha se rodila spoznaja o nevinosti, spoznaja za svetom. Onaj tko razumije zna: najveća osveta je prekid govora! Tako je počelo. Tako se u krhotine pretvarao jedan izgrađeni svijet, svijet mira, prijatelja i obiteljske harmonije. Ali ne jedini. Gospodarimo li općom književnom spoznajom onda je uz ovu matricu najbliži početak slavnog romana Ararat, Lajoša Zilahyja, gdje je prvi pucanj ubio mnoga srca šireći strah i tugu proizvedenu ratnim, nasilnim djelovanjem. Ta povijesna metafora osnovni je moto i Bilosnićeva *Listopada*: Samo još da nahrupe vode, prekriju nas i odnesu u što dublje podzemlje, do užarene lave koja nas i tako već zasipa s neba. (7. str.).

Način pisanja je pripovjedni, te se ovaj roman može pripisati žanru pripovijetke, što je rijetkost u današnjoj recepciji književnosti; kao da smo izgubili lirski odnos pripovjednog spram čitatelja? Dinamična smjena stvarnih, reskih, agresivnih kulisa stvarnosti ispunjavaju slike prostora, pokazuju događaje, otkrivaju doživljaje, a oni su od užasa, straha i nevjerice: U uznemirenoj morskoj vodi vidim i ljude na koljenima u molitvi, sve svoje prijatelje, bliske i drage, vidim ih kako se preko vode penju do neba, do zvijezda, kako ispunjavaju zrak, hvataju se za nebo, razdiru ga, dijele i lome kako bi mogli poći dalje u sigurnost, bježeći iz klopke rata, iz prijetnje

smrću, iz skloništa. (9. str.). Osnovno pitanje smisla je preživjeti, razbiti strah, razbiti neizvjesnost i dozvati smisao. Kako dozvati smisao u ratnom okruženju, u najcrnijoj opciji koja može zadesiti čovječanstvo, čovjeka čija je unutarnja energija predodređena slobodi? Ali, gdje je sloboda u kraljevstvu rušilačkog pohoda, kada urlaju granate, kada se ruše prepoznatljivi ornamenti usvojenih vizura, kada ginu prijatelji, kada opasnost dolazi pod grlo, kada bi trebalo kriknuti a krika nema.... Od koga iskati spas? Može li more, ako je blažilo mladičke ljubavi, ako je grijalo mlada tijela, ako je.... može li more učiniti napor i spasiti čovjeka?

Vizualno, tekst je podijeljen u osamnaest dijelova, broičano, s nakanom da se lakše prati, da se uoči psihološko-filozofska komponenta koja je ugodni temeljac ovoga teksta u cijelosti. Razgovor sa svojim super-egom donosi svojevrsnu ispovijed nad sudbinom čovjeka. Prirodni fenomeni donose svježinu slikovnom, a to autor značaki koristi, dajući tekstu realističan ton s odlikama klasičnog romana iz doba realizma: S prvim zrakama sunca tim, još pospanim ljudima, dogodio se i bljesak susreta s Bogom. Pogođeni su. Autobus s putnicima u času je uronio u golemi ocean vječne svjetlosti, u samu svijetlu vječnost. Izgorjeli su u buktinji, ni pola sata kasnije, objavljeno je na radio-vijestima. (17. str.). Sazvučje sunca, svjetlosti kao vječne nade, izravnog susreta s Bogom u kojem je smrt bila brža, neumoljiva, ciljano upućena granatom s Križa. Krv je svakodnevica, smrt subratski oslonjena na čovjekovo rame dok pojedinac traži pomirbu i smisao u sebi. Smisao je lakše pronaći ako se pronađe sugovornik. Samoća ima svoj ledeni obol kroz koji prolazi jeza, strah i nevjerica. Komešaj sunca i njegovih inačica, metaforičan jezik: S Križa se požar sunca istodobno proširio na Velebit, kao i na vrhove otoka Pašmana i Ugljana, goreći i pršteći, glazbajući nježnim zvukovima koje može proizvesti samo dah, pokret cvjetne latice ili krilo leptira. (21. str.). Ovakav pristup ne dopuštaju čula, ali intelektualna oštrica stvara slike, boje i zvuke toliko upečatljivo da vjerujemo. A ako vjerujemo onda je to istina, onda ima svoju materijalnu dimenziju koje se

ne želimo odreći. Bilosnićev je to nesvakidašnji dar prepoznat i u ranijim radovima. On uspijeva pomiriti svjetove realnog i irealnog, ali u trenutku kada im varijabla vrijednosti treba doseći nesvakidašnju amplitudu. On lamentira nad prizorom, pretvara se u budističkog proroka pokazujući nove svjetove ili, pokazujući stvarnost kao da je iznikla tek sada, iznenada i na zaprepaštenje očevidca koji je tek spoznao kaos svemira, a onda se iz crnila rodilo sunce i kao metafora, kao metonimija u poretku stvari i čovjeka, kao biblijski predskazaj, kao stvarnost koja jamči sigurnost i blagostanje. Autor razlaže i uslojava doživljaje i događaje, a oni su u nesvakidašnjoj kontradikciji. Slažući takvu cjelinu, autor ne rasipa energiju, nego ju sažima u nesvakidašnji plamsaj vjere u život: Preostalo je samo more i njegova sol, voda u kojoj su se naši preci utapali prelazeći je i odlazeći u daleki i nepoznati svijet. (23. str.). Ipak su prelazili, ne svi, ali vjera ostaje vidljiva, vrijednost života nemjerljiva.

Na obali je susreo vojnika koji mu postaje sudrugom nesvakidašnje scene pustoši, psihološki balast koji osigurava sigurnost. Vojnik pliva u moru, autor pliva u mislima, žedni i traži vodu za piće, sjeća se djetinjstva i svih sitnica odrastanja uz vodu i s vodom, a nesnošljiva žed razara: Činilo mi se da bih danas popio i posvećenu vodu iz škropionice, da bih ispio tu krjepost u koju su neznanci umakali prste tražeći spas u Bogu, u svecima, molili da njih i njihove bližnje mimoide granata, da ih promaši projektil, da ih ne pronade ubojiti metak nasumično poslan prema gradu. (32. str.). Vezujući se samo za jednu riječ, jedan leksički toponim, autor prati raskošnu deltu pojmova, povezuje dodirne točke kroz vremenske distance brišući vremenske komponente kao odrednice, uranja u smisao, povezuje i plete neraskidivu mrežu pojmova u blistavu sliku književnog uprizorenja. I dok on plete strahove i prirodne fenomene, njegov vojnik pliva.... Pliva i kada se pojavio avion koji je mogao zatvoriti znatizeljne oči oba aktera, ali, nije: Znao sam da nas je pilot mogao ubiti, ali to iz nekog razloga nije učinio. (41. str.). Smisao čina može biti samo u produženju straha nemoćne žrtve koja traži Njegovu

riječ, Njegovu moć u razrješenju ljudskih gluposti. Ali, vidi li slijepac svjetlo?

Artiljerijska kanonada počela je u devet sati: Sve se sastavilo, i voda, i nebo, i zemlja, i kamen, i vatra, i zrak. (49. str.). Mitski elementi, elementi postanka i opstanka, elementi života i propasti sručili su se niotkuda, nevidljivi neprijatelj niotkuda, samo strah, opipljiv i znojnan: Neću više vidjeti sunca. To što sam jutros vidio kako izranja, zadnje je. Posljednji sam svjedok zore. (58. str.). Svjedok kataklizme i svjetla, svjedok rušilaštva i ubojstva, svjedok čovjeka u rupi miša, beznadnog i uplašenog, čovjeka iz kojega izrasta vjera i volja za životom i koji psihološke trenutke osmišljava filozofijom uma nadvladavajući zlokobni trenutak u kojem: Zvuk metalne kiše po gradskim pločnicima dolazi do skloništa sličan zvuku svemirskih letjelica. (61. str.). Samo nutrina prepoznaje taj zvuk, zvuk koji uho nikada nije čulo niti pamćenje zabilježilo. Strah postaje vodilja osjetila, neizvjesnost čeka dolazak i sumnja na najgore. Osjećaj klopke zatvara mogućnosti izvanjskog, ali ono se pojavljuje slikama stvarnosti, ranjivim slikama koje bole, koje svojim ranjenim rubovima oštro prolaze kroz nutrinu, kroz smisao koji se gubi iluzionističkom prijevarom iza koje ne ostaje istina ljepote, nego ljepota obmane: Ugledavši jednu kamenu ploču na pragu drvarnice htio sam je uzeti kao amajliju, konačno kao jedinu vrijednu uspomenu na ovaj dan, ali nisam mogao maknuti prste. Okamenili su se. Ukočila se napola stisnuta i napola otvorena šaka. I zrak se u njoj okamenio. Okamenjena je postala praznina. (64. str.). Prazninu je ispunio prasak, pogodena je katedrala, netko je rekao jedanaest sati; um se naprezao razumjeti! Ali ne ide. Kako razumjeti rušilaštvo, gdje se pomoliti, tko će svjedočiti, hoće li imati kome?... Tisuće pitanja, isto toliko provjera, a jedno sklonište i jedna sloboda. Duševni kaos traži mogućnost izlaska u svijet materijalnog, ali, tamo je opasnost: Ni minutu nakon što je uslijedila nova detonacija koja je zaljuljala i nas u zemlji zajedno sa skloništem, s radija se čuo glas:

– Migovi su raketirali središte grada, oblak dima diže se iznad Muzeja. (76. str.).

Polu sata iza podneva prestanak opasnosti najavile su sirene: Koji je ovo pakao po redu koji proživljava zlato ovoga grada? Bombe, razaranja i požari, sve je to slabije od nejakoga tijela čuvarica. Nama što smo u podrumima dok urliču ratničke zublje, čini se da držimo svijet na svojim plećima, upiremo se o njegove svodove kako se ni pod jednim udarom ne bi srušili. Osjećam taj žar i sada na svojim otvorenim dlanovima čiju sam snagu podastro pod tlo grada. (85. str.). Kakav dan i kakva napregnutost osjetila, dok svaki udah zraka donosi smisao slobode kao jedine vrijednosti. U tu vrijednost ušuljao se kućni mačak, nekako oneraspoložen zbog narušene intime, ali i zbog toga što mu pažnju ne poklanja pisac: Vidio je Grey i da ne pišem više, a to je bila njegova glavna dnevna zabava. Zapravo, puno više od toga. Mnogo više, valjda, nego što ja mogu i shvatiti. Koautorstvo, pa i autorstvo nekih mojih tekstova mogao bih slobodno pripisati njemu. (92. str.).

Dom nije samo pribježište, noćno ili dnevno odmorište, nego sklad, ugoda i zadovoljstvo zajedništva. Zato druženje s mačkom otkriva ljupku dimenziju zajedništva i razumijevanja, kako psihološkog ustupka, nutarnjih potreba, svojevrsne ljubavi između čovjeka i zvijeri, tako i prepoznavanja anatomske osobnosti i potreba: Njegove široke i zaobljene, ali kratke šape, u trenutku izlijetanja slova napinjale su se snažno otkrivajući pandže, pa mu je mišić koji povlači donju tetivu u hipu srdžbe istezao nogu pretvarajući je u opasno oružje, u krunu mačeva, koji su zaustavljali žbicu na kojoj se nalazilo slovo. Točno na pola puta, od tipkovnice do papira, slovo bi bilo zaustavljeno s hitrih pet mačeva njegovih pandža. (94. str.). I takvu harmoniju prekinuo je rat, pomutio prijateljstvo između životinje i čovjeka. Mirisi rata učinili su strance od prijatelja. Čak i više, neprijatelje. U okolnostima u kojima sve jeste, scene napada raznim oružjima, preleti aviona u brišućem letu, unijeli su nervozu, nepredvidivost, strah i miris smrti. Na znak opasnosti bježalo se nasumce, svako se brinuo o sebi, otuđivao se čovjek od čovjeka: Kakvoga smisla ima čovjek u ovome suludom vremenu? Kakvoga smisla ima život? Ima li uopće smisla činje-

nica što sam pred naletom aviona, pred praskom bombe, ostavio Greya i ne pogledavši ga? Ako ima, onda se pitam koji to rat može spasiti mačku. (99. str.). U skloništu pod zemljom odvijao se sasvim drukčiji svijet, svijet koji je mislio na vanjski prostor, na svjež zrak, na more, ribu, sunce i prijatelje. Taj svijet se urušio, raspao i nestao. Novi svijet je svijet tame, straha i katakombi.... , ali i pokaz na surrogat rata i kontrapunkt svijeta koji diše slobodu. Neminovnost stresa potvrđuje potreba za hranom: Iz nejasnoga kutka svijesti doprla je potreba za hranom koju sam mogao poistovjetiti sa svojom uznemirenom utrobom, sa svojim nervoznim crijevima, uskomešanim i uskovitlanim u trbuhu poput klupka ljutih zmija. Bio sam uznemiren i uplašen nastalim stanjem kao kakvom vatrenom stihijom. (115. str.).

Izvan društveno-korisne djelatnosti, jer čovjek je i graditelj, usamljen čovjek razmišlja o svemu i u svemu traži smisao. Pojesti tripice a ne misliti na opći pojam crijeva, kako ljudskih, tako i životinjskih od kojih čovjek spravlja ukusna jela, a pod utjecajem stresa filozofira o crijevima, tripicama, probavnom traktu, o psihološkim efektima koji izmaknu kontroli i kada organizam traži izlaz, traži rješenje za nekontrolirane kemijske izlučevine i sluzi. Sjetimo se učinka crne žuči koja uzburka pubertet? Ipak, u ovom desetom poglavlju, ne radi se o svakidašnjem obroku. Njegov izgled, njegov miris, privukao je i crve. Zamislimo usamljenika koji čisti komadiće tripica od crvi, gleda avione koji istresaju bombe, lagano objeduje u ruševini zgrade. Dan je ratni. Samo jedan dan, a toliko užasa: – Grad je postao užasna audio-vizualna slika satkana od detonacija, požara, ruševina, unakaženih tijela nedužnih gardista i civila – čuo se glas spikera s radija. (127. str.).

Od podruma zgrade do kata gdje je stan, put može postati nedostižan u okolnostima koje su opisane u samo jednom danu, u danu kad se pokušala uništiti civilizacija. Ipak, povijest je neumoljiva i bezvremena.

Otići iz skloništa i pojaviti se nakon raketiranja, nije bez zanimanja onih koji samo čekaju zvuk olakšanja. Dinamika koju ima neki organizam, potreba za slobodom i kretanjem

je jača od opasnosti. Psihologija postupka slika je osobnosti. Autor izvlači iz trenutka nesvakidašnje spoznaje, prenosi iskustvo čitatelju i očekuje pripremljenu reakciju pozitivnog efekta. Jasno je kako u svemu uspijeva, što ovom romanu daje neočekivanu draž. Energija pokreta se ne može zaustaviti, a njezini rezultati su ponekad neočekivani, baš kao ponašanje aktera ove priče, a to je pisac sam.

Žrtve su neminovnost ratnih djelovanja: Na treći ulaz do našeg udarile su dvije grante ispaljene iz torpednog broda s mora. Prva je pogodila u trafostanicu ugrađenu u zgradu i razorila je, a druga je probušila vanjski zid zgrade u visini prvoga kata. Projektil je prohujao kroza stan i izašao na drugu stranu vanjskoga zida zgrade. Izgledalo je kao da se na zemlju spušta posljednji dan svijeta. (133. str.). Još u ratu ovakva razaranja dobila su naziv *urbicid*, dok su se ljudske žrtve brojile nakon ratnih djelovanja.

Skučen prostor daje velike literarne mogućnosti, bogat emocionalni svijet ih oplemenjuje, a iskustvo i intuicija opredmećuju u pisanu formu. Sklonište može biti inspirativno u ljudskim sudbinama, brigom o materijalnom: U početku svi prihvaćaju sklonište kao obećani vrt, prinose u njega sve što im se zateklo u zamrzivačima, voće i povrće, meso i ribu, sva tehnička pomagala koja se mogu pokrenuti baterijama, prigodne knjige i dnevne novine, prekrivače i ugodne naslonjače, da bi ubrzo počeli jedno drugome ne samo uskraćivati, već i odnositi nepotrebne sitnice, nanositi pakost, izazivati, vrijeđati, podmetati i krasti. (141. str.). Reklo bi se, takav je čovjek. Čim je zatišje u njemu se javi materijalist. Kada ga zagrlji strah, zaziva Boga i kukavica je. Nesiguran, ali susretljiv. Zašto je to tako i zašto nevolja zbližava ljude, tajna je. Ipak, postoje i oni koji su izvan materijalnog svijeta. Kako ne bi bio sam, autor je još na početku pronašao vojnika kao suputnika jednodnevnih događanja. On je lik koji upozorava na ratna djelovanja, on je stvarnost koja nije ništa privilegirano u odnosu na civile, ali je tu da bih ulio povjerenje, da bih bio psihološki balast događajima, strepnji, neizvjesnosti, strahu i stresu. A svatko je ponio

dio rata u sebi. Razmišljao o slobodi, punim plućima zraka, o prijateljima u nekom svom obrednom trenutku spokoja. Tim navikama se teško oduprijeti, bolje reći nemoguće. Ispijanje kave je prešlo u potrebu organizma. Kava djeluje umirujuće, odnosi glavobolju, osvježava i djeluje stimulatивно, baš kao pivo koje žednom ne može zamijeniti vodu. Specifična žed je potreba za ugodajem određenog okusa: Krenuli smo pustim gradom u potrazi za pivom, dok se uokolo njega visoko dizao gusti dim. (144. str.). Treba razumjeti potrebu, baš kao što kritičar mora razumjeti književni tekst kako bi uspješno pisao o njemu. Proživljavati uzroke gibljivosti postaje izazov, a kada se uspije u tome, zadovoljstvo u kojem se traži potvrda znalaca.

Grad se spremao za obranu. Oni koji su imali lovačke puške bili su temelji vojnih postrojbi. Taj detalj je okvir za povijest Domovinskog rata, ali i istina o iznenadnoj agresiji na Hrvatsku. Ostaje pitanje: zašto se nije moglo drukčije? Kome bi služili ideali da smo se svi poubijali? Autor to uspješno dešifrira, pronalazi jasan tematski slijed svoje priče na stvarnom. Odvojiva poglavlja čine cjelinu i stapaju se kroz događaje u jednodnevnoj vremenskoj zoni. Slika kaosa na način na koji još nitko nije dotakao Domovinski rat u tako kratkom vremenskom razmaku. Ako promatramo književnost u cjelovitijoj spoznaji, onda je ovakvih jednodnevnih romana zasigurno malo. Ta rijetkost daje posebnu draž, zanimljivost i vrijednost ovom djelu. Sposobnost da se zapažaju sitnice, reklo bi se nebitne činjenice, prerastaju kod Bilosnića u nesvakidašnje metafore suvislog izraza: Tek sam sada mogao vidjeti svu golotinju listopada skupljenu u hrpicu svega nekoliko listova uz rub gradskog trga, koji su, nošeni vjetrom ili minobacačkim hukom dospjeli ovamo u središte grada. Baš tu pored hrpice više crnog nego li žutog ili rumenog lišća šćućurio se jedan branitelj s lovačkom puškom u ruci. Na toj straži u pustoši kamenoga grada bio je gotovo smiješan. (145. – 146. str.).

Meteorološki podaci nisu izostali znatizelji autora. Iz sata u sat, iz promjene u promjenu, zabilješke revnosno prate otjecanje dana: Posljednja zraka sunca, utapajući se na zapadu u

zakrvavljenoj boji hladnoga mora, napustila je grad u 17 sati i 28 minuta. (159. str.).

Pišući autobiografski, Bilosnić se približio književnim velikanima avanture kao što su: Jack London ili njegov nasljednik iz istog književnog korpusa, Ernest Hemingway, posebice ako se zna kako ovo nije jedino njegovo djelo autobiografskog karaktera. Kao što ide kroz život, ovaj autor tako ide i kroz književnost: odlučno i avanturistički, smjelo i iskustveno mudro. To su zasigurno vrijednosti koje se ne mogu poreći.

S ranjenim prijateljem buknula je sva solidarnost čovjeka spram čovjeka. Spasiti život postaje cilj koji nema alternativu. Postaje osobnost, događaj koji nosi samoga sebe, baš kao što su prijatelji odnijeli ranjenog do bolnice. Poznati osjećaj izazvan mirisima lijekova podsjeća čitatelja na nelagodu u ambulanta-ma, bolnicama posebice, dok čekanje rezultata čini nesvakidašnju nervozu: Čutim kako nevinna krv postaje agresivna i proždrljiva pa ujedna i grize, kune sav ovaj odvratni svijet, progoni i majku i oca, ženu i djecu, sve najbliže, čak i one u grobovima. Svojim istjecanjem krv se preobražava u zmiju koja pije oči onima što su zazivali rat, njegovu okrutnost i ubijanje. (164. str.).

Zatišje donosi olakšanje. Hodati pustim gradom gdje su zvijezde jedina svjetlost, moglo bi biti poetično, ali demon rata ne donosi spokoj. Stanje je kratkog opuštanja, ali i opasan osjećaj kako bi iznenadna bomba, granata, mogla biti ispaljena i izazvati nove žrtve. Stanje zatišja kao da je predodređeno za razgovor sa sobom i Bogom. Sa sobom o smislu, s Bogom molitvom: Tako je malo trebalo mira da se Božje prijestolje potpuno približi zemlji, nad kojom samo jedna granata raj pretvara u pakao. (176. str.).

Spašen je onaj koji u djetinjstvu prestane vjerovati u slučajnosti. Gibanja i susreti su uzroci želja. Biti junak, biti onaj koji je osjetio, proživio. Biti onaj koji bilježi između ljudskog i Božjeg. Biti u dosluhu sa sobom, sa svojim umnim svijetom koji počesto napusti tijelo i traži uporište, traži avanturu, rješenje. Misli putuju, razmjenjuju iskustva izvan naše spoznaje. Susreti misli su svakodnevni, i samo tako možemo objasniti tajnu. Tajna ne posto-

ji. Ona je dio neznanja o otkriću. Otkriće je svjetlost koju donese misao sa svog avanturističkog puta. Takvi putovi su svakodnevni, svetrenutni. I kada čovjek spava, misli putuju. Informacije se izmjenjuju i buđenjem ukazuje se rješenje. Otuda je potekla izreka: Jutro je mudrije od večeri. Konstanta je to koja nema zamjenu.

Cijena slobode je nepoznanica. Autor želi biti junak. On ne želi biti dio zarobljenih u skloništu. Prostor ga guši, ne dopušta mu let. Krila mu smetaju. Misli su okovane. San nepoznat. Ta težnja dovela ga u krajnju avanturu, u opasnost koju je tražio i koju sada priča nama. Strah od smrti ga okamenio. Sjeća se detonacije, bljeska i da ga je vojnik pronašao neokrznuta. Stajao je poput spomenika u vrtu, prekriven zemljom i mirisom baruta, mirisom izgorite zemlje. Preobražaj u junaka se događa iz slijeda želja, izvan svijesti: Ni sad ne znam što se uistinu zbilo. Ne pamtim bilo što od onoga što je pričao vojnik o tome kako me zatekao. Ni jednoga detalja se ne sjećam, ni jedne situacije, samo znam za mrak, dugi mrak, a potom za iznenadni bljesak, i tišinu koja je nastupila iza svega. Potpunu tišinu, kao onu u akvariju. (191. str.). Preobražaj u junaka izazvan slijedom okolnosti, katarzom koju osjećaji iscrpljujuće uzmu od tijela, stanje su nakon svega. Kroz takvo stanje je prošao i autor. Upoznao ga takvom brzinom da uopće nije ostao trag. Samo mir: Bio je to mir koji se njihao, koji se kretao s danom, sa suncem, mjesecom i zvijezdama. Mir u slami. Mir u skloništu. Iako sam tako želio osjećati i htio misliti, ipak nisam mogao ne primijetiti kako taj mir na svježem večernjem zraku oksidira. (196. str.).

Oksidacija je vječiti proces nutrine ili izvanjski vidljiva promjena. U galopirajućem naletu potroši energiju tijela i, tijelo klone, potraži spas u snu. U snu se odmaraju mišići, odmara se ljuštura koja nosi vrijednost emocionalnog svijeta. Emocionalni svijet uzima misli, izlazi u avanturu koju zovemo san, bilježimo ga kao san, tražimo praktične vrijednosti, značenje, pronalazimo uzroke. Autor kroz san dolazi do cilja. Prvo se javlja san o vojniku, zatim nesvakidašnja kretnja tajnih sila uprizoruje vizije koje značenjski potvrđu-

ju san, a onda stvarnost: S tom mišlju nisam daleko stigao kada sam na Forumu ugledao vojnika izvaljenog na bijelom, pustom pločniku.

Ležao je pokraj rupe iskopane prvom jutarnjom granatom bačenom na grad. Prišao sam mu u strahu i nevjerici, premda sam znao što se dogodilo.

Ležao je mrtav u tek nadolazećoj svjetlosti.

Nije imao oružja. Na njegovu otvorenu dlanu ležao je odnekud doletjeli crveni list, rumen poput lokvice krvi što mu je iscurila iz usta. (221. str.).

Simbolika listopada, simbolika jednog otpalog lista crvenog poput krvi na vojnikovoju šaci, uspješno je rješenje za kraj romana istkanog događajima u dvadeset četiri sata od trenutka napada na Zadar. Sam književnik našao se u centru zbivanja, a njegova spisateljska znatiželja uprizorila je jedinstveno djelo o bezumlju rata i ljudskim slabostima, ljudskoj solidarnosti, strahu, potrebama i junštvu, psihološkoj drami slijeda i obrata u kojoj ljudski život nema vrijednosti kao niti civilizacijske tekovine vezane uz antropološke značajke čovječanstva. U svemu navedenom, Bilosnić je ponovno uspješna, zatvarajući pred čitateljem još jedan literarni krug.

Fabijan LOVRIĆ

Grada iz novina

Stjepan Tomaš: *Gudački kvartet iz Bostona*, Matica hrvatska, Osijek, 2008.

Stjepan Tomaš (Nova Bukovica, 1947) je odavno afirmiran kao, takozvani, pisac za djecu i, takozvani, pisac za odrasle. Zanimljivo je da je Tomaš, do sada, za djecu pisao romane i radiodrame, a za odrasle pripovijetke, romane i drame. U domeni proze za djecu Tomaš je najveći uspjeh postigao romanom „Dobar dan, tata” (nagrada „Grigor Vitez”, 1987., objavljen u više izdanja, uvršten u ob-

veznu lekturu za osnovnu školu) te „Mali ratni dnevnik” (1993) koji je preveden na talijanski i slovački. U domeni proze za odrasle Tomaš je veći uspjeh postigao svojim pripovijetkama nego romanima, o čemu svjedoči nagrada „Ksaver Šandor Gjalski” za zbirku „Odnekud dolaze sanjari” (2001) i prva nagrada za priču „Večernjeg lista” 1997. godine. Smatram da su Tomaševi najveći literarni dometi njegove zbirke pripovijedaka „Sveti bunar” (1972), „Anđeli na vrhu igle” (1990) i „Židovski spomenik” (2006). Od pet Tomaševih romana najuspjelijim smatram roman „Zlatousti” (1993) (koji govori o Strossmayeru) objavljen u, tada prestižnoj, biblioteci „hit” zagrebačkog „Znanja”. Taj je roman preveden na makedonski i objavljen u Skopju 2007. godine.

Nova knjiga Stjepana Tomaša „Gudački kvartet iz Bostona” predstavlja novinu u njegovom književnom opusu. Ispod njezinog naslova u knjizi piše da su to „priče za osnove i srednjoškolce”. Dakle posrijedi bi to trebala biti prva Tomašova zbirka priča namijenjena mladeži. Podsjetimo se da je prvi Tomašev roman „Građani u prvom koljenu” (1975) objavljen ponovo 1981. godine u biblioteci za mladež „Jelen” zagrebačke „Mladosti”. Zapravo je ovo knjiga za sve i još jedna potvrda kako je podjela književnosti na onu za djecu i odrasle relativna.

Autor je ovu knjigu podijelio na dva ciklusa. Prvi se zove „Vedri dani” a drugi „Razotkrivanja”. U prvom ciklusu priče imaju (manje-više) sretan svršetak, u drugom im je kraj tragičan. U prvom su glavni junaci (uglavnom) osmoškolci, u drugom (uglavnom) srednjoškolci. U prvom ciklusu je Tomaš nadahnuće potražio uglavnom iz suvremenog školskog života, vjerojatno i iz svog radnog okruženja pošto je Tomaš zaposlen kao prosvjetni inspektor u Osječko-baranjskoj županiji. U drugom pak ciklusu se, kako je to dobro zamijetio recenzent ove knjige, Ibrahim Kajan, „pripovjedna predmetnost osvjećuće dokumentarnim kontekstom slučajeva gotovo prepisanih iz crnih kronika”. Dok je prvi ciklus priča napisan uglavnom u prvom, drugi je napisan u trećem licu.

U prvom ciklusu ove knjige se nalazi i izvrsna priča „Sretni nesporazum”. Zapravo bi

se po njoj i mogao nazvati cijeli ciklus jer su u njemu većina priča i bazirane na nespoznanju, a koji na koncu ispada sretnim. Autor izvrsno daje kontrast dvojice nastavnika fizike, od kojih je mlađi tek „bio završio fakultet” i smatrao da je njegov „predmet najvažniji za našu budućnost”. Stariji pak nastavnik je zaboravan i skupljač je značaka. Smatrao je da se „u politru ne može uliti litra”, odnosno da od učenika ne treba očekivati „odviše”. Zbog njegove senilnosti i ulaska u pogrešnu učionicu glavni lik ove priče neće imati zaključenu negativnu ocjenu iz fizike, a koju je očekivao od mlađeg nastavnika.

Dogodovštine iz škole opisane su i u pričama „Tajna” i „Školska zadaća”.

Priča „Mačkamama” dobila je naziv po nadimku koji je imala Paulina Hermann (umrla 1938. godine), Osječanka, negdašnja vlasnica zgrade koju i danas Osječani nazivaju „Mačkamama”. Ta je gospođa u toj zgradi udomila mnogo napuštenih životinja, a posebice mačaka te svojom humanošću zaradila da joj njezini sugrađani podignu spomenik – skulpturu s njezinim likom i mačkama.

Za razliku od priče „Mačkamama”, čija se radnja odigrava u Osijeku, gradu u kojem Tomaš živi, u priči „Na Grobniku” autor nas vodi u druge dijelove Hrvatske, pa i u gradić Grobnik, u blizini Rijeke gdje se održavaju motociklističke utrke. Siže priče je zasnovan na odnosu oca Dinka i sina Marina, koji su Osječani i zaljubljenici u motocikle, posebice oldtimere. U trkama je Marin nastradao i ostat će nakon toga prikovan za invalidska kolica.

Radnja priče „Crnčić” odigrava se u pak u Šibeniku, na ondašnjem Festivalu djeteta. Pripovjedač je pak podrijetlom iz Mederovca, gradića koji je često poprište zbivanja Tomaševih romana i priča, zapravo autorov sinonim za provinciju. U stvarnosti je to dio grada Đurđenovca u kome je Tomaš odrastao.

U Mederovcu se odigrava i radnja Tomašove duhovite priče „Kako je Bimbo prestao pušiti već u ranoj mladosti”.

U priči „Gudački kvartet iz Bostona”, po kojoj je cijela zbirka priča dobila naslov, pripovjedač se prisjeća događaja iz svog djetinjstva, a vezanog za neobičnu gospođu Szabo,

koja je živjela u Mederovcu, i bila vlasnica mehaničkog „kvarteta” koji bi, kad se navije, „zasvirao”. To je dječaka fasciniralo. „Kvartet” će mu ostaviti gospođa Szabo nakon svoje smrti.

Dok je u prvom ciklusu ove knjige tragična invalidnost dječaka Marina iz priče „Na Grobniku”, u drugom većina glavnih likova na kraju umire. U priči „Autostopistica” glavni lik je mlada djevojka koja biva silovana i ubijena nakon što je stopirala kasno noću. U toj priči Tomaš spominje više sličnih slučajeva o kojima je bilo govora u medijima.

O silovanju trojice učenika učenice iz njihovog razreda riječ je u priči „U školskom dvorištu”. Iako je ovdje silovanje ostalo pokušaj trauma je ostala. Nesretna djevojčica više nije htjela ući u svoj razred, poželjela da je „netko uvjeri da je to bio ružan san”.

Na kraju priče „Nečasna veza” nastavnica, koja je imala ljubavnu vezu sa svojim učeničkom, samovoljno napušta ovaj svijet popivši veliku dozu tableta za spavanje.

Događaj iz te priče se zbio u gradiću Đ. Poprište zbivanja priče „Veliki skandal u malom mjestu” također je provincija. Podsjetimo se da je Tomaš napisao i zbirku priča čiji je naziv „Život u provinciji”. Skandal je izazvao svećenik kome su otkrivene pedofilske, odnosno homoseksualne sklonosti.

O homoseksualnosti je riječ i u priči „Nakon Gay Pridea”. Glavni lik, mladić Cvjetko, će stradati od ruke grupe mladih nasilnika, koji su sebe nazvali „terminatorima” i uzeli na sebe da kroje svoju pravdu, obrušivši se na Cvjetka koji je bio sudionik parade homoseksualaca, iako sam nije homoseksualac, već je time htio javno iskazati svoju podršku protivljenju netrpeljivosti prema homoseksualcima.

Filip, glavni lik priče „Smrt u kombiju”, neće na mjestu tragedije poginuti u prometnoj nesreći, ali hoće njegovih troje prijatelja i to njegovom krivnjom, jer je vozio u pijanom stanju. Na svega nekoliko stranica Tomaš majstorski analizira prometnu nezgodu kakve, na žalost, u nas nisu rijetka pojava. Ova je priča literarna obrada jednog tipičnog novinskog članka iz rubrike „crna kronika” i zorna pouka mladima kakve mogu biti posljedice vožnje u alkoholiziranom stanju.

U priči „Skok s mosta” četrnaestogodišnji Petar neće preživjeti skok u Dravu s osječčkog mosta. Spominjanje onoga što se moglo dogoditi čime bi izostala ta tragedija podsjeća nas na neke dijelove scenarija Zvonimira Berkovića za film „H-8” Nikole Tanhofera.

Povod Tomašu da napiše priču „Prva pljačka” bila je vijest o pokušaju krađe torbe sedamdesetogodišnjoj starici iz Njemačke ispred hotela „Admiral” u Opatiji. Otimač je bio srednjoškolar Jure („mladi Raskoljnikov”, kako dodaje Tomaš) kojeg su roditelji motivirali da zaradi novac radom. „Mogao je, ali nije htio.”

U priči „Na kraju dana” oslikan je na malo prostora život siromašnog bivšeg hrvatskog branitelja Bariše i njegove siromašne obitelji. Bariša je nezaposlen, uzgaja ruže, uzima sedative, ali i pije krišom rakiju. Na kraju dana će ispaliti metak iz svog skrivenog pištolja. Zadnja rečenica u ovoj priči glasi. „I kuda: u zrak ili u sebe?” Tomaš i u nekim drugim pričama u ovoj knjizi ostavlja čitatelju da riješi je li se dogodilo ono najgore – je li starica iz priče „Prva pljačka” umrla od posljedica pada, hoće li se Filip iz priče „Smrt u kombiju” probuditi iz kome, hoće li Cvjetko ostati živ nakon torture u priči „Nakon Gay Pridea”?... Čitalac završava s čitanjem priču „Na kraju dana” s uvjerenjem da se dogodila druga, tragična, mogućnost, da je tako došao kraj i samog Bariše.

Stjepan Tomaš je nakon objavljivanja svoje prve knjige, zbirke priča, „Sveti bunar” (Zagreb, 1971) od strane kritičara ubrajan u „hr-

vatske fantastičare”, odnosno „borgesovce”, zajedno s Pavličićem, Tribusonom, Čuićem i još nekoliko pisaca. No već od prvog romana, „Građani u prvom koljenu”, okrenuo se stvarnosti, pišući priče i romane s temama iz suvremenog života, a manje posežući za povijesnim zbivanjima. Njegova proza pisana je zanimljivo i od početka je naišla na zasluženu pozornost kritike i čitatelja.

Nije ovo prvi put da Tomaš nadahnuće za svoju prozu nalazi na stranicama novina. Sjetimo se da se to dogodilo i dok je nalazio teme za svoj roman „Taninska četvrt” te zbirku priča „Život u provinciji”. Time je potvrdio staru Flaubertovu tezu da se građa za roman može naći u novinama. Tomaš, kako napominje recenzent dr. Ibrahim Kajan, „crne teme” (...) konstruira *razvojnim podacima*, uvećavanjem motiva koje novinske kronike ne bilježe, dakle onog slijeda poredanih *slučajnosti* koji su doveli do kraja: smrti, silovanja, skandalozne optužbe...”

Zanimljivo je kako je Tomaš svoju drugu zbirku priča „Tko kuca otvorit će mu se” (1975) objavio u Osijeku, potom sve do zbirke priča „Židovski spomenik” (2006) objavljivao svoje knjige proze u Zagrebu. Dakako da će Tomaševe priče, zbog mjesta zbivanja njihove radnje, prije svega privući pozornost slavonskih čitatelja, no zato će čitatelji iz drugih dijelova Hrvatske imati manje mogućnosti da dođu do knjige koju je objavio osječki ogranak Matice hrvatske.

Žarko MILENIĆ

DHK - Kronika

Lipanj 2009.

– 2. lipnja

Održana sjednica Prosudbenog povjerenstva za nagradu Fonda Miroslav Krleža. Za predsjednika Povjerenstva izabran je dr. sc. Branko Hećimović.

***

– 3. lipnja

Održana je Tribina DHK s temom *TKO SU DANAS ANGAŽIRANI INTELEKTUALCI?* Voditelj Tribine DHK, redateljica Nora Krstulović, književnici Sanja Lovrenčić i Davor Velnić, raspravljali su i odgovarali na pitanja: *Što zapravo označava pojam angažirani intelektualac? Tko su danas angažirani intelektualci? Kako se može utjecati na javno mnijenje? Što umjetnik dobiva, a što gubi osobnim angažmanom? Što uopće treba mijenjati?*

***

– 5. lipnja

Održana sjednica Odbora za književne veze.

***

– 6. lipnja

U prostorijama DHK održana je Godišnja Skupština. Proglašen je dobitnik nagrade „Tin Ujević” – pjesnik Tomislav Marijan Bilosnić za zbirku pjesama *MOLITVE* (Udruga 3000 godina Za dar, Zadar, 2009.). Tema Skupštine bila je: Ogranci DHK.

***

– 9. lipnja

U Zagrebu je u 81. godini života preminuo scenarist, redatelj, esejist i kritičar *ZVONIMIR BERKOVIC*.

Održana sjednica Prosudbenog povjerenstva za nagradu Fonda Miroslav Krleža.

***

– 10. lipnja

Održana je Tribina DHK s temom *KAKO PRODATI KNJIGU?* Voditelj Tribine DHK, marketinški stručnjak Igor Gerenčer, nakladnik Kašmir Huseinović i književnik Josip Laća raspravljali su i odgovarali na pitanja: *Kolike su današnje naklade? Tko kupuje knjige? Kako preživljavaju nakladnici? Kakve su nam knjižare? Što možemo očekivati u budućnosti? Zašto se sve više autora odlučuje preuzeti tiskanje i prodaju knjiga?*

***

– 12. do 14. svibnja

U Crikvenici su održani *VIII. jadranski književni susreti* na kojima su sudjelovali: Tito Bilopavlović, Ljerka Čar Matutinović, Ružica Cindori, Jakša Fiamengo i Hrvoje Kovačević.

***

– 15. lipnja

Održana je 8. sjednica Upravnog odbora DHK.

Za članove Prosudbenog povjerenstva za nagradu „Zvane Črnja” imenovani su Ante Stamać i Božidar Petrač, a članovi u ime Istarskog ogranka su: Boris Domagoj Biletić, Daniel Načinović i Milorad Stojević.

Jednoglasnom odlukom razriješen je dužnosti s 30. lipnja 2009. dosadašnji voditelj Tribine DHK Hrvoje Kovačević.

***

– 16. lipnja
Održana je sjednica Prosudbenog povjerenstva za nagradu Fonda Miroslav Krleža.

***

– 17. lipnja
Održana je sjednica Povjerenstva za Zagrebačke književne razgovore.

U prostorijama DHK nakladnička kuća *Rabus media* predstavila je knjigu pjesama Zvonimira Ulage *ZBUDIMO SE PURGERI*. Sudjelovali su: dramski umjetnik Joško Ševo i Đuro Vidmarović.

***

– 18. lipnja
Na Tribini DHK predstavljen je roman Luje Medvidovića *CASTUS I PRAVDA* (Alfa d.d., Zagreb, 2009.). Uz autora, sudjelovali su književnici prof. de. sc. Ivan Jurčević i dr. iur. Milan Vuković, urednik Božidar Petrač, te voditelj Tribine DHK.

***

– 19. lipnja
U Zagrebu je u 82. godini života premiuo jezikoslovac, književni historik, teoretik i prevoditelj akademik *DALIBOR BROZOVIĆ*.

***

– 20. lipnja
U Samoboru je održana *XX. večer hrvatske ljubavne poezije VRAZOVA LJUBICA* na kojoj su sudjelovali: Acija Alfrević, Lidija Bajuk, Marija Barbarić Fanuko, Ludwig Bauer, Ida Bogadi, Anela Borčić, Ivan Boždar, Zlata Bujan Kovačević, Diana Burazer, Miroslav Burić, Fikret Cacan, Ljerka Car Matutinović, Ružica Cindori, Iris C. De Corbavia, Hrvoje Čulić, Arsen Dedić, Lana Derkač, Ljiljana Dimova, Tomislav Domović, Lidija Dujić, Stanka Gjurić, Salih Isaac, Esad Jogić, Pajo Kanižaj, Enes Kišević, Jadranka Klabučar Gros, Stijepo Mijović Kočan, Ljubica Kolaric Dumić, Mladen Kušec, Ljilja Leko, Fabijan

Lovrić, Elfrida Matuč Mahulja, Vlasta Mažuranić, Kemal Mujčić Artnam, Miljenko Muršić, Nevenka Nekić, Ivan Pahernik, Josip Palada, Sanja Pilić, Gojko Polegubić, Joža Prudeus, Robert Roklicer, Mirjana Smažil Pejaković, Stjepan Svedrović, Davor Šalat, Stjepan Šešelj, Borben Vladović, Vlasta Vrandečić Lebarić, Lidija Vukčević, Ljubo Ruben Weiss i Davorin Žitnik Žito.

***

– 29. lipnja
Održana sjednica Odbora Fonda Miroslav Krleža.

***

– 29. i 30. lipnja
U Đakovu su održani *12. đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara*, u organizaciji DHK-Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskog i Matice hrvatske-ogranaka Đakovo. Vladimir Rem predstavio je knjigu *MIROSLAV SLAVKO MAĐER I POSLIJERATNI SLAVONSKI KNJIŽEVNI KRUG* – u povodu 80. rođendana M.S.Mađera.

Josip Cvenić, Mirko Čurić i Božica Zoko predstavili su *Zbornik Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara XI*.

U okviru Hrvatsko-mađarskih književnih veza predstavljene su knjige Zoltana Virage *Odnosi i glasovi u tranziciji*; Zoltana Medve *Tradicija, jezik, pripovijedanje*; Petera P. Mullera *Od rituala do medija*; sudjelovali su: autori, Goran Rem, Sanja Jukić, Beata Thomka i Kristina Peternai.

Helena Sablić Tomić i Stjepan Blažetin predstavili su portret književnika, književnog kritičara i filozofa *Tomislava Žigmanova*.

Božidar Petrač i Vlasta Markasović predstavili su portret hrvatskog književnog kritičara *Ljubomira Marakovića* – u povodu pedesete obljetnice njegove smrti.

Održan je okrugli stol na temu *UKNJIŽENA KNJIŽEVNA KRITIKA* na kojem su sudjelovali: akademik Dubravko Jelčić, Vinko Brešić, Hrvojkja Mihanović Salopek, Boris Domagoj Biletić, Žarko Milenić i Ivan Trojan.

Prolašeni su dobitnici *Nagrade Julije Benešić* – VINKO BREŠIĆ za knjigu „Kritike” u nakladi Male knjižnice DHK, 2008. i *Povelje uspješnosti Julija Benešića* – IVAN TROJAN.

***

– 30. lipnja
Na Tribini DHK u suradnji s Hrvatskom
udrugom gluhoslijepih osoba *Dodir* pred-

stavljena je knjiga pjesma i kratkih priča gluhoslijepog pjesnika Željka Bosilja *DODIR I LJUBAV* (ŠKOSI „Dlan”, Osijek, 2008.). Uz autora, sudjelovali su dramski umjetnik Robert Ugrina, književnik Josip CveniĆ, predsjednica udruge Dodir Sanja Tarczay i voditelj Tribine DHK.

Anica VOJVODIĆ

REPUBLIKA, časopis za književnost, umjetnost i društvo. Izdaju DHK i Školska knjiga d.d.
Uređuju: Ante Stamać, glavni urednik; Milan Mirić, odgovorni urednik
i Antun Pavešković, urednik